

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำบลนัมสยิดกรือเซะ Cultural Heritage Management in Conflict Area : The Myth of Krue Se Mosque
ชื่อผู้เขียน	นางสาววลัย บุปผา Miss Walai Buppha
แผนกวิชา / คณะ	สาขาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ดร.อภิญา บัศคาลา อรุณนภาพร
ปีการศึกษา	2555

บทสรุป

บทนำ

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำบลนัมสยิดกรือเซะ มุ่งพิจารณา มรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะและวิธีการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม กลุ่มคนใน กลุ่มคนนอก กลุ่มภาครัฐ กลุ่มสถาบันการศึกษา และกลุ่มสื่อ ทั้งนี้เนื่องเพราะตำบลนัมสยิดกรือเซะ เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงออกเชิงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูมุสลิม ขณะเดียวกันตำบลนัมสยิดกรือเซะยังประกอบด้วยความขัดแย้งของตำบลที่ขัดกัน และยังเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ขัดแย้ง ตำบลนัมสยิดกรือเซะเคยเป็นเรื่องเล่าที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นเพื่อประกอบสร้างกระแสการท่องเที่ยวมายังบ้านกรือเซะ หมู่ 3 ต.ตันหยงลุโล๊ะ อ.เมือง จ.ปัตตานี โดยมีแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สำคัญคือมัสยิดกรือเซะและสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งตั้งอยู่เคียงข้างกัน กระแสการท่องเที่ยวมายังสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนี้ได้โหมกระพือเรื่องเล่ามูลเหตุที่มีสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จว่ามีที่มาจากคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ปัญหาของการรื้อฟื้นตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะนั้นเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับกระแสฟื้นฟูอิสลามแพร่สะพัดไปทั่วปัตตานี (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 1993) ทำให้เกิดการประท้วงของชาวมุสลิมที่มีสยิดกรือเซะที่ตั้งคำถามต่อประเด็นคำสาปแช่งและสถานภาพการเป็นโบราณสถานของมัสยิดกรือเซะด้วย ไม่เพียงตำบลนัมสยิดกรือเซะจะถูกเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่ถูกกล่าวขานจนเกิดการเบียดบังอัตลักษณ์ของคนต่างศาสนาต่างชาติ

พันธุ์เท่านั้น มัสยิดกรือเซะเองยังประกอบด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับมัสยิดหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่เรื่องต้นกำเนิดมัสยิดที่ปรากฏการให้ข้อมูลยุคสมัยที่ไม่ตรงกัน

ตำนานที่ 1 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยพญาอินทรี (สุลต่านอิสมาอีล ซาห์) แต่เสร็จสมบูรณ์ในสมัยมุซัฟฟาร์ ซาห์ (ครองชัย หัตถา, 2549, น.13; อัยหมัดสมบูรณ์ บัวหลวง, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) ครองชัย หัตถากล่าวถึงมัสยิดกรือเซะว่า เดิมมีชื่อเรียกว่า มัสยิดปินตุเกิริง (Masjid Pintu Gerbang) เป็นมัสยิดประจำเมืองปัตตานี

ตำนานที่ 2 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยสุลต่านมูฮัมหมัด ฟาร์ ซาห์ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2544, น. 312; ศรีศักร วัลลิโภดม, พล.ต.ต.จรัญญู เต็นอุดม, อับดุลละห์ ลออแมน, อุดม ปัตตวงค์ และคณะ, 2550, น.50-54; อารีฟิน บินจิ, อ.ลออแมน, ชูชัยมีย์ อิสมาแอล, 2550, น. 73)

ตำนานที่ 3 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยสุลต่านลองยูนุส (ขุนศิลปกิจพิสัย, 2525, น. 48; อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น.229-230)

ตำนานที่ 4 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยต่วนสุหลง (อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น. 66; อิบรอฮีม ชุกีร์, 2549, น. 56)

ตำนานที่ 5 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยราชาพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นสตรี (เคียม สังกิทธิเสถียร, 2525) โดยในบันทึกนี้ปรากฏความเกี่ยวพันในเรื่องการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะกับตำนานเจ้าแม่หลิมกอเหนี่ยวด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่าตำนานมัสยิดกรือเซะยังคงมีความกังขาเรื่องที่มีมัสยิดสร้างแล้วเสร็จหรือไม่ ซึ่งไม่เพียงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในด้านข้อมูลตำนานที่ขัดกัน ยังทำให้เป็นประเด็นสำคัญของความขัดแย้งเกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์ของคนกลุ่มหนึ่งกดขี่คนอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งสิ่งที่เห็นเป็นประจักษ์ในปัจจุบันคือมัสยิดที่ไม่มีโดม ก่ออิฐเปลือยไร้ปูนหรือสีฉาบทับทา ยิงนำมาซึ่งการค้นหาหลักฐานทางวิชาการเพื่อยืนยันความน่าจะเป็นไปได้โดยไม่สร้างภาวะของความขัดแย้งเพิ่มเข้าไปในพื้นที่อ่อนไหวอย่างสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้อีก การสืบค้นหลักฐานทางวิชาการนี้เป็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะโดยนักวิชาการ ขณะเดียวกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะภาคส่วนอื่นก็มีการจัดการและใช้ประโยชน์จากตำนานมัสยิดกรือเซะแตกต่างกันไปซึ่งหลายครั้งไม่ว่าจะมีการจัดการหรือใช้ประโยชน์เช่นใดก็อาจเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ กรณีการบันทึกตำนานที่ต่างกันก็เป็นประเด็นหนึ่งในหลายสาขาของความขัดกันนั้น

ความขัดแย้งกันในแง่ของตำนานมัสยิดกรือเซะเรื่องสร้างเสร็จหรือไม่นั้น ไม่เพียงทับซ้อนปัจจัยเรื่องการแบ่งเชื้อชาติพันธุ์ ความไม่ลงรอยของตำนาน คำสาปแช่งและหลักการศาสนาอิสลามที่ไม่เชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อื่นใดนอกจากพระเจ้าแล้ว ยังมีเรื่องบทบาทของภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ที่ยังอ่อนไหวและมีตัวแปรของความขัดแย้งอื่นอีก โดยเฉพาะอัตลักษณ์ของความเป็นมลายูมุสลิมกับการปฏิบัติจากภาครัฐ ทั้งนี้ความละเอียดอ่อนของความเป็นชาติพันธุ์มลายูยังถูกกล่าวถึง

เรื่องของสงครามสยามสู้รบกับเมืองปัตตานีนำมาซึ่งความเสียหายแก่มัสยิดกรือเซะ ตำนานอันบาดเจ็บเช่นนี้ถูกเล่าขานต่อมาอย่างเงิบๆ เนื่องจากความหวาดกลัวภครัฐที่ทำให้ไม่กล้าพูดถึงประวัติศาสตร์มลายูปัตตานีอันอาจทำให้ถูกผลักไปเป็นขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขณะเดียวกันตลอดระยะเวลาที่เรื่องราวของมัสยิดกรือเซะถูกบอกเล่าและถูกหาหลักฐานทางวิชาการเพื่อลบรอยความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นั้น มัสยิดกรือเซะเองกลับอยู่ในท่ามกลางความรุนแรง ไม่ว่าจะ เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับภครัฐในการประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ พ.ศ. 2530-2533 เนื่องมาจากความต้องการของประชาชนที่จะคืนสถานะของมัสยิดกรือเซะจากที่เคยถูกประกาศเป็นโบราณสถาน (พ.ศ.2478) ให้กลับมาสู่วิถีทางที่ถูกตั้งของมุสลิม คือศาสนสถานสำหรับปฏิบัติศาสนกิจ และอ้างถึงความไม่ชอบธรรมด้านเชื้อชาติที่มัสยิดไม่ควรถูกกล่าวหาว่าถูกสาปแช่ง ต่อมา เมื่อความขัดแย้งวิวัฒนาการจากความขัดแย้งในเชิงตำนานไปสู่การใช้ประโยชน์มัสยิดกรือเซะในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองในเหตุความรุนแรงระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับผู้ก่อความไม่สงบ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547 เป็นผลให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต และมัสยิดซึ่งเป็นทั้งศาสนสถานและโบราณสถานได้รับความเสียหาย ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในมัสยิดกรือเซะเมื่อปลายเดือนเมษายนนั้นยังความระอุเดือดแห่งความไม่พอใจในปมรัฐกระทำต่อประชาชนย่ำรอยประวัติศาสตร์บาดเจ็บเมื่อคราวสยามยกทัพมาตีเมืองปัตตานีและเผาเมืองรวมทั้งมัสยิดกรือเซะเสียหายไปครั้งหนึ่ง ความรุนแรงที่กรือเซะกลายเป็นตำนานบทใหม่ที่ทับถมเดิมให้ขึ้นหนักยิ่งขึ้น ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกบอกเล่ากล่าวขานล้วนปรุงด้วยอารมณ์ของผู้เล่า ทศนคติแต่หนหลังที่มีต่อเรื่องราวล้วนซึมซับ สอดแทรกและส่งผ่านตำนานมัสยิดกรือเซะไปต่างกรรมต่างวาระ การหยิบยกกล่าวอ้างตำนานมัสยิดกรือเซะและการใช้ประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะไปในทิศทางต่างๆ ล้วนสะท้อนความมุ่งหมายของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้น จึงกลายเป็นประเด็นขบคิดสำคัญที่ทำให้นักศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะและการใช้ประโยชน์จากตำนานมัสยิดกรือเซะ ทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ความขัดแย้งปี 2533 และ ปี 2547 โดยมีหลักแนวคิดสำคัญคือ การใช้มรดกวัฒนธรรมและผู้มีส่วนได้เสีย มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมท่ามกลางความขัดแย้งซึ่งอาจช่วยเสริมสร้างสันติและความปรองดองขึ้นในพื้นที่ได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวคิด มุมมองและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
2. เพื่อศึกษาผลจากการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อบริบทของความขัดแย้งในพื้นที่
3. เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วยการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะสำรวจแนวคิด มุมมอง และการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ส่งผลต่อความขัดแย้งในพื้นที่ และศึกษาสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ส่งผลต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ

ขอบเขตด้านประชากร มุ่งเน้นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ แบ่งได้ 6 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) คือผู้ที่ได้รับมรดกวัฒนธรรมตกทอดมา มีความรัก ผูกพันและเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรม 2) คนใน (Insiders) คือ กลุ่มคนในท้องถิ่นหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ 3) คนนอก (Outsiders) ได้แก่ผู้แสวงบุญ หรือนักท่องเที่ยวทั่วไป 4) ภาครัฐ (Government) ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแล รักษา ป้องกันหรือออกนโยบายหรือมาตรการต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ 5) สถาบันการศึกษา (Academics) ได้แก่ นักวิชาการหรือผู้มีความรู้เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ 6) สื่อ (Media) ได้แก่ สื่อท้องถิ่นและสื่อจากส่วนกลางที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ

ขอบเขตด้านพื้นที่ ครอบคลุมอยู่ในบริเวณหมู่ 3 บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลุโละ อ.เมือง จ.ปัตตานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตั้งมัสยิดกรือเซะและมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ที่มรดกวัฒนธรรมทั้งตำนานที่จับต้องไม่ได้และมัสยิดซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ดำรงอยู่ในพื้นที่ด้วย

วิธีดำเนินการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือ เอกสารทางวิชาการ อาทิ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น ตำนานมัสยิดกรือเซะ การจัดการมรดกวัฒนธรรม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น รวมทั้งเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เพื่อแสวงหาทัศนคติ วิธีการจัดการตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้เสีย พื้นที่เก็บข้อมูลหลักอยู่ในแหล่งเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ที่บ้านกรือเซะ หมู่ 3 ตำบลตันหยงลุโละ จังหวัดปัตตานี และพื้นที่อื่นในจังหวัดปัตตานีและสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามพื้นที่อยู่ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และข้อมูลภาคสนามจากการร่วมฟังเสวนาวิชาการ การบรรยาย และการประชุมที่เกี่ยวข้อง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. เข้าใจแนวคิดและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้เสีย
2. เข้าใจปัญหาและผลกระทบต่อการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีต่อบริบทความขัดแย้งในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและลดเงื่อนไขความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการจัดการมรดกวัฒนธรรมต่อไป
3. สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้เสนอเป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง และประยุกต์เป็นตัวอย่างกับกรณีศึกษาอื่นๆต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) หมายถึง ผู้มีส่วนได้เสียในมรดกวัฒนธรรม คือ บุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีผลต่อมรดกวัฒนธรรมหรือได้รับผลจากมรดกวัฒนธรรม หรือเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ

การใช้มรดกวัฒนธรรม (The Uses of Heritage) หมายถึง การนำมรดกวัฒนธรรมไปใช้ตามคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการตอบสนองวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ใช้ ประกอบด้วยการใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรวัฒนธรรม การใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรเศรษฐกิจ และการใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรการเมือง

พื้นที่ขัดแย้ง (Conflict Area) หมายถึง สถานที่ดำรงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่กำลังเกิดปัญหาความขัดแย้ง

ข้อตกลงเบื้องต้น

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ศึกษามุ่งหวังองค์ความรู้เชิงคุณภาพในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมท่ามกลางบริบทของความขัดแย้งในสถานการณ์พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยดำเนินการวิจัยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นกลาง มิได้มุ่งหวังให้การศึกษาครั้งนี้จุดประเด็นความขัดแย้งต่อมรดกวัฒนธรรมหรือความขัดแย้งในพื้นที่ให้ขยายวงกว้างออกไป ผู้วิจัยพยายามสะท้อนภาพการใช้ประโยชน์ต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ โดยเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์และนำข้อมูลความจริงในด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมดังกล่าวเพื่อเผยแพร่และนำผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้วิเคราะห์เป็นแนวทางต่อยอดเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่มีความขัดแย้งหรือมรดกวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ขัดแย้งอื่นๆ อันอาจจะนำมาซึ่งความเข้าใจต่อกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและอาจช่วยลดทอนเงื่อนไขความขัดแย้งบางอย่างได้

ผลการศึกษา

อัตลักษณ์

ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นมลายูมุสลิมแทบทุกคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นเจ้าของมัสยิด เนื่องจากให้ความสำคัญต่อมัสยิดในฐานะที่มีมัสยิดเป็นบ้านของพระเจ้า ทั้งนี้ไม่ว่ามัสยิดหรือเชื่อนั้นจะมีนามว่าหรือเชะหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นจึงเป็นคุณลักษณะอันงดงามประการหนึ่งที่มุสลิมจะมีความหวังใยและใคร่จะดูแลมัสยิด แต่ความตระหนักต่อต้านมัสยิดหรือเชื่อนั้นกลับมีความเข้มข้นและเจือจางต่างไปด้วยเหตุปัจจัยของชีวิต เป็นที่น่าสังเกตว่าบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดหรือเชะที่ยังคงเจ็บช้ำกับประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับการสงครามระหว่างสยามและปัตตานีและจดจำตำนานที่สลับรอยขัดแย้งแรงกล้านั้นล้วนอยู่ในกลุ่มผู้ได้รับการศึกษา ปัญญาชน ข้าราชการ หรือมีโอกาสได้พบเห็นเรียนรู้วัฒนธรรมอื่นและยังผู้ที่มีโอกาสค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยยิ่งให้น้ำหนักกับตำนานมัสยิดหรือเชะมากกว่าประชาชนทั่วไป ทั้งนี้มิใช่ว่าระดับการศึกษาเป็นปัจจัยของการเกณฑ์การรับรู้ เนื่องจากยังมีปัญญาชนบางส่วนก้าวข้ามประวัติศาสตร์ความขัดแย้งไปสู่การทำความเข้าใจในแง่ของโครงสร้างปัญหาและเลือกที่จะวิพากษ์การกระทำปัจจุบันของแต่ละภาคส่วนมากกว่า ขณะเดียวกันผู้ให้ข้อมูลทุกคนล้วนเคยได้ยินตำนานเรื่องคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวทุกคน แต่มีวิธีการจัดการและแสดงออกต่างกัน ในขณะที่ปัญญาชนเลือกวิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม และค้นคว้าหาความจริง หรือบางส่วนหยิบขึ้นมาเป็นประเด็นของความขัดแย้งทางอัตลักษณ์ระหว่างชาติพันธุ์ นี้เองจึงเป็นเรื่องของอัตลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละบุคคลและการดำรงอยู่ของตำนานในใจผู้ให้ข้อมูลนั้น

ความไกลใกล้และพื้นที่ในใจต่อต้านมัสยิดหรือเชะ

ประชาชนที่อยู่รอบๆมัสยิดหรือเชะ ประชาชนในตำบลตันหยงลุโละ และมุสลิมที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติศาสนกิจเลือกที่จะปล่อยผ่านตำนานหรือเชะที่ขัดแย้งนั้นไป การปล่อยผ่านนี้มีใช่ปล่อยให้เป็นเรื่องผ่านหูผ่านตา แต่กลับสะท้อนให้เห็นความใกล้ชิดกับศาสนาอิสลามที่เคารพให้เกียรติผู้อื่นไม่ก้าวล่วงละเมิดความคิดหรือความเชื่อ หากแต่ยึดมั่นในหลักศาสนาและหลักการที่กล่าวว่าไม่มีสิ่งอื่นใดศักดิ์สิทธิ์เหนืออัลเลาะห์ ในทางกลับกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนำศาสนามาอ้างเพื่อใช้ต่อรองและจัดการกับภาครัฐและต้องการแบ่งแยกดินแดน บุคคลกลุ่มนี้จะถ่ายทอดเรื่องราวตำนานมัสยิดหรือเชะเฉพาะที่เป็นประวัติศาสตร์เฉพาะช่วง กล่าวคือมีการบอกเล่าเฉพาะช่วงเมืองปัตตานีเป็นประเทศที่มีเอกราชแต่ถูกรอบครองโดยประเทศสยาม ตำนานมัสยิดหรือเชะถูกแทรกอยู่ในเรื่องเล่าของยุครุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี เหตุการณ์ความรุนแรงในเดือนเมษายน 2547 จึงเป็นตำนานบทใหม่ที่ถูกบอกเล่าปลุกฝังในกลุ่มขบวนการเพื่อสร้างความเกลียดชังต่อรัฐ ดังนั้นไม่ว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะอยู่ส่วนใดของประเทศ อยู่ปัตตานี อยู่กรุงเทพ อยู่เมือง หรืออยู่ชนบท ความไกลใกล้ทาง

กายภาพมิได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อความห่วงแหน ตระหนักรู้ต่อเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ คนในพื้นที่ยิ่งใกล้มัสยิดกรือเซะมากเท่าใดกลับยิ่งไกลห่างจากตำนานที่จะส่งผลต่อความขัดแย้ง

จากผลการศึกษา สรุปได้ว่า แนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะสามารถสะท้อนการให้ความสำคัญต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะได้สองทิศทาง

1. ผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นบุคคลส่วนใหญ่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดของการศึกษา เหตุที่ไม่ให้ความสำคัญเพราะถือเป็นเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดจากปากต่อปาก จากรุ่นสู่รุ่น อาจมีการบิดเบือนหรือเลือกคัดสรรเพื่อสื่อสารโดยมีจุดประสงค์การใช้ต่างกันไป
2. ผู้ให้ข้อมูลให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะ มักจะอยู่ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลายมุขลิมที่ให้ ความสำคัญกับประเด็นทางชาติพันธุ์ ในที่นี้คือผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน 2 คน ซึ่งเป็นผู้เคลื่อนไหวทางสังคม ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา 2 คน ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสื่อ 2 คน เป็นสื่อในพื้นที่ 1 คน และสื่อส่วนกลาง 1 คน เหตุผลเพราะถือว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในมุมมองของชาวบ้าน ให้ความรู้ด้านภาพลักษณ์ทางสังคมของยุคสมัย โดยพิจารณาได้ว่าตำนานมีลักษณะเป็นพลวัต และถูกถ่ายทอดต่อเนื่องกันมา ดังนั้น การส่งผ่านตำนานทำให้เห็นเส้นทางการเดินทางของเรื่องราวระดับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ที่มีทั้งความรุนแรงและสันติ

นอกจากนี้ทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ เป็นไปใน 3 ทิศทางที่ต่างกัน ดังนี้

1. มีทัศนคติเชิงลบ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมองว่าตำนานมัสยิดกรือเซะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งหรือเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จึงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่รู้สึกหวาดระแวงต่อการกล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะเพราะเกรงจะถูกมองว่าเป็นแนวร่วม เนื่องจากเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะถูกนำไปเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความขัดแย้งระหว่างสยามและปัตตานี
2. มีทัศนคติอย่างเป็นกลาง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ให้ความสำคัญ ไม่รู้สึกว่าดีหรือไม่ดี ไม่สนใจว่าตำนานจะเป็นอย่างไร รวมทั้งเป็นกลุ่มที่เลือกจะตอบว่าไม่รู้ ไม่ใส่ใจด้วย
3. มีทัศนคติค่อนข้างไปในทิศทางบวก กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผสมผสานเรื่องความขัดแย้งกลับมีผลดีต่อการจัดการความไม่เข้าใจ หรือเป็นโอกาสที่จะได้คลี่คลายความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังมองว่าตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นต้นธารของการให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ ชุมชน ศาสนาและสังคม ทำให้เกิดการย้อนไปค้นคว้าข้อมูลและแสวงหาความกระจ่างของความ

คลุมเครือของตำนานมากขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้ปัจเจกชนและบุคคลในสังคมกว้างได้มีโอกาสรับข้อมูลจากหลายแหล่ง และเห็นว่าไม่ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะจะเป็นแบบใด หรือฉบับใดก็ตาม แต่การใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์จะช่วยทำให้เส้นทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมเป็นไปได้อย่างยั่งยืน

ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นต้นธารของประวัติศาสตร์ปัตตานีในแง่ที่กล่าวถึงประวัติการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานีและการสร้างศาสนสถานโดยเจ้าเมืองผู้ครองนคร แม้ตำนานมัสยิดกรือเซะจะดำรงบทบาทนำในฐานะที่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าประการสำคัญต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์นั้น ขณะเดียวกันบางครั้งซึ่งเราไม่อาจเรียกได้ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะถูกกระทำ (passive) หากแต่เป็นการใช้งานของผู้ใช้ ในที่นี้คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นได้เกิดการกระทำ คือนำไปใช้ ตำนานมัสยิดกรือเซะจึงเป็นตำนานที่ถูกหยิบจับ ปรับเติม และนำไปใช้โดยผู้คนในทิศทางที่ตอบสนองต่อประโยชน์การใช้ต่างๆ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเพื่อต่อบัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

1. ใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ตำนานมัสยิดกรือเซะจึงถูกใช้เพื่อตอบอัตลักษณ์ แสดงอัตลักษณ์และควมมีตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ มรดกวัฒนธรรมมีคุณค่าในแง่ให้ความรู้ความเข้าใจ หรือเป็นจุดกำเนิดของการแสวงหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์
2. ใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรการเมือง ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกเลือกใช้เฉพาะส่วน โดยการเลือกใช้นั้นมีจุดหมายเพื่อแสดงอาณาเขตทางการเมือง แสดงออกถึงความเป็นรัฐ ขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นว่าการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเป็นวิธีการหนึ่งของรัฐต่อประชาชน เช่นเดียวกับประชาชนเลือกใช้เพื่อต่อรองกับรัฐในทิศทางกลับกันด้วย
3. ใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นปัจจัยโดยอ้อมที่ถูกผูกเข้ากับตำนานและเรื่องราวอื่นๆ ทำให้ดึงดูดผู้คนเข้ามาในรูปแบบของการท่องเที่ยว นอกจากนี้ผู้มาท่องเที่ยว แสวงบุญ ยังอาจรวมถึงผู้ต้องการมาเพื่อแสวงหาความจริงบางอย่าง มรดกวัฒนธรรมเป็นสารตั้งต้นของการจตุประกายให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนำพาตนไปสู่จุดหมายแห่งศรัทธา

พลวัตของมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันไม่มีการเล่าเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะในแวดวงสนทนาขึ้นมาลอยๆ การจะกล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นจะต้องมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง หรือมีการซักถาม จากบุคคลอื่น หรือเป็นประเด็นในวงเสวนาวิชาการ ในระดับชาวบ้านหรือบุคคลธรรมดาทั่วไปนั้น หากเมื่อถามถึงตำนานมัสยิดกรือเซะสิ่งที่แนบข้างเป็นน้ำจิ้มมาด้วยคือเรื่องราวของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและเรื่องสาปแช่ง

โดยน้ำหนักของตำนานนั้นเป็นเพียงเรื่องเล่า ไม่มีสาระให้เป็นประเด็นความขัดแย้งอีก ในระดับการกล่าวถึงตำนานของภาครัฐไม่มีการชำระตำนานเนื่องเพราะตำนานเป็นเรื่องเล่าขานไม่มีบันทึกที่เป็นเอกสารระดับปฐมภูมิเพียงแต่ถูกกล่าวอ้างต่อมาในเอกสารระดับทุติยภูมิ ขณะเดียวกันเพื่อลดเงื่อนไขของความขัดแย้ง ตำนานที่ถ่ายทอดจากภาครัฐเข้าไปในเอกสารวิชาการหรือตำราเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะไม่เล่าเรื่องความขัดแย้งปรากฏอยู่

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ต้องการการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมนั้นๆค่อนข้างมาก การมีส่วนร่วมนี้แม้จะเกิดจากการนำพาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละฝ่ายเข้าสู่พื้นที่ของการจัดการที่กำเนิดจากความขัดแย้ง แต่ความขัดแย้งนั้นได้นำพาให้เกิดการตั้งคำถาม เปิดโอกาสให้ความไม่เข้าใจได้แสดงออกบนพื้นที่สาธารณะ ขณะเดียวกันผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนควรเปิดโอกาสอย่างแท้จริง ทั้งเปิดโอกาสต่อตนเองให้มีโอกาสรับฟังทัศนะจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาคส่วนอื่นๆ และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเสียภาคส่วนอื่นได้รับฟังและสื่อสารซึ่งกันและกันด้วย

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ทำให้ผู้ศึกษาได้พบว่า การทำงานวิจัยกับพื้นที่และท้องถิ่นนั้น การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอย่างจริงใจจะทำให้ประตูดของการสื่อสารเปิดกว้างมากขึ้นและนำมาซึ่งความเข้าใจหรือได้คลี่คลายความไม่เข้าใจให้กระจ่างได้ ผู้ศึกษาหวังว่าการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ จะสามารถนำไปสู่การขยายฐานการศึกษา สู่ประเด็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่อ่อนไหวมีความขัดแย้ง มีภาวะสุ่มเสี่ยงทั้งทางกายภาพและสุ่มเสี่ยงต่อการถูกละเลยหรือหลงลืมซึ่งเป็นแก่นโมสำนึกของคน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่าหัวใจที่สำคัญที่สุดของการจัดการมรดกวัฒนธรรมหาใช่มรดกวัฒนธรรมแต่เพียงส่วนเดียว แต่เป็นมโนคติของประชาชน เราอาจวางตัวเป็นกลาง แต่ความเป็นกลางนั้นได้ฝังใฝ่อยู่ในอคติฝังใฝ่หนึ่ง ในความขัดแย้งนั้นมีแง่มุมอยู่บ้างตรงที่มันได้เผยให้เห็นความแตกต่างและหลากหลาย เพียงแต่อคติและอัตตาของบุคคลนั้นจะลดลงและไม่เบียดเบียนกัน เมื่อนั้นจะเห็นความงามของคนและมรดกวัฒนธรรม.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาเรื่อง การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำนานมัสยิดกรือเซะ ได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ประจำปี 2553 และได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2554 นับเป็นเกียรติและปิติอันเกิดแก่โครงการวิจัยและข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ศาสตราจารย์สาयนต์ ไพรัชญจิตร
รองศาสตราจารย์ชนัญ วงษ์วิภาค อาจารย์ ดร.อภิญา บัคคาลา อรุณนภาพร พลโทสำเร็จ ศรี
หรัาย อดีตผู้อำนวยการศูนย์สันติสุข จังหวัดปัตตานีและที่ปรึกษาผู้อำนวยการรักษาความมั่นคง
ภายในภาค 4 พันเอกทะเลเบียน เมืองพระฝาง รองผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 153 พันเอกวัชชัย ตั้ง
พิทักษ์กุล รองผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ พันเอกธีระ ผดุงสุนทร ผู้บังคับหน่วย
สันติสุขที่ 1 สำหรับความเมตตาและความอนุเคราะห์

ขอขอบพระคุณ อูแม แมะ รองประธานกรรมการอิสลามกลางจังหวัดปัตตานี ดอรรอแมะ หะยีหะ
ซาน คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี อับดุลอาซิส ยานยา นายกสมาคมสถาบันการศึกษา
ปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดร.อาฮามัดกาแมะ แวมูซอ ผู้อำนวยการโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ สาย
ตี หะยีตาเห นายกสมาคมศิษย์เก่าต่างประเทศจังหวัดชายแดนภาคใต้ อามิง ซาฟรุ คอเต็บประจำ
มัสยิดดารุลฮูดายห์ ต.บาลอ อ.รามัน จ.ยะลา รวมถึงผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่เอื้อเพื่อข้อคิดและเปิดโลก
ทัศน์ใหม่แก่ข้าพเจ้า ขอสันติสุขจงมีแด่ท่าน

บทคัดย่อ

ตำนานมัสยิดกรือเซะ เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงออกเชิงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูมุสลิม ขณะเดียวกันตำนานมัสยิดกรือเซะยังประกอบด้วยความขัดแย้งของตำนานที่ขัดกันและยังเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ขัดแย้ง การวิจัยนี้จึงมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจปัญหาและผลกระทบจากการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ รวมทั้งศึกษาแนวคิดและมุมมอง ตลอดจนจนวิธีการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่มีภาวะการณ์ของความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการประกอบกับใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 6 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม กลุ่มคนใน กลุ่มคนนอก กลุ่มสถาบันการศึกษา กลุ่มภาครัฐและกลุ่มสื่อ ผลการศึกษาพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีการจัดการมรดกวัฒนธรรมในทิศทางการใช้ประโยชน์ของมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะต่างไปในสามประการสำคัญ ประการแรกใช้ในฐานะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ประการที่สองในฐานะเป็นทรัพยากรทางการเมือง และประการสุดท้ายในฐานะที่เป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะมีการจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นประกอบเข้ากับสถานที่อันมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

Abstract

The Myth of Krue Se Mosque, particularly as cultural heritage, plays a significant role to represent Malayu-Muslim cultural identity, the Myth of Krue Se also consists of contested myth and exists in the midst of current conflict. The objectives of this research are to understand the problem, consequences and impact of the uses of heritage the Krue Se Mosque Myth as well as examine stakeholders' concept, aspect and cultural heritage management during insurgency in the three southernmost provinces of Thailand. The research methodology includes collecting secondary data, participant observation and in-depth interviews through stakeholders which can be divided into six groups. These are: the heritage carriers, the insiders, the outsiders, the academics, the government and the media. Three aspects are explored: first there is the use of heritage as a cultural resource, secondly, heritage is used as political resource. Thirdly, heritage is used as an economic resource supporting tourism, which tends to collaborate the Myth of Krue Se Mosque cultural heritage with local history.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาเรื่อง การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำบลนวมัยคีกรือเฮะ ได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ประจำปี 2553 และได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2554 นับเป็นเกียรติและปิติอันเกิดแก่โครงการวิจัยและข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ความสำเร็จของการศึกษานี้เป็นผลแห่งพลังความเอื้อเฟื้อและความกรุณาจากคณาจารย์ กัลยาณมิตร ผู้ให้ข้อมูลและครอบครัว

ในความเมตตาของความรู้้นั้น ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ประธานกรรมการสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรัชญาจิตร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ชนัญ วงษ์วิภาค กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ดร.อภิญา บัศคาลา อรุณภาพร อาจารย์ที่ปรึกษา

ขอบพระคุณ พลโทสำเร็จ ศรีหรั่ง อดีตผู้อำนวยการศูนย์สันติสุข จังหวัดปัตตานีและที่ปรึกษาผู้อำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 พันเอกทะเปียน เมืองพระฝาง รองผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 153 พันเอกวัชชัย ตั้งพิทักษ์กุล รองผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ พันเอกธีระ ผดุงสุนทร ผู้บังคับหน่วยสันติสุขที่ 1 สำหรับความเมตตาและความอนุเคราะห์

ขอบพระคุณ อูแม แมะ รองประธานกรรมการอิสลามกลางจังหวัดปัตตานี ดอรอเมหะยีหะซาน คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี อับดุลอาซิส ยานยา นายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดร.อาฮามัดกาแม แวมูซอ ผู้อำนวยการโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ สายูตี หะยีตาเห นายกสมาคมศิษย์เก่าต่างประเทศจังหวัดชายแดนภาคใต้ อามิง ซาฟรุคอดีบประจำมัสยิดดารุลฮูด้าห์ ต.บาลอ อ.รามัน จ.ยะลา รวมถึงผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่เอื้อเฟื้อข้อคิดและเปิดโลกทัศน์ใหม่แก่ข้าพเจ้า ขอสันติสุขจงมีแต่ท่าน

ขอบคุณ แวมะยูดิน แบโก๊ะ น้องกาลและกัลยาณมิตรทุกท่านที่ต้อนรับและพาข้าพเจ้าก้าวข้ามมายาคติของจินตนาการไปสู่ไมตรีและมิตรภาพที่ปัตตานี

เหนืออื่นใด ลมใต้ปีกที่เป็นพลังของข้าพเจ้าคือครอบครัว กราบพ่อและแม่ กอดน้องสำหรับความรักอันประมาณค่ามิได้

คุณค่าของวิทยานิพนธ์นี้ประกอบขึ้นด้วยความเพียร ความเอื้อเฟื้อและความเมตตา ข้าพเจ้าขอมอบกลับคืนแต่สันติภาพบนแผ่นดิน

วัลย์ บุพผา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(1)
กิตติกรรมประกาศ.....	(3)
สารบัญภาพประกอบ.....	(7)
สารบัญตาราง.....	(8)
บทที่	
1. บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา.....	6
วิธีดำเนินการศึกษา	7
ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา	8
นิยามศัพท์เฉพาะ	8
ข้อตกลงเบื้องต้น	9
2. กรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
2.1 ตำนานมัสยิดกรือเซะ.....	10
2.1.1 มัสยิดและการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานี	10
2.1.2 มัสยิดกรือเซะ : กำเนิดและความเป็นมา.....	12
2.1.3 ตำนานมัสยิดกรือเซะและความเกี่ยวข้องกับตำนานลิ้มกอเหนี่ยว.....	17
2.1.4 มัสยิดกรือเซะและบันทึกร่วมสมัยบทใหม่.....	25
2.2 ทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	28
2.2.1 นิยามและความหมาย.....	28

2.2.2 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	31
2.3 แนวคิดการใช้มรดกวัฒนธรรม	33
2.3.1 การใช้มรดกวัฒนธรรม	35
2.3.2 มรดกวัฒนธรรมในมิติของความขัดแย้ง	35
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	38
2.4.1 ความหมายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	38
2.4.2 ประเภทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	40
2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	44
2.5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะ	44
2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในพื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	46
2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมในภาวะขัดแย้ง..	47
3. ระเบียบวิธีวิจัย.....	50
3.1 กำหนดแหล่งข้อมูล.....	50
3.2 เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูล.....	52
3.3 วิธีการศึกษาและเก็บข้อมูล	61
3.4 การกำหนดแนวคำถาม	62
3.5 การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล	63
4. ผลการศึกษา.....	67
4.1 ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	68
4.1.1 ขอบเขตประชากรผู้ให้ข้อมูล.....	68
4.1.2 ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	73
4.2 ตำนานมัสยิดกรือเซะในทัศนะและมุมมองของผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	77
4.2.1 ประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะ	77
4.2.1.1 ยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ.....	78

4.2.1.2	ลักษณะการรับรู้และถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะ	93
4.2.1.1	ทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ.....	109
4.2.2	ตำนานมัสยิดกรือเซะและความเกี่ยวข้องกับ ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	124
4.2.3	ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่.....	143
5.	วิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา	167
5.1	การใช้มรดกวัฒนธรรม.....	168
5.1.1	การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	168
5.1.2	การใช้มรดกวัฒนธรรมในบริบทของความขัดแย้ง.....	177
5.2	มรดกวัฒนธรรมในมิติของความขัดแย้ง.....	184
5.3	ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	188
5.4	แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ	191
5.5	แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง พื้นที่อื่นหรือกรณีอื่น ...	195
5.6	อภิปรายผลการศึกษา	201
6.	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	206
	บรรณานุกรม.....	214
	ภาคผนวก	
ก.	รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	222
ข.	คำอธิบายศัพท์เฉพาะ.....	227
	ประวัติการศึกษา.....	234

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
1	ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล.....	69
2	ผู้มาฟังบรรยายหลักศาสนาอิสลามที่มีสยิดกรือเซะ	74
3	ผู้มาฟังบรรยายธรรมที่มีสยิดกรือเซะ.....	75
4	ประวัติมีสยิดกรือเซะที่ชมรมมัคคุเทศก์น้อย รร.ชุมชนบ้านกรือเซะ	90
5	มีสยิดกรือเซะ หรือกรือเซะ หรือซุงา	145
6	การละหมาดช่วงเดือนรอมฎอนที่มีสยิดกรือเซะ	169
7	ภาพถ่ายคู่บ่าวสาวที่มีสยิดกรือเซะ	170
8	มีสยิดกรือเซะ.....	170
9	นิทรรศการวิถีรอมฎอนที่มีสยิดกรือเซะ	170
10	ผลงานวิชาการเกี่ยวกับตำนานมีสยิดกรือเซะและมีสยิดกรือเซะ.....	174
11	เสวนาวิชาการเรื่องกรือเซะ	174
12	ภาพถ่ายภายในมีสยิดกรือเซะ	176
13	สื่อพิมพ์ลายมีสยิดกรือเซะ.....	176
14	สื่อพิมพ์ลายมีสยิดกรือเซะวางจำหน่ายหลังเหตุการณ์ 28 เม.ย. 47	177
15	แผนภูมิการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมีสยิดกรือเซะ	184
16	แผนภูมิความตระหนักและศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อ ในการจัดการมรดกวัฒนธรรม	197

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	ผู้ให้ข้อมูลการศึกษา	43
3.1	การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	53
3.2	การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน	54
3.3	การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนนอก	56
3.4	การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐ	57
3.5	การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนักวิชาการและสถาบันการศึกษา	59
3.6	การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสื่อ	61
3.7	แนวคำถามและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์	64
4.1	กลุ่มประชากรการศึกษาตามแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	68
4.2	ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลการศึกษา	70
4.3	ทัศนคติของผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	79
4.4	ทัศนคติของคนใน : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	82
4.5	ทัศนคติของคนนอก : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	83
4.6	ทัศนคติของภาครัฐ : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	86
4.7	ทัศนคติของบุคลากรในสถาบันการศึกษา : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	88
4.8	ทัศนคติของสื่อ : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	89
4.9	แนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรม ตำนานมัสยิดกรือเซะ : ยุคสมัยสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ	92
4.10	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	94
4.11	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของคนใน	98
4.12	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของคนนอก	99
4.13	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของภาครัฐ	101
4.14	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของสถาบันการศึกษา	104
4.15	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของสื่อ	106
4.16	ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	108
4.17	ทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ	121

ตารางที่		หน้า
4.18	ทักษะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมัสยิดกรือเซะ	123
4.19	ตำนานมัสยิดกรือเซะกับความเกี่ยวพันกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	140
4.20	ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ประท้วง พ.ศ.2533.....	155
4.21	ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความรุนแรง วันที่ 28 เมษายน 2547	165
5.1	การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	169
5.2	การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนใน.....	171
5.3	การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนนอก	172
5.4	การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มภาครัฐ.....	173
5.5	การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสถาบันการศึกษา.....	174
5.6	การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสื่อ	175
5.7	ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม	179
5.8	ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นทรัพยากรการเมือง	181
5.9	ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ	182
5.10	แบบประเมินคุณภาพแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง	200

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา

ตำนานมัสยิดกรือเซะ เป็นเรื่องเล่าที่ครั้งหนึ่งเคยถูกรื้อฟื้นขึ้นเพื่อประกอบสร้างกระแสการท่องเที่ยวมายังบ้านกรือเซะ หมู่ 3 ต.ตันหยงลูโละ อ.เมือง จ.ปัตตานี โดยมีแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวสำคัญคือมัสยิดกรือเซะและสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งตั้งอยู่เคียงข้างกัน กระแสการท่องเที่ยวมายังสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนี้ได้โหมกระพือเรื่องเล่ามูลเหตุที่มัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จว่ามีที่มาจากคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ปัญหาของการรื้อฟื้นตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะนั้นเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับกระแสฟื้นฟูอิสลามแพร่สะพัดไปทั่วปัตตานี (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 1993) ทำให้เกิดการประท้วงของชาวมุสลิมที่มัสยิดกรือเซะที่ตั้งคำถามต่อประเด็นคำสาปแช่งและสถานภาพการเป็นโบราณสถานของมัสยิดกรือเซะด้วย ไม่เพียงตำนานมัสยิดกรือเซะจะถูกเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่ถูกกล่าวขานจนเกิดการเบียดบังอัตลักษณ์ของคนต่างศาสนาต่างชาติพันธุ์เท่านั้น มัสยิดกรือเซะเองยังประกอบด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับมัสยิดหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่เรื่องต้นกำเนิดมัสยิด

ตำนานที่ 1 อ้างถึง ฮิกายัต ปัตตานี กล่าวว่ามัสยิดกรือเซะสร้างขึ้นสมัยสุลต่าน มุฏีอ์ฟ พาร์ซาร์ห์ เป็นมัสยิดหลังแรกของเมืองปัตตานี โดยมีเรื่องเล่าว่า เชคซอฟีเยุดดิน ชาวเมืองปาไซ เดินทางมายังปัตตานีและตั้งบ้านเรือนอยู่นอกกำแพงเมือง สุลต่านมุฏีอ์ฟพาร์ซาร์ห์ได้เชิญเชคซอฟีเยุดดินไปซักถามเรื่องเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม เชคซอฟีเยุดดินกราบทูลสุลต่านความว่า เมืองอิสลามที่สมบูรณ์จะต้องมีมัสยิดสำหรับราษฎรเพื่อไว้กราบไหว้องค์อัลลอห์ สุลต่านมุฏีอ์ฟพาร์ซาร์ห์ จึงโปรดให้สร้างมัสยิดขึ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, พล.ต.ต.จำรูญ เด่นอุดม, อับดุลเลาะห์ ลออแมน, อุดม ปัตตนะวงศ์ และคณะ, 2550, น.50-54) ประวัติการสร้างโดยสุลต่านมุฏีอ์ฟพาร์ซาร์ห์ หรือ มุซัฟฟาร์ ซาร์ห์ นี้ สอดคล้องกับเรื่องประวัติมัสยิดกรือเซะในหนังสือประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ โดยกล่าวถึงมัสยิดกรือเซะว่า

สุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาร์ห์ (โอรสของสุลต่านอิสมาแอล ซาร์ห์ หรือราชานินทรากรณ์ เข้ารีตรับศาสนาอิสลาม) ซึ่งครองราชย์เป็นกษัตริย์นครปัตตานีระหว่าง พ.ศ. 2073-2107 เป็นผู้สร้างมัสยิดป็นตุ เฆอ์รบัง กรือเซะขึ้น เนื่องจากเห็นว่าชาวเมืองส่วนใหญ่หันมานับถือศาสนาอิสลามแล้วแต่ยังไม่มีมัสยิดสำหรับใช้ประกอบศาสนพิธี จึงสั่งให้สร้างมัสยิดขึ้น 2 หลัง อยู่ที่ประตูเมืองหลังหนึ่ง(คือมัสยิดกรือเซะ) และอยู่ที่ท่าเรือ (มัสยิดดาโต๊ะ) ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะรัง หลังหนึ่ง (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, 2544, น.312)

ตำนานการสร้างมัสยิดตำนานที่ 2 กล่าวว่า มัสยิดกรือเซะเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2057 ในสมัยพญาอินทรี (สุลต่านอิสมาอีล ซาห์) เป็นเจ้าเมืองปัตตานี (พ.ศ.2043-2073) แล้วเสร็จสมบูรณ์ในสมัย สุลต่านมุฮัมมัด ซาห์ (พ.ศ.2073-2107) เดิมมีชื่อเรียกว่า มัสยิดปินตูเกิรบัง (Masjid Pintu Gerbang) เป็นมัสยิดประจำเมืองปัตตานี (ครองชัย หัตถา, 2549, น.13)

ตำนานที่ 3 อธิบายลักษณะมัสยิดกรือเซะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน กว้าง 15.10 เมตร ยาว 29.60 เมตร สูง วัดจากพื้นถึงคาน 6.50 เมตร เสาทรงกลมเลียนแบบเสาโกธิคของยุโรป ช่องประตูหน้าต่าง มีทั้งแบบโค้งแหลมและโค้งมน โดมและหลังคายังไม่สำเร็จ ตำนานนี้อ้างถึงหนังสือสยาเราะฮ์เมืองปัตตานี ว่า สุลต่านลงยูนุส เป็นผู้สร้าง ประมาณปี ฮิจเราะฮ์ 1142 ตรงกับพุทธศักราช 2265 (อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น.229-230)

เรื่องปีที่สร้างมัสยิดกรือเซะที่ไม่ตรงกันนั้นนำมาสู่การตีความและพิจารณางานเขียนในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับตำนานการสร้างมัสยิดกรือเซะ โดยเฉพาะความเข้าใจเรื่อง ตวนสุหลง (ตวันซูลง) เจ้าเมืองปัตตานี ว่าเป็นบุคคลเดียวกับ เจะลง ผู้หล่อปืนใหญ่ตามบัญชาเจ้าเมือง คำอธิบายนี้ให้เหตุผลว่า

ชาวปัตตานีโดยทั่วไป เข้าใจว่านายช่างผู้สร้างมัสยิดกรือเซะกับผู้หล่อปืนใหญ่ที่ถูกนำไปไว้ที่หน้ากระทรวงกลาโหมนั้นเป็นคนเดียวกัน บังเอิญกับชื่อนายช่างหล่อปืนใหญ่ไปตรงหรือคล้ายกับชื่อเจ้าเมืองปัตตานีคนแรกหลังจากปัตตานีถูกแบ่งออกเป็น 7 เมืองเล็กๆ คงจะเป็นไปได้มากที่สุดที่มีคนเข้าใจว่า ตวนสุหลง (ตวันซูลง) เจ้าเมืองปัตตานี เป็นผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ (อัตุลเลาะห์ ลออแมน, 2531, น.60)

อัตุลเลาะห์ ลออแมน ให้ความเห็นกรณีปีที่สร้างมัสยิดไว้สามแนวทาง ประการแรก มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยตวนสุหลงเป็นเจ้าเมืองปัตตานี (พ.ศ.2359-2375) แนวทางที่สอง คือสร้างสมัยลงยูนุส ระหว่าง พ.ศ.2269-2272 และความเป็นไปได้ที่สาม คือ สร้างราว พ.ศ.2199-2231 โดย อัตุลเลาะห์ ให้นำหน้าการสร้างในสมัยลงยูนุสมากที่สุด นอกเหนือจากนั้นกล่าวว่าเป็นการบูรณะมัสยิดกรือเซะมากกว่า

นอกจากประเด็นผู้สร้างที่ยังขัดกันโดยไม่อาจหาข้อสรุปได้ เรื่องมัสยิดสร้างเสร็จหรือไม่นั้นก็ปรากฏตำนานที่ขัดแย้งเช่นกัน สาเหตุของการสร้างมัสยิดไม่สำเร็จยังปรากฏเป็นตำนานที่ขัดแย้งกันอีกหลายฉบับ ตำนานแรกกล่าวว่ามัสยิดสร้างเสร็จแล้วแต่เหตุที่ไม่มีโดมปรากฏจนทุกวันนี้เป็นเพราะผลกระทบจากสงคราม อัตุลเลาะห์ กล่าวในบทความมัสยิดร้างที่สายบุรีและกรือเซะว่า

“ในพ.ศ.2328 (หลังจากมัสยิดกรือเซะสร้างแล้ว 57 ปี) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ รัชสั่งให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพมาตีปัตตานี.....ประเพณีสงครามสมัยก่อนนั้น ฝ่ายชนะมักจะเผาวัง ทำลายเมือง....โชคที่อยู่ข้างที่มัสยิดกรือเซะสร้างด้วยอิฐ จึงยังเป็นอนุสรณ์ให้เราเห็นได้ถึงทุกวันนี้”

การที่มีสยิดกรือเซะสร้างเสร็จแล้วแต่ถูกเผาด้วยไฟสงคราม กลายเป็นวาทกรรมของ การกล่าวถึงกรณีสยามกระทำรุนแรงต่อปัตตานี จนปัจจุบันท่ามกลางปัญหาความรุนแรงในสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ยังมีการตอกย้ำและผลิตซ้ำวาทกรรมเดิมอย่างต่อเนื่อง โดยย้ำประเด็น เจื่อนใจของความขัดแย้งกล่าวถึงการกระทำของภาครัฐต่อชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้

มูลเหตุแห่งการที่มีสยิดกรือเซะถูกทิ้งร้างหรือมีลักษณะสร้างไม่เสร็จค้างคานั้น ยังมี ตำนานกล่าวถึงการสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ก่อนหน้าที่มีสยิดกรือเซะจะมีการบูรณะดังเช่น ปัจจุบันนั้น มีสยิดกรือเซะถูกทิ้งร้างไว้ ตามพงศาวดารเมืองปัตตานี พ.ศ. 2445 (พงศาวดารเมือง ปัตตานี, 2445) กล่าวถึงมีสยิดกรือเซะว่าอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมแต่ไม่ได้รับระบุว่าเป็นเพราะเหตุใด พงศาวดารฉบับนี้ปรากฏชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยมและลิ้มกอเหนี่ยว แต่ไม่มีข้อความกล่าวถึงคำสาปแช่งของเจ้า แม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีต่อมีสยิดกรือเซะ

ขณะที่ตำนานมีสยิดกรือเซะที่มีคำสาปแช่งปรากฏอยู่ในตำนานลิ้มกอเหนี่ยวสำนวนที่ เรียบเรียงขึ้นโดยมูลนิธิเทพปุษนิยสถาน รวบรวมจากหนังสือที่ระลึกพิธีเปิดศาลากลางจังหวัดปัตตานี เดือนกันยายน 2508 และบันทึกของนายสุวิทย์ คณานุรักษ์ (ประยูรเดช คณานุรักษ์, 2538) มี ใจความกล่าวถึงเรื่องของลิ้มโต๊ะเคี่ยมว่ายอมเข้าบวชบวชศาสนาอิสลามและได้แต่งงานกับธิดาเมือง ปัตตานี ยังความเสียใจมาสู่มารดาของลิ้มโต๊ะเคี่ยมเพราะถือว่าการแต่งงานกับคนต่างชาติต่างศาสนา เป็นการทำลายวงศ์ตระกูลอย่างน่าอดสู มารดालิ้มโต๊ะเคี่ยมจึงส่งน้องสาวนามลิ้มกอเหนี่ยวมาตาม พี่ชายกลับเมืองจีน แต่ครั้งเห็นพี่ชายรับงานก่อสร้างมีสยิดใหม่ให้กับเจ้าเมืองปัตตานีและลงมือ ก่อสร้างที่กรือเซะ

“การที่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมช่วยเจ้าเมืองปัตตานีสร้างมัสยิดนี้เปรียบเสมือนหนึ่งการจุด เพลิงแห่งความแค้นให้รุ่งโรจน์ขึ้นในใจของลิ้มกอเหนี่ยวผู้น้องสาว เธอพยายามอ่อน วอนพี่ชายให้เลิกล้มการช่วยสร้างมัสยิดและเดินทางกลับเมืองจีนเสีย แต่ลิ้มโต๊ะเคี่ยม ไม่ฟัง เขาตั้งหน้าตั้งตาสร้างมัสยิดอย่างจริงจัง สุดท้ายที่ลิ้มกอเหนี่ยวจะทนดูพฤติกรรม ของพี่ชายได้เธอสาปแช่งอย่างโกรธแค้นว่า “แม้พี่จะมีความสามารถในการก่อสร้าง เพียงไรก็ตามแต่ขอให้มัสยิดนี้ไม่สำเร็จ”

หลังจากน้องสาวผู้ยึดถือประเพณีหนีไปผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ต้นใหญ่ซึ่งอยู่ ด้านหน้าของมัสยิดที่พี่ชายกำลังสร้างอยู่ ลิ้มโต๊ะเคี่ยมจัดการศพให้น้องแล้วยังคงสร้างมัสยิดต่อมา เมื่อมาถึงการสร้างคานกลับมีฟ้าผ่าทำให้คานบนของมัสยิดพังทลายลงมา เมื่อจะสร้างต่อก็มีฟ้าผ่าซ้ำ อีกครั้ง ลิ้มโต๊ะเคี่ยมจึงถูกคิดว่าเป็นเพราะคำสาปแช่งของน้องสาวก่อนตาย ลิ้มโต๊ะเคี่ยมท้อใจหมด ความพยายามสร้างมัสยิดต่อจึงปล่อยมัสยิดที่สร้างค้างไว้อย่างนั้น (ประยูรเดช คณานุรักษ์, 2539)

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2536) วิพากษ์ประเด็นเรื่องคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่ทำให้ประชาชนทั่วไปจดจำได้เนื่องเพราะว่าตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีเจ้าแม่สาปแช่งนี้ปรากฏอยู่ในเอกสารราชการและในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา ชัยวัฒน์ ตั้งข้อสังเกตเรื่องนี้ว่าเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ตำนานอยู่ในระดับที่เป็นปัญหา เนื่องเพราะการจารึกอยู่ในเอกสารราชการและถูกเผยแพร่ออกไปในวงกว้าง

กอบกาญจน์ ภิญโญมารค (2548, น.64) อธิบายว่าเรื่องราวของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่สาปแช่งลิ้มโต๊ะเคี่ยมไม่ให้สร้างมัสยิดสำเร็จนั้นประกอบด้วยเรื่องราว (story) ที่เข้มข้นเต็มไปด้วยสีสัน ขณะเดียวกันก็มีปมความขัดแย้ง (conflict) มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และสอดคล้องกับรูปลักษณะของมัสยิดที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ตำนานนี้จึง “ติด” หรือประทับในใจผู้ได้รับฟังมากกว่าเรื่องเล่ากระแสรื่นๆ ขณะที่กอบกาญจน์เลื้อยกอธิบายว่า การเล่าเรื่องตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้นเป็นไปได้ว่าเป็นการใช้ตำนานเพื่อสร้างให้วัฒนธรรมของตนมีอำนาจเหนือวัฒนธรรมอื่น ซึ่งเป็นวิถีทางหนึ่งของการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวจีนผู้มาอยู่ในดินแดนอิสลาม ขณะเดียวกัน เรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะจากปากปากของชาวมุสลิมในพื้นที่ก็เป็นการดำรงอัตลักษณ์ความตั้งมั่นของศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการในปัตตานี โดยตำนานมัสยิดกรือเซะของชาวไทยมุสลิมจะไม่มีเรื่องคำสาปแช่ง นอกเหนือจากหลักคำสอนทางศาสนาที่กล่าวว่ามีอำนาจอื่นใดเหนืออัลลอฮ์ ดังนั้น อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจึงเป็นเพียงเรื่องเล่าของคนกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่มุสลิม

“การเล่าขานตำนานการสร้างมัสยิดกรือเซะที่แตกต่างกันระหว่างชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีนในปัตตานี น่าจะมีจุดประสงค์เพียงเพื่อต้องการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน และเป็นอุบายในการรวมกลุ่มชาวจีนให้ผูกพันกันเหนียวแน่นเท่านั้นไม่น่าจะมีนัยทางการเมืองหรือเจตนาไม่บริสุทธิ์ใดๆแอบแฝงอยู่”
(กอบกาญจน์ ภิญโญมารค, 2548)

เป็นไปได้หรือไม่ที่ความไร้เดียงสาในการเล่าเรื่องเพื่อดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นก่อให้เกิดผลกระทบอย่างคาดไม่ถึง

เหตุการณ์การประท้วงที่มัสยิดกรือเซะเมื่อเดือนมิถุนายน 2533 ชาวมุสลิมรวมตัวกันเรียกร้องให้ราชการไทยถอนทะเบียนมัสยิดกรือเซะออกจากการเป็นโบราณสถาน และเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่รื้อถอนศาลเจ้าลิ้มกอเหนี่ยวออกจากบริเวณมัสยิดด้วยข้ออ้างว่าศาลตั้งอยู่ในที่ที่ไม่เหมาะสม (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 1993)

การประชุมประท้วงครั้งนั้นนอกจากแสดงนัยยะความไม่พอใจระหว่างความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชนสองชาติพันธุ์ ยังปรากฏความขัดแย้งที่สำคัญอีกประการคือสถานะของมัสยิดกรือเซะ ในทัศนะของมุสลิม มัสยิดคือบ้านของพระเจ้า เป็นศาสนสถานเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ขณะที่รัฐไทยมองว่ามัสยิดกรือเซะเป็นโบราณสถานและเป็นสมบัติชาติที่ควรได้รับการ

คุ้มครอง ดูแล ความปรารถนาดีแต่ยื่นอยู่คนละที่ทางนี้ทำให้มัสยิดกรือเซะเป็นเวทีของการต่อรองอัตลักษณ์ทางการเมือง ขณะเดียวกันตำนานที่ขัดแย้งต่างๆเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะก็ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ ทั้งนี้การบอกเล่าตำนานสืบทอดมายังคนรุ่นหลังเป็นการใช้ตำนานเพื่อสื่อสารบางอย่างโดยมีนัยยะและจุดประสงค์

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะยังคงมีความกังขาเรื่องที่มีสยิดสร้างแล้วเสร็จหรือไม่นั้นไม่เพียงแต่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในด้านข้อมูลตำนานที่ขัดกัน ยังทำให้เป็นประเด็นสำคัญของความขัดแย้งเกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์ของคนกลุ่มหนึ่งกดข่มคนอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งสิ่งที่เห็นเป็นประจักษ์ในปัจจุบันคือมัสยิดที่ไม่มีโดม ก่ออิฐเปลือยไร้ปูนหรือสีฉาบทับทา ยิงนำมาซึ่งการค้นหาลักฐานทางวิชาการเพื่อยืนยันความน่าจะเป็นไปได้โดยไม่สร้างภาวะของความขัดแย้งเพิ่มเข้าไปในพื้นที่อ่อนไหวอย่างสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้อีก การสืบค้นหลักฐานทางวิชาการนี้เป็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะโดยนักวิชาการ ขณะเดียวกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะภาคส่วนอื่นก็มีการจัดการและใช้ประโยชน์จากตำนานมัสยิดกรือเซะแตกต่างกันไปซึ่งหลายครั้งไม่ว่าจะมีการจัดการหรือใช้ประโยชน์เช่นใดก็อาจเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ กรณีการบันทึกตำนานที่ต่างก็เป็นประเด็นหนึ่งในหลายสาขาของความขัดกันนั้น

ความขัดแย้งกันในแง่ของตำนานมัสยิดกรือเซะเรื่องสร้างเสร็จหรือไม่นั้น ไม่เพียงทับซ้อนปัจจัยเรื่องการแบ่งเชื้อชาติพันธุ์ ความไม่ลงรอยของตำนาน คำสาปแช่งและหลักการศาสนาอิสลามที่ไม่เชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อื่นใดนอกจากพระเจ้าแล้ว ยังมีเรื่องบทบาทของภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ที่ยังอ่อนไหวและมีตัวแปรของความขัดแย้งอื่นอีก โดยเฉพาะอัตลักษณ์ของความ เป็นมลายูมุสลิมกับการปฏิบัติจากภาครัฐ ทั้งนี้ความละเอียดอ่อนของความเป็นชาติพันธุ์มลายูยังถูกกล่าวถึงเรื่องของสงครามสยามสู้รบกับเมืองปัตตานีนำมาซึ่งความเสียหายแก่มัสยิดกรือเซะ ตำนานอันบาดเจ็บเช่นนี้ถูกเล่าขานต่อมาอย่างเงิบๆ เนื่องจากความหวาดกลัวภาครัฐที่ทำให้ไม่กล้าพูดถึงประวัติศาสตร์มลายูปัตตานีอันอาจจะทำให้ถูกผลักไปเป็นขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขณะเดียวกันตลอดระยะเวลาที่เรื่องราวของมัสยิดกรือเซะถูกบอกเล่าและถูกหาหลักฐานทางวิชาการเพื่อลบรอยความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นั้น มัสยิดกรือเซะเองกลับอยู่ในท่ามกลางความรุนแรง ไม่ว่าจะ เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับภาครัฐในการประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะ พ.ศ. 2530-2533 เนื่องมาจากความต้องการของประชาชนที่จะคืนสถานะของมัสยิดกรือเซะจากที่เคยถูกประกาศเป็นโบราณสถาน (พ.ศ.2478) ให้กลับมาสู่วิถีทางที่ถูกต้องของมุสลิม คือศาสนสถานสำหรับปฏิบัติศาสนกิจ และอ้างถึงความไม่ชอบธรรมด้านเชื้อชาติที่มัสยิดไม่ควรถูกกล่าวหาว่าถูกสาปแช่ง ต่อมา เมื่อความขัดแย้งวิวัฒนาการจากความขัดกันในเชิงตำนานไปสู่การใช้ประโยชน์มัสยิดกรือเซะในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองในเหตุความรุนแรงระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับผู้ก่อความไม่สงบ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547 เป็นผลให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต และมัสยิดซึ่งเป็นทั้งศาสนสถานและ

โบราณสถานได้รับความเสียหาย ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในมัสยิดกรือเซะเมื่อปลายเดือนเมษายนนั้นยังความระอุเดือดแห่งความไม่พอใจในปมรัฐกระทำต่อประชาชนย่ำรอยประวัติศาสตร์บาดเจ็บเมื่อคราวสยามยกทัพมาตีเมืองปัตตานีและเผาเมืองรวมทั้งมัสยิดกรือเซะเสียหายไปครั้งหนึ่ง ความรุนแรงที่กรือเซะกลายเป็นตำนานบทใหม่ที่ทับถมปมเดิมให้ขึ้นหนักยิ่งขึ้น ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกบอกเล่ากล่าวขานล้วนปรุงด้วยอารมณ์ของผู้เล่า ทศนคติแต่หนหลังที่มีต่อเรื่องราวล้วนซึมซับ สอดแทรกและส่งผ่านตำนานมัสยิดกรือเซะไปต่างกรรมต่างวาระ การหยิบกล่าวอ้างตำนานมัสยิดกรือเซะและการใช้ประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะไปในทิศทางต่างๆ ล้วนสะท้อนความมุ่งหมายของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้น จึงกลายเป็นประเด็นขบคิดสำคัญที่ทำให้ศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะและการใช้ประโยชน์จากตำนานมัสยิดกรือเซะ ทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ความขัดแย้งปี 2533 และ ปี 2547 โดยมีหลักแนวคิดสำคัญคือ การใช้มรดกวัฒนธรรมและผู้มีส่วนได้เสีย มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมท่ามกลางความขัดแย้งซึ่งอาจช่วยเสริมสร้างสันติและความปรองดองขึ้นในพื้นที่ได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวคิด มุมมองและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
2. เพื่อศึกษาผลจากการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อบริบทของความขัดแย้งในพื้นที่
3. เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาด้านมัสยิดกรือเซะ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตงานวิจัยประกอบด้วย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ขัดแย้ง ขอบเขตเนื้อหาแบ่งเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ
2. แนวคิด มุมมอง และการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

3. การจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ส่งผลต่อความขัดแย้งในพื้นที่ และศึกษาสถานการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ส่งผลต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ

ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยนี้กำหนดกลุ่มประชากรโดยมุ่งเน้นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(Stakeholder) ต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ แบ่งได้ 6 กลุ่ม ประกอบด้วย

1. ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) ผู้ที่ได้รับมรดกวัฒนธรรมตกทอดมา มีความรัก ผูกพันและเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรม
2. คนใน (Insiders) กลุ่มคนในท้องถิ่นหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ
3. คนนอก (Outsiders) ผู้แสวงบุญ หรือนักท่องเที่ยวทั่วไป
4. ภาครัฐ (Government) หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแล รักษา ป้องกัน หรือออกนโยบายหรือมาตรการต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ
5. สถาบันการศึกษา (Academics) นักวิชาการหรือผู้มีความรู้เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ
6. สื่อ (Media) สื่อท้องถิ่นและสื่อจากส่วนกลางที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำนานมัสยิดกรือเซะ แม้จะเป็นการศึกษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) นั่นคือตำนานมัสยิดกรือเซะ แต่ขณะเดียวกันมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะก็มีความเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) ในที่นี้คือ มัสยิดกรือเซะ ดังนั้น ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัยจึงครอบคลุมอยู่ในบริเวณหมู่ 3 บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลุโละ อ.เมือง จ.ปัตตานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตั้งมัสยิดกรือเซะและมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ที่มรดกวัฒนธรรมทั้งตำนานที่จับต้องไม่ได้และมัสยิดซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ดำรงอยู่ในพื้นที่ด้วย

1.4 วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการศึกษา การรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล และดำเนินงานตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือ เอกสารทางวิชาการ อาทิ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น ตำนานมัสยิดกรือเซะ การจัดการมรดกวัฒนธรรม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

2. ข้อมูลภาคสนาม การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เพื่อแสวงหาทัศนะแนวคิด วิธีการจัดการตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้เสีย พื้นที่เก็บข้อมูลหลักอยู่ในแหล่งเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ที่บ้านกรือเซะ หมู่ 3 ตำบลตันหยงลุโละ จังหวัดปัตตานี (ดูภาพประกอบ) และพื้นที่อื่นในจังหวัดปัตตานีและสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามพื้นที่อยู่ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และข้อมูลภาคสนามจากการร่วมฟังเสวนาวิชาการ การบรรยาย และการประชุมที่เกี่ยวข้อง โดยขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยมีดังนี้

- กำหนดกลุ่มตัวอย่าง
- เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง
- เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- การกำหนดแนวคำถาม
- การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผลที่ได้จากการศึกษามีประโยชน์ต่อผู้ศึกษา ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ อาจารย์และสถาบันที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งสาธารณชนที่สามารถเข้าถึงข้อมูลการศึกษาครั้งนี้ จะสามารถนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม ดังนี้

1. เข้าใจแนวคิดและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้เสีย
2. เข้าใจปัญหาและผลกระทบต่อการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีต่อบริบทความขัดแย้งในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและลดเงื่อนไขความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการจัดการมรดกวัฒนธรรมต่อไป
3. สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้เสนอเป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งและประยุกต์เป็นตัวอย่างกับกรณีศึกษาอื่นๆต่อไป

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ศัพท์สำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นสมควรที่จะได้ทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกัน ได้แก่ ศัพท์เฉพาะดังต่อไปนี้

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) หมายถึง ผู้มีส่วนได้เสียในมรดกวัฒนธรรม คือ บุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีผลต่อมรดกวัฒนธรรมหรือได้รับผลจากมรดกวัฒนธรรม หรือเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ

การใช้มรดกวัฒนธรรม (The Uses of Heritage) หมายถึง การนำมรดกวัฒนธรรมไปใช้ตามคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการตอบสนองวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ใช้ ประกอบด้วยการใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรวัฒนธรรม การใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรเศรษฐกิจ และการใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรการเมือง

พื้นที่ขัดแย้ง (Conflict Area) หมายถึง สถานที่ดำรงอยู่ของมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่กำลังเกิดปัญหาความขัดแย้ง

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้วิจัยมุ่งหวังองค์ความรู้เชิงคุณภาพในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมท่ามกลางบริบทของความขัดแย้งในสถานการณ์พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยดำเนินการวิจัยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นกลาง มิได้มุ่งหวังให้การศึกษาครั้งนี้จุดประเด็นความขัดแย้งต่อมรดกวัฒนธรรมหรือความขัดแย้งในพื้นที่ให้ขยายวงกว้างออกไป ผู้วิจัยพยายามสะท้อนภาพการใช้ประโยชน์ต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ โดยเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์และนำข้อมูลความจริงในด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมดังกล่าวเพื่อเผยแพร่และนำผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้วิเคราะห์เป็นแนวทางต่อยอดเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่มีความขัดกันหรือมรดกวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ขัดแย้งอื่นๆ อันอาจจะนำมาซึ่งความเข้าใจต่อกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและอาจช่วยลดทอนเงื่อนไขความขัดแย้งบางอย่างได้

บทที่ 2

กรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาวิจัยโดยมีลำดับการนำเสนอ ดังนี้

- 2.1 ตำนานมัสยิดกรือเซะ
- 2.2 ทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้มรดกวัฒนธรรม
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- 2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ตำนานมัสยิดกรือเซะ

2.1.1 มัสยิดและการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานี

คำว่า “มัสยิด” หมายถึงบ้านของพระเจ้า เป็นคำตามภาษาอาหรับ ขณะที่คำว่า “สุเหร่า” หรือ “เสร์” เป็นคำที่มาจากภาษามลายูซึ่งได้มาจากชาวตุรกีอีกทอดหนึ่งซึ่งคนไทยใช้กันทั่วไปสำหรับเรียกมัสยิดซึ่งเป็นคำเรียกอย่างเป็นทางการ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย มัสยิดกับสุเหร่ามีความแตกต่างกันตรงที่มัสยิดใหญ่กว่าสุเหร่า บางชุมชนมีเพียงสุเหร่าและไม่สามารถสร้างมัสยิดได้หากจำนวนประชากรไม่เพียงพอ และอยู่ใกล้กับมัสยิดที่มีอยู่แล้วมากเกินไป (โครงการพิทักษ์มรดกสยาม, 2554)

ในฐานะที่มัสยิดเป็นสถานที่ซึ่งอิสลามิกชนใช้เป็นประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 854) มัสยิดจึงเป็นสถานที่สำคัญต่อวิถีชีวิตชาวมุสลิม มัสยิดมีหน้าที่ 2 อย่าง คือ หน้าที่ในทางศาสนาและหน้าที่ในทางสังคมการเมือง (โครงการพิทักษ์มรดกสยาม, 2554) มัสยิดเป็นที่ของการสอนสั่ง ให้คำปรึกษาแลกเปลี่ยน เรื่องข้อปรึกษาไม่ได้มีเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องศาสนาเท่านั้นแต่ยังมีตั้งแต่ปัญหาในระดับโลกไปจนถึงการเมืองท้องถิ่น ด้วยเหตุแห่งประเพณีดั้งเดิม นอกจากหลักธรรมและคำสั่งสอน ศาสนาอิสลามยังหมายรวมถึงวัตรปฏิบัติและวิถีการดำเนินชีวิตด้วยการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานีมีตำนานกล่าวว่า เดิมอาณาจักรมลายูปัตตานีเป็นอาณาจักรที่มีความต่อเนื่องมาจากอาณาจักรลังกาสุกะ ในฮิกายัตปัตตานีกล่าวว่าพระราชแห่งโกตามะฮฺลิหมัย พระนามว่า พญาตุ กรูป มหายานา มีพระโอรสหนึ่งพระองค์มีพระนามว่า พญาตุ อันตา

รา (บางแห่งเรียกว่า พญาอินทรี) หลังจาก พญาตุ กรุป มหายานาลิ้นพระขนม พญาตุ อันตารา ได้ขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา ทรงพระนามว่า พญาตุ นักปา (อารีฟิน บินจิ, อ.ลออแมน, ซูฮัยมียี อิสมาแอล, 2550, น. 57 อ้างจาก A.Teew & D.K. Wyatt, 1970, p.68) ตามตำนานปัดตานีกล่าวถึงครั้งอาณาจักรปัดตานีรุ่งเรืองมีพ่อค้าต่างชาติเข้ามาติดต่อกับชาย จำนวนนี้รวมทั้งพ่อค้าชาวอาหรับที่นอกจากจะมาทำการค้าแล้วยังนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่แก่ชาวปัดตานี แต่ก็เฉพาะในชุมชนเมืองเท่านั้น ชนบทนอกเมืองออกไปประชาชนยังนับถือศาสนาฮินดูพุทธกันเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งพระราชและขุนนางในราชสำนัก

การที่พญาตุ นักปา หรือพญาอินทรีเข้ารับศาสนาอิสลามนั้น ตำนานกล่าวว่าเนื่องจากเพราะพญาตุ นักปา ป่วยเป็นโรคผิวหนังแตก หมอที่รักษาโรคให้หายขาดได้ นามว่า ซิคซาอิด เป็นครูสอนศาสนาอิสลามและเป็นหมอ มาจากหมู่บ้านปาไซ (บนเกาะสุมาตรา) ก่อนที่ซิค ซาอิดจะรักษาโรคให้พระราช ซิคผู้นี้ได้กล่าวชักชวนและร้องขอให้พระราชเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามเสียก่อน พญาตุ นักปาก็รับปาก แต่เมื่อรักษาหายแล้วพระราชก็ไม่ได้ทำตามสัญญา 2 ปีหลังจากนั้น พญาตุ นักปา ก็ล้มป่วยด้วยโรคผิวหนังแตกเช่นเดิม ซิคซาอิดถูกตามไปรักษา ซิคซาอิดทวงสัญญา พระราชาก็รับปากแข็งขันว่าหากรักษาโรคให้หายขาดพระองค์จะไม่ผิดคำพูดอีก แต่แล้วเมื่อรักษาหายเป็นปกติ พระองค์ก็ผิดสัญญาที่ให้ไว้กับซิคซาอิดเช่นเดิม ต่อมาอีก 1 ปี อาการป่วยของพญาตุ นักปา กำเริบขึ้นมาอีกในครั้งนี้อาการหนักมากกว่าเดิม ซิคซาอิดปฏิเสธการไปรักษาให้เนื่องจากพระราชเคยผิดสัญญากับซิคซาอิดมาก่อน แต่ครั้งนี้พระราชให้คำมั่นว่าหากผิดสัญญาอีก จะได้สาบานต่อหน้าเทวรูปที่เคารพไว้ว่าขอให้โรคเจ็บป่วยนี้รักษาไม่หายอีกเลย ซิคซาอิดจึงกลับมารักษาให้โดยมีข้อแม้ว่าหากแม้พระราชผิดสัญญาแล้วโรคกำเริบกลับมาอีก ต่อให้ประหารชีวิตซิคซาอิดก็จะไม่รักษาให้ ครั้งที่ 3 ที่ซิคซาอิดมารักษาจนพระราชหายดี พญาตุ นักปาปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้กับซิคซาอิด โดยให้ซิคซาอิดทำพิธีการเข้ารับศาสนาอิสลามพร้อมทั้งบรรดาคหบดีมนตรี พระโอรสธิดา แม่ทัพนายกองในและประชาชนที่เฝ้าอยู่ในห้องพระโรงนั้น ศาสนาอิสลามจึงเผยแพร่ในอาณาจักรปัดตานีอย่างกว้างขวาง (อารีฟิน บินจิ, อ.ลออแมน, ซูฮัยมียี อิสมาแอล, 2550, น. 60-63; আহম্মদ ڤدسী ٱلل-ڤاتانی, 2537/2543; อิบรอฮิม ชุกรี, 2549, น. 16-18) พญาตุ นักปา อินทรี มหาวังสา เมื่อเข้ารับศาสนาอิสลามแล้ว ซิค ซาอิด ถวายพระนามแก่พระองค์ใหม่ว่า “สุลต่านอิสมาอิล ชาห์ ซิลลุลลอฮ์ ฟิลออัลม” และซิค ซาอิดยังได้ตั้งชื่อเมืองปัดตานีให้สมกับเป็นรัฐอิสลามว่า “ปาดานี ดารุส สาลาม” แปลว่า ปาดานี นครรัฐแห่งสันติ

ทั้งนี้ศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ในปาดานีก่อนหน้านั้นหลายร้อยปีแล้ว แต่การที่กษัตริย์เปลี่ยนเข้ารับศาสนาอิสลามและเมืองปัดตานีกลายเป็นรัฐอิสลามนั้น “ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในแหลมมลายูและเอเชียอาคเนย์ ชาวปาดานีจึงมีความภาคภูมิใจไม่น้อยไป

กว่าชาวอาหรับภาคภูมิใจ ในศาสนามุฮัมมัด ตลอดจน ประกาศศาสนาอิสลามในมักกะฮ์เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 6 ฉะนั้นนั่น” (อารีฟิน บินจิ, อ.ลอมแมน, ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, 2550, น. 63)

2.1.2 มัสยิดกรือเซะ : กำเนิดและความเป็นมา

มัสยิดกรือเซะเป็นงานก่ออิฐถือปูนหลังแรกของปัตตานีदारุสซาลาม มัสยิดกรือเซะคือสัญลักษณ์ของความสวยงาม ความมั่งคั่งและมั่นคงทางการเมือง การทหาร การศาสนาและการเศรษฐกิจ ความสวยงามและความเด่นเป็นสง่าของมัสยิดได้ถูกวาดภาพและบันทึกไว้มากมายในหลักฐานต่างๆทั้งที่เป็นของชาวต่างชาติและคนท้องถิ่น (อฮหมัดสมบูรณ บัวหลวง, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) มัสยิดกรือเซะที่ถูกบันทึกไว้อย่างมากมายนี้ยังรวมถึงประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะที่ถูกถ่ายทอดมาจากหลายต้นกำเนิดเช่นกัน การที่ศาสนาอิสลามเข้ามาในอาณาจักรปัตตานีก่อนหน้าที่กษัตริย์อินทிரางจะเปลี่ยนไปรับศาสนาอิสลามนั้น เป็นไปได้ว่าอาจมีมัสยิดอื่นของประชาชนหรือพ่อค้าอยู่ก่อนแล้ว อาหมัด ฟัตฮี อัล-ฟาตานี(2537/2543, น. 129) จัดลำดับมัสยิดสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างน้อย 4 แห่งในปัตตานี โดยเรียงลำดับสันนิษฐานให้มัสยิดวาติลฮุสเซ็น บ้านตะโละมาเนาะ เป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในปัตตานี แม้ว่าจะไม่บันทึกเวลาก่อสร้างแต่เชื่อว่ามัสยิดตะโละมาเนาะแห่งนี้เป็นมัสยิดเก่าแก่และหาที่เสมอเหมือนไม่ได้ในภูมิภาคมลายู (Nusantara) จากปฏิทินอิสลามปี ฮ.ศ. 1405 ของคณะกรรมการอิสลามจังหวัดนราธิวาสได้ระบุถึงอายุของมัสยิดตะโละมาเนาะว่ามีอายุประมาณ 350 ปี กระนั้นยังมีการกล่าวถึงมัสยิดกรือเซะว่าเป็นมัสยิดหลังแรกของเมืองปัตตานีและของเอเชียอาคเนย์ ที่ ก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันออกกลาง (ครองชัย หัตถา, 2549, น. 13)

ลักษณะของมัสยิดกรือเซะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน กว้าง 15.10 เมตร ยาว 29.60 เมตร วัดจากพื้นถึงคานสูง 6.50 เมตร เสาทรงกลมเลียนแบบเสาโคธิคของยุโรป ช่องประตูและหน้าต่างมีทั้งแบบโค้งแหลมและโค้งมน โดมและหลังคาที่ยังก่อสร้างไม่สำเร็จ อิฐที่ใช้ก่อมีรูปลักษณะคล้ายอิฐสมัยอยุธยา ตรงฐานมัสยิดมีอิฐรูปแบบอิฐสมัยทวารวดีปะปนบ้าง (อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น. 229) ประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะมีหลักฐานบันทึกถึงต้นกำเนิดต่างกันหลายตำนาน

ตำนานที่ 1 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยพญาอินทรี (สุลต่านอิสมาอีล ซาห์) แต่เสร็จสมบูรณ์ในสมัยมูซัฟฟาร์ ซาห์ (ครองชัย หัตถา, 2549, น.13; อฮหมัดสมบูรณ บัวหลวง, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) ครองชัย หัตถากล่าวถึงมัสยิดกรือเซะว่า เดิมมีชื่อเรียกว่า มัสยิดปินตูเกิรบัง (Masjid Pintu Gerbang) เป็นมัสยิดประจำเมืองปัตตานี

อฮหมัดสมบูรณ บัวหลวง กล่าวถึงมัสยิดกรือเซะโดยอธิบายว่า หลังจากสุลต่านอิสมาอีล ซาห์ ครองราชย์ประมาณ 30 ปี ต่อจากนั้น สุลต่าน มุฎ็อฟฟาร์ ซาห์ พระราชโอรสขึ้นครองราชย์ต่อ ตรงกับพ.ศ. 2073-2107

“ในรัชสมัยนี้เองพระองค์ได้ดำเนินการสานภาระกิจที่ยังค้างให้แล้วเสร็จเช่นการมอบหมายให้ เชค ซาอิด (โตะปาร์ไซ) และเชค ชัยฟูตดิน ควบคุมงานการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะให้แล้วเสร็จ ตลอดจนการบัญชาการให้อับดุลซอมัด จากเมืองอรรูมี(อยู่ในประเทศอิรักใกล้กับประเทศอิหร่าน) ช่วยควบคุมและดูแลการหล่อปืนใหญ่ 3 กระบอก คือ ครีนครี ครีปาตานี และมหาเลลา”

ตำนานที่ 2 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยสุลต่านมูศ็อฟฟิร ชาห์ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2544, น.312; ศรีศักร วัลลิโภดม, พล.ต.ต.จำรูญ เด่นอุดม, อับดุลเลาะห์ ลออแมน, อุดม ปัตตนาวงศ์ และคณะ, 2550, น.50-54; อารีฟิน บินจิ, อ.ลออแมน, ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, 2550, น. 73)

สุลต่านมูศ็อฟฟิร ชาห์ เป็นโอรสพระองค์แรกของสุลต่านอิสมาอิล ชาห์ ซึ่งเป็นกษัตริย์มลายูพระองค์แรกที่นับถือศาสนาอิสลาม ในรัชกาลสุลต่านมูศ็อฟฟิร ชาห์ มีอาละมะฮอ ชาวฮัจญเราะห์มุท(เมืองหนึ่งในประเทศเยเมน บนคาบสมุทรอาหรับ) เข้ามาในปัตตานีอีกท่านหนึ่ง ชื่อว่า ซิค ซาฟิยูตดิน ได้สร้างที่พักอาศัยอยู่ด้านนอกหน้าประตูเมือง สุลต่านจึงได้เชิญซิค ซาฟิยูตดินมาสนทนา ในการสนทนาสุลต่านถามซิค ซาฟิยูตดินว่า “รัฐอิสลามควรจะมีอะไรเป็นสัญลักษณ์บ้าง” ซิค ซาฟิยูตดินตอบว่า “รัฐอิสลามนั้น ต้องมีมัสยิดสักแห่งหนึ่ง เพื่อให้ราษฎรใช้เป็นสถานที่สักการะพระผู้เป็นเจ้า อัลลอฮ์ ตะอาลา หากไม่มีมัสยิดก็จะไม่เห็นความเป็นรัฐอิสลาม” (อารีฟิน บินจิ, อ.ลออแมน, ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, 2550, น. 57 อ้างจาก A.Teew & D.K. Wyatt, 1970, p.73) สุลต่านจึงมีรับสั่งให้สร้างมัสยิดขึ้นที่หน้าประตูพระราชวัง เป็นมัสยิดที่ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูนและก่อสร้างรูปแบบศิลปกรรมอาหรับเป็นแห่งแรกในแหลมมลายู และสร้างเสร็จสมบูรณ์ใช้เป็นศาสนสถานแห่งเมืองปัตตานี

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2544, น. 312) บันทึกว่ามัสยิดกรือเซะสร้างโดยสุลต่านมูซัฟฟาร์ ชาห์ ซึ่งเป็นโอรสของสุลต่านอิสมาแอล ชาห์ หรือราชาอินทिरาก่อนเข้ารับศาสนาอิสลาม โดยสุลต่านซัฟฟาร์ ชาห์ ครองนครปัตตานีระหว่าง พ.ศ. 2073-2107 เป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างมัสยิดปินตู เฮอร์บัง กรือเซะ เนื่องจากเห็นว่าชาวเมืองส่วนใหญ่หันมานับถือศาสนาอิสลามแล้วแต่ยังไม่มีมัสยิดสำหรับใช้ประกอบศาสนพิธี จึงสั่งให้สร้างมัสยิด 2 หลัง อยู่ที่ประตูเมืองหลังหนึ่งคือมัสยิดกรือเซะและอยู่ที่ท่าเรือ คือมัสยิดดาโตะ ที่ต.แหลมโพธิ์ อ.ยะหริ่ง ในปัจจุบัน

ตำนานที่ 3 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยสุลต่านลองยูนุส (ขุนศิลปกิจพิสันท์, 2525, น. 48; อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น.229-230) ในข้อคิดบางประการเกี่ยวกับประวัติเมืองปัตตานี ขุนศิลปกิจพิสันท์ ให้คำอธิบายจากการศึกษาจากต้นฉบับ Hikayat Patani ฉบับภาษามลายู ของนายหะยียูโซะและของนายหะยีหะซัน และตั้งข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะโดยกล่าวว่า

“มัสยิดร้างที่เกอร์เซะกั ฉบับแปลก็กล่าวว่า สร้างในสมัยสุลต่านลองยูนุสจากหนังสือนั้นก็ตรงกัน สุลต่านลองยูนุสเป็นบุคคลที่พระยาตานี(นาย)พ่าย เป็นผู้คัดเลือกเสนอขอให้แต่งตั้งเป็นสุลต่านครองปะตานี คือภายหลังที่ได้แบ่งเป็นบริเวณ 7 หัวเมือง

แล้วพระยาตานีพ่ายเป็นผู้ควบคุมทั้งบริเวณ 7 หัวเมือง (อายุมัสยิดร้างไม่มากกว่าอายุกรุงรัตนโกสินทร์)”

อนันต์ วัฒนานิก (2531) อ้างถึงหนังสือสยาเราะฮ์เมืองปัตตานี ว่า สุลต่านลงยูนุส เป็นผู้สร้าง ประมาณปี ฮิจเราะฮ์ 1142 ตรงกับ พุทธศักราช 2265 ความว่า

“...ลงยูนุส(ลงยูนุส) ได้สร้างมัสยิดขึ้นหลังหนึ่ง คือ มัสยิดร้างที่บ้านกรือเซะในปัจจุบัน บ้างก็เรียกมัสยิดนี้ว่า มัสยิดปิตุกรือบัน ขณะที่กำลังสร้างมัสยิดจนจะเสร็จ ระตูปะกาลันเจ้าเมืองสายผู้น้อง ได้ก่อการกบฏขึ้น ลงยูนุสได้นำกองทัพไปปราบพวกกบฏและได้เสียชีวิตลง ด้วยเหตุนี้มัสยิดปิตุกรือบันจึงถูกทอดทิ้ง มิได้มีการสร้างต่อเติมเนื่องจากนายช่างผู้สร้างก็ได้หายสาบสูญไปพร้อมกับสงครามกลางเมืองในคราวนั้น” (อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น. 65-66)

ในปี 1726-1729 เป็นช่วงเวลาที่ราชาอาลง ยูนุสปกครองปัตตานี พระองค์เป็นผู้มีศรัทธาเคร่งครัดในศาสนาอิสลาม ได้ทำการพัฒนาและเผยแพร่ความรู้ด้านศาสนาอิสลามอย่างกว้างขวาง ความเลื่อมใสของราชาพระองค์ได้รื้อถอนพระตำหนักของราชาลัทธิขงจื้อ ดาญัง ที่บ้านท่ายาง สงขลามาสร้างมัสยิดเพื่อให้ชาวปัตตานีได้ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาอิสลามที่บ้านบานา อารีฟิน บินจิ, อ.ล่อแมน, ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล (2550) จึงใช้เป็นข้อสังเกตว่ามัสยิดที่กษัตริย์อาลง ยูนุสสร้างนี้ มิใช่มัสยิดกรือเซะ

ตำนานที่ 4 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยต้นสุหลง (อนันต์ วัฒนานิก, 2531, น. 66; อิบรอฮีม ชุกรี, 2549, น. 56)

อนันต์ วัฒนานิก (2531) อ้างถึงหนังสือประชุมพงศาวดารภาค 3 พงศาวดารเมืองปัตตานีและหนังสือกริยาอันมลาญ-ปัตตานี โดยกล่าวว่าทั้งสามเล่ม ให้ข้อมูลว่ามัสยิดกรือเซะสร้างโดยตนกูสุหลง ในระหว่างปี พ.ศ. 2359-2375 โดยอนันต์เทียบระยะเวลาว่าตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อิบรอฮีม ชุกรี อธิบายถึงยุคสมัยที่อาณาจักรปัตตานีเสื่อมอำนาจจนในที่สุดเมื่อพ่ายสงครามกับสยาม และถูกแบ่งออกเป็น 7 หัวเมือง ได้แก่ ปะตานี ยะหริ่ง หนองจิก ยะลา สาย(หรือเมืองสาย คืออำเภอสายบุรีในปัจจุบัน) รามัน และระแงะ นายพ่ายผู้ปกครองเมืองปัตตานีขณะนั้นได้เลือก ต่วนสุหลง เป็นเจ้าเมืองปกครองปัตตานีต่อไป ต่วนสุหลงผู้นี้สืบเชื้อสายมาจากดาโต๊ะปังกาลัน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรือเซะ ระหว่างที่ต่วนสุหลงเป็นเจ้าเมืองปัตตานีได้ให้ความสนใจต่อศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก ถึงกับได้สร้างมัสยิดขึ้นที่ประตูเมืองซึ่งยังเหลือร่องรอยอยู่ที่หมู่บ้านกรือเซะ ปัจจุบันนี้ มัสยิดที่ประตูเมืองแห่งนี้เองที่อิบรอฮีมกล่าวว่า เป็นมัสยิดโบราณที่บ้านกรือเซะ ขณะเดียวกัน อิบรอฮีมยังให้ข้อสังเกตไว้ว่า “บางตำบลงยูนุสเป็นผู้สร้าง”

เป็นที่น่าสังเกตว่า ต่วนสุหลง ที่อิบรอฮีม ชุกรี ระบุว่าเป็นผู้ที่ได้รับเลือกจากนายพ่าย ให้ปกครองเมืองปัตตานีหลังจากถูกแบ่งเป็น 7 มณฑลนั้น ตรงกับการจัดการปกครองปัตตานีที่ขุน ศิลปกิจพิสัย อ่างถึงต้นฉบับ Hikayat Patani ฉบับภาษามลายู ของนายหะยีโยชะและของนาย หะยีหะซัน หากแต่ผู้ที่พระยาตานี(นาย)พ่าย คัดเลือกเป็นสุลต่านปกครองปัตตานี ในบันทึกของขุน ศิลปกิจพิสัย คือ ลองยูนุส

ตำนานที่ 5 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยรายาพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นสตรี (เคียม สังสิทธิ เสถียร, 2525) ในเรื่องตำนานเจ้าแม่หลิมกอเหนี่ยว ปรากฏความเกี่ยวข้องพันกับการก่อสร้างมัสยิดกรือ เซะ เคียมบันทึกไว้ว่า หลังจากหลิมกอเหนี่ยวที่มาจากพี่ชายหลิมเต้าเคียนที่ปัตตานี หลิมกอเหนี่ยวได้ ร่วมสู้รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับพี่ชายต่อสู้กบฏในเมืองปัตตานี จนจวนตัวจึงได้กระทำอัตวินิบาตกรรม หลิมเต้าเคียนปลงศพน้องสาวทำเป็นฮวงซุ้ยไว้ที่บ้านกรือเซะ กาลต่อมาเมืองปัตตานีปราบกบฏจนราบ คาบสงบแล้ว ศรีตวันกรมการผู้ใหญ่และข้าราชการเมืองประชุมเลือกบุตรลูกสาวเจ้าเมืองเป็น นางพญาครองเมือง ระหว่างนางพญาครองเมืองได้ทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎร์ และได้มอบหมาย ให้หลิมเต้าเคียนเป็นนายช่างควบคุมการสร้างมัสยิดต่อไป

“โดยเป็นมัสยิดก่อด้วยอิฐจำนวนสามห้อง และมีเฉลียงรอบ กว้างสองวา ยาว ห้าวา ฝาผนังเฉลียงนั้นมีลักษณะโค้งทั้งสี่ด้าน พื้นเฉลียงสูง 2 ศอก ขณะสร้างถึงคาน บนและจะสร้างโดม ก็ปรากฏการณ์ขึ้นที่มัสยิดได้ถูกอัสนีบาตทำลายเสียหายถึงสาม ครั้งสร้างความมหัศจรรย์ประหลาดใจให้หลิมเต้าเคียน จึงคิดว่าชะรอยตนมีความ ออกตัญญูมิได้รู้คุณมารดาและทำให้น้องสาวต้องติดตามมาเสียชีวิตด้วย เทพยาดาฟ้าดิน จึงได้ลงโทษแก่ตน หลิมเต้าเคียนจึงล้มเลิกที่คิดสร้างอีกต่อไป” (เคียม สังสิทธิเสถียร, 2525, น. 57)

เรื่องปีที่สร้างมัสยิดกรือเซะ अबดุลเลาะห์ ลอแมน (2531) พิจารณาเรื่องมัสยิดจาก หลายที่มา จากตำนานเรื่องมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่หลิมกอเหนี่ยวโดย เคียม สังสิทธิเสถียร ในหนังสือลุ่มน้ำตานี, ในวารสารรัฐสมิแล ฉบับเดือนมกราคม 2528 เรื่อง “เล่าเรื่องเมืองปัตตานี” ซึ่ง วันมะโรบุตรแปลจากหนังสือของ A.Teeuw & D.K. Wyatt ชื่อ Hikayat Patani, ใน “ข้อคิดบาง ประการเกี่ยวกับประวัติเมืองปัตตานี” ในหนังสือลุ่มน้ำตานี โดยขุนศิลปกิจพิสัย, ใน พงศาวดาร เมืองปัตตานี ของพระยาวิเชียรคีรี และ Sejarah Kerajaan Melayu Patani (ประวัติรัฐมลายูแห่ง ปัตตานี) ของอิบรอฮีม ชุกรี, เรื่องมัสยิดกรือเซะ ในหนังสือ แลหลังเมืองตานี โดยอนันต์ วัฒนานิก และ ข้อมูลของกองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการที่ระบุว่ามัสยิดกรือเซะสร้างในราว พ.ศ. 2199-2231 สมัยอยุธยาตอนปลาย จากเอกสารทั้งหมด अबดุลเลาะห์ไม่ให้น้ำหนักกับตำนานลุ่ม

โต๊ะเคี่ยมที่สร้างมัสยิดไม่เสร็จเพราะคำสาปของลี้มกอเหนี่ยวน้องสาว अबดุลเลอาฮู ให้ความเห็นต่อปีที่สร้างมัสยิดกรือเซะไว้สามแนวทาง

แนวทางที่ 1 มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยต่วนสุหลงเป็นเจ้าของปัตตานี (พ.ศ.2359-2375)

แนวทางที่ 2 คือสร้างสมัยलयูนุส ระหว่าง พ.ศ.2269-2272

แนวทางที่ 3 คือ สร้างราว พ.ศ.2199-2231

โดย अबดุลเลอาฮู ให้นำหน้าการสร้างในสมัยलयูนุสมากที่สุด(ระหว่างพ.ศ.2269-2272) นอกเหนือจากนั้นก็กล่าวว่าเป็นการบูรณะมัสยิดกรือเซะมากกว่า

ปี 2550 ครองชัย หัตถา เสนอผลการวิจัยเรื่อง “กรือเซะ : มุมมองใหม่จากหลักฐานภูมิประวัติศาสตร์และโบราณคดี กรณีศึกษามัสยิดกรือเซะและความขัดแย้งเชิงสัญลักษณ์” จากผลการวิจัยพบเส้นทางความเป็นมาของมัสยิดกรือเซะในทัศนะของนักวิชาการภูมิประวัติศาสตร์ร้อยเรียงบุคคลสำคัญ อาทิ พญาอินทिरา(สุลต่านอิสมาอิล ซาห์) สุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาห์ ราซินีฮียา ลี้มเต้าเคียน สุลต่านอาลงยูนุส สุลต่านมุฮัมหมัด ต่วนสุหลง เข้าไว้ในภูมิประวัติศาสตร์ของมัสยิดกรือเซะ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

มัสยิดกรือเซะ เริ่มก่อสร้างเมื่อพ.ศ.2057 ในสมัย พญาอินทिरา เป็นเจ้าเมืองปัตตานี (พ.ศ.2043-2073) แล้วเสร็จสมบูรณ์ในสมัย สุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาห์ (พ.ศ.2073-2107) หลังจากนั้นได้มีการบูรณะหลายครั้ง ได้แก่ในสมัย ราซินีฮียา (พ.ศ.2127-2159) โดยช่างชาวจีนคือ ลี้มเต้าเคียน ทำการบูรณะให้ใหญ่โตหรูหรากว่าเดิมโดยมีการประดับประดาภายในอย่างสวยงามดังปรากฏในบันทึกของพ่อค้าชาวตะวันตกในยุคนั้น ต่อมา สมัย สุลต่านอาลงยูนุส (พ.ศ.2269-2272) มีการซ่อมแซมบูรณะอีกครั้งหนึ่งแต่เกิดเหตุความไม่สงบแย่งชิงบัลลังก์ ทำให้บูรณะไม่สำเร็จ หลังสุลต่านอาลงยูนุสถูกปลงพระชนม์ ปัตตานีว่างเว้นเจ้าเมืองนานถึง 47 ปี พ.ศ.2329 เกิดสงครามระหว่างสยามและปัตตานี ทำให้ปัตตานีได้รับความเสียหายอย่างมาก สมัย ต่วนสุหลง (พ.ศ.2359-2375) มีความพยายามบูรณะมัสยิดกรือเซะอีกครั้งแต่สะดุดลงเพราะความขัดแย้งในเมืองปัตตานีและสงครามกับสยาม ต่วนสุหลงอพยพครอบครัวไปกลันตัน เจ้าเมืองคนต่อมาคือ นิยุโซฟ เห็นว่าเมืองปัตตานีทรุดโทรมไม่อยู่ในสภาพที่จะบูรณะให้เจริญรุ่งเรืองได้อีก จึงย้ายเมืองใหม่ไปอยู่ที่หัวตลาด มัสยิดกรือเซะจึงถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2375

อนึ่ง เมื่อเทียบเคียงกับบันทึกของ จอห์น นิวฮอฟฟ์ นักเขียนชาวฮอลันดา พบว่ามัสยิดกรือเซะสร้างเสร็จแล้วในสมัยรายากูนิง ในบันทึกตอนหนึ่งกล่าวถึงมัสยิดกรือเซะว่า

“บ้านเรือนของประชาชนที่นั่น (ปัตตานี) จะปลูกตามแบบมลายูแต่ดั้งเดิม เขาสร้างบ้านด้วยไม้ประดับด้วยหวายและไม้เนื้ออ่อน มีชุมชนเล็กๆจำนวนมากอยู่รอบๆเมือง บริเวณที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะอยู่ริมคลองหรือแม่น้ำ ที่ตั้งของพระตำหนักราชินี สวนพักผ่อนซึ่งเป็นที่ต้องห้าม สถานที่

พำนักของราชินีจะล้อมรอบด้วยรั้วกั้นอย่างแข็งแรง อาคารมัสยิด(กรือเซะ) เป็นจุดเด่นหรือเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชน มัสยิดดังกล่าวสร้างด้วยอิฐ กระเบื้องที่ตกแต่งลวดลายด้วยไม้ที่มีค่า มีลีสันสวยงาม เสาอาคารตกแต่งลวดลายอย่างละเอียด บริเวณตรงกลางมีฝากันและมีบันไดที่เรียกว่า มิมบ์ร ซึ่งอิหม่ามจะเดินขึ้นด้วยบันไดมีจำนวน 4 ขั้น” (อารีฟิน บินจิ, อ.ลลอแมน, ซูฮัยมีย์ อิสมาแอล , 2550, น. 123-124)

ปีที่สร้างมัสยิดกรือเซะและต้นกำเนิดนั้น แม้จะมีข้อขัดกันของแต่ละตำนาน แต่ความขัดกันนั้นมิได้มีผลกำลังที่จะทำให้เกิดเป็นความขัดแย้ง ประเด็นคำถามเรื่องเหตุใดมัสยิดกรือเซะไม่มีหลังคา การศึกสงครามระหว่างสยามและปัตตานีถูกจัดเป็นผู้ร้ายเผา มัสยิดกรือเซะในหลายบันทึก (อับดุลเลาะห์ ลอแมน, 2531; อัยหมัดสมบูรณ บัวหลวง, 2550) สงครามเป็นคำตอบหนึ่งของเหตุที่มัสยิดกรือเซะไม่ปรากฏโดมในอีกแห่งหนึ่งก็เป็นการให้น้ำหนักกับเรื่องที่มีมัสยิดสร้างเสร็จแล้วหากแต่ถูกทำลายลงด้วยเหตุของสงครามนั้นๆ ประเด็นขัดแย้งที่มีหลักฐานบันทึกในลักษณะตำนานเรื่องเล่าแต่กลับทรงพลาณภาพสร้างความฉงนข้องใจได้มากกว่าเรื่องปีที่สร้างมัสยิดคือ เรื่องที่มีมัสยิดกรือเซะสร้างไม่สำเร็จเพราะมีตำนานกล่าวว่า เป็นคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

2.1.3 ตำนานมัสยิดกรือเซะและความเกี่ยวข้องกับตำนานลิ้มกอเหนี่ยว

จากบันทึกที่หลากหลายเรื่องประเด็นปีที่สร้างและต้นกำเนิดมัสยิดกรือเซะที่แตกต่างกัน ประเด็นสำคัญที่พบได้ประการหนึ่งคือตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะที่บันทึกโดยชาวจีน หรือในพงศาวดารเมืองปัตตานีโดยพระยาวิเชียรคีรี จะปรากฏบุคคลหนึ่งเป็นชายชาวจีนนามลิ้มโตะเคี่ยม

ในคำอธิบายเกี่ยวกับการสร้างมัสยิดกรือเซะของประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ กล่าวถึงตำนานว่า ลิ้มโตะเคี่ยมเป็นผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ โดยก่อนหน้านั้นลิ้มโตะเคี่ยมได้มาแต่งงานกับธิดาเจ้าเมืองปัตตานี เปลี่ยนศาสนารับอิสลามและกำลังก่อสร้างมัสยิดกรือเซะ เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ลิ้มกอเหนี่ยวเดินทางจากเมืองจีนมาตามหาพี่ชายให้กลับบ้านไปดูแลมารดาที่ป่วยชราและไม่มีใครเป็นหัวหน้าครอบครัว ลิ้มโตะเคี่ยมไม่ยอมกลับอ้างว่ากำลังก่อสร้างมัสยิด นางลิ้มกอเหนี่ยวเสียใจมากจึงทำพิธีสาปแช่งไม่ให้พี่ชายก่อสร้างมัสยิดกรือเซะสำเร็จ “.....ซึ่งก็เป็นไปตามคำสาป คือเมื่อก่อสร้างขึ้นไปถึงหลังคาที่ไร ฟ้าจะผ่าลงมาทำลายทุกครั้ง ดังนั้นมัสยิดกรือเซะจึงสร้างไม่เสร็จหรือไม่มีหลังคามาดราบเท่าทุกวันนี้” ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2544, น. 312)

มัสยิดกรือเซะตามที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองปัตตานี บันทึกโดยพระยาวิเชียรคีรี (ชม) เมื่อยังเป็นพระยาสุนทรารักษ์ โดยสัมพันธ์กับการสร้างปืนใหญ่ ความว่า

“เดิม...เมื่อครั้งยังเป็นเมืองปัตตานีเมืองเดียว เจ้าเมืองและภรรยาซื่อมิได้
ปรากฏ ได้ความว่ามีแต่บุตรชายคนหนึ่งแต่ยังเล็ก ครั้นอยู่มาเจ้าเมืองปัตตานีตายลง

ภรรยาของพระยาปัตตานีที่ว่าราชการเป็นเจ้าเมืองแทนขึ้น เวลานั้นบ้านเมืองหรือที่เรียกกันว่าเมืองปัตตานีนั้น ตั้งอยู่ในตำบลบ้านมะนา ติดต่อกันกับบ้านโตะโลม บ้านกะเสะฝ่ายตะวันออก....ในระหว่างภรรยาเจ้าเมืองปัตตานีว่าการเป็นเจ้าเมืองอยู่นั้น สมมุติเรียกกันว่า นางพระยาปัตตานี ศรีตวัน...นางพระยาปัตตานีได้จัดแจงหล่อปืนทองเหลืองใหญ่ไว้ 1 กระบอก ตำบลที่หล่อปืนนั้น ริมบ้านกะเสะ ก่อด้วยอิฐเป็นรูปโบลขึ้นหลังหนึ่ง 3 ห้องมีเฉลียงรอบ แม่ประธานกว้างประมาณ 6 คอก ยาวลั่นตัวเฉลียง 5 วาเศษ เครื่องบนและพื้นในเวลานี้ชำรุดหมดยังเหลือแต่ฝาผนัง และฝาผนังเฉลียงนั้นก่อเป็นโค้งทั้งสี่ด้าน พื้นแม่ประธานสูงประมาณ 2 คอกเศษ พื้นเฉลียงสูงประมาณ 2 คอก ที่สุเหร่าก่อด้วยอิฐนี้มีหลายในแหลมปัตตานีเรียกชื่อว่า สับเซ็ด ห่างจากสับเซ็ดนี้ไปฝ่ายทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 2 เส้นเศษ เป็นรอยเตาที่หล่อปืนดินที่สุกเป็นรอยเค้าเตาอยู่ ต้นไม้และหญ้าไม่ได้ขึ้น กว้างประมาณ 8 คอกเศษ 4 เหลี่ยม พลเมืองในปัตตานีได้ทราบกันทั่วไปมาจนเดี๋ยวนี้ว่าเป็นที่หล่อปืนและนายช่างผู้หล่อปืนสามกระบอกนั้น สืบได้ความว่าเดิมเป็นคนจีน มาจากเมืองจีน เป็นชาติฮกเกี้ยนแซ่หลิม ชื่อเคี่ยม เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านกะเสะ จีนเคี่ยมคนนี้ได้ภรรยามลายู จีนเคี่ยมก็เลยเข้าศาสนาเสียด้วย พวกมลายูสมมุติเรียกกันว่า หลิมโตะเคี่ยม ตลอดต่อมาจนถึงทุกวันนี้” (พงศาวดารเมืองปัตตานี, 2445)

พงศาวดารเมืองปัตตานีฉบับพระยาวิเชียรคีรี(ชม) ให้รายละเอียดว่ามีชายชาวจีนนาม หลิมโตะเคี่ยมมาอยู่ที่บ้านกะเสะ(กรือเซะ) โดยเล่าต่อว่าหลิมโตะเคี่ยม (ลิมโตะเคี่ยม) นี้เป็นต้นตระกูลของชาวมุสลิมในพื้นที่บ้านกรือเซะปัจจุบันที่นามสกุลแซ่ลิม ส่วนลิมกอเหนี่ยวนั้นมาจากเมืองจีนเพื่อตามลิมโตะเคี่ยมพี่ชายให้เลิกนับถือศาสนาอิสลามและกลับเมืองจีนด้วยกัน ลิมกอเหนี่ยวอ่อนนออนเท่าไทรลิมโตะเคี่ยมไม่ยอมกลับ ด้วยความเสียใจลิมกอเหนี่ยวจึงผูกคอตาย ลิมโตะเคี่ยมฝังศพน้องสาว สร้างเป็นฮวงซุ้ยปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ชาวจีนนับถือลิมกอเหนี่ยวว่าเป็นผู้หญิงบริสุทธิ์ รักชาติรักตระกูล มีการเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี พงศาวดารฉบับนี้ไม่มีข้อความกล่าวถึงคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิมกอเหนี่ยวแต่ได้กล่าวถึงมัสยิดกรือเซะว่าอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมแต่ไม่ได้ระบุว่าเพราะเหตุใด

เรื่องการสร้างมัสยิดกรือเซะในบันทึกของชาวจีนกลุ่มหนึ่ง ปรากฏในบันทึกเรื่องเจ้าแม่ลิมกอเหนี่ยว รวบรวมจากหนังสือที่ระลึกพิธีเปิดศาลากลางจังหวัดปัตตานี เดือนกันยายน 2508 และบันทึกของนายสุวิทย์ คณานุรักษ์ กล่าวถึงลิมโตะเคี่ยมและลิมกอเหนี่ยว รวมทั้งเรื่องการสร้างมัสยิดกรือเซะและการที่มัสยิดสร้างไม่สำเร็จไว้ดังนี้

“เมื่อสามร้อยปีก่อนนั้น เมืองปัตตานีมีชื่อเรียกว่าเมืองตานี ตัวเมืองตั้งอยู่ที่ ตำบลกรือเซะ สมัยนั้นเป็นสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเต็มที่ คือราวปีพุทธศักราช 2200 เมืองปัตตานีมีเจ้าผู้ครองเมืองนามว่าพระยาตานี พระยาตานีเป็นเจ้าเมืองชาย ซึ่งแต่เดิมนั้นเมืองปัตตานีมักจะมีเจ้าผู้ครองเมืองเป็นผู้หญิงส่วนมาก พระยาตานีมีธิดาสาวสวยคนหนึ่งจะมีนามว่าอะไรก็ไม่ปรากฏ แต่ความงามของธิดาเจ้าเมืองปัตตานีนั่นเป็นที่เลื่องลือไปทั่วแคว้นไกล่เคียง และก็ในสมัยนั้น นับเป็นยุคทองของเมืองปัตตานี คือ ศูนย์กลางของการค้าขายทางเรือ ซึ่งการค้าขายทางเรื่อนั้นมีมาแต่สมัยที่สุลต่านโมฮัมหมัดซาค์เป็นเจ้าเมือง

ปรากฏตามประวัติเมืองปัตตานีว่า เมื่อปี 2059 ชาวโปรตุเกสได้นำเรือลำเภาค้าขายเข้าสู่ท่าเมืองปัตตานีเป็นพวกแรก และได้รับอนุญาตจากสุลต่านโมฮัมหมัดซาค์ให้ตั้งห้างค้าขายอยู่ในเมือง สมัยต่อจากนั้นก็มีการตั้งห้าง ชาวจีน มาทำการค้าขายอยู่ในเมืองปัตตานี จนถึงสมัยที่ปัตตานีมีเจ้าเมืองเป็นผู้หญิงคือตั้งแต่สมัยเจ้าหญิงรานีฮียา ชาวฮอลันดา และอังกฤษก็เข้ามาทำการค้าขาย โดยชาวฮอลันดาได้ตั้งห้างขึ้นที่เมืองปัตตานีเมื่อปี 2155 นับได้ว่าสมัยนั้นปัตตานีเป็นเมืองท่าที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในดินแดนย่านนี้

ในสมัยพระยาตานีเป็นเจ้าเมืองนี้เอง ครั้งนั้นมีเรือลำเภาค้าขายจากประเทศจีนลำหนึ่ง เดินทางนำสินค้ามาขายที่เมืองนครศรีธรรมราช นายลำเภาก็เป็นเศรษฐีจีนมีนามว่า ลิมโตะเคี่ยม (ครอบครัวของลิมโตะเคี่ยมนั้นมีเพียง 3 คน คือ มารดาและน้องสาว ซึ่งมีนามว่าลิมกอเหนี่ยว ทั้งตัวเขาและน้องสาวต่างก็ยังเป็นโสดทั้งคู่) การเดินทางเข้ามาค้าขายในครั้งนี้ ลิมโตะเคี่ยมเป็นผู้คุมลำเภามาแต่ผู้เดียว คงปล่อยให้มารดาและน้องสาวอยู่บ้าน เมื่อจอดเรือค้าขายอยู่ที่เมืองนครฯ จนสินค้าที่นำมาหมดแล้ว ลิมโตะเคี่ยมก็ตกลงเดินทางกลับประเทศจีน แต่ในระหว่างการเดินทางกลับนั่นเอง จะเป็นคนด้วยได้ยินกิตติศัพท์ความงามของธิดาเจ้าเมืองปัตตานี หรือว่าต้องการหาซื้อสินค้าติดเรือกลับไปเมืองจีนก็ไม่ทราบชัด ลิมโตะเคี่ยมจึงได้นำเรือเข้าสู่เมืองท่าปัตตานีเป็นธรรมเนียม สมัยนั้นเมื่อนำเรือเข้าจอดยังเมืองท่าใด ผู้เป็นเจ้าของเรือก็ต้องนำเครื่องบรรณาการไปมอบแก่เจ้าเมือง เป็นการแสดงความคารวะ ลิมโตะเคี่ยมจึงได้นำข้าวของอันมีค่าไปถวายพระยาตานีเจ้าเมืองปัตตานี และนี่เองคือครั้งแรกที่ลิมโตะเคี่ยมได้พบธิดาสาวพระยาตานี เพียงครั้งแรกที่ได้เห็นกันนั่นเอง ลิมโตะเคี่ยมนายลำเภาก็เดินทางกลับเมืองจีนของลิมโตะเคี่ยมจึงต้องเลือนออกไปโดยไม่มีกำหนด ในระหว่างนั้นเอง ความสัมพันธ์ระหว่างลิมโตะเคี่ยมและธิดาเจ้าเมืองก็เป็นไปอย่างใกล้ชิด ไม่นานต่อมา

ความสัมพันธ์นั้นก็กลับกลายเป็นความรัก ความรักที่สามารถทำลายกำแพงประเพณี และศาสนา ลิมโตะเคียมยอมเข้านับถือศาสนาอิสลามและในที่สุดก็ได้แต่งงานกับธิดา เจ้าเมืองปัตตานีสมปรารถนาและนี่คือจุดเริ่มต้นแห่งความยุ่งยาก ลิมโตะเคียมไม่อาจ พากรรยากลั้บไปเมืองจีนได้ เขาจึงต้องอยู่ที่เมืองปัตตานีโดยให้ผู้ชายของเขาคุมสำเภากลับไปแต่ผู้เดียวพร้อมกับส่งข่าวไปให้มารดาและน้องสาวทราบ เมื่อมารดาลิมโตะเคียมได้ทราบข่าวลูกชายแต่งงานกับเจ้าหญิงแขกก็เสียใจเป็นอันมาก เพราะตามประเพณีดั้งเดิมของชาวจีนที่ถือกันอย่างเคร่งครัดนั้น การแต่งงานกับคนต่างชาติอื่น ศาสนาอื่นนั้นเป็นการทำลายวงศ์ตระกูลอย่างน่าอดสู มารดาลิมโตะเคียมจึงส่งข่าวให้เขาเดินทางกลับมาเมืองจีนเสียโดยเร็ว แต่ทว่าความรักที่ลิมโตะเคียมมีต่อภรรยา นั้นมากเกินกว่าที่จะให้เขาทำตามคำขอร้องของมารดาบังเกิดเกล้าได้จึงคงอยู่ที่เมืองปัตตานีต่อมา

ในที่สุด เมื่อทราบการกลับของลิมโตะเคียมไม่ไหว มารดาจึงส่งบุตรสาว คือลิมกอเหนี่ยวให้เดินทางเข้ามาติดตามพี่ชายด้วยตนเอง ลิมกอเหนี่ยวได้เดินทางรอนแรมด้วยเรือสำเภามาจากเมืองจีนจนถึงเมืองปัตตานี และเมื่อได้พบพี่ชายมีความสุขอยู่กับภรรยา โดยลิมแม่และน้องสาวก็โกรธเป็นอย่างมากยิ่งเธอพยายามชักชวนให้พี่ชายเดินทางกลับไปเมืองจีน แต่ลิมโตะเคียมก็อ้างว่าไม่สามารถทิ้งภรรยาไปได้ ลิมกอเหนี่ยวจึงจำต้องอยู่เมืองปัตตานีอีกคนหนึ่ง เพื่อพยายามอ่อนน้อมให้พี่ชายกลับเมืองจีน

ครั้งนั้น พระยาตานีมีความประสงค์ที่จะสร้างมัสยิดใหม่ให้ใหญ่โตที่สุด จึงได้มอบให้ลิมโตะเคียมบุตรเขยเป็นผู้ก่อสร้าง เพราะลิมโตะเคียมนั้นหาใช่แต่จะเป็นนายสำเภารู้ชาญฉลาดอย่างเดียวไม่ แต่เขายังเป็นช่างก่อสร้างที่มีฝีมือเป็นเลิศอีกด้วย ลิมโตะเคียมรับงานนี้ด้วยความยินดี เขาออกแบบมัสยิดใหม่อย่างงดงามแล้วในที่สุดก็เริ่มลงมือก่อสร้างที่กรือเซะนั้นเอง การที่ลิมโตะเคียมช่วยเจ้าเมืองปัตตานีสร้างมัสยิดนี้เปรียบเสมือนหนึ่งการจุดเพลิงแห่งความแค้นให้รุ่งโรจน์ขึ้นในใจของลิมกอเหนี่ยวผู้น้องสาว เธอพยายามอ่อนน้อมพี่ชายให้เลิกล้มการช่วยสร้างมัสยิดและเดินทางกลับเมืองจีนเสีย แต่ลิมโตะเคียมไม่ฟัง เขาตั้งหน้าตั้งตาสร้างมัสยิดอย่างจริงจัง สุดท้ายลิมกอเหนี่ยวจะทนดูพฤติกรรมของพี่ชายได้เธอสาปแช่งอย่างโกรธแค้นว่า

“แม้พี่จะมีความสามารถในการก่อสร้างเพียงไรก็ตามแต่ขอให้มัสยิดนี้ไม่สำเร็จ”

และคืนวันนั้นเองลิมกอเหนี่ยวสาวน้อยผู้ยึดถือประเพณี ก็หนีไปผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ต้นใหญ่ ซึ่งอยู่ทางด้านหน้าของมัสยิดที่พี่ชายกำลังก่อสร้างนั่นเอง ลิมโตะเคียมมาพบร่างน้องสาวเมื่อสายเสียแล้ว เขาคดกลั่นความเสียใจต่อการตายของ

น้องสาวซึ่งเขาเป็นต้นเหตุ เมื่อจัดการฝังศพน้องสาวไว้ใต้ต้นมะม่วงหิมพานต์ที่น้องผูกคอตายแล้วเขาก็เริ่มสร้างมัสยิดต่อไป

การก่อสร้างรากฐานและตัวตึกได้เป็นไปอย่างเรียบร้อยจนถึงคานบนซึ่งจะต้องสร้างโดมอันเป็นงานชิ้นสุดท้ายนั่นเอง วันหนึ่งขณะที่การก่อสร้างกำลังดำเนินอยู่นั้น โดยไม่มีวีแววสายฟ้าได้พาดเปรี้ยงลงมาสนั่นหวั่นไหวไปทั่วบริเวณ ผลปรากฏว่าคานบนของมัสยิดพังทลายลงมา ลิมโตะเคี่ยมมิได้คิดเป็นอื่นเขาหาได้เฉลียวใจถึงคำสาปแช่งของน้องสาวก่อนตายไม่ เขาคงตั้งหน้าตั้งตาส่งสร้างมัสยิดต่อไป แต่แล้วเมื่อการสร้างได้ดำเนินต่อมาจนถึงคานบนและจะเริ่มสร้างโดมนั้นเอง สิ่งที่ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้นอีก ฟ้าได้ผ่าลงมาอีกครั้งหนึ่งทุกสิ่งทุกอย่างพังทลายลงมาอีกครั้งเหมือนเมื่อคราวแรกนี้เองทำให้ลิมโตะเคี่ยมนึกถึงคำสาปแช่งของน้องสาวก่อนตาย เขาท้อแท้ใจหมดความพยายามที่จะสร้างมัสยิดต่อเพราะเชื่อว่าถึงอย่างไรก็สร้างไม่สำเร็จแน่ เขาจึงปล่อยมัสยิดที่สร้างค้างไว้เช่นนั้น และจากนั้นชีวิตของเขาก็เต็มไปด้วยความทุกข์ เขาระลึกถึงการกระทำของเขาที่ทำให้มารดาต้องเสียใจ ทำให้น้องสาวต้องตาย แต่ทุกสิ่งทุกอย่างมันสายเกินไปเสียแล้ว

ชาวเมืองปัตตานี สร้างมัสยิดไม่สำเร็จเพราะคำสาปแช่งของลิมกอเหนี่ยวระปือไปทั่วในย่านใกล้เคียงและสิ่งทีติดตามมาคือที่หลุมฝังศพของลิมกอเหนี่ยวนั้น มีผู้คนหลั่งไหลไปกราบไหว้กันมากมาย บ้างก็มีเรื่องเดือดร้อนไปกราบไหว้ขอให้ลิมกอเหนี่ยวช่วยเหลือ บ้างก็วิวหายควายหาย ซึ่งเมื่อไปบนบานที่หลุมฝังศพของลิมกอเหนี่ยวแล้ว ต่างก็สัมฤทธิ์ผลตามความปรารถนาทุกคน นี้เองจึงทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของลิมกอเหนี่ยวระปือไปทั่ว ไม่ช้าต่อมาลิมกอเหนี่ยวก็ได้รับขนานนามว่า “เจ้าแม่ลิมกอเหนี่ยว” เป็นที่นับถือของชาวปัตตานีและชาวเมืองใกล้เคียงทั่วไป” (ประวัติทายาทหลวงสำเร็จกิจกรจางวาง, 2539, น. 75-76)

มัลลิกา คณานุรักษ์ (2530, น. 10-15) บันทึกเรื่องเจ้าแม่ลิมกอเหนี่ยวจังหวัดปัตตานี และผู้สร้างศาลเจ้า กล่าวถึงเรื่องเจ้าแม่ลิมกอเหนี่ยวโดยอธิบายว่าได้รับฟังจากสุวิทย์ คณานุรักษ์ ซึ่งได้รับฟังมาจากขุนพจน์สารบาญ บุตรชายคนที่สองของคุณพระจินคณานุรักษ์อีกทีหนึ่ง เรื่องประวัติของเจ้าแม่ลิมกอเหนี่ยวกล่าวว่าตระกูลลิมมีพี่น้องหลายคน พี่ชายคนหนึ่งมีนามว่าลิมโตะเคี่ยม

ความเป็นมาของลิมโตะเคี่ยมรับราชการและต่อมาถูกใส่ร้ายเป็นเรื่องสอดคล้องกับบันทึกในประวัติทายาทหลวงสำเร็จกิจกรจางวาง ที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือเจ้าเมืองปัตตานีในขณะนั้นเห็นว่านายท้ายเรือและลูกน้องที่ติดสอยห้อยมากับลิมโตะเคี่ยมเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการหล่อปืนใหญ่ได้ เจ้าเมืองกรือเซะจึงได้สั่งให้หล่อปืนใหญ่ด้วยทองแดงไว้ใช้ป้องกันเมือง 1 กระบอก ปรากฏว่า

ปีนแตกใช้การไม่ได้ ลี้มโตะเคียมในฐานะผู้อำนวยการหล่อปืนใหญ่ จึงสั่งการให้หล่อใหม่อีกครั้ง คราวนี้สำเร็จได้ปืนใหญ่ 3 กระบอก ชื่อ “ศรีนครี” “มหาเหล่าหล่อ” และ “นางปัตตานี” หรือ “นางพญาดานี” หลายปีต่อมาลี้มกอเหนี่ยวอาสาสามารถออกตามหาลี้มโตะเคียม โดยให้สัญญากับมารดาว่า ถ้าไม่สามารถพาพี่ชายกลับมาจะไม่ขอมีชีวิตอยู่ต่อไป ลี้มกอเหนี่ยวคัดเลือกชายฉกรรจ์ที่มีฝีมือรบพุ่งเชิงดาบมาด้วย 70 คน ล่องเรือสำเภาแวะที่ท่าเรือเมืองนครศรีธรรมราชเป็นแห่งแรกและสืบหาพี่ชายจนมาทอดสมออยู่หน้าเมืองกรือเซะ ครั้งนั้นฝ่ายเมือง กรือเซะเข้าใจว่าเป็นเรือของข้าศึกจึงส่งทหารออกไปต่อสู้แต่ทุกครั้งก็ออกไปก็พ่ายแพ้กกลับมา เจ้าเมืองเห็นว่าทหารไม่มีฝีมือจึงได้ขอร้องลี้มโตะเคียมบุตรเขยให้ออกไปทำการรบ การสู้รบนั้นเกิดในเวลากลางคืน ลี้มโตะเคียมแต่งกายแบบไทยมุสลิม ข้างฝ่ายลี้มกอเหนี่ยวแต่งกายเป็นผู้ชาย จึงจำกันไม่ได้ สองพี่น้องทำการรบพุ่งอย่างดุเดือด ต่างฝ่ายต่างฝีมือทัดเทียม ครั้นประเพณีดาบเป็นเวลาไม่มีใครแพ้ชนะและเกิดสงสัยว่าทำไมเพลงดาบจึงเหมือนกัน จึงได้เอ่ยถามกันขึ้นตามธรรมเนียมจีน จึงได้รู้ว่าเป็นพี่น้องกัน การรบยุติลงลี้มโตะเคียมพาลี้มกอเหนี่ยวเข้าไปพบเจ้าเมืองกรือเซะ เจ้าเมืองทราบเรื่องก็ยินดี จัดงานเลี้ยงต้อนรับให้ ต่อมาอยู่มานานเข้าพี่ชายปฏิเสธไม่กลับเมืองจีนเสียที ลี้มกอเหนี่ยวรบร่าหลายครั้งมากทำให้แค้นใจและน้อยใจในตัวพี่ชาย ระยะนั้นลี้มโตะเคียมกำลังเป็นผู้อำนวยการสร้างมัสยิดอยู่ ลี้มกอเหนี่ยวเห็นว่าพี่ชายไม่ยอมกลับเมืองจีนแน่นอนจึงตัดสินใจสละชีวิตตนเองประท้วงพี่ชาย โดยผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ โดยก่อนตายได้สาปแช่งไว้ว่า ขอให้การสร้างมัสยิดที่พี่ชายทำอยู่ไม่มีวันสำเร็จ น้องสาวลี้มกอเหนี่ยวที่ตามมาด้วยอีกหนึ่งคนก็ฆ่าตัวตายตามลี้มกอเหนี่ยวไปด้วย ลูกเรือที่ตามลี้มกอเหนี่ยวมาเห็นนายฆ่าตัวตายก็พากันฆ่าตัวตายตามนายโดยวิธีลงเรือแล่นออกไปในทะเลแล้วกระโดดน้ำตายหมดทุกคน เหลือไว้แต่เรือสำเภา 9 ลำลอยอยู่ในทะเล เรือสำเภานานวันเข้าก็ชำรุดและจมลงทะเลเหลือเสากระโดงเรือที่ทำด้วยต้นสนปรากฏเห็นว่าพื้หน้าทะเล 9 ต้น บริเวณดังกล่าวต่อมาได้ชื่อว่า “รูสมิแล” เป็นภาษามลายู “รู” แปลว่า “สน” “สมิแล” แปลว่า “เก้า” รวมความแปลว่า สนเก้าต้น ต่อมาลี้มโตะเคียมสร้างมัสยิดต่อไม่สำเร็จเพราะฟ้าผ่าถึง 3 ครั้ง สุดความพยายามจะสร้างต่อจึงยอมแพ้ แม้แต่เจ้าเมืองกรือเซะก็บังเกิดความกลัวในอิทธิฤทธิ์ตามคำสาปแช่งจนไม่มีใครกล้าสร้างต่อจนถึงปัจจุบันนี้

“ในพงศาวดารเมืองปัตตานี ซึ่งพิมพ์รวมไว้ในประชุมพงศาวดารภาค 3 ว่าเหตุที่สร้างมัสยิดไม่สำเร็จเนื่องเพราะถูกอัสนีบาตถึง 3 ครั้ง ตามคำสาปของเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว” อนันต์ วัฒนานิก (2531, น.230) ขณะเดียวกัน อนันต์ วัฒนานิก ให้ข้อคิดสันนิษฐานเรื่องที่มีสยิดถูกไฟไหม้ นั้นไม่น่าจะเป็นไปได้ “หากพิจารณาถึงโครงสร้างของตัวมัสยิด เช่นคานซึ่งสร้างด้วยไม้ไม่ปรากฏร่องรอยของการถูกเผาไหม้ ผนังก็ไม่มีรอยแตกร้าวด้วยแรงอนุนิบาตแม้แต่เล็กน้อย ความสูงของอาคารเพียง 6 เมตรเศษ ก็ไม่น่าจะเป็นสื่อให้เกิดฟ้าผ่าได้เลย”

เคี่ยม สังกิติเสถียร (2525, น. 52-59) กล่าวถึงกิตติศัพท์อภินิหารของเจ้าแม่หลิมกอเหนี่ยวว่าไม่เพียงกล่าวขานกันหมู่ชาวจีนและชาวไทยในปัตตานีเท่านั้น แต่ยังขจรขจายไปยังจังหวัดอื่นๆ งานสมโภชเจ้าแม่หลิมกอเหนี่ยวเป็นงานประจำปีที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัดปัตตานี ตามประวัติหลิมกอเหนี่ยวที่บันทึกโดยเคี่ยม สังกิติเสถียร กล่าวโดยสรุปใจความว่า รัชสมัยราชวงศ์เหม็ง มีครอบครัวตระกูลหลิมตระกูลหนึ่ง บุตรชายและบุตรสาวมีนามว่า ลี้มโตะเคี่ยมและลี้มกอเหนี่ยว ลี้มโตะเคี่ยมผู้นั้นด้วยลักษณะพระนางอาจใจคอกว้างขวางและมีสมัครพรรคพวกมากต่อมาได้เข้ารับราชการ แต่ถูกป้ายสีจากขุนนางกังฉินเป็นเหตุให้ลี้มโตะเคี่ยมกับพวกต้องหนีไป ฝงญักจากเกาะไต้หวัน ไปยังเกาะลูซอนจนที่สุดหลบหนีมาอาศัยอยู่ที่เมืองปัตตานี ภายหลังได้เข้ารับอิสลาม และได้ภรรยาซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของเจ้าเมืองปัตตานีเป็นที่โปรดปรานของราชสำนักปัตตานีมาก ได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าด้านศุลกากร ต่อมาลี้มกอเหนี่ยวน้องสาวเป็นห่วงลี้มโตะเคี่ยมพี่ชายมาก ออกตามหาจนพบ ลี้มกอเหนี่ยวต้องการให้พี่ชายกลับบ้านไปอยู่ใกล้ชิดมารดา ก่อนจะสิ้นบุญ แต่ลี้มโตะเคี่ยมเกรงว่าพวกขุนนางกังฉินยังอาจจะเป็นภัยต่อตัว หนีมาอาศัยอยู่ที่ปัตตานีก็ฐานะความเป็นอยู่ดีไม่ต้องการระหกระเหินอีก ที่สำคัญ ลี้มโตะเคี่ยมได้อาสาเจ้าเมืองปัตตานีก่อสร้างมัสยิดซึ่งยังไม่แล้วเสร็จ ภารกิจมากมายทำให้ลี้มโตะเคี่ยมตัดสินใจไม่กลับเมืองจีน ลี้มกอเหนี่ยวยังรังรองอยู่หวังว่าจะอ่อนน้อมให้พี่ชายเปลี่ยนใจกลับบ้านได้ ระหว่างนั้นเกิดขบถขึ้นในเมืองปัตตานี ลี้มโตะเคี่ยมได้เข้าสู้รบช่วยเหลือเจ้าเมือง ลี้มกอเหนี่ยวก็เข้าช่วยพี่ชายอย่างห้าวหาญ ระหว่างที่ถูกล้อม ลี้มกอเหนี่ยวคิดว่าตนต้องพ่ายแพ้แน่แล้ว จึงฆ่าตัวตายเพื่อให้ปรากฏชื่อไว้เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลหลิม ลี้มโตะเคี่ยมปราบกบฏจนแตกพ่ายหนีไปแล้ว พบว่าน้องสาวเสียชีวิต เศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมาก จัดการปลงศพตามประเพณีอย่างสมเกียรติ ทำเป็นฮวงซุ้ยปรากฏมาจนทุกวันนี้ หลังจากนั้นลี้มโตะเคี่ยมก็สร้างมัสยิดต่อไป แต่เกิดฟ้าผ่าเสียหายถึง 3 ครั้ง จึงคิดว่าเทพดาฟ้าดินลงโทษเพราะตนมีความอกตัญญูไม่รู้คุณมารดา ทั้งยังทำให้น้องสาวต้องเสียชีวิตด้วย ลี้มโตะเคี่ยมจึงล้มเลิกความคิดที่จะสร้างต่อไป มัสยิดจึงค้างคาสร้างไม่สำเร็จตราบนานทุกวันนี้ กล่าวกันว่าภายหลัง ได้มีผู้พยายามปฏิสังขรณ์มัสยิดนี้หลายครั้ง แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ โดยมีเหตุการณ์ต่างๆเกิดขึ้น ถือกันว่าเป็นมัสยิดอาถรรพ์

ตำนานของมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวนี้ แม้ว่าจะมีหลายตำนาน กล่าวถึงคำสาปแช่งซึ่งกลายเป็นประเด็นของความขัดแย้งระหว่างชาวจีนและชาวมุสลิม ในระยะต่อมาประวัติเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว รวบรวมโดยอาจารย์ดวง ทองอ่อน ตีพิมพ์ในหนังสือเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว ปัตตานี โดยคณะกรรมการศาลเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว มูลนิธิเทพปูนียสถาน ปัตตานี จึงไม่ปรากฏเรื่องของคำสาปแช่ง แต่เลือกที่จะกล่าวถึงการฆ่าตัวตายของลี้มกอเหนี่ยวว่าเกิดขึ้นระหว่างช่วยลี้มโตะเคี่ยมพี่ชายสู้รบกับฝ่ายกบฏแต่เกิดจวนตัวจึงตั้งใจว่าปลิดชีพตัวเองเพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลประกอบกับบ่น้อยใจที่ไม่สามารถนำพี่ชายกลับคืนบ้านเมืองได้ ชาวจีนสมัยนั้นระลึกถึงเจ้าแม่ลี้ม

กอเหนี่ยวในฐานะเป็นบุคคลกตัญญู ซื่อสัตย์ รักษาคำมั่นสัญญา โดยมีได้กล่าวถึงเรื่องคำสาปแข่งต่อมัสยิดกรือเซะแต่ประการใด (คณะกรรมการศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว มูลนิธิเทพบุชนียสถาน, มปป.)

ความมีตัวตนอยู่ของลิ้มโต๊ะเคี่ยมในงานวิจัยของต่างชาติมีบันทึกอยู่ ขณะเดียวกันกลับมีข้อโต้แย้งการมีตัวตนจริงของลิ้มกอเหนี่ยวเช่นกัน ใน *The Prevalence of the worship of Goddess Lin Guniang by the ethnic Chinese in Southern Thailand* โดย Tamaki, Mitsuko (2550) กล่าวถึงลิ้มโต๊ะเคี่ยม (Lin Daoqian) ว่าเป็นโจรสลัดลือนามอยู่ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งตรงกับช่วงราชวงศ์หมิงกำลังปราบปรามกองเรือโจรสลัด ลิ้มโต๊ะเคี่ยมซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนโจรสลัดพาลูกน้องกว่าร้อยชีวิตหนีมายังไต้หวันและต่อมาขึ้นเทียบท่าปัตตานีในปี ค.ศ. 1578 ตรงกับ พ.ศ. 2121 (Tamaki Mitsuko, 2550 อ้างจาก Xu, 2489, น. 118) หลังจากนั้น ลิ้มโต๊ะเคี่ยมเข้ารับศาสนาอิสลามและแต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมือง ต่อมาในยุคของรายาปิรู (Queen Raya Bill, Queen of the Blue) ได้บัญชาให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมหล่อปืนใหญ่ (Tamaki Mitsuko, 2550 อ้างจาก Teeus and D.K. Wyatt, 2513, น.225-227) ปืนใหญ่ 3 กระบอกนั้นกล่าวกันว่าหล่อที่บ้านกรือเซะ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะนั้น Tamaki, Mitsuko กล่าวถึงตำนานแบบฉบับชาวจีนที่กล่าวมาก่อนที่ลิ้มกอเหนี่ยวจะผูกคอตายได้สาปแข่งไม่ให้พี่ชายสร้างมัสยิดสำเร็จ ขณะเดียวกัน Tamaki Mitsuko ได้ศึกษาจากหลักฐานอื่นพบว่า วรรณกรรมจีนบางฉบับเรียกลิ้มกอเหนี่ยวว่า Cizhen ซึ่งหมายถึง ความเมตตา และ เกียรติของสตรี ขณะที่จดหมายเหตุของจีนที่ชื่อ “Chaozhou Fu Zhi” มิได้ยืนยันการมีตัวตนของลิ้มกอเหนี่ยวกระทั่งไม่มีชื่อลิ้มกอเหนี่ยวในบันทึกประวัติศาสตร์นั้น ในทัศนะของ Tamaki, Mitsuko จึงไม่อาจสรุปได้ว่าลิ้มกอเหนี่ยวมาที่ปัตตานีเพื่อตามพี่ชายกลับบ้านเมืองจริงหรือไม่ นักวิชาการจีนบางคนปฏิเสธการมีตัวตนจริงของลิ้มกอเหนี่ยว เพราะเห็นว่าหากการที่ลิ้มกอเหนี่ยวล่องเรือจาก Chaozou มาถึงปัตตานีได้จริงย่อมแสดงว่าลิ้มกอเหนี่ยวเองก็เป็นโจรสลัดหญิงที่อาจหาญมาก ดังนั้นหากเรื่องราวการเดินทางของลิ้มกอเหนี่ยว การอุทิศตนเพื่อครอบครัว การที่ลิ้มกอเหนี่ยวฆ่าตัวตายล้วนเป็นเรื่องจริงนั้น ชื่อของลิ้มกอเหนี่ยวย่อมถูกบันทึกในเอกสารประวัติศาสตร์เป็นแน่ (Tamaki, Mitsuko อ้างว่า Xu Yunqiao เป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ในปัตตานีในช่วงปี 1930s ตรงกับพ.ศ.2473 (Tamaki Mitsuko, 2550 อ้างจาก Xu Yunqiao, 2489 น. 19) ในทัศนะของ Tamaki, Mitsuko อภิปรายว่าเหตุที่มัสยิดกรือเซะไม่ปรากฏหลังคาน่าจะเป็นเพราะการก่อสร้างในยุคสมัยนั้นอาจจะยังไม่มีเทคโนโลยีที่เพียงพอ ดังนั้นเรื่องคำสาปแข่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวต่อการสร้างมัสยิดนั้น Tamaki, Mitsuko จึงมองว่าเป็นการชี้ให้เห็นความเกลียดชังของคนจีนที่มีต่อคนมลายูมุสลิม ตามความเห็นของ Dr.Xu ที่ Tamaki, Mitsuko อ้างถึงนั้น อภินิหารของลิ้มกอเหนี่ยวมิใช่อื่นใดนอกจากลงทัณฑ์มลายูและปกป้องคนเชื้อชาติจีน (nothing but to punish the Malay and protect the Chinese)

ตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวการสร้างมัสยิดกรือเซะนั้นมีลักษณะของตำนานที่หาข้อสรุปในทิศทางเดียวไม่ได้ ในระบบความเชื่อหลายระนาบ มีคลื่นแห่งความคิดอันแตกต่างและแผ่กระจายความเชื่อออกไป ขณะเดียวกันยังมีความเชื่อตำนานในเชิงลึกที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ภาคขยาย ในบทบาทนี้ ตำนานแสดงหน้าที่สำคัญคืออธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน (Myth of Origin) และสถานภาพของคนในสังคม (ศิริพร ณ ถกลาง, 2552, น.366) ตำนานมัสยิดกรือเซะได้อธิบายตัวตนอย่างหนึ่งของชนชาวมุสลิมในปัตตานีนั่นคือการเข้ามาของศาสนาอิสลามและความรุ่งเรืองของศาสนาอิสลามครั้งสมัยยุคที่รัฐปัตตานีเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งในคาบสมุทรมลายู เช่นเดียวกับเรื่องเล่าปัตตานี ใน อีกายัตปัตตานี ผู้บันทึกตั้งใจเล่าเรื่องความรุ่งเรืองของราชวงศ์ ศาสนาอิสลามและการสร้างป็นใหญ่ เป็นการสะท้อนภาพความเรืองอำนาจและแสดงสถานะความเป็นรัฐของปัตตานี เรื่องอีกายัตจึงถูกกำหนดเรื่องราวอย่างมีนัยยะและมีจุดมุ่งหมาย (ซุลีพร วิรุณหะ, 2551, น.202, อ้างจาก Teeuw and Wyatt, 1970, p. 289)

แม้ตำนานมัสยิดกรือเซะจะถูกบันทึกและกล่าวถึงหลากหลายที่มา แต่ต้นธารของการจดจำคือความศรัทธาของผู้คนในปัตตานีที่มีต่อศาสนาอิสลามและการให้ความสำคัญต่อศาสนาอิสลามของบรรดาสุลต่านผู้ครองนคร ที่ทำนุบำรุงมัสยิดเพื่อยังประโยชน์ทางศาสนพิธีแก่เหล่าศาสนิกชน ในระยะเวลายาวนานที่มัสยิดกรือเซะดำรงอยู่ในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ปัตตานีเปลี่ยนผ่านรูปแบบการเมืองและการปกครองและกลายเป็นจังหวัดปัตตานี ลักษณะการให้ความสำคัญต่อศาสนสถานแห่งนี้จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลง เหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้และเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นที่มีมัสยิดกรือเซะทำให้มัสยิดกรือเซะถูกผนวกเรื่องราวใหม่ๆเข้าไปทับซ้อนกับประวัติเดิมที่ยังคงขลุกขลักอยู่ในความขัดแย้ง

2.1.4 มัสยิดกรือเซะและบันทึกร่วมสมัยบทใหม่

มัสยิดกรือเซะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโดยกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 (กรมศิลปากร, 2526, หน้า 163) หนังสือพิมพ์มติชนลงว่า 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 (มติชน, 8 มิถุนายน 2533) ตามประกาศพระราชกฤษฎีกาเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478 (วสุ โปษยะนันท์, 2547, หน้า 100) เมื่ออยู่ในการดูแลของกรมศิลปากรได้มีการบูรณะซ่อมแซมในปี พ.ศ. 2500 และ ปีพ.ศ. 2525 ในวาระเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี มัสยิดคงสถานะความเป็นโบราณสถานตามกฎหมายมาเป็นเวลาถึง 55 ปีก่อนที่จะมีการทักท้วงจากประชาชนให้ถอนทะเบียนการเป็นโบราณสถาน ในระหว่างนั้นมัสยิดถูกทิ้งร้างไว้ไม่มีการดูแลและใช้งานแต่อย่างใด

เหตุการณ์ประท้วงที่มีสยิดกรือเซะในปี พ.ศ. 2533 เป็นการเคลื่อนไหวที่เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 เรื่อยมาในลักษณะของกิจกรรมทางศาสนา “เป็นการถือแพ่งเข้าละหมาดในมัสยิดกรือเซะ ซึ่งเป็นเขตโบราณสถาน” (รวมถวน ปันจอร์, 2552, น.236) และการจัดกิจกรรมในพิธีหรือวาระสำคัญที่มีนัยยะสำคัญทางศาสนา การประท้วงที่มีสยิดกรือเซะดำเนินเรื่อยมาประมาณ 3 ปี จนถึงวันที่ 3 มิถุนายน 2533 เหตุของการชุมนุมในช่วงนั้นเป็นระยะเวลาเดียวกับภาครัฐได้ทำการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามนโยบายปีท่องเที่ยวไทย จังหวัดปัตตานีมีสถานที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากมาเลเซียคือ ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวข้ามมัสยิดกรือเซะ “มีการเผยแพร่ตำนานที่ว่าด้วยคำสาปแข่งให้มัสยิดกรือเซะ ก่อสร้างไม่แล้วเสร็จของหญิงชาวจีนก่อนที่เธอจะผูกคอตาย...เรื่องเล่าเหล่านี้ยิ่งเร่งเร้าให้สรยุทธและเพื่อนต้องการจะชำระประวัติศาสตร์ที่ดูจะเป็นการหมิ่นต่อหลักการศรัทธาของศาสนาอิสลาม” (รวมถวน ปันจอร์, 2552, น.240) สรยุทธ สกฤณาสันติศาสน์ หรือหมอดิง เป็นแกนนำคนสำคัญในการประท้วงที่มีสยิดกรือเซะ สรยุทธตั้งเป็นประเด็นที่สังคมปัตตานีต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมและการขัดแย้งกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เมื่อการชุมนุมนำไปสู่แนวคิดเรื่องการก่อสร้างโดมเพิ่มเติมเพื่อพิสูจน์คำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ข้อขัดแย้งมีได้อยู่ที่การต่อรองระหว่างคนสองเชื้อชาติสองศาสนา หากแต่เป็นการต่อรองระหว่างประชาชนกับภาครัฐ เนื่องเพราะการก่อสร้างเพิ่มเติมใดๆที่มีสยิดกรือเซะซึ่งเป็นเขตโบราณสถานนั้นขัดกับกฎหมายโบราณสถาน ดังนั้นประเด็นของการประท้วงให้ถอนทะเบียนมัสยิดกรือเซะจากการเป็นโบราณสถานและคงคืนสถานะของความเป็นศาสนสถานจึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งของการประท้วง

การประท้วงที่มีสยิดกรือเซะในช่วงเวลาเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2533 ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ยุคนั้นโดยเรียกแกนนำผู้ประท้วงว่า “หัวโจกกลุ่มชีอะต์” (มติชน, 6 มิถุนายน 2533, น. 1) “กลุ่มคลังศาสนาปล่อยข่าวรัฐบาลจะรื้อมัสยิดที่ปัตตานี” (มติชน, 7 มิถุนายน 2533, น.1) ในทัศนะของเจ้าหน้าที่ภาครัฐก็มีความเห็นไปในทิศทางของการใช้ศาสนามาเป็นประเด็น “ผู้ช่วยผบ.ทบ. ว่าปัญหาภาคใต้เกิดขึ้นเพราะความหวาดระแวงและไม่จริงใจต่อกัน....มีคนบางกลุ่มหยิบเอาความแตกต่างทั้งเรื่องศาสนา วัฒนธรรมมาขยายผลหาผลประโยชน์” (สยามรัฐ, 4 มิถุนายน 2533, น.1) และแกนนำประท้วงก็ถูกออกหมายจับในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (มติชน, 8 มิถุนายน 2533, น.3) และเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นของการแบ่งแยกดินแดน “ชีอะห์อ้างศาสนาบังหน้าต้องการแบ่งแยกดินแดนภาคใต้” (สยามรัฐ, 6 มิถุนายน 2533, น.1) “หัวโจกชีอะต์ เข็มเกริมตั้งประธานาธิบดี” (มติชน, 9 มิถุนายน 2533, น.1) โดยในเนื้อข่าวกล่าวถึงว่าราชการมองว่าการประท้วงที่มีสยิดกรือเซะประเด็นศาสนสถานกับความเป็นโบราณสถานและเรื่องความขัดแย้งของคำสาปที่ขัดต่อหลักความเชื่อของศาสนาอิสลามนั้นเป็นเพียง “ฉากบังหน้า” ของขบวนการแบ่งแยกดินแดน (มติชน, 14 มิถุนายน 2533)

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2536) ให้ความหมายกับกรือเซะว่าเป็นเวทีแห่งการปะทะต่อรองเชิงอัตลักษณ์ครั้งใหม่ของชาวมุสลิมกับชาวจีน ในฝั่งหนึ่งของมลายูมุสลิมต้องการแสดงออกถึงศรัทธาอันปราศจากเงื่อนไขที่มีต่ออัลลอฮ์ ที่ไม่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อื่นใดเหนือจากพระเจ้า ขณะที่อิทธิพลของกระแสฟื้นฟูอิสลามกำลังแผ่ขยายไปทั่วปัตตานี ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งใช้เวลานานเป็นจุดขายเพื่อตอบสนองอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในการดึงดูดชาวจีนจากมาเลเซียซึ่งกำลังอยู่ในช่วงภาวะของความขัดกันทางชาติพันธุ์ในประเทศของตน

ปี พ.ศ. 2533 มัสยิดกรือเซะเป็นเวทีต่อรองทางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ 14 ปีต่อมา มัสยิดกรือเซะถูกใช้อีกครั้ง วิธีการใช้ “มัสยิดกรือเซะ” ครั้งนี้ เป็นสัญลักษณ์และเงื่อนไขของการต่อสู้ด้วยความรุนแรง (สรยุทธ สุกุลนาสันติศาสตร์, 2552 อ้างถึงใน รอมฎอน ปันจอร์, 2552, น.245) นั่นคือเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะในวันที่ 28 เมษายน 2547

จากรายงานคณะกรรมการอิสระไต่สวนข้อเท็จจริงกรณีเหตุการณ์มัสยิดกรือเซะ กล่าวถึงเหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าวโดยเรียงลำดับตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม 2547 ที่มีกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่งใช้อาวุธเข้าปล้นค่ายทหารและได้มีการสังหารทหารและนำอาวุธปืนจำนวนมากไป หลังจากนั้นต่อมาได้มีการทำร้ายพระภิกษุ ราชครูและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนทำลายสถานที่ของทางราชการในพื้นที่จังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งวันที่ 28 เมษายน 2547 มีการโจมตีที่ตั้งหน่วยราชการต่างๆพร้อมกัน 11 จุด ในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ ยะลา ปัตตานี และสงขลา สำหรับจังหวัดปัตตานี เกิดเหตุการณ์รุนแรงที่ตำบลตันหยงลุโละ อ.เมือง

“....โดยกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบจำนวนหนึ่งได้บุกเข้าโจมตีจุดตรวจของเจ้าพนักงานตำรวจทหารที่กรือเซะและปล้นอาวุธปืน กระสุนปืนของทางราชการไปจำนวนหนึ่ง ฆ่า และพยายามฆ่าเจ้าพนักงานซึ่งกำลังทำหน้าที่แล้วได้หลบหนีเข้าไปยึดครองมัสยิดกรือเซะซึ่งเป็นศาสนสถานและโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดปัตตานี ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับจุดตรวจดังกล่าว โดยในวันเดียวกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารได้เข้าดำเนินการควบคุมสถานการณ์โดยอ้างอำนาจตามกฎหมายจนเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิต ณ มัสยิดกรือเซะ รวมจำนวน 32 คน” (รายงานคณะกรรมการอิสระไต่สวนข้อเท็จจริงกรณีเหตุการณ์มัสยิดกรือเซะ, 2547, น. 8)

การปราบปรามเหตุความไม่สงบที่มัสยิดกรือเซะ นอกจากจะมีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าว จากรายงานฯ มัสยิดกรือเซะยังได้รับความเสียหาย คณะกรรมการอิสระฯ ตรวจสอบพบว่ามี การนำอาวุธหนักอาร์พีจียิงด้วยหัวเจาะมุงเจาะผนังมัสยิดเพื่อให้เกิดรูโหว่สำหรับขว้างระเบิดแก๊สน้ำตาตามเข้าไป ไม่ได้ใช้หัวระเบิดเพื่อทำลายมัสยิด ทั้งนี้การใช้แก๊สน้ำตาเพื่อหวังผลให้ผู้ก่อเหตุที่อยู่ภายในมัสยิดยอมมอบตัว แต่ผนังมัสยิดแข็งแกร่งเกินกว่าจะทำให้เกิดช่องว่างได้เจ้าหน้าที่ได้ใช้ลูก

ระเปิดกว้างหย่อนเข้าไป 2 ครั้ง (อ้างแล้ว, น. 76) ความเสียหายเชิงกายภาพจากเหตุการณ์ดังกล่าวพบว่า สภาพภายนอกมัสยิดพบรอยกระสุนปืน ผนังมัสยิดมีสภาพชำรุดบางส่วนต้องใช้เหล็กค้ำยันไว้ พบรอยอาวุธหนัก 1 จุดบริเวณระเบียงมัสยิด ส่วนสภาพภายในพบรอยกระสุนและพบรอยอาวุธหนัก 8 จุดที่พื้นแกรนิตภายในมัสยิด ตรวจสอบภายหลังพบว่า เป็นรอยอาวุธของลูกระเบิดขว้างสังหารแบบ 88 บ.67 (อ้างแล้ว, น. 46)

ตำนานต่างๆเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะและการใช้มัสยิดกรือเซะในเชิงสัญลักษณ์ถูกย้อนกล่าวถึงหลังจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับศาสนสถานซึ่งบรรจุนัยยะสำคัญทางประวัติศาสตร์ การเมือง ชาติพันธุ์เช่นที่มัสยิดกรือเซะ อาทิ “เปิดตำนานมัสยิดกรือเซะ : ตำนาน... ความรัก-สงคราม” (คมชัดลึก, 29 เมษายน 2547)

ใน *Performing Identities : Two Chinese Rites in southern Thailand* โดย Annette Hamilton (2008) กล่าวถึงการแสดงออกทางอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีน ในเทศกาลกินเจของชาวจีนในภูเก็ตและตรัง และงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวของชาวจีนในปัตตานี ในส่วนที่กล่าวถึงตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งมีหลายตำนาน ทั้งตำนานการฆ่าตัวตายอย่างกล้าหาญ กลางสมรภูมिसงครามมิใช่เรื่องน้อยใจพี่ชายลิ้มโต๊ะเคี่ยม และตำนานที่เชื่อมโยงกับมัสยิดกรือเซะโดยเล่าว่า ในปี ค.ศ. 1578 (พ.ศ.2121) ลิ้มโต๊ะเคี่ยมเริ่มสร้างมัสยิดกรือเซะที่ต้นหยงลูโละ ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งมาตามพี่ชายกลับเมืองจีนไม่สำเร็จเพราะเหตุที่พี่ติดพันสร้างมัสยิดนางจึงสาปมิให้ก่อสร้างสำเร็จ แล้วจึงแขวนคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ข้างมัสยิดนั้น Hamilton หมายเหตุถึงมัสยิดกรือเซะไว้ว่า เดือนเมษายน 2547 (ค.ศ.2004) มัสยิดกรือเซะกลายเป็นสถานที่นองเลือดเนื่องจากเหตุการณ์ที่ทหารของรัฐฆ่าประชาชนมุสลิมที่เข้าไปหลบอยู่ในมัสยิด ในความเกี่ยวพันกับเรื่องโศกสลดต่างๆ นั้นจึงเป็นตราประทับตรึงติดกับมัสยิดกรือเซะมาตลอด ขณะเดียวกันในภาวะการณ์ที่หาความแน่นอนไม่ได้นี้ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนและมุสลิมรอบพื้นที่มัสยิดกรือเซะ ก็ยังเป็นความสัมพันธ์ที่คลุมเครือและมีอาจคาดเดาได้เช่นกัน

2.2 ทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

2.2.1 นิยามและความหมาย

มรดก มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 ว่า เป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษหรือที่สืบทอดมาแต่บรรพกาล ขณะที่ให้ความหมาย วัฒนธรรม คือสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามแก่หมู่คณะ ซึ่งประกอบมาจากภาษาบาลี ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึงความเจริญความงอกงาม และคำว่า “ธรรม” หมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง เป็นต้น

คำนิยามวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน นิยามตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและ นิยามตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมเป็นการให้ความหมายวัฒนธรรมในเชิงบวกและอยู่ในขอบเขต ของภาษาศาสตร์มากกว่าครอบคลุมไปในทิศทางอื่นอันยังมีส่วนประกอบสร้างของสังคมอยู่ด้วย ขณะที่นิยามคำว่าวัฒนธรรมโดยนักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ Edward B. Tyler ใช้คำว่า culture หมายถึง “องค์รวมแห่งผลผลิตของสังคมมนุษย์” (ฉนิท เลิศชาญฤทธิ, 2554, น.13) ลักษณะของ วัฒนธรรมนั้น เป็นระบบความคิดและค่านิยมร่วมของสมาชิกในสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและ ต้องเรียนรู้ มีรากฐานมาจากระบบสัญลักษณ์ เป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา มีลักษณะเป็น พลวัต (ยศ สันตสมบัติ, 2548)

เมื่อวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมีองค์ประกอบต่าง ๆ ผสมผสานเข้ากัน ดังนั้น ทรัพยากรวัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมซึ่งมีความหมายและมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ในทาง ใดทางหนึ่ง

สายันต์ ไพเราะจัต (2548) กำหนดความหมาย ทรัพยากรวัฒนธรรม ว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้อง มองเห็นได้ (Tangible Forms) และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบ แผนเพื่อการปฏิบัติ จินตนาภาพและความรู้สึกนึกคิดที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ (Intangible Forms) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละ ชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็น มรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ ในการแก้ปัญหาด้านต่างๆของสังคม

Thomas F.King (2000) ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

1. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
2. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
3. เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
4. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environmental Related to Culture) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและเป็นสัญลักษณ์ที่แสดง นัยยะแห่งอดีต รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)
5. ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Non-physical Resources) ได้แก่
  - แบบแผนวิถีการดำรงชีวิต (Ways of Life)
  - แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practices)

- ขนบธรรมเนียม / วิถีประชา (Norms)
- ค่านิยม (Values)
- ความเชื่อ (Beliefs)
- ศาสนา (Religions)
- แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Social Interaction)
- รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

คำว่าทรัพยากรวัฒนธรรมในภาษาอังกฤษมีการใช้คำแตกต่างกันไป ทั้งสมบัติวัฒนธรรม (cultural property) ทรัพย์สินวัฒนธรรม (cultural asset) มรดกวัฒนธรรม (cultural heritage) และทรัพยากรวัฒนธรรม (cultural resource) โดยพบว่าสมบัติวัฒนธรรมและทรัพย์สินวัฒนธรรม มักจะใช้กับสิ่งของที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ ขณะที่มรดกวัฒนธรรม เป็นคำที่กำหนดโดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมสหประชาชาติ บัญญัติความหมายคำว่า มรดกวัฒนธรรม ไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ ปี ค.ศ. 1972 หรือ “อนุสัญญามรดกโลก” (World Heritage Convention) ครอบคลุมถึงสิ่งต่างๆดังนี้

- อนุสรณ์สถาน ครอบคลุม ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานทางประติมากรรม หรือ จิตรกรรม ส่วนประกอบของโครงสร้างของโบราณคดีธรรมชาติ จารึก ถ้าที่อยู่อาศัย และร่องรอยที่ผสมผสานกันของสิ่งต่างๆข้างต้น ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
- กลุ่มอาคาร มีความหมายรวมถึง กลุ่มของอาคารที่แยกจากกัน หรือเชื่อมต่อกันโดย ลักษณะทางสถาปัตยกรรม หรือโดยความสอดคล้องกลมกลืน หรือโดยสถานที่จาก สภาพภูมิทัศน์ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากลในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือ วิทยาศาสตร์
- แหล่ง หรือแหล่งที่ตั้ง หมายความว่ารวมถึง ผลงานที่เกิดจากมนุษย์ หรือผลงานที่เกิดจากมนุษย์และธรรมชาติ และบริเวณอันรวมถึงแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือ มานุษยวิทยา

ธนิท เลิศชาญฤทธิ์ อธิบายคำจำกัดความ “มรดกวัฒนธรรม” ในนิยามของยูเนสโกว่าเป็นการยกระดับความหมายขยับจากปัจเจกและชุมชนขึ้นเป็นระดับสากล ครอบคลุมกว้างขวางยิ่งขึ้น และมองว่าสิ่งของเหล่านี้เป็นผลผลิตของมนุษยชาติ

เมื่อมรดกวัฒนธรรมมีภาพและคุณค่าอันกว้างใหญ่กว่าเดิมการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมจึงเป็นไปได้อย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะ การสืบทอดส่งผ่านและใช้งานมรดกวัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงกาลเวลาที่มรดกนั้นผ่านมาเข้ากับคนรุ่นปัจจุบัน

David Lowenthal (2008) ให้คำนิยามทรัพยากรวัฒนธรรมว่า เป็นมรดกที่ถูกซึมซับ บ่มเพาะ ชัดเจนและส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง แนวคิดของ Lowenthal ยังอธิบายว่า มรดกเพียงอย่างเดียวไม่อาจเชื่อมโยงอดีตให้เป็นที่กระจ่างได้ แต่ยังคงร้อยเรียงประวัติศาสตร์ ประเพณี ความทรงจำ ตำนานและบันทึกอันหลากหลาย เชื่อมคนรุ่นปัจจุบันเข้ากับอดีต บรรพบุรุษและความ เป็นมา มรดกมิใช่ประวัติศาสตร์แม้ว่าบางครั้งจะลอกเลียนประวัติศาสตร์ก็ตาม มรดกวัฒนธรรม แตกต่างจากประวัติศาสตร์ตรงที่มรดกมิใช่องค์ประกอบแห่งอดีตของยุคสมัยแต่มรดกคือทัศนคติอันมี ต่ออดีตนั้นนั่นเอง

2.2.2 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่มีวิธีวิทยาในลักษณะสหวิชาการ คือ ประกอบด้วยศาสตร์สาขาต่างๆ ธนิก เลิศชาญฤทธิ (2554) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จึงกล่าวได้ว่าการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะบางประการขณะเดียวกันก็ประกอบด้วยวิธี วิทยาและลักษณะการบูรณาการของสาขาวิชาการต่างๆ

ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมักขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ สภาพสังคม ชุมชน ประชาชนหรือผู้มีส่วนในการจัดการ และที่สำคัญคือทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ โดยทั่วไปการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอาจแตกต่างกันและหลากหลาย แต่การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็น ศาสตร์ที่มีระเบียบวิธี จึงมีขั้นตอนการดำเนินงานเป็นกระบวนการ แต่ละท้องถิ่นหรือสังคมใดๆอาจมี ขั้นตอนไม่เหมือนกันหรือไม่คล้ายกัน ทั้งนี้กระบวนการจัดการจะครอบคลุมการระบุทรัพยากร วัฒนธรรม แผนการจัดการหรือขั้นตอนการดำเนินงาน และการตีความหรือประเมินความสำคัญของ ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น (ธนิก เลิศชาญฤทธิ, 2554)

Lipe (1984) แบ่งกระบวนการจัดการทรัพยากรออกได้ดังนี้

1. การจัดทำบัญชีรายชื่อแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการ ประเมินและการจัดลำดับคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม
2. การประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อระบุหรือตัดสินความสำคัญของทรัพยากร วัฒนธรรมก่อนจะนำไปสู่ลำดับต่อไปคือการตีความ แต่ละประเทศมีเกณฑ์ในการ ประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมต่างกันไป แต่โดยหลักการแล้ว การ ประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมต้องปราศจากอคติ และมีเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน โปร่งใส
3. การระบุผลกระทบและข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ผลจากการ ประเมินจะทำให้ทราบว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าอย่างไร และสภาพปัจจุบัน

เป็นอย่างไร ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มี 2 ลักษณะ ได้แก่

- 3.1 ทรัพยากรวัฒนธรรมได้รับผลกระทบจากกิจกรรมอื่น เป็นปัจจัยภายนอกอันมีผลต่อทรัพยากรวัฒนธรรม
- 3.2 ผลกระทบของการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมต่อสังคม ชุมชนและกลุ่มชน เป็นการศึกษาและสังเกตการณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียว่าได้รับผลกระทบ เสียประโยชน์หรือได้ประโยชน์อย่างไรในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มีความขัดแย้งเกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร
4. การทำงานและปรึกษาหารือร่วมกับชุมชนและผู้คนอื่น นับเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย
5. การวางแผนการจัดการ เป็นการพัฒนารายการสำหรับอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครอง หรือสร้างกระบวนการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมให้แก่ประชาชน รวมทั้งการให้ความรู้แก่สาธารณะเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ

Bold (2007) ให้ความเห็นว่า กระบวนการขึ้นทะเบียนทรัพยากรวัฒนธรรมที่เริ่มจากการขึ้นบัญชีรายชื่อขึ้นนั้นจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจที่กว้างขึ้น ไม่เพียงเข้าใจเฉพาะแหล่งมรดกวัฒนธรรมเท่านั้นแต่ยังครอบคลุมทั้งด้านประวัติศาสตร์ สังคม สถาปัตยกรรมและบริบทอื่นของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นด้วย นอกจากนี้ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมยังควรมีเป้าประสงค์ที่ชัดเจน

ธนิท เลิศชาญฤทธิ (2550) อธิบายว่าการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมควรวางแผนเป้าหมายให้ชัดเจนและสอดคล้องกับคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมก่อนการดำเนินการในขั้นต่อไป

เป้าหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมคือการค้นหา การรักษา และการใช้คุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมให้ตอบสนองความต้องการของสังคม ชุมชน และความเป็นมนุษย์ แยกออกเป็นข้อๆได้ดังนี้

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมจะต้องได้มากที่สุดหรือสมบูรณ์ที่สุดก่อนจึงจะดำเนินการขั้นต่อไปได้
2. เพื่อปกป้องทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม แต่การอนุรักษ์และการสงวนรักษาเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพหรือสูญหายก่อนเวลาอันควร

3. เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักวิจัย นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม
4. เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย

Mckercher and du Cros.(2002) กล่าวว่า เป้าหมายหลักของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นการสงวนรักษาตัวอย่างทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ไว้สำหรับคนรุ่นหลัง เนื่องจากความจริงที่ว่าโลกเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมตกอยู่ในสถานะเสี่ยง เป็นความเสี่ยง 2 ด้าน คือ ภาวะเสี่ยงต่อการเสียหายด้านกายภาพ และภาวะเสี่ยงต่อการเสื่อมสูญด้านองค์ความรู้ ดังนั้นกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ดีจึงเป็นวิธีการที่จะช่วยธำรงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของมนุษย์ไว้ให้คงอยู่จนถึงคนรุ่นหลังได้ต่อไป

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ศึกษาเห็นว่า มรดกวัฒนธรรม เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมซึ่งมนุษย์เป็นผู้ผลิตขึ้น มีลักษณะทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ มีคุณค่าและความหมาย มรดกวัฒนธรรมถูกใช้งานตามคุณค่าและความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเชื่อมโยงมรดกวัฒนธรรมเข้ากับกาลเวลาจะเห็นกระบวนการถ่ายทอดและส่งผ่านมรดกวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึงเป็นศาสตร์ที่ประยุกต์ศิลปะวิธีและระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์เพื่อศึกษา ค้นหา ระบุ ประเมินคุณค่าและความสำคัญ ใช้ประโยชน์ รวมถึงอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครอง หรือพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมหรือมรดกวัฒนธรรมให้ตอบสนองความต้องการของบุคคล ชุมชนหรือระดับสังคมมวลรวม โดยที่มรดกวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การจัดการมรดกวัฒนธรรมจึงเป็นการจัดการที่ทำให้มรดกวัฒนธรรมสอดคล้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของบุคคลหรือสังคมในช่วงเวลานั้นเช่นกัน

2.3 แนวคิดการใช้มรดกวัฒนธรรม (The Uses of Heritage)

มรดกวัฒนธรรมมักจะถูกนำไปใช้ประโยชน์บางอย่างอยู่เสมอ เนื่องจากมรดกวัฒนธรรมมีคุณค่า (รวมถึงมีมูลค่า) และมีความหมายหลายประการต่อมนุษย์ ธนิก เลิศชาญฤทธิ (2554, น.32) อธิบายเรื่องคุณค่ามรดกวัฒนธรรมว่า มรดกวัฒนธรรมถูกให้ค่าโดยมนุษย์ผู้สร้างและแตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมจึงมีหลายประการและหลายกรอบแนวคิด Lipe (1984) ให้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมว่ามีคุณค่าและความหมาย 4 ประการ คือ คุณค่าเชิง

สัญลักษณ์ (symbolic value) คุณค่าเชิงวิชาการ (informational value) คุณค่าเชิงสุนทรีย์ (aesthetic value) และคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (economic value)

การกำหนดคุณค่านมรดกวัฒนธรรมโดยองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม อาทิ องค์กรยูเนสโก องค์กรโอไอโมส ร่วมกันกำหนดแนวทางพิจารณาคุณค่านมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกวัฒนธรรมที่ควรได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก เป็นไปใน 2 ประการสำคัญ ได้แก่ คุณค่าทางวัฒนธรรม (cultural values) และคุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย (contemporary socio-economic values)

คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ให้ความสำคัญกับมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ คุณค่าทางวัฒนธรรมนี้แยกย่อยออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- คุณค่าเชิงอัตลักษณ์ (identity value) เป็นคุณค่าที่มีความสัมพันธ์และผูกพันด้านอารมณ์ความรู้สึกกับมรดกวัฒนธรรม
- คุณค่าเชิงศิลปะหรือเทคนิค (relative artistic or technical value) เป็นคุณค่าที่ขึ้นอยู่กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์
- คุณค่าเชิงจำนวนที่หายาก (rarity value) คือมีจำนวนไม่มาก เป็นของหายาก แม้จะเป็นคุณค่าในแง่ของการวัดเชิงปริมาณ แต่ความจำกัดของปริมาณนี้ทำให้มรดกวัฒนธรรมมีคุณค่าทางจิตใจเพิ่มขึ้นด้วย

คุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย เป็นคุณค่าการใช้งานในสังคมร่วมสมัย แบ่งเป็น

- คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (economic value) หมายถึงคุณค่าที่มรดกวัฒนธรรมสนองตอบการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้
- คุณค่าเชิงหน้าที่ใช้สอย (functional value) หมายถึง คุณค่าที่เน้นการใช้งาน เน้นที่การใช้มรดกวัฒนธรรมตามหน้าที่เดิมที่เคยเป็น หรือประยุกต์ดัดแปลงหรือปรับปรุงให้สอดคล้องกับหน้าที่ใช้งานได้
- คุณค่าเชิงการศึกษา (educational value) หมายถึง คุณค่าของการเรียนรู้ผ่านมรดกวัฒนธรรม
- คุณค่าเชิงสังคม (social value) หมายถึง มรดกวัฒนธรรมเป็นประโยชน์ต่อสังคมในเชิงสังคมประเพณี ยังช่วยธำรงสถานะบางอย่างให้สังคมได้
- คุณค่าเชิงการเมือง (political value) หมายถึง คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในมุมมองที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมือง หรือให้คุณค่าในทางการเมือง

นอกจากนี้ มรดกวัฒนธรรมยังมีคุณค่าในแง่มุมอื่นแตกต่างกันไปตามการให้ค่าของแต่ละกลุ่ม ขณะเดียวกันก็พบความสอดคล้องกันของคุณค่านมรดกวัฒนธรรมที่มีลักษณะคุณค่าร่วมสำคัญ

คือ คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมถูกนำไปใช้ และมีการใช้งานไปตามคุณค่าที่มนุษย์ให้ค่าแก่มรดกวัฒนธรรมนั้น ทั้งนี้คุณค่าของมรดกวัฒนธรรมยังมีความสำคัญต่อมนุษย์ในหลายระดับ ขึ้นอยู่กับมุมมองและการนำมรดกวัฒนธรรมไปใช้

2.3.1 การใช้มรดกวัฒนธรรม (The Uses of Heritage)

แนวคิดเรื่องการใช้มรดกวัฒนธรรม J.E.Tunbridge และ G.J.Ashworth (1995, pp. 34-69) อธิบายว่ามนุษย์ใช้มรดกวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ จำแนกการใช้มรดกวัฒนธรรมเพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1. มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม (Heritage as a cultural resource) ประเด็นนี้มองว่ามรดกนั้นมีคุณค่าในตัวเอง เป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ สามารถให้ความรู้หรือเป็นสิ่งให้ประชาชนได้ศึกษาได้
2. มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรการเมือง (Heritage as a political resource) เป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือเป็นสิ่งสร้าง ดำรง ส่งเสริมสถานภาพของประวัติศาสตร์ชาติ การใช้มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรทางการเมืองนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งอันมีที่มาจาก การใช้เพื่อแทนที่มรดกวัฒนธรรมเดิม มรดกวัฒนธรรมที่ถูกละทิ้ง มรดกวัฒนธรรมที่ถูกใช้อย่างผิดวัตถุประสงค์ มรดกวัฒนธรรมที่ถูกทำลาย
3. มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ (Heritage as an economic resource) เป็นปัจจัยสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งโดยตรง คือมรดกวัฒนธรรมพื้นเพเป็นหลักของอุตสาหกรรมเศรษฐกิจนั้นๆ หรือโดยอ้อม คือมรดกวัฒนธรรมนั้นเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดผลกระทบต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจ

การใช้มรดกวัฒนธรรมไปเพื่อประโยชน์อย่างมีวัตถุประสงค์ บางครั้งการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมนำไปสู่การทำลายแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรม (ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้) การทำลายคุณค่ามรดกวัฒนธรรม (ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องไม่ได้) หรือนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชน ชุมชน หรือความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรม (ธนิช เลิศชาญฤทธิ, 2550)

2.3.2 มรดกวัฒนธรรมในมิติของความขัดแย้ง (The Spectrum of Cultural Heritage Conflict)

ในขั้นตอนหนึ่งของการจัดการมรดกวัฒนธรรม Lipe (1984) หลังจากจัดทำบัญชีรายชื่อหรือระบุทรัพยากรวัฒนธรรมและทำการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆแล้ว ยังต้องมีการ

ระบุผลกระทบและข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ทรัพยากรวัฒนธรรมได้รับผลกระทบจากกิจกรรมอื่น เป็นปัจจัยภายนอกอันมีผลต่อทรัพยากรวัฒนธรรม
2. ผลกระทบจากการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่กระทบต่อสังคม ชุมชน และกลุ่มชน การประเมินผลกระทบนี้เป็นการศึกษาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

มรดกวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในภาวะของความขัดแย้ง หรือได้รับผลกระทบจากการจัดการที่ขัดแย้งเป็นการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมที่ขัดกัน ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมไม่ว่าระดับใดก็ตาม แม้ในภาวะปกติที่แผงนัยยะแห่งความรุนแรงไว้ ย่อมส่งผลทำให้การจัดการมรดกวัฒนธรรมอยู่ในภาวะชะงักงัน James L. และ Wescoat, Jr. (2007, pp. 61-64) อภิปรายความเกี่ยวพันระหว่างความขัดแย้งทางวัฒนธรรมกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมไว้ 6 แนวทาง

1. Cultural Heritage in the Context of Armed Conflict มรดกวัฒนธรรมในบริบทของภาวะขัดแย้งทางกำลังทหาร แหล่งมรดกวัฒนธรรมได้รับผลกระทบโดยตรงจากสงครามและผลพวงของความขัดแย้ง แม้ว่าอนุสัญญาป้องกันและสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมในภาวะขัดกันทางทหาร (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) จะถูกนำมาใช้ตั้งแต่ปี 1956 แต่อนุสัญญานี้มิสามารถก้าวล่วงไปบังคับใช้เพื่อคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่ตกอยู่ในภาวะขัดแย้งภายในประเทศหนึ่งประเทศใดได้ นอกจากนี้ยังไม่มียุทธศาสตร์หรือกฎบัตรใดที่สามารถบังคับใช้คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในภาวะสงครามได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในภาวะขัดกันนี้ ความรุนแรงได้ซัดกรอบให้มรดกวัฒนธรรมอยู่ในที่ทางที่ไม่อาจได้รับการคุ้มครองได้อย่างเต็มกำลังหรือมีประสิทธิภาพ

2. Places of Violence as Cultural heritage มรดกวัฒนธรรมบางแห่งบรรจุความทรงจำอันรวดร้าหรือประวัติศาสตร์บาดแผล สิ่งเหล่านี้กลายเป็นเรื่องราวที่แทรกซึมอยู่ในเนื้อของมรดกวัฒนธรรมถูกส่งต่อถ่ายทอดยังคนรุ่นต่อมา การผนวกโศกนาฏกรรมเข้ากับสถานที่ใดที่หนึ่งจนกลายเป็นการประกอบสร้างมรดกวัฒนธรรมนั้น มีกระบวนการ 4 รูปแบบ คือ การทำให้สถานที่นั้นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sanctification) การระบุกำหนด (Designation/Listing) การแก้ไขผ่านการประกอบสร้างขึ้นใหม่ (Rectification through building) และการกำจัดลบเลือน (Obliteration) (Kenneth Foote (2003) อ้างถึงใน James L. และ Wescoat, Jr.)

3. Heritage as an Object of Conflict, Destruction, and Desecration ภาวะความขัดแย้งมีผลต่อมรดกวัฒนธรรม ซึ่งมักจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่สำคัญทางศาสนา ความเสียหายหรือการทำลายที่เกิดขึ้นต่อมรดกวัฒนธรรมเป็นได้ทั้งการกระทำที่ไม่กระทบกระเทือน

ในด้านกายภาพอย่างรุนแรงแต่เป็นไปในลักษณะการดูหมิ่นสถานที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปจนถึงการทำลายล้างสร้างความเสียหายต่อวัตถุหรือสถานที่ทางศาสนา

4. Conflict, Economic Development and Heritage Conservation
 แนวนโยบายของภาครัฐที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคพื้นฐาน ภาวะการแข่งขันทางเศรษฐกิจรวมทั้งการพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อ การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะโครงสร้างอันกระจ่างกระจายของหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินนโยบายมาจากศูนย์กลางและทิศทางการพัฒนาของหน่วยงานท้องถิ่นที่ต่างกันยิ่งกระตุ้นให้ภาวะความขัดแย้งส่งผลต่อมรดกวัฒนธรรมมากขึ้น การคำนึงถึงประโยชน์ทางเศรษฐกิจจะยิ่งผลักดันมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้ถูกใช้ในทิศทางที่ตอบสนองต่อการท่องเที่ยว

5. Conflict among Heritage Stakeholders over Material and Symbolic Control
 การใช้และการให้ความหมายแก่มรดกวัฒนธรรมที่ต่างกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นประเด็นความขัดแย้งสำคัญที่เกิดขึ้นทั่วโลก ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อมรดกวัฒนธรรมต่างมุ่งให้คุณค่าและมีจุดประสงค์ต่อการใช้งานมรดกวัฒนธรรมต่างกันไป ทั้งนี้เมื่อมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายภาคส่วน ต้องการต่อการใช้งานมรดกวัฒนธรรมไม่เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องหรือเอื้อประโยชน์ต่อกันอย่างลงตัว เมื่อนั้นเองที่ความขัดแย้งเกิดขึ้นและมรดกวัฒนธรรมอาจตกเป็นเหยื่อของความตึงเครียดและความหวังดีที่ไม่ลงรอยกัน

6. Conflict among Heritage Conservationists
 กรณีนี้เป็นความไม่ลงรอยกันระหว่างการเลือกใช้นโยบาย ทฤษฎี วิธีการต่อการดูแลรักษาและจัดการมรดกวัฒนธรรมของนักอนุรักษ์ ในแง่ที่มรดกวัฒนธรรมอาจได้รับผลกระทบหรือความเสียหายน้อยกว่าการที่ตกอยู่ในภาวะของความขัดแย้งอื่นๆ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า การมีผู้รู้หลายคนหวังดีต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมจะเป็นการดีต่อทรัพย์สินสมบัติของท้องถิ่นและของชาติในแง่เดียว เมื่อความรู้หลายกระแสต่างกดทับเบียดบังกันเองตามความเชื่อทางทฤษฎีที่แตกต่าง ความขัดแย้งประการใหม่อาจผากระยวไวกี่เป็นได้

จากความหมายของมรดกวัฒนธรรม ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้น และถ่ายทอดส่งต่อกันไป คนรุ่นใหม่อาศัยการลอกเลียนเป็นปฐมบท หลังจากนั้นจึงผ่านกระบวนการเรียนรู้ จดจำ ผลิตซ้ำและส่งต่อ การส่งผ่านวัฒนธรรมนี้เองที่ทำให้มนุษย์รุ่นหลังได้รับมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวมของมนุษยชาติ และมีการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมในหลายแง่มุม

ในการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ จะได้นำกรอบแนวคิดการใช้มรดกวัฒนธรรมมาอธิบายการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ถูกนำไปใช้อย่างต่อเนื่อง และเชื่อมโยงไปถึง

มัสดกหรือเซ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ให้เห็นเป็นประจักษ์ มีการใช้งานตอบสนองคุณค่าของมรดก วัฒนธรรมในทิศทางต่างๆ นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรม ซึ่งอยู่ในภาวะความขัดแย้ง แนวคิดเรื่องการใช้มรดกวัฒนธรรมจะได้สะท้อนภาพมรดกวัฒนธรรมว่า ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งในพื้นที่ หรือการใช้มรดกวัฒนธรรมได้สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในพื้นที่หรือไม่อย่างไรซึ่งจะได้อภิปรายในบทที่ 4 ต่อไป

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

2.4.1 ความหมายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) หมายถึง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในมรดกวัฒนธรรม คือ กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่ได้รับผลประโยชน์หรือเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมนั้น

แนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลักคิดสำคัญประการหนึ่งในการศึกษาทฤษฎี การบริหารและการจัดการ ต้นกำเนิดแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาจากการให้คำนิยามของ Freeman (1984) ซึ่งได้ให้คำจำกัดความ “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” (stakeholder) หมายถึง กลุ่มบุคคลหรือปัจเจกบุคคลที่มีผลกระทบหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร “any group or individual who can affect or is affected by the achievement of the organization’s objectives” Ronald K, Mitchell, Bradley R. Agle, Donna J. Wood. (1997, pp. 853-886) นอกเหนือไปจากนิยามดังกล่าว Ronald และคณะรวบรวมและวิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากนักคิดและนักทฤษฎีที่ให้นิยามอื่นๆ โดยพบคุณลักษณะสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือเป็นไปได้ทั้งสองทิศทาง (unidirectional or bidirectional) คือ มีผลกระทบหรือได้รับผลกระทบ (can affect or is affected by) โดยเมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้บริหารจัดการ จะพบคุณลักษณะความสัมพันธ์ต่อกัน 3 ประการ คือ อิทธิพล ความชอบธรรม และความเร่งด่วน (power, legitimacy and/or urgency) ซึ่งทั้ง 3 คุณลักษณะมีความเป็นพลวัต หลากหลาย ไม่อยู่ในสถานะคงที่ หรือสามารถปรับเปลี่ยน มีหรือไม่มี ปรากฏหรือไม่ปรากฏได้เสมอ เนื่องจากความเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับองค์กรนั้นเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ก่อรูปขึ้นเป็นความสัมพันธ์ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยเบื้องหลังอื่นๆอีก

ทั้งนี้แนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดังกล่าวเป็นการใช้อธิบายนิยามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกรอบทฤษฎีการจัดการองค์กรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ถือเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการบริหารจัดการองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาหน่วยความสัมพันธ์ที่มากกว่าองค์กร หากแต่

ขยายขอบเขตไปสู่ระดับสังคม ในแต่ละของภาคส่วนสังคมย่อมปรากฏผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเสมอ เช่นเดียวกับในสังคมที่มีมรดกวัฒนธรรม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมล้วนแต่มีบทบาท อิทธิพล ความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ในฐานะที่แต่ละคนเป็นผู้จัดการหรือผู้ใช้มรดกวัฒนธรรมนั้น ร่วมกัน

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม Aas, Ladkin, & Fletcher (2005, pp.28-48) ได้มีการให้นิยามผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หมายถึง บุคคลผู้มีสิทธิและมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการ ดังนั้น จึงได้แก่ใครก็ตามที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของบุคคลอื่น ย่อมมีความชอบธรรมที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง “A stakeholder...as a person who has the right and capacity to participate in the process; thus, anyone who is impacted upon by the action of the others has a right to be involved” (Aas et al., 2005, p.31, quoting Gray, 1989)

Howard (2006, p. 102) นิยามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับมรดกวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นกลุ่มคนใดก็ตามที่ต้องการมรดกวัฒนธรรม อาจจะซื้อขาย ลงทุน ใช้จ่ายเงินไปกับมรดกวัฒนธรรม ใช้จ่ายทุนทางวัฒนธรรม อุทิศเวลา เงินทอง ความพยายามให้กับมรดกวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็ต้องการบางอย่างจากมรดกวัฒนธรรมเป็นการตอบแทนไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายหรือทำให้มรดกวัฒนธรรมถูกกฎหมาย เป็นทุนทางวัฒนธรรม สนองตอบอัตลักษณ์ ทรัพย์สิน/สินทรัพย์ หรือเพียงตอบสนองต่อการดำรงชีวิต

การให้นิยามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเน้นไปในทิศทางของการแสวงประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมแต่เพียงประการเดียวอาจทำให้มองได้ว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นประเมินค่ามรดกวัฒนธรรมเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการที่มีราคาโดยให้ความสำคัญด้านคุณค่าน้อยกว่า ดังนั้นจึงต้องพิจารณาถึงตำแหน่งแห่งที่ของมรดกวัฒนธรรม ผู้สร้าง ผู้เสพ ผู้ใช้มรดกวัฒนธรรมนั้นอย่างละเอียดถี่ถ้วนและเปิดกว้าง ซึ่งจะทำให้เห็นภาพของผู้ใช้มรดกวัฒนธรรมที่แตกต่างและหลากหลายออกไป

บุคคลผู้ใช้มรดกวัฒนธรรมเหล่านี้เอง ไม่ว่าจะเป็นประชาชนทั่วไป ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมหรือแม้กระทั่งผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมอย่างผิวเผิน คนผู้ซึ่งรักในมรดกวัฒนธรรม คนผู้ซึ่งนิยามมรดกวัฒนธรรม คนผู้ซึ่งทุ่มเทเวลาและทรัพย์สินเพื่อการอนุรักษ์ดูแล หรือกระทั่งคนผู้ซึ่งพยายามอธิบายมรดกวัฒนธรรมของตนให้กับผู้อื่น คนเหล่านี้ล้วนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในมรดกวัฒนธรรมทั้งสิ้น

การใช้งานมรดกวัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญและเกี่ยวพันกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง เนื่องจากมรดกวัฒนธรรมใดก็ตามย่อมมีผู้ใช้หรือมีความต้องการต่อมรดกวัฒนธรรมนั้นได้แตกต่างกัน เป็นภาวะการปะทะของความแตกต่างระหว่างผู้ใช้แต่ละกลุ่มที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และนำมาซึ่งปัญหาต่อมรดกวัฒนธรรม

2.4.2 ประเภทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

บทบาทสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรม คือ ทำหน้าที่ในการใช้มรดกวัฒนธรรมนั้นให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและมีข้อขัดแย้งน้อยที่สุด รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าอนุรักษ์ป้องกันและสืบสานมรดกวัฒนธรรม ทั้งนี้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมกลุ่มต่างๆ จะตีความหมายและคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมต่างกันไป ไม่เพียงในระดับกลุ่ม แต่ยังมีการตีความและใช้มรดกวัฒนธรรมต่างกันไปในระดับปัจเจกด้วย แนวคิดนี้ทำให้เห็นว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในมรดกวัฒนธรรมมีกลุ่มจำเพาะ ซึ่งจำแนกได้เป็น 6 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มเจ้าของ (Owners) คือ ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น หรือได้รับเป็นมรดกสืบทอดต่อกันมา เป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง อนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมไว้เพื่อให้เกิดแรงจูงใจทางด้านคุณค่าและความสำคัญ รวมทั้งแรงจูงใจทางการเงิน
2. กลุ่มบุคคลใน (Insiders) คือกลุ่มคนในท้องถิ่นพื้นเมือง หรือผู้ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม และตั้งรกรากอยู่นั้นพื้นที่ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ส่วนได้ส่วนเสียของกลุ่มนี้คือความรู้สึกรัก ซาบซึ้งในทรัพยากรวัฒนธรรม
3. กลุ่มบุคคลนอก (Outsiders) คือ นักท่องเที่ยวทั่วไปหรือนักท่องเที่ยวทัศนจาร นักท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณวัตถุ กลุ่มนี้จะมีจุดประสงค์ในการใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างชัดเจน เช่น เที่ยวชมสถาปัตยกรรมเพื่อศึกษาและดูความงดงาม หรือเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์เพื่อศึกษาความรู้
4. รัฐบาล (Governments) มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องของชาติ คือใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของประเทศชาติ อนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ
5. สถานศึกษา (Academics) จะมีส่วนได้ส่วนเสียต่อทรัพยากรวัฒนธรรมทางด้านค้นคว้าและศึกษาเรียนรู้ มีการทำResearchทรัพยากรวัฒนธรรมจึงทำให้ทราบถึงรายละเอียดความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากร
6. สื่อ (Media) จะใช้ทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อตอบจุดประสงค์ของตน โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทรัพยากรนั้นๆ

ในการศึกษาวิจัยการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำบลน่านมัสยิดกรือเซะ มีขอบเขตผู้ให้ข้อมูลคือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อมรดกวัฒนธรรมและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำบลน่านมัสยิดกรือเซะ เนื่องจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียนี้เป็นพื้นที่สำคัญใน

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นผู้สร้าง ผู้รับช่วงต่อ ผู้ถ่ายทอด ผู้เสพ ทั้งหมดนี้อยู่ในนิยามของการใช้มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่ง

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาพิจารณาว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผู้ศึกษาทำการศึกษานั้นมิใช่ตัวแทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดในสังคม แม้จะอ้างอิงแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของ Howard หากเมื่อพิจารณาถึงความเป็นจริงในพื้นที่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประกอบด้วยบุคคลที่มีบทบาทต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น แม้บางคนจะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในภาครัฐ มีหน้าที่ในเชิงของการเป็นเจ้าของที่บ้านเมืองต้องกำกับหรือใช้กฎหมายเพื่อรักษาสภาพความเป็นระเบียบในเชิงการบริหารจัดการ แต่อีกบทบาทหนึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นอาจเป็นคนที่อยู่ในกลุ่มของคนในพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะ หรือตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโละ ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของมัสยิดกรือเซะซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ที่เป็นตัวแทนหรือเป็นสถานที่ดำรงอาศัยของตำนานมัสยิดกรือเซะซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมชนิดจับต้องไม่ได้

ดังนั้นเมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะไม่อาจจำกัดขอบเขตของบุคคลได้ดังกล่าว ความเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียย่อมไม่อาจขีดเส้นการอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างจำเพาะตายตัว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ผู้ศึกษาทำการเก็บข้อมูลจึงไม่อาจเป็นตัวแทนหรือกลุ่มตัวอย่างของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะได้ทั้งหมด ผู้ศึกษาจึงจะใช้คำว่า “ผู้ให้ข้อมูล” (key informants) ในการเก็บข้อมูลในบทที่ 4 และในการวิเคราะห์ข้อมูลในบทที่ 5 ขณะเดียวกันบทบาทของผู้ให้ข้อมูลยังคงอยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

ในการแบ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามแนวคิดของ Howard ประกอบด้วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวน 6 กลุ่ม คือ 1)กลุ่มเจ้าของ 2)กลุ่มบุคคลใน 3)กลุ่มบุคคลนอก 4)ภาครัฐ 5)สถานศึกษา และ 6)สื่อ เมื่อผู้ศึกษาพิจารณารายละเอียดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่มตามแนวคิดของ Howard และเทียบกับผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มเจ้าของ อาจเป็นการให้นิยามที่คลาดเคลื่อนกับลักษณะความเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลในประเด็นของความเป็นเจ้าของนั้น เพราะคุณสมบัติสำคัญของความเป็นเจ้าของมรดกวัฒนธรรม คือ มีการครอบครองหรือถือกรรมสิทธิ์ (Own) ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเป็นเจ้าของมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะจึงต้องย้อนพิจารณาถึงความหมายและคุณลักษณะด้วย

มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มักประกอบหรือถูกผนวกเข้าไว้กับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ อาทิ วัตถุสิ่งของ กลุ่มอาคาร สถานที่ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ถูกเพิ่มผนวกเข้าไบนั้นคือมุมมองต่ออดีตที่ถูกเพ่งพินิจด้วยสายตาของปัจจุบัน (Tunbridge & Ashworth, 1995, p.1) ทิศนะนั้นอาจเป็นได้ทั้งความทรงจำของปัจเจกชนจนกระทั่งความทรงจำร่วม (Tunbridge & Ashworth, 1995 อ้างจาก Foucault, 1969, p.1) มรดกวัฒนธรรมในความหมายขององค์กรยูเนสโก

เป็นสิ่งที่ถูกส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น ถูกสร้างใหม่โดยกลุ่มชนหรือกลุ่มสังคมเพื่อตอบสนองต่อสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์และลักษณะทางกายภาพในยุคสมัยนั้น วัฒนธรรมในระดับสังคมนั้นถูกใช้เพื่อส่งเสริมทั้งด้านวัฒนธรรมเองและเป็นปัจจัยในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ มิติที่วัฒนธรรมทำหน้าที่สื่อสารนั้น วัฒนธรรมอยู่ในฐานะเป็นสิ่งสืบทอดความหมายและคุณค่าของปัจเจกชนและสังคม (...as a **carrier** of meaning and values for the individual and the community) (Jeretic, P., & Simeone, G. G., 2011, p.2) บทบาทของมรดกวัฒนธรรมทำหน้าที่สืบทอดคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทำให้เห็นว่ามรดกวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้น (The role of heritage as a **carrier** of historical value from the past means that it is seen as part of the cultural tradition of society) (Christou, E. 2005 อ้างจาก Nuryanti, 1996, p.4)

จากความหมายของมรดกวัฒนธรรม จะพบคุณลักษณะสำคัญของมรดกวัฒนธรรมประเภทจับต้องไม่ได้ คือ มีการส่งทอดหรือสืบทอดต่อ ขณะเดียวกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมมักมีการใช้คำว่า cultural carrier , transmitter หรือ bearer ด้วย ในระดับสากล อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage, 2003) ยังไม่ได้ให้คำจำกัดความกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ แต่มีการประชุมพิจารณาอนุสัญญาดังกล่าวโดย The Intangible Heritage Section of UNESCO and the Asia/Pacific Cultural Centre for UNESCO (ACCU) ที่ประชุมได้ข้อตกลงเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับมรดกวัฒนธรรมชนิดจับต้องไม่ได้ ประกอบด้วย (Cang, 2007, p.47)

1. ชุมชน (Communities) เป็นเครือข่ายของประชาชนที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันหรือมีความเชื่อมโยงทางปฏิสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีรากเหง้า มีธรรมเนียม และมีการสืบทอด ส่งผ่านมรดกวัฒนธรรมร่วมกัน
2. กลุ่มคน (Groups) ประกอบด้วยบุคคลที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันหรือต่างสังคมแต่มีลักษณะจำเพาะบางอย่างเหมือนกัน เช่น ทักษะ ประสพการณ์ หรือความชำนาญเฉพาะทาง บุคคลเหล่านี้มีบทบาทในการนำเสนอ สืบทอด ส่งผ่านมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
3. ปัจเจกชน (Individuals) คือบุคคลที่อยู่ในสังคมหรืออยู่ข้ามสังคม มีคุณสมบัติโดดเด่นในด้านมรดกวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจจะมีทักษะ มีความรู้ความชำนาญ มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หรืออารมรดกวัฒนธรรมในปัจจุบันทั้งยังทำหน้าที่สืบทอดหรือส่งต่อมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้นๆไปสู่คนรุ่นต่อไป

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงความเป็นเจ้าของ ในแง่ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มเจ้าของ คำว่าเป็นเจ้าของมักใช้ในสมบัติวัฒนธรรม (cultural property) หรือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (cultural asset) มากกว่า และมรดกวัฒนธรรมประเภทจับต้องไม่ได้ มักสื่อความหมายถึงการสืบทอด ส่งผ่าน ตำนานมรดกหรือเซะจัดเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ผู้ศึกษาจึงพิจารณาว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มเจ้าของในการศึกษาคำนี้ควรใช้คำว่า “ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม” (carriers) มากกว่า “กลุ่มเจ้าของ” (owners)

ในการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมรดกหรือเซะ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมจึงประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลดังตารางที่ 2.1 ผู้ให้ข้อมูลการศึกษา

ลำดับ	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามแนวคิด Howard	ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา
1	เจ้าของ (Owners) ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น หรือได้รับเป็นมรดกสืบทอดต่อกันมา เป็นกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง	ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) เป็นผู้ได้รับ ค้นเคย รู้จัก ทำหน้าที่ส่งต่อ ถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมตำนานมรดกหรือเซะ / ในส่วนของมรดกหรือเซะ เป็นผู้ใช้ดูแลรักษา ทำนุบำรุง และใช้ประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ
2	กลุ่มบุคคลใน (Insiders) คือกลุ่มคนในท้องถิ่นพื้นเมือง หรือผู้ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม และตั้งรกรากอยู่นั้นพื้นที่ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น	กลุ่มบุคคลใน (Insiders) คือ คนที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมรดกหรือเซะ มีการใช้ประโยชน์ มีความคุ้นเคยกับมรดกวัฒนธรรมอย่างมาก ประกอบด้วย คนในพื้นที่ ต.ต้นหยงโละ และในพื้นที่ 3 จต.,
3	กลุ่มบุคคลนอก (Outsiders) คือนักท่องเที่ยวทั่วไปกลุ่มนี้จะมีจุดประสงค์ในการใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างชัดเจน	กลุ่มบุคคลนอก (Outsiders) คือบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ต่อมรดกวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ประกอบด้วย นักท่องเที่ยวทั่วไป ผู้แสวงบุญที่มาสัมผัสหรือเซะ นักท่องเที่ยวงานสมโภชศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว NGOs
4	รัฐบาล (Governments) กำกับดูแล หรือใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อปกป้องอัตลักษณ์ของชาติ อนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ	รัฐบาล (Governments) คือเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแล ใช้กฎหมาย หรือรักษา กฎเกณฑ์ มีหน้าที่ต่อมรดกวัฒนธรรม ประกอบด้วยฝ่ายปกครองและฝ่ายปฏิบัติ
5	สถานศึกษา (Academics) ค้นคว้า วิจัย หาข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรม	สถานศึกษา (Academics) คือผู้ที่ค้นคว้า ข้อมูล ให้ความรู้ด้านคุณค่า ความหมายของมรดกวัฒนธรรมตำนานมรดกหรือเซะ ประกอบด้วยอาจารย์ในระดับโรงเรียน มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาและวิชาการ

ตารางที่ 2.1 (ต่อ) ผู้ให้ข้อมูลการศึกษา

ลำดับ	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามแนวคิด Howard	ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา
6	สื่อ (Media) ใช้ทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองจุดประสงค์ของตน โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญ	สื่อ (Media) คือ ผู้ที่ใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะเพื่อตอบสนองการทำหน้าที่สื่อของตน ประกอบด้วย สื่อท้องถิ่น และส่วนกลาง

การศึกษานี้จึงมุ่งพิจารณาทัศนคติและมุมมองต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ในฐานะที่เป็นผู้ใช้มรดกวัฒนธรรม ศึกษามรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ถูกใช้อยู่ในท่ามกลางพื้นที่ขัดแย้ง ทั้งนี้กรอบแนวคิดการใช้มรดกวัฒนธรรมและกรอบแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังเป็นจุดหมายของการศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมในแง่ของการใช้ประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไปในทิศทางต่างๆว่ามีผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรม หรือทำให้มรดกวัฒนธรรมตกอยู่ในความขัดแย้งหรือไม่อย่างไร

2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะ

งานวิจัยเรื่อง กรือเซะ : ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปรัมปรานิยายและพิธีกรรม โดย ชุตินธรา วัฒนกุล (2537) ศึกษาเรื่องความเป็นมาของปรัมปรานิยายเมืองปัตตานีและเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะ ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มาเลย์มุสลิมและจีนในจังหวัดปัตตานี เพื่อทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของปรัมปรานิยายที่มีต่อการธำรงเอกลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ ผลการศึกษาพบว่าปรัมปรานิยายได้แสดงให้เห็น “อดีต” ซึ่งอดีตนี้มีผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคมโดยเฉพาะด้านโครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคม แต่ละกลุ่มที่มีปรัมปรานิยายเป็นของตนเองได้พยายามใช้เงื่อนไขที่มีอยู่ในปรัมปรานิยายมากล่าวอ้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่ม กลุ่มชาวมมาเลย์มุสลิมอาศัยความเหนือกว่าในทางประวัติศาสตร์ ขณะที่กลุ่มชาวจีนผนวกกลุ่มตนเข้ากับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและช่วงชิงผลประโยชน์ทางสังคมด้วยการเผยแพร่ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและได้รับผลตอบแทนในฐานะของการตอบแทนในเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ทำให้โครงสร้างสัดส่วนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ปรัมปรานิยายและพิธีกรรมในกลุ่มชาวมมาเลย์มุสลิมและชาวจีนแปรเปลี่ยนไป นำไปสู่ความขัดแย้งคือการชุมนุมประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะในพ.ศ.

2532-2533 เกี่ยวกับประเด็นคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่กระทบกระเทือนศรัทธาของชาวมุสลิม

นันทิยา พิมลศิริผล (2543) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนกับชุมชนชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานี : กรณีศึกษาสุสานลิ้มกอเหนี่ยว พ.ศ. 2501-2533 โดยอธิบายตำนานของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่กล่าวถึงการสาปแช่งมิให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมพี่ชายสร้างมัสยิดหรือเซะสำเร็จได้ ต่อมาลิ้มโต๊ะเคี่ยมสร้างสุสานลิ้มกอเหนี่ยวไว้ใกล้กับมัสยิดกรือเซะ ผู้วิจัยสรุปว่าสุสานลิ้มกอเหนี่ยวเป็นภาพตัวแทนของอัตลักษณ์จีนที่มีต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวจีนกับชาวมุสลิม เนื่องจากชาวจีนต้องการรักษาอัตลักษณ์จีนของตนไว้เมื่อเป็นชนกลุ่มน้อยในชุมชน จึงต้องสร้างความมั่นคงในจิตใจของตนขึ้น ในขณะที่ชาวจีนก็พยายามปรับตัวอยู่ร่วมกับชาวมุสลิมได้ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลที่มีส่วนต่อการขยายเรื่องตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวในบริบทที่มีคำสาปแช่ง และการนโยบายของภาครัฐเกี่ยวกับโบราณสถานซึ่งทำให้มัสยิดกรือเซะอยู่ในความขัดแย้งทางสถานะ ทำให้ชาวมุสลิมเกิดความไม่พอใจจนนำไปสู่การประท้วง ซึ่งความขัดแย้งนี้เป็นความขัดแย้งระหว่างชาวมุสลิมกับรัฐ มิได้ส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนและชุมชนชาวมุสลิมในปีตตานี

พิเชษฐ แสงทอง (2551) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิม : อำนาจและการต่อต้านในภาคใต้ของไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบตำนานท้องถิ่นภาคใต้ในแง่อำนาจและการต่อต้าน รวมถึงเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานท้องถิ่นภาคใต้กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมโดยใช้แนวคิดเรื่องอำนาจและการต่อต้านเป็นกรอบวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิมเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมและเป็นสนามของการปฏิบัติการทางอำนาจ แสดงออกถึงการปะทะกันทางวาทกรรม การต่อต้าน การขัดขืนและการผสมผสานที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ทั้งนี้ ตำนานมลายูมุสลิมบทหนึ่งที่ผู้วิจัยทำการศึกษาคือตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้วิจัยสะท้อนภาพเชิงอำนาจของการเล่าเรื่องมัสยิดกรือเซะ โดยระบุให้เป็นเรื่องเล่า “สงครามและสันติภาพ : ตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในปัตตานี” ผู้วิจัยอธิบายที่ทางการมีตัวตนและการแสดงพลังบางอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีนไว้ว่า ชาวจีนในปีตตานีได้แสดงตนคือการสร้างเรื่องเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองขึ้นมา โดยหยิบเอาตัวละครชาวจีนในเรื่องเล่าของอิบรอฮีมชุกรี มาสร้างสีสันให้โดดเด่นจนกลายเป็นตำนานลิ้มโต๊ะเคี่ยม-ลิ้มกอเหนี่ยว

งานวิจัยทั้งสามได้ทำให้เห็นภาพเริ่มต้นของการสร้างตำนานและใช้ตำนานทางชาติพันธุ์ของตนเพื่ออ้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวมุสลิมและชาวจีน การมีอยู่และเป็นไปของตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวดังกล่าวผ่านช่วงเวลาจากอดีตและผ่านความขัดแย้งในปี พ.ศ. 2533 คือเหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ งานวิจัยทั้งสามแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนกับกลุ่มชน คือฝ่ายคือชาวมุสลิมกับชาวจีน โดยมีภาครัฐเข้ามาเป็นคู่กรณีในระดับนโยบาย ใน

งานวิจัยเรื่องการศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาด้านมัสยิดกรือเซะ จะได้อรรถกถาของความสัมพันธ์คู่ตรงข้าม มาสู่มุมมองของการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรม ด้านมัสยิดกรือเซะ โดยมีด้านเป็นศูนย์กลางของบริบทเชื่อมโยงไปสู่มิติของการจัดการมรดก วัฒนธรรมโดยองค์ประกอบต่างๆในสังคม นอกจากนี้พลวัตของเวลาและสถานการณ์ในพื้นที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ทำให้เกิดความรุนแรงเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเหตุความรุนแรงเหตุการณ์หนึ่ง เกิดขึ้นที่มัสยิดกรือเซะในวันที่ 28 เมษายน 2547 จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาว่านอกจากด้าน มัสยิดกรือเซะที่ผ่านประวัติศาสตร์อันยาวนานแล้ว ความขัดแย้งของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่นั้นได้ ทับถม ซ้ำเติม ด้านมัสยิดกรือเซะอย่างไร หรือด้านมัสยิดกรือเซะในแง่มุมของประวัติศาสตร์ บาดแผลได้สร้างเงื่อนไขของความขัดแย้งหรือไม่ ขณะเดียวกันจะได้ศึกษาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับ ด้านมัสยิดกรือเซะอย่างรอบด้านว่าได้คลี่คลายหรือจัดการประเด็นความขัดแย้งต่างๆอย่างไร

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้

วันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลดี บุรีกุล, และวิศิษฎ์ ชัชวาลทิพากร(๒๕๔๙) ทำการวิจัยการวิจัย ทักษะคดีเรื่องความขัดแย้งของประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้การวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้ แบบสอบถามและทำการกำหนดตัวอย่างอย่างเป็นระบบ โดยมีตัวแปรต่างๆได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่าง การใช้ชีวิตประจำวัน การรับรู้ต่อสถานการณ์ความขัดแย้ง การสื่อสารมี ผลต่อมุมมองด้านความขัดแย้ง สรุปได้ว่า รากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Root Causes) น่าจะมีที่มาจากปัจจัยดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ที่มีที่มาจากถูกรุกรานครอบครอง และความต้องการเป็นอิสระ
2. วัฒนธรรมของสังคมไทยที่ไม่ชอบการเผชิญหน้า เมื่อเก็บความขัดแย้งไว้นานๆก็ ระเบิดสู่ความรุนแรงได้
3. ความเชื่อทางศาสนาและค่านิยมซึ่งแตกต่างกันทำให้ผู้ที่ไม่เข้าใจไปก้าวล่วงละเมิดได้
4. ความไว้วางใจที่มีมาจากผลประโยชน์ทับซ้อน สูความไม่ไว้วางใจทางสังคม
5. การศึกษาซึ่งเน้นการแข่งขันมากเกินไป ระบบการศึกษาแต่เดิมไม่ค่อยสอนการ ทำงานร่วมกันและการสร้างทีมงานน้อยเกินไป รวมทั้งภาษาที่แตกต่างกันจนไม่อาจ สื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกัน
6. การเมืองการปกครองที่ได้มีการพัฒนาจากประชาธิปไตยแบบตัวแทนสู่ประชาธิปไตย แบบมีส่วนร่วม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 แต่การ จัดการยังขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

วรวิทย์ บารู, นิอับดุลรากีบ บินนิฮัสซัน, แวมายี ปารามัล, ชาวาวี ปะดาอาหมิน, ดุซณัฎ ดาว เลิศพิพัฒน์, อรชา รักดี, และคณะ(๒๕๕๑) ทำการวิจัยเรื่อง มลายูปัตตานี :ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลง พบว่า การใช้นโยบายของรัฐเพื่อบูรณาการ ผสมกลมกลืนให้กลุ่มมลายูปัตตานี กลายเป็นไทย อีกด้านหนึ่งกลายเป็นการคลี่คลาย ทำลายอัตลักษณ์มลายูโดยอำนาจรัฐ กลุ่มที่ต้องการดำรงอัตลักษณ์มลายูจึงเกิดการต่อต้าน แข่งขันต่อนโยบายต่างๆของรัฐที่ดำเนินการในพื้นที่ และนำประเด็นนี้เป็นเงื่อนไขในการตอบโต้อำนาจรัฐ ขณะที่รัฐก็อ้างความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายต่างๆในพื้นที่ ซึ่งกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน และกลายเป็นเงื่อนไขไปสู่การใช้ความรุนแรงระหว่างรัฐกับประชาชนที่ต้องการดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เอาไว้

จากงานวิจัยทั้งสองที่สะท้อนภาพปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ผู้วิจัยเห็นว่า มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งความขัดแย้งในภาพรวมของความรุนแรง ขณะเดียวกันที่มีมัสยิดกรือเซะ ยังเป็นสถานที่เกิดเหตุความรุนแรงในปี พ.ศ.2547 และนับย้อนไปถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างประชาชนและภาครัฐในปี พ.ศ.2533 ด้วย นอกจากนี้ที่บ้านกรือเซะ หมู่ 3 ต.ตันหยงลูโละ อ.เมือง จ.ปัตตานี ไม่เพียงเป็นหมู่บ้านหนึ่งในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่กำลังทอดลมหายใจอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาความรุนแรงที่ยังเกิดขึ้นต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน กรือเซะยังมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน มีมรดกวัฒนธรรมมากมายที่ยังถูกหลงลืมและเพิกเฉยต่อการจัดการ เนื่องจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ปัจจัยความขัดแย้งและผลสรุปเกี่ยวกับความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดจากงานวิจัยข้างต้น น่าจะเป็นต้นทุนที่เปิดประตูแนะนำปมปัญหาความรุนแรงในพื้นที่ ทั้งยังเป็นปัจจัยที่จะทำให้งานวิจัยของผู้วิจัยนำไปเป็นประเด็นพิจารณาได้ว่า การจัดการมรดกวัฒนธรรมเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งดังกล่าวหรือไม่ และ/หรือมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะได้กลายเป็นส่วนประกอบสร้างของความขัดแย้งในพื้นที่หรือไม่ อย่างไร

2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมในภาวะขัดแย้ง

อุซมาศ รมฤทธา(2552) ศึกษาวิจัยเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในภาวะของการขัดกันทางกำลังทหาร โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์ไปที่บทบัญญัติของกฎหมายระหว่างประเทศในลักษณะต่างๆที่สามารถนำมาบังคับใช้กับการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในภาวะขัดกันทางกำลังทหารได้ โดยพิจารณาไปที่การให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาและพิธีสารหลักโดยตรง คือ อนุสัญญากรุงเฮก ปี ค.ศ. 1954 เพื่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในกรณีขัดกันทางกำลังทหาร พิธีสารฉบับที่ 1 ปี ค.ศ. 1954 เพิ่มเติมอนุสัญญาปี ค.ศ. 1954 เพื่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในกรณีขัดกันทางกำลังทหาร และพิธีสารฉบับที่ 2 ปี ค.ศ. 1999 เพิ่มเติมอนุสัญญาปี ค.ศ. 1954 เพื่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในกรณีขัดกันทางกำลังทหาร

เป็นหลักในการศึกษา รวมถึงกฎหมายระหว่างประเทศในส่วนอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ และมีจุดประสงค์ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ภาวะที่เกิดการขัดกันทางกำลังทหาร หรือปัญหาอันเนื่องมาจากสงครามและมีผลต่อทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ในระดับโลกให้ความสำคัญและมีแผนปฏิบัติการเพื่อช่วยเหลือ พื้นฟู ดูแล และคุ้มครองทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ มีข้อบังคับและมีการระเบียบแบบแผนที่แน่นอน บทเรียนของสงครามที่ทิ้งร่องรอยไว้ไม่เพียงคราบเลือดและน้ำตา หากแต่บาดแผลที่ปรากฏให้เห็นทางกายภาพก็เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ามีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงทั้งในด้านความคิด อุดมการณ์ ทศนคติ ศาสนา เป็นต้น

งานวิจัยดังกล่าวเป็นตัวอย่างสำคัญของการจัดการมรดกวัฒนธรรมในภาวะขัดกันหรือภาวะสงคราม แม้ว่าในการวิจัยการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำนานมัสยิดกรือเซะ จะพบว่าในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มิได้ประกาศให้เป็นพื้นที่ที่อยู่ภาวะสงครามอย่างชัดเจน แต่ความรุนแรงของสถานการณ์ที่เริ่มปะทุขึ้นรอบใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีมัสยิดกรือเซะ ความขัดแย้งดังกล่าวยังคงยืดเยื้อและส่งผลกระทบต่อประชาชน ทั้งทางจิตใจ และทางกายภาพด้านชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตำนานมัสยิดกรือเซะและพื้นที่ของมัสยิดกรือเซะยังคงบันทึกความขัดแย้งกรุ่นอยู่ในท่าทีที่สงบและนิ่งเงียบ ความขัดแย้งยังคงขมวดพันเป็นปมที่แกะไม่ออกไว้อีกมาก รวมถึงการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่รอวันได้รับการปฏิบัติอย่างเคารพต่ออัตลักษณ์และให้เกียรติในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ดังนั้นจึงนำมาสู่การวิจัยนี้ที่จะได้เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงหนึ่งที่จะช่วยคลายปมด้านวัฒนธรรมเห็นเป็นที่ประจักษ์ได้บ้าง

อภิญญา บัคคาลา อรุณนภาพร (2553) ได้สรุปไว้ในบทความเรื่อง Whose Heritage? Challenging of Cultural Rights to Human Rights: Malayan Communist Party's Tunnel and Their Settlement in Songkhla, Thailand อธิบายความขัดแย้งในสิทธิมนุษยชนและสิทธิทางวัฒนธรรม โดยยกตัวอย่างทรัพยากรวัฒนธรรมอุโมงค์เขาน้ำค้างของพรรคคอมมิวนิสต์ มลายัน ซึ่งรัฐไทยเรียกว่า ขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์ เนื่องจากปัญหาว่าพรรคคอมมิวนิสต์มลายันก่อตั้งที่สิงคโปร์ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ มีสมาชิกพรรคที่อาศัยอยู่บริเวณคาบสมุทรมลายูตั้งแต่ภาคใต้ของประเทศไทยจนถึงประเทศสิงคโปร์ พรรคคอมมิวนิสต์มลายันต่อสู้กับญี่ปุ่นเพื่อเรียกร้องเอกราชและประกาศความเป็นชนชาติมลายันระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ จัดตั้งเป็นกองกำลังปลดปล่อยมลายัน ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๘-๑๙๖๐ ใช้ยุทธวิธีจรรยาและเมืองกลับสนับสนุนในพื้นที่ประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ พื้นที่สู้รบอยู่ตามแนวชายแดนไทย-มาเลเซีย ตลอดเวลากว่า ๔๐ ปีที่สู้รบกับรัฐบาลไทย กองกำลังคอมมิวนิสต์มลายันได้ขุดอุโมงค์ ๒ แห่งเพื่อเป็นที่หลบซ่อน อุโมงค์แห่งหนึ่งอยู่ในจังหวัดยะลา และอุโมงค์ที่สำคัญคืออุโมงค์เขาน้ำค้างในจังหวัดสงขลา ขบวนการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยมลายันหยุดการสู้รบเมื่อเกิดการเจรจาสันติภาพระหว่างรัฐบาลไทยและมาเลเซีย สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เหล่านี้ยอม

วางอาวุธและเข้าร่วมเป็นสมาชิกพัฒนาชาติไทยและอาศัยอยู่ในพื้นที่เขาน้ำค้าง มีจำนวน ๕ หมู่บ้าน ตั้งชื่อว่าหมู่บ้านปิยมิตร ภายใต้การกำกับควบคุมของรัฐบาลไทยนี้เองที่ทำให้ความขัดแย้งเริ่มเกิดขึ้น เนื่องจากความพยายามของรัฐไทยที่จะหลอมรวมอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เหล่านี้ให้กลืนหายอยู่ในกระแสแห่งความเป็นไทย ในขณะที่ชาวจีนมลายันเหล่านี้พยายามที่จะดำรงอัตลักษณ์และคุณค่าของชาติพันธุ์ตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น อุโมงค์เขาน้ำค้างจัดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวจีนมลายันกลุ่มนี้ ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการเป็นสถานที่จารึกหรือแสดงถึงเหตุการณ์ทางการเมืองในอดีตที่เคยเกิดขึ้นและเป็นประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ รวมทั้งคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมของกลุ่มชาวจีนมลายัน แต่การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอุโมงค์เขาน้ำค้างของรัฐบาลไทยคือการประกาศให้เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ทำให้เกิดความทับซ้อนและขัดแย้งทางอำนาจ และการเมือง กล่าวคือ มีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องดูแล ขณะเดียวกันก็มีการจัดการที่ไม่คำนึงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ระบบการศึกษาไทยสอนให้เด็กเชื้อสายจีนมลายันกลุ่มนี้ต้องพูดภาษาไทยทั้งที่ที่บ้านพูดภาษาจีนเป็นต้น หรือแม้กระทั่งความพยายามที่จะกลืนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของ ”โจรจีนคอมมิวนิสต์” ในฐานะเป็นปรีชาชาญทางการปกครอง แม้ความจริงอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เหล่านี้ไม่เคยนิยามตนเองว่าเป็นโจรแต่อย่างใด สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นความ ”พร่อง” ของรัฐบาลในฐานะที่มีหน้าที่กำกับดูแลทั้งการเมือง การปกครองและวัฒนธรรม รัฐบาลไม่สำนึกถึงอัตลักษณ์และความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างแท้จริง เป็นที่แน่ชัดว่าอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์มลายันเหล่านี้ขาดซึ่งสิทธิทางวัฒนธรรมในอันที่จะรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นบทสะท้อน และเป็นตัวอย่างหนึ่งที่จะเป็นไฟฉายส่องทางไปสู่การวิจัยเรื่อง การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ศึกษากรณีกรือเซะได้เป็นอย่างดี เนื่องจาก ปัญหาของกรือเซะมีความขัดแย้งระหว่างอำนาจรัฐและประชาชนท้องถิ่น มีความบกพร่องต่อความเข้าใจของอัตลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมที่ปรากฏร่วมอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งยังมีความขัดแย้งทางการเมืองและการปกครองในอดีตและส่งผลถึงสภาพจิตใจของประชาชน มรดกวัฒนธรรมและการจัดการมรดกวัฒนธรรมในปัจจุบันเช่นเดียวกัน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ขัดแย้ง โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการสร้างคำถาม กำหนดแหล่งข้อมูล รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

3.1 กำหนดแหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลในการศึกษานี้กำหนดตามแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม คือ 1) ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม 2) บุคคลใน 3) บุคคลภายนอก 4) ภาครัฐ 5) นักวิชาการสถาบันการศึกษา และ 6) สื่อ (Howard, 2006, pp. 102-146) การศึกษาวิจัยการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูล 6 กลุ่ม จำนวนทั้งหมด 85 คน รายละเอียดดังนี้ (ดูรายชื่อภาคผนวก ก)

1. ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) ทั้งหมด 6 คน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่หมู่ 3 บ้านกรือเซะที่ใช้มัสยิดกรือเซะเพื่อประกอบศาสนกิจ 5 คน มูลนิธิเทพปูนียสถาน (เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) 1 คน
2. บุคคลใน (Insiders) ทั้งหมด 26 คน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโล๊ะ 6 คน, ผู้มีส่วนได้เสียกับตำนานมัสยิดกรือเซะ 7 คน, อดีตแนวร่วมขบวนการ BRN COORDINATE อดีตสมาชิก RKK 5 คน, อดีตแกนนำการชุมนุมที่มัสยิดกรือเซะปี พ.ศ. 2533 1 คน, เจ้าอาวาสวัดในชุมชนไทยพุทธซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับมัสยิดกรือเซะ 1 รูป, ยุวมัคคุเทศก์นำชมมัสยิดกรือเซะ 4 คน, กรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี 2 คน
3. บุคคลภายนอก (Outsiders) ทั้งหมด 18 คน ได้แก่ ผู้แสวงบุญและนักท่องเที่ยวที่มามัสยิดกรือเซะ 4 คน, นักท่องเที่ยวที่มาสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นักท่องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว 5 คน, เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน 2 คน, ประชาชนผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับตำนานมัสยิดกรือเซะที่อยู่ในพื้นที่อื่น 6 คน, กรรมการสมาคมไทยมุสลิมพุทธจีน 1 คน
4. ภาครัฐ (Government) ทั้งหมด 18 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ภาครัฐฝ่ายปกครอง ฝ่ายตำรวจและทหาร ฝ่ายพลเรือนในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ได้แก่

1. ฝ่ายปกครอง 4 คน
  - ฝ่ายปกครองระดับท้องถิ่น ได้แก่ กำนันตำบลต้นยางลูโละ 1 คน, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลต้นยางลูโละ 1 คน
  - ฝ่ายปกครองระดับจังหวัด ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด(มอบหมายให้ ปลัดจังหวัดเป็นผู้ให้สัมภาษณ์) 1 คน, รองผู้ว่าราชการจังหวัด 1 คน
2. ฝ่ายพลเรือน 8 คน
  - สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา 2 คน
  - กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร 1 คน
  - วัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี 3 คน
  - ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี 1 คน
  - สำนักท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานี 1 คน
3. ฝ่ายตำรวจและทหาร 6 คน
  - ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดปัตตานี
  - รองผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดปัตตานี (รับผิดชอบเขตพื้นที่อำเภอเมือง ในเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547)
  - อดีตผู้อำนวยการศูนย์สันติสุข จังหวัดปัตตานี ที่ปรึกษาผู้อำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4
  - ผู้บังคับชุดควบคุมทักษิณสัมพันธ์ ศูนย์สันติสุข
  - หัวหน้าชุดปฏิบัติการ เหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547
  - ผู้บังคับการกรมทหารพรานที่ 22 (ปฏิบัติหน้าที่ผบ.ฉก. ปัตตานี 23 ในปี พ.ศ.2554)
5. นักวิชาการและสถาบันการศึกษา (Academics) ทั้งหมด 11 คน แบ่งเป็นสถาบันการศึกษาในพื้นที่บ้านกรือเซะและในตำบลต้นยางลูโละ ซึ่งเป็นระดับโรงเรียน ได้แก่
  - ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ
  - ผู้อำนวยการโรงเรียนยะหริ่ง (อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ พ.ศ. 2547)
  - ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนต้นยางลูโละ

- ครูสอนศาสนาในโรงเรียนจงรักภักดีวิทยา
  - ผู้อำนวยการโรงเรียนศาสนูปถัมภ์
  - นายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้
สถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยและสถาบันอื่นๆ ได้แก่
  - ประธานศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชายแดนภาคใต้ 1 คน
  - อาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 1 คน
  - นักวิจัยและนักวิชาการในส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) 3 คน
6. สื่อ (Media) ทั้งหมด 6 คน ได้แก่ กลุ่มเฟ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ 1 คน, ผู้สื่อข่าวจากศูนย์ข่าวอามาน 1 คน, เครือข่ายข้อมูลปัตตานี (Patani Forum) 2 คน, อดีตช่างภาพข่าวจากสำนักข่าวต่างประเทศ 1 คน, นักเขียนสารคดี 1 คน

3.2 เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ มีเกณฑ์การคัดเลือก 2 ประการ คือ การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบอกต่อ (Snowball Sampling)

การดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลซึ่งอยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 6 กลุ่ม เริ่มต้นโดยการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง(Purposive Sampling) จากในพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะจึงนับเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงจากมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ จากนั้นใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบอกต่อ (Snowball Sampling) โดยสืบถามรายชื่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรายอื่นต่อไปเรื่อยๆ ในกรณีแหล่งข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ ผู้ศึกษาเลือกใช้เกณฑ์ในคัดเลือกแบบเจาะจงเป็นหลัก (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นผู้ดำรงตำแหน่งอยู่ในพื้นที่ และมีหน้าที่อันมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะโดยตรง อธิบายรายละเอียดเกณฑ์ของแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม คือ ผู้ที่ได้รับมรดกวัฒนธรรมตกทอดมา เป็นผู้สืบทอดเรื่องราวมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ มีการส่งผ่าน ถ่ายทอดต่อจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง มีแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่งในการรักษาดูแลมรดกวัฒนธรรมและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่หมู่ 3 บ้านกรือเซะที่ใช้มัสยิดกรือเซะเพื่อประกอบศาสนกิจหรือไปละหมาดเป็นประจำ หรือมีหน้าที่ดูแลมัสยิดกรือเซะ ใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง

(Purposive Sampling) และแบบบอกต่อ (Snowball Sampling) มุลนิธิเทพุชฌนียสถาน (เจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังตาราง 3.1

ตารางที่ 3.1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม

ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
ประชาชนบ้านกรือเซะ คนที่ 1	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ให้ข้อมูล รายหนึ่งในกลุ่มคนนอก (NGOs)	เป็นผู้ที่มีความภูมิใจในตำนานมัสยิดกรือเซะ ได้รับ ถ่ายทอดเรื่องราวมัสยิดกรือเซะจากรุ่นตายายและ รุ่นพ่อแม่ บ้านอยู่ใกล้มัสยิดกรือเซะ
ประชาชนบ้านกรือเซะ คนที่ 2 และ 3	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1 ในกลุ่มนี้	เป็นผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุเกิน 50 ปี สามารถเล่า เรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ เคยเห็นมัสยิดกรือ เซะทั้งสมัยที่รกร้างจนกระทั่งได้รับการปรับปรุง บ้านอยู่ใกล้มัสยิดกรือเซะ
ประชาชนบ้านกรือเซะ คนที่ 4	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ประสาน งานในพื้นที่	เป็นผู้ให้ข้อมูลอยู่ในระดับอายุ 30 ปีขึ้นไป เคยได้ ยินตำนานมัสยิดกรือเซะ และถ่ายทอดต่อ มีการใช้ ประโยชน์จากมัสยิดกรือเซะบ้าน อยู่ใกล้มัสยิดกรือ เซะ
ประชาชนบ้านกรือเซะ คนที่ 5	- แบบเจาะจง - พบผู้ให้ข้อมูลในงานนิทรรศการ ภาพถ่าย และเป็นผู้นำเสนอภาพ เกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะ	เป็นผู้ให้ข้อมูลในระดับอายุไม่เกิน 30 ปี เป็นผู้ พยายามถ่ายทอดเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะไป ในทิศทางสร้างสรรค์ มีการใช้ประโยชน์จาก มัสยิดกรือเซะ ไปละหมาดที่มัสยิดกรือเซะเป็น ประจำ เป็นบุตรของกรรมการมัสยิดกรือเซะ
มูลนิธิเทพุชฌนียสถาน	- แบบเจาะจง - สืบค้นรายชื่อจากรายชื่อ คณะกรรมการมูลนิธิเทพุชฌนีย สถาน	เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการตำนานเจ้าแม่ ลี้มกอเหนี่ยวและสุสานเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว ร่วมมือ กับภาคส่วนต่างๆในการจัดงานเกี่ยวกับวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับชุมชนบ้านกรือเซะ

2. คนใน คือ กลุ่มคนในท้องถิ่นหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ กลุ่มคน
ในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโละ อ.เมือง จ.ปัตตานี ผู้มีส่วนได้เสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ ใช้วิธีการ
คัดเลือกแบบบอกต่อ (Snowball Sampling) และแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้เกณฑ์
คือคัดเลือกบุคคลที่จะสัมภาษณ์จากกลุ่มประชาชนที่เคยไปละหมาดที่มัสยิดกรือเซะเป็นครั้งคราว
บุคคลที่บ้านอยู่ใกล้เคียงมัสยิดกรือเซะ บุคคลที่เคยร่วมอยู่ในเหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะพ.ศ.
2533 และเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ เดือนเมษายน ปี พ.ศ.2547 ดังตารางที่ 3.2

ตารางที่ 3.2 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน

คนใน	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ ต. ตันหยงลูโละ 6 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากบุคคลต่างๆ อาทิ ผู้ประสานบอกต่อให้ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดก วัฒนธรรมบอกต่อ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐบอกต่อ	เป็นผู้อยู่ในพื้นที่ตำบลตันหยงลูโละ ทั้งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ หมู่ 3 ต.ตันหยงลูโละ, มาทำงานในพื้นที่ และมีส่วนเกี่ยวข้องพันต่อมรดกวัฒนธรรมตำนาน มัสยิดกรือเซะ ในฐานะเป็นผู้ทำงานในส่วนราชการ ท้องถิ่นที่มีหน้าที่เผยแพร่ตำนานและการท่องเที่ยว ชุมชน, เคยเป็นครู เคยเป็น อบต.ตันหยงลูโละ
ยุวมัคคุเทศก์ 4 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ หลังจากนั้นผู้ศึกษาจึงนัดสัมภาษณ์แบบเจาะจงต่อไป	เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุน้อยที่สุดในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด เป็นผู้ให้ข้อมูลที่ได้รับการบอกเล่าตำนานมัสยิดกรือเซะทั้งจากที่โรงเรียนซึ่งเป็นชุดตำนานที่เผยแพร่และได้รับมาจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และผู้ให้ข้อมูลก็ได้ยินตำนานอีกชุดหนึ่งจากที่บ้านที่ได้รับฟังสืบต่อกันมาด้วย
ประธานมูลนิธิ วัฒนธรรมอิสลาม 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่เนื้อหาทางด้านวัฒนธรรมจากพื้นที่จชต.สู่วงกว้าง เคยได้ยินเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ เป็นอดีตข้าราชการ มีความภาคภูมิใจในความเป็นมลายูปัตตานี
ผู้ให้ข้อมูลที่มีบทบาททางสังคมใน 3 จชต. 1 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากประธานมูลนิธิวัฒนธรรมอิสลาม - ได้รับการบอกต่อจากอาจารย์ท่านหนึ่งใน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอ และผลักดันการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมต่างๆ ในพื้นที่จชต.โดยภาคประชาชน เป็นผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุเกิน 60 ปี มีเชื้อสายจีน นับถือศาสนาอิสลาม สามารถให้ข้อมูลเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ และตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
ดาวะ (ดูภาคผนวก ข) 1 คน	- แบบเจาะจง	ผู้ให้ข้อมูลเป็นวิทยาการผู้ให้ความรู้ด้านศาสนาอิสลามแก่ผู้เข้าร่วมโครงการประชาร่วมใจ ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งของศูนย์สันติสุข

ตารางที่ 3.2 (ต่อ) การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน

คนใน	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
นายกสมาคมท่องเที่ยว จังหวัดปัตตานี 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดปัตตานี ซึ่ง ดำเนินงานมีสยิดกรือเซะเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม ด้านการท่องเที่ยวรวมทั้งมีสยิดกรือเซะด้วย เป็นผู้ อบรมมัคคุเทศก์ในจังหวัดปัตตานี ทำงานประสาน กับสำนักท่องเที่ยวและกีฬา จ.ปัตตานี นับถือ ศาสนาพุทธ นับถือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
-นายกสมาคมศิษย์เก่า ต่างประเทศจังหวัด ชายแดนภาคใต้ -บาบอโรงเรียนสอน ศาสนา -คอเต็บประจำมัสยิด รวม 3 คน	- แบบเจาะจง	ผู้ให้ข้อมูลเป็นอุซตาซในโรงเรียนสอนศาสนาอยู่ใน พื้นที่จังหวัดปัตตานี, เป็นคอเต็บประจำมัสยิดใน จังหวัดยะลา ผู้ศึกษาต้องการความเข้าใจเรื่อง ตำนานมีสยิดกรือเซะจากผู้สอนศาสนาว่าให้ ความสำคัญหรือมีความสนใจ ถ่ายทอด สืบต่อ ตำนานมีสยิดกรือเซะ
อดีตแนวร่วมขบวนการ BRN Coordinate และ อดีตสมาชิก RKK จำนวน 5 คน	- แบบเจาะจง กึ่งบอกต่อ - ผู้ศึกษาประสานขอสัมภาษณ์ผู้ให้ ข้อมูลโดยประสานผ่านผู้ ประสานงานในพื้นที่ท่านหนึ่ง	เป็นผู้ที่เคยได้ยืมตำนานมีสยิดกรือเซะ รับรู้ ได้รับ การถ่ายทอดตำนานมีสยิดกรือเซะประกอบเรื่อง ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรปัตตานี เป็นผู้ประสงค์เข้าร่วมโครงการประชาร่วมใจ และ ได้รับการให้ความรู้ด้านศาสนาในแนวทางดาวะ
อดีตแกนนำในการ ชุมนุมที่มีสยิดกรือเซะ พ.ศ.2533 1 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ให้ข้อมูล ท่านหนึ่งในกลุ่มภาคีรัฐ	เป็นผู้อยู่ร่วมและเป็นแกนนำคนหนึ่งในการชุมนุม ประท้วงที่มีสยิดกรือเซะ พ.ศ. 2533 เคยได้ยืม ตำนานมีสยิดกรือเซะ และบอกเล่าตำนาน มีสยิดกรือเซะสู่ประชาชนในวงกว้าง
เจ้าอาวาสวัดในชุมชน ไทยพุทธใกล้เคียง มัสยิดกรือเซะ 1 รูป	- แบบเจาะจง	ผู้ให้ข้อมูลเป็นพระในวัดแห่งหนึ่งใกล้กับบ้านกรือ เซะ ต.ตันหยงลุโละ มีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนใน พื้นที่ และเคยได้รับผลกระทบจากความรุนแรง
กรรมการอิสลามประจำ จังหวัดปัตตานี 2 คน	- แบบเจาะจง	ผู้ให้ข้อมูลเป็นกรรมการในคณะกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดปัตตานี

3. คนนอก คือ ผู้แสวงบุญ หรือนักท่องเที่ยวทั่วไป กลุ่มคนนอกจะมีวัตถุประสงค์ในการใช้มรดกวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

ตารางที่ 3.3 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนนอก

คนนอก	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
เลขานุการสมาคมไทยมุสลิมพุทธจีน 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นสมาชิกสมาคมไทยมุสลิมพุทธจีน มีบทบาทในการประสานงานสันติวัฒนธรรมระหว่างประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม พุทธ และคนไทยเชื้อสายจีนที่นับถือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
ผอ.โรงเรียนแห่งหนึ่ง 1 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งในภาครัฐ	เป็นผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาอิสลาม ย้ายมาจากจังหวัดภาคใต้ตอนบน มีความรู้ลึกแปกแยกจากการเป็นมุสลิมในพื้นที่มาก ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง เคยได้ยื่นตำนานมัสยิดกรือเซะ
ประชาชนบ้านปาตา 3 คน	- แบบเจาะจง	เป็นผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในชุมชนบ้านปาตา อ.ยะหริ่ง ห่างจากมัสยิดกรือเซะไม่เกิน 50 กิโลเมตร เคยได้ยื่นตำนานมัสยิดกรือเซะ
ผู้มาฟังคำสอนที่มัสยิดกรือเซะ 3 คน	- แบบเจาะจง	เป็นผู้มาฟังธรรมบรรยายที่มัสยิดกรือเซะ เป็นผู้ที่มีโอกาสจะแวะละหมาดที่มัสยิดกรือเซะ มีทั้งตั้งใจมา และแวะผ่านมา เคยได้ยื่นตำนานมัสยิดกรือเซะ
แม่บ้านไทยพุทธ 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขต อ.เมือง จ.ปัตตานี เคยเข้าร่วมงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและรู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน 2 คน	- แบบเจาะจง	ทำงานร่วมกับประชาชนในเขตพื้นที่ 3 จศต. เคยได้ยื่นตำนานมัสยิดกรือเซะ เคยพูดคุยเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะกับประชาชนที่ทำงานด้วย
นักท่องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว 5 คน	- แบบเจาะจง	รู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านเรื่องราวเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

4. ภาครัฐ คือ หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแล รักษา ป้องกันมรดกวัฒนธรรม มีส่วนได้ส่วนเสียในมรดกวัฒนธรรมโดยการใช้มรดกวัฒนธรรมเพื่อปกป้องอัตลักษณ์ของ

ประเทศไทย ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐทั้งระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัดที่อยู่ในพื้นที่ เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูลใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่จะสัมภาษณ์ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมทั้งผู้ที่ดำรงตำแหน่งปัจจุบันและผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆในระยะเวลาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย อธิบายได้ดังตารางที่ 3.4

ตารางที่ 3.4 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐ

ภาครัฐ	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
ฝ่ายปกครองระดับท้องถิ่น 2 คน	- แบบเจาะจง	มีหน้าที่ในการดูแล เผยแพร่มรดกวัฒนธรรม ตำนานมัสยิดกรือเซะเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชน และดูแลความเรียบร้อยของมัสยิดกรือเซะ
ฝ่ายปกครองระดับจังหวัด 2 คน	- แบบเจาะจง	มีหน้าที่กำกับดูแลนโยบายของจังหวัด
สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา 2 คน	- แบบเจาะจง	มีหน้าที่ดูแลรักษามัสยิดกรือเซะในฐานะเป็น โบราณสถาน
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร 1 คน	- แบบเจาะจง	มีหน้าที่เรียบเรียง ชำระข้อมูลทางประวัติศาสตร์ มีความเกี่ยวพันกับมรดกวัฒนธรรม ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นหนึ่งในผู้เรียบเรียงพงศาวดารเมืองปัตตานี ตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 6
วัฒนธรรมอำเภอ 1 คน วัฒนธรรมจังหวัด 2 คน	- แบบเจาะจง	เกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะทำงานในสำนักวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งมีหน้าที่เผยแพร่ นำเสนอเรื่องราวทางวัฒนธรรมของจังหวัดปัตตานี
ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัด 1 คน	- แบบเจาะจง	มีบทบาทสำคัญต่อการนำเสนอ เผยแพร่ ให้ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมของจ.ปัตตานี รวมทั้งมีโอกาที่จะร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆในการจัดงานทางวัฒนธรรม
ผอ.สำนักท่องเที่ยวและกีฬา จ.ปัตตานี 1 คน	- แบบเจาะจง	มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดชุมชนท่องเที่ยว ซึ่ง ต.ตันหยงลูโละ ซึ่งเป็นที่ตั้งของมัสยิดกรือเซะ เป็น 1 ใน 9 ตำบลที่ได้รับการผลักดันให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวเนื่องจากมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญ / มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดชุมชนท่องเที่ยว ซึ่ง ต.ตันหยงลูโละ

ตารางที่ 3.4 (ต่อ) การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐ

ภาครัฐ	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
		เป็นที่ตั้งของมัสยิดกรือเซะ เป็น 1 ใน 9 ตำบลที่ได้รับการผลักดันให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวเนื่องจากมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญ / มีส่วนในการเผยแพร่ตำนานมัสยิดกรือเซะโดยร่วมกับภาคการท่องเที่ยวเอกชน โรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่บ้านกรือเซะและต.ตันหยงลุโละ
ผู้กำกับการตำรวจภูธร จ.ปัตตานี 1 คน	- แบบเจาะจง	ทำหน้าที่ดูแล รับผิดชอบการทำหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ในพื้นที่จังหวัดปัตตานี เป็นผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาอิสลาม
รองผู้บังคับการตำรวจภูธร จ.ปัตตานี 1 คน	- แบบเจาะจง	รับผิดชอบเขตพื้นที่อำเภอเมือง ในช่วงเวลาระหว่างเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีมัสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547
อดีตผู้อำนวยการศูนย์สันติสุข จ.ปัตตานี 1 คน	- แบบเจาะจง	มีบทบาทในการผลักดันโครงการเพื่อสร้างสันติสุขในพื้นที่
ผู้บังคับชุดทักษิณสัมพันธ์ ศูนย์สันติสุข 1 คน	- แบบเจาะจง	มีหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนในพื้นที่จังหวัดปัตตานี และ 3 จชต.
ผบ.ฉก.ทพ.22 1 คน	- แบบเจาะจง	มีส่วนผลักดันเรื่องการนำปืนใหญ่พญาตานีจำลองกลับมาตั้งที่จังหวัดปัตตานี เมื่อครั้งปฏิบัติการกิจ รับผิดชอบในพื้นที่ อ.เมือง จ.ปัตตานี
ผบ.ฉก.ยะลา 12 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นหัวหน้าชุดปฏิบัติการเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547

5. นักวิชาการสถาบันการศึกษา คือ ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมในการค้นคว้า ศึกษาและเรียนรู้จนแตกฉานในรายละเอียด ความสำคัญและคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม รวมทั้งนักวิชาการและผู้ที่มีความรู้ในประเด็นตำนานมัสยิดกรือเซะ การจัดการมรดกวัฒนธรรม การจัดการความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูลใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้ ได้แก่ นักวิจัย นักวิชาการ ทั้งในพื้นที่และส่วนกลาง ครู อาจารย์ ตามรายละเอียดในตาราง 3.5

ตารางที่ 3.5 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนักวิชาการและสถาบันการศึกษา

นักวิชาการ / สถาบันการศึกษา	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
ผอ.รร.บ้านกรือเซะ 1 คน	- แบบเจาะจง	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ ซึ่งมีกลุ่มชมรมยุวมัคคุเทศก์ที่ให้ความรู้เรื่องมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะแก่นักท่องเที่ยว
อดีต ผอ.รร.บ้านกรือเซะ 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็น ผอ.รร.บ้านกรือเซะ ในพ.ศ.2547 มีความเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะเนื่องจากเป็นผู้บอกเล่าตำนานและสร้างความเข้าใจอันดีให้แก่นักเรียนในโรงเรียน
ผอ.รร.ชุมชนตันหยงลูโล๊ะ 1 คน	- แบบเจาะจง	ผลักดันให้เกิดชมรมยุวมัคคุเทศก์ในโรงเรียน ในต.ตันหยงลูโล๊ะ เพื่อสอดรับการพัฒนาตำบลให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว 1 ใน 9 แหล่ง ร่วมกับสำนักท่องเที่ยวและกีฬาจ.ปัตตานี มีการสอนยุวมัคคุเทศก์และให้ความรู้แก่นักเรียนในโรงเรียนเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่น
ครูสอนศาสนา ร.จรงค์ สัตย์วิทยา 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่อยู่ใกล้มัสยิดกรือเซะ
ผอ.รร.ศาสนูปถัมภ์ 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้มัสยิดกรือเซะ นอกจากนี้ยังเป็นกรรมการในคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี
นายกสมาคมสถาบันการศึกษา ปอเนาะ 5 จชต. 1 คน	- แบบเจาะจง	มีบทบาทในการกำกับดูแลการศึกษาในสถาบันปอเนาะ ซึ่งสอนหลักการศาสนาอิสลาม
ประธานศูนย์อนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อม จชต. 1 คน	- แบบเจาะจง	มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีบทบาทในการให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของอาณาจักรปัตตานีประวัติศาสตร์ของการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานี

ตารางที่ 3.5 (ต่อ) การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนักวิชาการและสถาบันการศึกษา

นักวิชาการ / สถาบันการศึกษา	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
อาจารย์ ม.สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นนักวิชาการที่ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ มัสยิดกรือเซะ ในด้านภูมิประวัติศาสตร์ ผลิตหนังสือและเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติมัสยิดกรือเซะจนได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง มีผู้นำเนื้อหาประวัติมัสยิดกรือเซะตามที่ได้รับข้อมูลทำการศึกษาไปใช้ต่อในวงกว้าง
นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินธร 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นนักวิจัยที่เคยทำวิจัยเรื่องในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เคยคลุกคลีและอยู่ในพื้นที่ มีข้อมูลและมุมมองเชิงวิชาการต่อปรากฏการณ์ของมนุษย์และสังคมในพื้นที่
อ.คณะสังคมวิทยาและ มนุษยวิทยา ธรรมศาสตร์ 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นนักวิชาการด้านสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาที่สังเคราะห์และให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตำนานกับมนุษย์และสังคม
นักวิชาการ สถาบันสิทธิมนุษยชน และสันติศึกษา ม.มหิดล 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นนักวิชาการที่เคยลงพื้นที่ทำงานวิจัยในสามจังหวัด เคยมีส่วนร่วมในการจัดงานสานเสวนาสันติวัฒนธรรมเล่าเรื่องกรือเซะ ที่มีมัสยิดกรือเซะ มีหลักคิดในการสร้างสันติโดยกระบวนการสานเสวนาเพื่อลดความขัดแย้งโดยมุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายรับฟังซึ่งกันและกัน

6. สือ คือ ผู้ที่ใช้มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบจุดประสงค์บางอย่างเป็นการเฉพาะ อาจให้ความสำคัญกับมรดกวัฒนธรรมแตกต่างไปจากกลุ่มอื่นในด้านของคุณค่าซึ่งต้องหวงแหนหรืออนุรักษ์ดูแล เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งข้อมูลกลุ่มสือพิจารณาจากสือหรือบุคคลในสายอาชีพสือที่เคยสัมผัส มีประสบการณ์ และมีความเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะ รวมทั้งสือที่ทำงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบบอกต่อ (Snowball Sampling) และแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังตารางที่ 3.6

ตารางที่ 3.6 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสื่อ

สื่อ	การคัดเลือกแหล่งข้อมูล	คุณสมบัติของการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก
กลุ่มเฝ้าระวัง สถานการณ์ภาคใต้ 1 คน	- แบบเจาะจง	เป็นผู้สังเกตการณ์ความรุนแรง นำเสนอเรื่องราวความเคลื่อนไหวความขัดแย้งสู่สาธารณะ เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ ทั้งของสื่อจากส่วนกลางและสื่อในพื้นที่
ผู้สื่อข่าวจากศูนย์ ข่าวอิศรา (และสำนัก ข่าวอามา) 1 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการบอกต่อจากผู้ให้ข้อมูล กลุ่มเฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้	เคยเป็นผู้ประสานงานให้กับนักข่าวต่างประเทศเวลาลงพื้นที่ทำข่าวที่มีสียดกรือเซะ เคยได้ยื่นตำนานมัสยิดกรือเซะและเป็นผู้ที่ค้นคว้าข้อมูลเนื่องจากต้องนำเสนอไปยังภาคส่วนต่างๆทั้งในหน้าที่ผู้ประสานงานข่าว (Fixer) ผู้สื่อข่าว และผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน
เครือข่ายข้อมูลปัตตานี 2 คน	- แบบเจาะจง 1 คน หลังจากนั้น ได้รับการบอกต่อไปสู่คนที่ 2	ผู้ให้ข้อมูลเป็นอดีตนักศึกษาที่จัดทำบันทึกและคำบอกเล่าของญาติผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสียดกรือเซะ ในวันที่ 28 เมษายน 2547 ปัจจุบันเป็นอาจารย์ และทำงานด้านขับเคลื่อนสื่อเพื่อสังคม โดยเน้นการนำเสนอที่ไม่เสนอความรุนแรง
อดีตช่างภาพข่าวสำนัก ข่าวต่างประเทศ 1 คน	- แบบบอกต่อ - ได้รับการแนะนำให้รู้จัก โดยเป็น การพบกันโดยบังเอิญจากการลง พื้นที่ของผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูล	ผู้ให้ข้อมูลเป็นหนึ่งในช่างภาพจากสำนักข่าวต่างประเทศที่ไปถ่ายรูเหตุการณ์ที่มีสียดกรือเซะ 28 เมษายน 2547 เป็นสื่อจากส่วนกลาง ไม่คุ้นเคยกับตำนานมัสยิดกรือเซะ เคยได้ยื่นตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมากกว่า และคุ้นเคยกับคำร่ำสื่อเรื่องคำสาปแช่ง
นักเขียนสารคดี(อดีต นักข่าว) 1 คน	- แบบเจาะจง ผู้ศึกษาไปสังเกตการณ์งานสมโภชเจ้าแม่ ลิ้มกอเหนี่ยว พบว่าผู้ให้ข้อมูลเข้าร่วม เสนองานสารคดีและนิทรรศการ ภาพถ่ายที่สื่อสารเรื่องราวทางวัฒนธรรม และแ่งมูสร้างสรรค์ของพื้นที่ 3 จขต.	ผู้ให้ข้อมูลเป็นอดีตนักข่าวและนักเขียนสารคดีที่ทำงานในส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) มีพื้นเพบ้านเกิดอยู่ใน จ.ยะลา (บ้านดุขงญอ) มีเชื้อสายจีน นับถือศาสนาพุทธ ปัจจุบันมีบทบาทในการทำงานด้านสื่อเพื่อสันติภาพกับเครือข่ายเยาวชนทั้งพุทธและมุสลิม

3.3 วิธีการศึกษาและเก็บข้อมูล

วิธีการศึกษาและเก็บข้อมูลในการศึกษานี้แบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

1. การศึกษาเอกสาร ได้แก่ การศึกษาเอกสารทางวิชาการ บทความ หนังสือ เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ ประวัติมัสยิดกรือเซะ ความขัดแย้งของตำนานมัสยิดกรือเซะ เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นที่มีสียดกรือเซะ เหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นโยบายทางด้านวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการมรดกวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องมรดกวัฒนธรรมที่ขัดแย้งกัน และแนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

2. การศึกษาในภาคสนาม ประกอบด้วย

2.1 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นนักศึกษาจากกรุงเทพฯ ไม่มีความคุ้นเคยกับพื้นที่มาก่อน ลำดับแรกผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องทำความคุ้นเคยกับพื้นที่ วิธีการศึกษาในภาคสนามของผู้ศึกษาคือเป็นนักท่องเที่ยวก่อนในลำดับแรก หลังจากนั้นสร้างความคุ้นเคยกับผู้คนในสถานที่ต่างๆ ผู้ศึกษากับผู้คนจนกลายเป็นเพื่อนกัน และสามารถพาไปยังสถานที่ต่างๆได้ รวมทั้งยังใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือเข้าร่วมและสังเกตการณ์ในสถานการณ์ต่างๆ อาทิ ผู้ศึกษาสังเกตการณ์งานบุญต่างๆที่มีสยิดกรือเซะและได้พบกับผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้แสวงบุญที่มาฟังธรรมที่มีสยิดกรือเซะ , ผู้ศึกษาสังเกตการณ์งานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและได้พบกับผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนักท่องเที่ยว, ผู้ศึกษาเป็นนักท่องเที่ยวให้yumัคคุเทศก์นำเที่ยวสถานที่สำคัญในพื้นที่ ต.ตันหยงลุโละและเล่าตำนานมีสยิดกรือเซะ, ผู้ศึกษาเข้าร่วมงานหรือทำความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลเป็นระยะเวลาสั้น สร้างปฏิสัมพันธ์อันดีมิตรอย่างต่อเนื่องก่อนสัมภาษณ์ เป็นต้น

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลทุกคนในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลนั้นใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิธีการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์อย่างเปิดกว้าง เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลเสนอความเห็น วิเคราะห์ วิจัยอย่างอิสระในประเด็นตำนานมีสยิดกรือเซะ มรดกวัฒนธรรมเรื่องตำนานมีสยิดกรือเซะ ความขัดแย้งที่เกี่ยวกับตำนานมีสยิดกรือเซะ ความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีผลต่อมรดกวัฒนธรรม การใช้มรดกวัฒนธรรมในแง่มุมต่างๆ และข้อเสนอแนะต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งในอนาคต

3.4 การกำหนดแนวคำถาม

การศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ศึกษาตำนานมีสยิดกรือเซะ เนื่องจากตำนานมีสยิดกรือเซะถูกจัดการและถูกนำไปใช้โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแง่มุมต่างๆกันจนเกิดเป็นประเด็นของการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ผู้ศึกษากำหนดแนวคำถามจากประเด็นที่ต้องการศึกษา ดังนี้ (ดูตารางที่ 3.7 แนวคำถามและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์ประกอบ)

1. ศึกษาแนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมีสยิดกรือเซะ
2. ศึกษาปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากมรดกวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้ง และศึกษาปัญหาและผลกระทบจากความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อมรดกวัฒนธรรม

3. ศึกษาการจัดการ การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในปัจจุบัน และในอนาคต

3.5 การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บข้อมูลในงานวิจัยเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะนั้นมีความละเอียดอ่อน และเป็นข้อมูลที่อ่อนไหวต่อแหล่งข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องสร้างความคุ้นเคยในพื้นที่และสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลในเบื้องต้น ใช้วิธีการเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในระยะต่อมา และเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกในลำดับต่อไป

หลังจากได้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจากการสัมภาษณ์แล้ว ผู้ศึกษาทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Approach Analysis) ตามโครงสร้างแนวคิดของการศึกษาและตามจุดประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ คือ

1. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบจากการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ต่างกัน รวมทั้งวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้งว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะหรือไม่ อย่างไร
2. เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกวัฒนธรรมเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ที่ยังดำรงความขัดแย้ง
3. ศึกษาแนวคิด นโยบาย และการจัดการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมเพื่อหาจุดร่วมและจุดต่าง เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางเสนอแนะในอนาคตโดยผลที่ได้จะนำมาสรุปในบทต่อไป

ตารางที่ 3.7 แนวคำถามและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์

ประเด็นการศึกษา : มุมมองและแนวคิดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ		
แนวคำถาม	คำถาม	วิธีการเก็บข้อมูล
1. ตำนานมัสยิดกรือเซะ	<ul style="list-style-type: none"> - เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะหรือไม่ อย่างไร - ตำนานมัสยิดกรือเซะที่เคยได้ยิน หรือเคยทราบ ถูกกล่าวถึงอย่างไร - เล่าตำนานมัสยิดกรือเซะที่เคยทราบ - ปัจจุบันเคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะหรือไม่ ที่ใด หรือใครถ่ายทอดเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์เจาะลึกแบบมีโครงสร้าง - ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ - สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ - สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม - สังเกตการณ์ไม่มีส่วนร่วม
2. ทักษะ มุมมองที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ	<ul style="list-style-type: none"> - มีความคิดอย่างไรต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ - มีความรู้สึกร้อย่างไรต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ - คิดว่ามัสยิดกรือเซะสร้างเสร็จหรือไม่ ถ้าสร้างเสร็จเหตุใดจึงไม่ปรากฏโดม ถ้าสร้างไม่เสร็จเป็นเพราะสาเหตุใด 	
3. ความเกี่ยวพันระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะ	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะในระดับใด - มีโอกาสได้ไปมัสยิดกรือเซะหรือไม่ ไปที่มัสยิดกรือเซะเพราะอะไร - มุมมอง ทักษะที่มีต่อมัสยิดกรือเซะ 	

ตารางที่ 3.7 (ต่อ) แนวคำถามและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์

ประเด็นการศึกษา : ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากมรดกวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความขัดแย้ง และปัญหาและผลกระทบจากความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อมรดกวัฒนธรรม		
แนวคำถาม	คำถาม	วิธีการเก็บข้อมูล
1. ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมรดกวัฒนธรรม ตำนานมัสยิดกรือเซะ	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาที่เกิดจากการที่มีตำนานมัสยิดกรือเซะ หลายตำนาน - มีการนำตำนานมัสยิดกรือเซะไปกล่าวอ้างเพื่อแสดงอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นประเด็นประกอบสร้างความขัดแย้งในพื้นที่ รู้สึกอย่างไร ต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว 	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์เจาะลึกแบบมีโครงสร้าง - ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ - สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ
2. ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความขัดกันของ ตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความขัดกันของตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว (ในประเด็นคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีต่อมัสยิดกรือเซะ) - มีความคิดเห็นอย่างไรต่อความขัดแย้งระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว (ในประเด็นที่ขัดแย้งกันคือเรื่องคำสาปแช่ง) 	<ul style="list-style-type: none"> - สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม - สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม
3. ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความขัดแย้ง (เหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ พ.ศ.2533 และ เหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน 2547)	<ul style="list-style-type: none"> - คิดว่าตำนานมัสยิดกรือเซะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ประท้วงและเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะหรือไม่ อย่างไร - ความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะรวมอยู่ในเรื่องราวนั้นหรือไม่ อย่างไร 	

ตารางที่ 3.7 (ต่อ) แนวคำถามและตัวอย่างคำถามในการสัมภาษณ์

ประเด็นการศึกษา : การจัดการ การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในปัจจุบันและในอนาคต		
แนวคำถาม	คำถาม	วิธีการเก็บข้อมูล
1. แนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ	<ul style="list-style-type: none"> - มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะมีประโยชน์หรือมีคุณค่าอย่างไรต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย - ปัจจุบันผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะหรือไม่ อย่างไร - ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีมุมมอง ทศนคติอย่างไรต่อการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ 	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์เจาะลึกแบบมีโครงสร้าง - ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ - สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ - สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม - สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม
2. การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง	<ul style="list-style-type: none"> - มีความรู้สึกอย่างไรต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ - มีแนวคิดอย่างไรในการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะมิให้เป็นเงื่อนไขของความขัดแย้ง - แนวทางการใช้มรดกวัฒนธรรมโดยไม่ขัดแย้งกัน 	
3. เสนอแนะแนวทางการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในอนาคต	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะแนวทางใดจะช่วยสร้างสันติหรือลดทอนความขัดแย้งในพื้นที่ได้ - การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่และในจังหวัดปัตตานี มีจุดแข็งจุดอ่อนอย่างไร และควรได้รับการแก้ไขอย่างไร 	

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำบลนัมสยิดกรือเซะ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิด มุมมองและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- 2) เพื่อศึกษาผลจากการใช้มรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อบริบทของความขัดแย้งในพื้นที่
- 3) เพื่อเสนอแนวทางการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง

เพื่อให้การศึกษาสอดคล้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้ศึกษาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ในพื้นที่ และใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล ผลการศึกษานำเสนอได้ดังนี้

- 4.1 ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะ
- 4.2 ตำบลนัมสยิดกรือเซะในทัศนะและมุมมองของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะ
- 4.3 การใช้มรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความเกี่ยวข้องกับตำบลนัมสยิดกรือเซะในระดับแตกต่างกันตามลักษณะของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สะท้อนให้เห็นแนวคิด มุมมอง และการใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำบลนัมสยิดกรือเซะ อธิบายโดยละเอียดได้ดังนี้

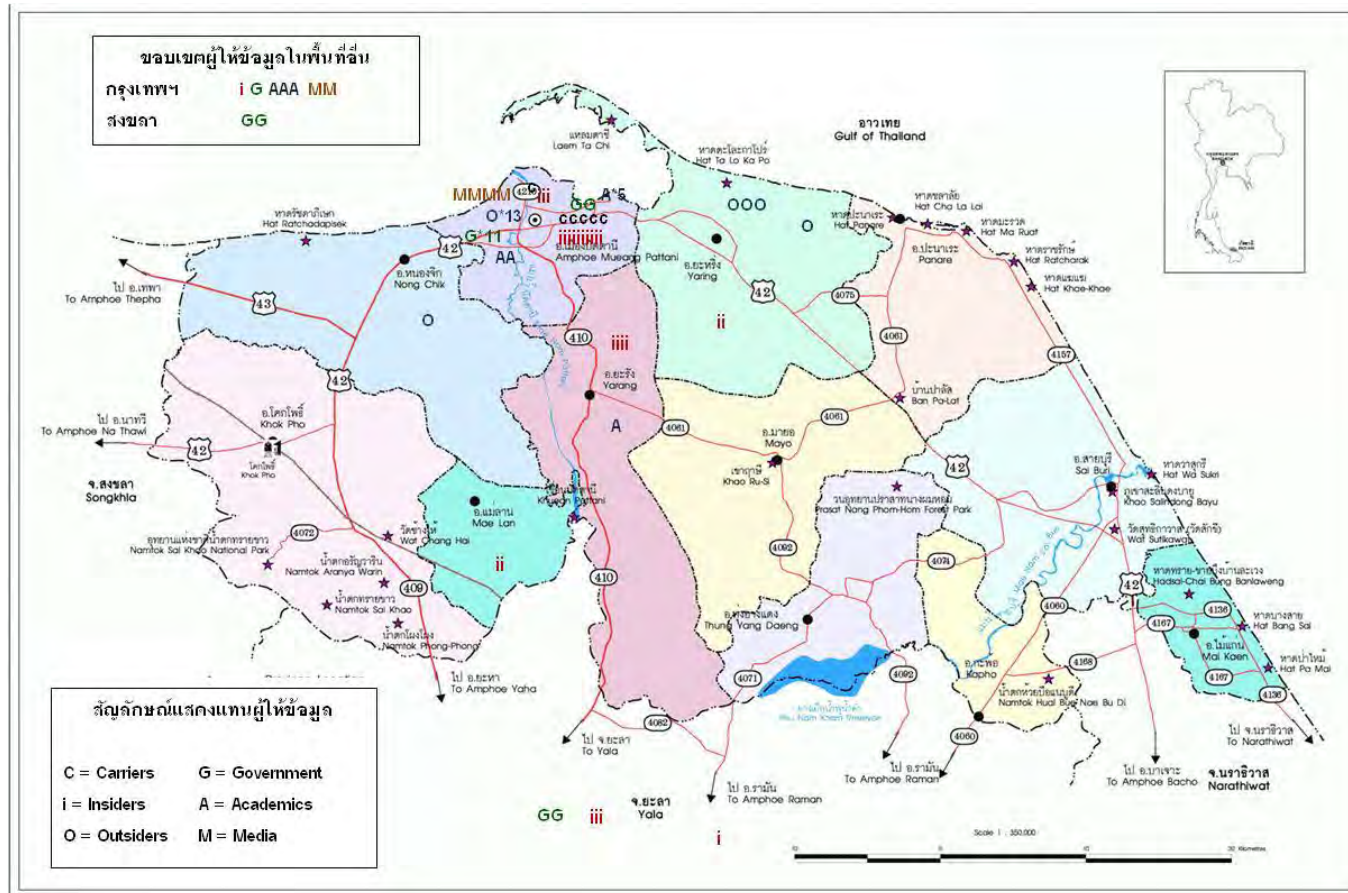
4.1 ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

4.1.1 ขอบเขตประชากรผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลของการศึกษานี้เป็นกลุ่มประชากรที่เป็นต้นทางแห่งพลังของเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ในฐานะที่ผู้ให้ข้อมูลนั้นๆเป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะตามกรอบแนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งผู้ศึกษาใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์การศึกษา กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลดังกล่าว มีบทบาทและหน้าที่ทางสังคมแตกต่างกัน เป็นสมาชิกทางสังคม และมีใช้ตัวแทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะทั้งปวงหากแต่แสดงทัศนคติที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะปัจเจก กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ประกอบด้วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวน 6 กลุ่ม ได้แก่ 1.ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม จำนวน 6 คน 2.บุคคลใน จำนวน 26 คน 3.บุคคลภายนอก จำนวน 18 คน 4.หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 18 คน 5.นักวิชาการและสถาบันการศึกษา จำนวน 11 คน 6. สื่อ จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้น 85 คน

ตารางที่ 4.1 กลุ่มประชากรการศึกษาตามแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	เพศหญิง		เพศชาย		ระดับอายุ (ปี)						
	อิสลาม	พุทธ	อิสลาม	พุทธ	10 - 20	20 - 30	30 - 40	40 - 50	50 - 60	60 +	
ผู้สืบทอด คน	6	1	-	4	1	-	2	1	-	2	1
คนใน คน	26	8	1	16	1	4	3	3	6	5	5
คนนอก คน	18	4	6	5	3	-	1	7	9	-	1
ภาครัฐ คน	18	1	3	5	9	-	-	-	14	3	1
สถาบันการศึกษา 11 คน	-	-	2	4	5	-	-	3	4	4	-
สื่อ คน	6	-	-	4	2	-	-	2	3	1	-
		14	12	38	21						
รวม	85 คน	26		59		4	6	16	36	15	8

ภาพประกอบที่ 1 ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล (Key Informant Mapping)

ขอบเขตการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาดำเนินการ มัสยิดกรือเซะ มีได้จำกัดพื้นที่ทางข้อมูลในเชิงกายภาพหากแต่คำนึงถึงเนื้อหาของตำนานที่บุคคลซึ่งก็คือผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้สื่อสาร นำสาร ถ่ายทอดสาร และบอกเล่าเรื่องราว ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกนำพาหรือพกติดอยู่ในหน่วยความทรงจำและญาณทัศนะของผู้ให้ข้อมูลนั้น ผลการศึกษาสามารถรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อดำเนินการมัสยิดกรือเซะจากผู้ให้ข้อมูลในละแวกพื้นที่บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลูโละ อ.เมือง จ.ปัตตานี และขยายครอบคลุมตามภูมิลำเนาหรือสถานที่ทำงานของในหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในอำเภออื่นๆ อาทิ อ.ยะหริ่ง อ.ยะรัง อ.หนองจิก อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี รวมถึงผู้ให้ข้อมูลในจังหวัดยะลา และในกรุงเทพฯ ด้วย

ตารางที่ 4.2 ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลการศึกษา

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	สัญลักษณ์แสดงแทน	ถิ่นฐาน	จำนวน (คน)	ผู้ให้ข้อมูล
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (6 คน)	C (Carriers)	บ้านกรือเซะ	5	ประชาชนบ้านกรือเซะ
		ต.ตันหยงลูโละ		
		อ.เมือง จ.ปัตตานี	1	ผู้สืบทอดตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
คนใน (26 คน)	I (Insiders)	บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลูโละ	10	ประชาชนบ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลูโละ ยุวมัคคุเทศก์ รร.บ้านกรือเซะ
		อ.เมือง จ.ปัตตานี	3	นายกสมาคมท่องเที่ยว จ.ปัตตานี อดีต RKK รองประธานกรรมการอิสลาม จ.ปัตตานี
		อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	2	เจ้าอาวาสวัดตะเคียนทอง อดีต RKK
		อ.ยะรัง จ.ปัตตานี	4	ดาวะ นายกสมาคมศิษย์เก่าต่างประเทศ จชต. بابอ โรงเรียนสอนศาสนา กรรมการอิสลาม จ.ปัตตานี
		อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	2	โต๊ะอิหม่าม และภรรยา
		อ.รามัน จ.ยะลา	1	คอเต็บประจำมัสยิด
		อ.เมือง จ.ยะลา	3	อดีตแนวร่วมขบวนการ แกนนำชุมนุมประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ ปี 33 นักเคลื่อนไหวภาคประชาชน
		กรุงเทพฯ	1	ประธานมูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้

ตารางที่ 4.2 (ต่อ) ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลการศึกษา

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	สัญลักษณ์แสดงแทนในแผนที่	ถิ่นฐาน	จำนวน (คน)	ผู้ให้ข้อมูล
คนนอก (18 คน)	O (Outsiders)	อ.เมือง จ.ปัตตานี* (พื้นที่เก็บข้อมูล มิใช่ถิ่นฐานพื้นเพของผู้ให้ข้อมูล)	13	ผู้มาฟังบรรยายธรรมที่มีสยิดกรือเซะ นักท่องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ดาวะ, เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน, ประชาชนทั่วไป, ผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง
		อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	1	เลขานุการสมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน
		อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	4	ประชาชนบ้านปาดา ผู้อำนวยการโรงเรียนแห่งหนึ่ง
ภาครัฐ (18 คน)	G (Government)	ต.ตันหยงลุโล๊ะ	2	กำนัน ต.ตันหยงลุโล๊ะ นายก อบต.ตันหยงลุโล๊ะ
		อ.เมือง จ.ปัตตานี	11	ข้าราชการฝ่ายปกครองระดับจังหวัด 2 คน ข้าราชการฝ่ายวัฒนธรรม 3 คน ประธานวัฒนธรรมจังหวัด 1 คน ผอ.สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา ปัตตานี 1 คน ข้าราชการตำรวจ 2 นาย ข้าราชการทหาร 2 นาย
		จ.ยะลา	2	ข้าราชการทหาร
		จ.สงขลา	2	สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา กรมศิลปากร
		จ.กรุงเทพฯ	1	สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
		สถาบันการศึกษา (11 คน)	A (Academics)	บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลุโล๊ะ
อ.เมือง จ.ปัตตานี	2	ประธานศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อม จชต. อาจารย์ ม.สงขลานครินทร์ วิทยาเขต ปัตตานี		
อ.ยะรัง จ.ปัตตานี	1	นายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จชต.		
จ.กรุงเทพฯ	3	นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร อาจารย์ ม.ธรรมศาสตร์ นักวิชาการ สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติ ศึกษา ม.มหิดล		

ตารางที่ 4.2 (ต่อ) ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลการศึกษา

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	สัญลักษณ์แสดงแทนในแผนที่	ถิ่นฐาน	จำนวน (คน)	ผู้ให้ข้อมูล
สื่อ (6 คน)	M (Media)	อ.เมือง จ.ปัตตานี	4	กลุ่มเฟ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ ผู้สื่อข่าวจากศูนย์ข่าวอิศรา เครือข่ายข้อมูลปัตตานี
		จ.กรุงเทพฯ	2	ช่างภาพข่าวอิสระ นักเขียน

ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมทั้งหมด มีพื้นเพถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกรือเซะ และอ.เมือง จ.ปัตตานี เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนนอก ที่ผู้ศึกษาสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากในพื้นที่บ้านกรือเซะ และอ.เมือง แม้ขอบเขตพื้นที่เก็บข้อมูลจะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมและกลุ่มคนนอกตรงที่ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมมีพื้นเพถิ่นกำเนิดอยู่ ณ จุดนั้นๆ ที่บ้านกรือเซะ หรือที่ อ.เมือง จ.ปัตตานี ขณะที่กลุ่มคนนอก ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีพื้นเพถิ่นฐานจากที่อื่นที่มีใช้ที่บ้านกรือเซะ แต่ก็สามารถเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนนอกนี้ได้จากในพื้นที่ใกล้เคียงมัสยิดกรือเซะ แม้จะมีผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอกบางคนมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดปัตตานี แต่ก็มีความเกี่ยวพันและคุณลักษณะที่จัดอยู่ในผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนนอก เช่น เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ประชาชนไทยพุทธในอ.เมือง จ.ปัตตานี เป็นต้น

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีลักษณะการกระจายตัวของพื้นที่มากที่สุด คือผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน ทั้งนี้ ความเป็นคนในมิได้จำกัดขอบเขตผูกพันกับพื้นที่ทางกายภาพแต่หมายถึงการมีความรู้สึกร่วมของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลในส่วนของภาครัฐ สถาบันการศึกษา และสื่อ จะเป็นบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีหน้าที่ขอบเขตพื้นที่การทำงานที่ครอบคลุมเนื้อหาตำนานมัสยิดกรือเซะและพื้นที่ที่รับผิดชอบทางกายภาพในขณะเดียวกันด้วย

ดังนั้น ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาในครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถิ่นฐานของผู้ให้ข้อมูลอันสะท้อนได้ว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะมิได้ถูกผูกติดกับพื้นที่เท่านั้น แต่ยังได้เคลื่อนที่และเกาะเกี่ยวไปกับบุคคลใดก็ตามที่เคยรับรู้ตำนานนั้นๆ มาก่อนด้วย

4.1.2 ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

เมื่อกรอบของตำนานมิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่สถานที่ ดังนั้นสาระสำคัญที่ควรพิจารณา คือ “คน” ผู้ผลิต ใช้ และเล่าขานตำนาน บุคคลในการศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ ชัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ จึงเป็นบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่จะต้องพิจารณาในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นเอง จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 85 คน เป็นผู้เคยรับรู้เรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ แต่มีต้นทางตำนานที่ได้รับรู้ ประวัติที่มาและตำนานที่ถูกบอกเล่าในลักษณะแตกต่างกัน รวมถึงมีความเกี่ยวพันกับตำนานมัสยิดกรือเซะในรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามบทบาทหน้าที่แต่ละบุคคล ดังนี้

1) **ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers)** มีจำนวน 6 คน นับถือศาสนาอิสลาม 5 คน ศาสนาพุทธ 1 คน เป็นผู้ที่ได้รับมรดกวัฒนธรรมตกทอดมา มีความรัก ผูกพันและเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรม กลุ่มคนเหล่านี้ได้แก่ประชาชนในพื้นที่หมู่ 3 บ้านกรือเซะ เป็นผู้ที่เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะ มีความเกี่ยวพันในระดับเรื่องเล่าหรือตำนานท้องถิ่นที่เล่าขานสืบทอดกันมา นอกจากนี้ยังมีการใช้มัสยิดกรือเซะเพื่อประกอบศาสนกิจเป็นประจำ ยกเว้นการละหมาดวันศุกร์ ซึ่งไปใช้มัสยิดในหมู่บ้าน เนื่องจากมัสยิดกรือเซะมีใช้มัสยิดประจำหมู่บ้าน ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านกรือเซะนี้มีจำนวน 5 คน ทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม

ส่วนผู้ให้ข้อมูลชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นผู้จัดการมูลนิธิเทพปุษนิยสถานซึ่งเป็นมูลนิธิที่ดูแลศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ผู้ให้ข้อมูลผู้นี้เป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองปัตตานี นับถือศาสนาพุทธ มีความเกี่ยวพันกับตำนานมัสยิดกรือเซะในทางอ้อม คือเป็นผู้เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะซึ่งเกี่ยวพันอยู่ในเรื่องราวของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งทางมูลนิธิเทพปุษนิยสถานเป็นองค์กรที่จัดงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นประจำทุกปี

2) **คนใน (Insiders)** จำนวน 26 คน นับถือศาสนาอิสลาม 24 คน ศาสนาพุทธ 2 คน เป็นกลุ่มคนในท้องถิ่นตำบลตันหยงลุโละ ในอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ประชาชนหลายคนที่จะอยู่นอกพื้นที่บ้านกรือเซะ แต่ได้ให้คำจำกัดความตัวเองว่าเป็นคนในเพราะเป็นมลายูมุสลิม การเป็นมุสลิมที่ดีคือต้องปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด รวมถึงการทำบารุงรักษามัสยิดไม่ว่าจะเป็นมัสยิดที่ได้ก็ตาม

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่จัดเป็นกลุ่มคนใน (Insiders) กลุ่มหนึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโละ หรือมาทำงานในบริเวณใกล้เคียงมัสยิดกรือเซะ มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้มรดกวัฒนธรรม ถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมไปสู่ผู้อื่น เคยอยู่ในเหตุการณ์ชุมนุมและเหตุความรุนแรงที่เกิดขึ้นที่มัสยิดกรือเซะ คนในกลุ่มนี้ได้แก่ กลุ่มประชาชนทั่วไป

บุคคลในที่เคยเป็นผู้นำและเป็นผู้เคยอยู่ในเหตุการณ์การชุมนุมประท้วงเรียกร้องให้ถอนทะเบียนมัสยิดกรือเซะออกจากความเป็นโบราณสถาน ในปี พ.ศ.2533 กลุ่มคนในที่เคยได้ยื่นตำนานมัสยิดกรือเซะและถูกนำไปใช้ประกอบสร้างในการปลุกกระดมความคิดทางการเมือง กลุ่มคนในกลุ่มนี้ได้แก่ อดีตแนวร่วมขบวนการ BRN COORDINATE และอดีตสมาชิก RKK

นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่นำชมมัสยิดกรือเซะ ซึ่งเป็นเด็กนักเรียนจากโรงเรียนบ้านกรือเซะ เจ้าอาวาสวัดในชุมชนไทยพุทธซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับบ้านกรือเซะ กรรมการคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี ยังรวมอยู่ในกลุ่มคนในนี้เช่นกัน

3) คนนอก (Outsiders) จำนวน 18 คน นับถือศาสนาอิสลาม 9 คน ศาสนาพุทธ 9 คน กลุ่มคนภายนอกกลุ่มนี้ประกอบด้วยผู้แสวงบุญ หรือนักท่องเที่ยวทั่วไป รวมถึงเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ในส่วนของผู้แสวงบุญที่มีมัสยิดกรือเซะนั้นมีทั้งชาวมุสลิมที่เดินทางในเส้นทางหลวงแผ่นดินจากปัตตานี – นราธิวาส และแวะที่มัสยิดกรือเซะ และอีกจำนวนหนึ่งเป็นผู้ไปฟังการบรรยายธรรมที่มัสยิดกรือเซะในวันอังคารโดยมากจะมีประชาชนทั้งจากในหมู่บ้านกรือเซะ ตำบลตันหยงลุโละ และตำบลใกล้เคียงเดินทางมาฟังบรรยายธรรม รวมทั้งผู้ที่ตั้งใจมาจากพื้นที่อื่นด้วย

ภาพประกอบที่ 2 ผู้มาฟังบรรยายหลักศาสนาอิสลามที่มัสยิดกรือเซะ

ผู้วิจัย, 31-01- 2555

การบรรยายธรรมที่มัสยิดกรือเซะทุกวันอังคารนี้ บรรยายโดยโต๊ะอิหม่ามซึ่งอาจจะเป็นโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดกรือเซะหรือโต๊ะอิหม่ามผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือท่านอื่นจากมัสยิดอื่นก็ได้ เนื้อหาเกี่ยวกับหลักศาสนาอิสลาม การประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางท่านนบี ชาวมุสลิมในพื้นที่และนอกพื้นที่ที่มาฟังธรรมที่มัสยิดกรือเซะในวันอังคารนี้มีเป็นจำนวนมากทำให้บางส่วนกระจายออกมา

นั่งบริเวณลานด้านหน้ามัสยิดและบริเวณโดยรอบ ในวันดังกล่าวบริเวณลานหน้ามัสยิดกรือเซะและใกล้เคียงจะมีตลาดนัด

ภาพประกอบที่ 3 ผู้มาฟังบรรยายธรรมที่มัสยิดกรือเซะ
ผู้วิจัย, 31-01- 2555

ในส่วนของนักท่องเที่ยว มีทั้งนักท่องเที่ยวทั่วไปที่มาสู่สานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นักท่องเที่ยวที่มาจากเจ้าสมโภชศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นักท่องเที่ยวที่มัสยิดกรือเซะ มีทั้งผู้มาสักการะโดยตั้งใจมา ในจำนวนผู้ที่ผ่านมาและแวะสักการะสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมักจะอยู่ในพื้นที่ไม่นาน นอกจากนี้ยังพบลักษณะการสักการะเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวโดยผู้ขับรถยนต์ผ่านถนนสายปัตตานี – นราธิวาส เมื่อผ่านมายังสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจะบีบแตรรถยนต์แสดงนัยว่าเป็นการสักการะเจ้าแม่โดยไม่ต้องลงจากรถ ซึ่งพบได้ทั้งผู้ที่ขับรถมุ่งหน้าจากปัตตานีไปยังนราธิวาส ซึ่งเป็นถนนเส้นที่ติดกับสุสานและมัสยิด รวมทั้งในฝั่งคูขนานคือมุ่งหน้าเข้าเมืองปัตตานี

สำหรับเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน มีทั้งเป็นคนในจังหวัดปัตตานี และเป็นคนนอกพื้นที่จังหวัดปัตตานีแต่เดินทางมาทำงานในพื้นที่ เจ้าหน้าที่จากองค์กรเอกชนเหล่านี้มีโอกาสได้พบปะกับชาวบ้าน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น รวมทั้งได้สัมผัสใกล้ชิดกับชาวบ้านในพื้นที่ ทำให้พอจะมีข้อมูลทราบเรื่องราวของตำนานมัสยิดกรือเซะ ทักษะของเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ จึงถ่ายทอดผ่านมุมมองภายในตนเองและส่งสะท้อนเรื่องราวที่ได้ฟังจากประชาชนอีกทอดหนึ่ง เป็นการให้ความเห็นทั้งโดยตรงและสะท้อนกลับในการสะท้อนกลับเสียงประชาชนเป็นไปได้อาจจะผ่านการคัดเลือกล้นกรองเรื่องที่จะถ่ายทอด ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในกลุ่มคนนอก ยังประกอบด้วยประชาชนผู้อยู่ในพื้นที่อื่นห่างออกไป ประชาชนไทยพุทธ และกรรมการสมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน จังหวัดปัตตานี

ทางด้านสมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน จังหวัดปัตตานี ก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางให้เกิดสันติสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยใช้หลักการอยู่ร่วมกันในความหลากหลายทาง

วัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างกลุ่มที่แตกต่างกันที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ระเบียบวาระการประชุมสมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน, เอกสารมปป.) ในความเกี่ยวพันกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของสมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน ได้แก่กิจกรรมกตัญญูรักสามัคคี ซึ่งเป็นส่วนของมูลนิธิเทพปูนียสถานปัตตานี ได้ร่วมจัดกิจกรรมสันติวัฒนธรรมที่กรือเซะ ซึ่งได้ขอนำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมภายใต้สมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน

4) ภาครัฐ (Government) จำนวน 18 คน นับถือศาสนาอิสลาม 6 คน ศาสนาพุทธ 12 คน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่รับผิดชอบดูแล รักษา ป้องกันหรือออกนโยบายหรือมาตรการต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ เจ้าหน้าที่ภาครัฐในส่วนของฝ่ายปกครองมีหน้าที่กำกับดูแลนโยบายและการบริหารราชการภายในจังหวัดปัตตานีและส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยฝ่ายปกครองในระดับจังหวัด อำเภอ และท้องถิ่น นอกจากนี้ยังประกอบด้วยภาครัฐในส่วนที่ดูแลการทำงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

ภาครัฐ ในภาคส่วนของฝ่ายทหาร ตำรวจ เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อด้านมัสยิดกรือเซะในลักษณะของภาคปฏิบัติเชิงยุทธการที่มีต่อเหตุการณ์ชุมนุมที่มีมัสยิดกรือเซะและเหตุความรุนแรงที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547 รวมถึงเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ในตำแหน่งปัจจุบันที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

5) สถาบันการศึกษา (Academics) จำนวน 11 คน นับถือศาสนาอิสลาม 4 คน ศาสนาพุทธ 7 คน เป็นนักวิชาการหรือผู้มีความรู้เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ แบ่งเป็นผู้อยู่ในสถาบันการศึกษาในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโล๊ะ ประกอบด้วยโรงเรียนในสังกัดของรัฐบาล 2 แห่ง ได้แก่โรงเรียนบ้านกรือเซะ โรงเรียนชุมชนตันหยงลุโล๊ะ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา 2 แห่ง ได้แก่โรงเรียนจงรักสัตย์วิทยา โรงเรียนศาสนูปถัมภ์ รวมถึงนายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งดูแลสถาบันปอเนาะที่มีส่วนสำคัญในการธำรงศาสนาอิสลามให้เข้มซบอยู่ในอิสลามมิกชนในพื้นที่

นอกจากนี้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาคส่วนสถาบันการศึกษายังประกอบด้วยนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาในพื้นที่จังหวัดปัตตานี และจากส่วนกลางคือกรุงเทพมหานคร กลุ่มนักวิชาการกลุ่มนี้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญในการเผยแพร่ ถ่ายทอด และสืบค้นเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ทั้งยังเป็นต้นทาง เป็นบุคคลที่ถูกอ้างอิงทางวิชาการในการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในทิศทางต่างๆด้วย

6) สื่อ (Media) จำนวน 6 คน นับถือศาสนาอิสลาม 4 คน ศาสนาพุทธ 2 คน เป็นสื่อท้องถิ่นและสื่อจากส่วนกลางที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ในส่วนของสื่อท้องถิ่น กลุ่มเผ่าระวังสถานการณ์ภาคใต้ เครือข่ายข้อมูลปัตตานี บุคคลกลุ่มนี้เป็นผู้คุ้นเคยและมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอด ส่งผ่านเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ นอกจากนั้นยังเป็นผู้ตั้งคำถามต่อ

เรื่องราวของตำนานมัสยิดกรือเซะ มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นสังคมให้เกิดความสนใจตระหนักรู้เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ การนำเสนอเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะของสื่อมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของประชาชน โดยเฉพาะสื่อท้องถิ่นที่พยายามนำเสนอเรื่องราวและสื่อสารออกไปยังส่วนกลางเพื่อให้ประชาชนในภูมิภาคอื่นของประเทศมีความเข้าใจหรือมีทัศนคติต่อสามจังหวัดชายแดนในแง่มุมที่แตกต่าง นอกจากนี้ บุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่จัดอยู่ในกลุ่มสื่อ ยังประกอบด้วยอดีตช่างภาพข่าวจากสำนักข่าวต่างประเทศ เป็นบุคคลที่ไม่มีความเกี่ยวพันเป็นส่วนตัวกับพื้นที่หรือเรื่องราวในจังหวัดปัตตานี เป็นการเข้ามามีส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะในแง่ของการปฏิบัติงานในพื้นที่เป็นครั้งคราว

ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะทั้ง 6 กลุ่มนั้น คือผู้เล่าเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะเคลื่อนที่ไปพร้อมกับผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ส่งผ่านตำนานและเล่าสู่กันฟัง การที่ตำนานมัสยิดกรือเซะมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันขึ้นอยู่กับผู้เล่าซึ่งมีทัศนคติ มุมมอง และความรู้สึกร่วมต่อตำนานมัสยิดกรือเซะอันหลากหลายนั่นเอง

4.2 ตำนานมัสยิดกรือเซะในทัศนคติและมุมมองของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

4.2.1 ประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะ

การศึกษาในประเด็นด้านมุมมองและแนวคิดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ศึกษาตั้งแนวคำถามเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยโดยจำแนกแนวคิดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 6 กลุ่ม ผลการศึกษาสะท้อนทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องสำคัญเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ พบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้ข้อมูลที่หลากหลาย ประกอบด้วย ความหลากหลายที่แตกต่างและความหลากหลายที่คล้ายคลึงกันในบางประเด็น โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละบุคคลที่อยู่ในกลุ่มประชากรผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มเดียวกันอาจมีแนวคิดและทัศนคติที่ต่างกันไปได้ ขณะเดียวกันเมื่อจำแนกภาพรวมข้อมูลการวิจัยจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 6 กลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย เจ้าของ คนใน คนนอก ภาครัฐ สถาบันการศึกษาและสื่อ ก็พบว่าอาจมีข้อมูลบางชุดมีความคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันกระทั่งอาจเรียกได้ว่าเป็นข้อมูลที่เหมือนกันด้วย องค์ประกอบสำคัญในข้อมูลที่ได้จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ทำให้เห็นทัศนคติและมโนสำนึกในประเด็นประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะ ได้แก่

- 1) ยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ ประเด็นนี้จะทำให้เห็นการเชื่อมโยงบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์เข้ากับสถานที่สำคัญของปัตตานี ขณะเดียวกันก็สะท้อนให้เห็นการรับรู้ประวัติศาสตร์สถานที่สำคัญในท้องถิ่นด้วย
- 2) ลักษณะการรับรู้ ถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะ ซึ่งจะแสดงให้เห็นวิธีการส่งผ่านหรือถ่ายทอดเรื่องราวของมรดกวัฒนธรรม
- 3) ทักษะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ สะท้อนให้เห็นแนวคิดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ รวมทั้งยังแสดงถึงสภาพในใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นสถานที่อันตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นดำรงอยู่

4.2.1.1 ยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้รับการบอกเล่าจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่มเกี่ยวกับยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ จำแนกตามกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะพบทักษะต่างๆ ดังนี้

- 1) ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) ทั้ง 6 คน ไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนเกี่ยวกับยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ที่สร้างมัสยิดกรือเซะ แต่กล่าวถึงกษัตริย์พระองค์หนึ่งคือ พระยาอินทราชาและเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเข้ารับศาสนาอิสลามของพระยาอินทราชา

“มัสยิดกรือเซะ...เป็นอาคารเก่า ไม่ทราบประวัติความเป็นมา” (ฟูอัด แวสะแม, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2554)

“ลิมโตะเคียมเค้ามารสร้างให้เสร็จ...มัสยิดเค้ามุไม่ได้สร้างเดือนสองเดือนเสร็จ เค้ามุสร้างหลายๆปีเหมือนกันกว่าจะเสร็จ พอติลิมโตะเคียมเข้ามาสมัยพระเจ้าอินทราหนั้นแหละ พระยาอินทราชาพอดีช่วงนั้นก็มาเข้ารับอิสลาม ที่มาเข้ารับอิสลามเพราะเขามารักษาเจ้าเมืองหายจากเป็นโรคอะไรสักอย่างหนึ่ง ในตำนานนั้นมีอยู่ 3 ครั้งบายเบียงทุกครั้ง พอครั้งที่ 3 ถ้าไม่รับ ไม่นับถือศาสนาอิสลามก็จะไม่หายอีกต่อไป ก็เลยรับ... ลิมโตะเคียมก็สร้างมัสยิดนั้นด้วย กรือเซะ แต่เป็นซ่อมที่เก่านะ ” (ประชาชนบ้านกรือเซะ 2 คน ไม่เปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์ 4 กุมภาพันธ์ 2555)

“สร้างในสมัยพระยาอินทราชา เสร็จในสมัยต่อมา...ตามที่เขาว่านะ(ตามหนังสือประวัติมัสยิดกรือเซะ)” (ไม่เปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2555)

“ลี้มโตะเคี่ยมเป็นผู้สร้าง...แต่ไม่ทราบรายละเอียดอื่นๆ” (ประยูรเดช ตั้งคณานุรักษ์, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2554)

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม 5 คน ได้ให้ข้อมูลแก่ผู้ศึกษา โดยอ้างอิงเนื้อหาและประวัติมีสยิดกรือเซะจากหนังสือของนักวิชาการภูมิประวัติศาสตร์คนหนึ่งซึ่งเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับมีสยิดกรือเซะ และมีการพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือเกี่ยวกับมีสยิดกรือเซะหลายเล่ม ดังนั้นประวัติเกี่ยวกับสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมีสยิดกรือเซะจึงมีความพ้องกับหนังสือเล่มดังกล่าว โดยผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมนี้ รับรู้และเชื่อว่ามีสยิดกรือเซะสร้างในสมัยพระยาอินทิรา โดยมีลี้มโตะเคี่ยมเป็นนายช่างผู้ก่อสร้างหรือทำนุบำรุง

ตารางที่ 4.3 ทักษะของผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม : ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมีสยิดกรือเซะ

ทักษะที่เหมือนกัน	ทักษะที่แตกต่างกัน
<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ทราบประวัติของมีสยิดกรือเซะที่ชัดเจน - กล่าวถึงพระยาอินทิรา และการเข้ารับศาสนาอิสลามของพระยาอินทิรา - กล่าวถึงลี้มโตะเคี่ยม 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างในสมัยพระยาอินทิรา แต่ยุคสมัยที่สร้างเสร็จไม่ตรงกัน - ลี้มโตะเคี่ยมเป็นผู้สร้าง / ลี้มโตะเคี่ยมไม่ได้สร้างแต่เป็นผู้บูรณะปรับปรุง - การกล่าวถึงหรือไม่กล่าวถึงศาสนาอิสลาม

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม จำนวน 5 คนที่นับถือศาสนาอิสลามจะให้ความสำคัญและกล่าวถึงการเข้ามาของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานี ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูล 1 คนที่นับถือศาสนาพุทธ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน กล่าวถึงลี้มโตะเคี่ยมและให้ข้อมูลว่าลี้มโตะเคี่ยมเป็นนายช่างผู้สร้างมีสยิดกรือเซะโดยไม่ได้ให้รายละเอียดในเชิงลึกเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ทักษะที่ปรากฏชัดเจนที่สุดของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมคือยุคสมัยของกษัตริย์ที่สร้างมีสยิดกรือเซะอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระยาอินทิราซึ่งศาสนาอิสลามเข้ามามีบทบาทและแผ่ขยายทั่วเมืองปัตตานี

2) คนใน (Insiders) จำนวน 26 คน ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนใน มีความเห็นต่อยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมีสยิดกรือเซะแตกต่างกันไป โดยตำนานเกี่ยวกับยุคสมัยของกษัตริย์หรือสุลต่านที่สร้างมีสยิดกรือเซะนั้น โดยส่วนมากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในมักกล่าวถึงพระยาอินทิ

ราและการเข้ารับอิสลามของพระยาอินทราซึ่งยังผลให้เกิดการสร้างศาสนสถานเพื่อปฏิบัติศาสนกิจตามหลักศาสนาตามมา นั่นคือมัสยิดกรือเซะ

“เรื่องประวัติการสร้าง เรื่องเล่าว่าพญาอินทราไม่สบายให้ซึก อัลฟอชะห์รักษา พอพญาอินทราหายจึงรับอิสลามตั้งแต่นั้น คนในพื้นที่เมืองตานีก็รับอิสลามไปเรื่อยๆ เผยแพร่ไปทั้งหมดสามจังหวัด ดั้งเดิมเป็นพุทธแต่เข้าอิสลามภายหลัง เชคบอกพญาอินทราว่าอิสลามต้องมีที่ละหมาด จึงสร้างมัสยิด ตำนานนี้ว่าโต๊ะเคียมเป็นคนสร้าง แต่ถ้ารูปแบบเป็นทรงอาหรับ ในปีพญาอินทราสร้างไม่เสร็จ มาเสร็จตอนลูกชาย มุสตาฟา อีชะห์ จึงสร้างเสร็จ จริงๆมัสยิดกรือเซะชื่อมัสยิดปินตุกรือบัง เพราะทางเข้าวังอยู่ตรงนั้น” (นิพิธ แวดอเลาะ, สัมภาษณ์ 8 กุมภาพันธ์ 2555)

“มัสยิดกรือเซะนี้ตำนานบอกว่าสร้างโดยสุลต่านมุซัฟฟาร์ ซาห์ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 2 ของสุลต่านปัตตานี ต่อจากกษัตริย์อิสลามคนที่ 1 คือ อิสมาอิล ซาห์ เป็นคนที่ 1 สุลต่านมุซัฟฟาร์ซาห์ เป็นคนที่ 2” (พล.ต.ต.จำรุณ เด่นอุดม, สัมภาษณ์ 26 มกราคม 2555)

ข้อมูลเรื่องการเข้ามาของศาสนาอิสลามโดยกษัตริย์ผู้รับอิสลามพระองค์แรกคือ อิสมาอิล ซาห์ แต่ในส่วนข้อมูลเรื่องยุคสมัยของสุลต่านที่สร้างมัสยิดกรือเซะนั้นอาจจะยังไม่ตรงกัน ขณะเดียวกันยังมีการกล่าวถึงการให้ความสำคัญของประชาชนที่ต้องการศึกษาศาสนาอิสลามซึ่งเป็นเหตุผลของการสร้างมัสยิดเพื่อส่งสอนศาสนา ข้อมูลนี้เปรียบเทียบกับยุคสมัยของปัตตานีที่มีมัสยิดกรือเซะตรงกับกรุงศรีอยุธยา

“สมัยนั้นมัสยิดกรือเซะเป็นแหล่งสอนศาสนา มีชาวอาหรับ ชาวอ่าวเปอร์เซียมา มาค้าขายที่นี้ คนนี้แหละแต่ผมจำชื่อไม่ได้ คนนี้มาถึงที่นี้ก็เลยมาสับสนุนให้ทำมัสยิด ทำอะไร ก็สั่งสอนอะไร มุสลิมนี้สมัยกรุงศรีอยุธยาต้องการความรู้ในด้านศาสนา” (สาธุตี หะยีตาเห และ อาแว เตาะสาตุ, สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555)

นอกจากการกล่าวถึงพระยาอินทราและการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานีแล้ว ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในส่วนใหญ่จะไม่ทราบยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนในที่อยู่ในพื้นที่บ้านกรือเซะที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือที่นับถือศาสนาพุทธ เองก็ตาม ในจำนวนนี้ ประชาชนทั่วไป นักเรียน หรือผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนในที่เป็นอดีตขบวนการ

หรือกลุ่มแนวร่วมก็จะให้ข้อมูลตามเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมาโดยไม่ลงลึกถึงรายละเอียดของยุคสมัยหรือ
 สุลต่าน

“หลวงพ่เป็นคนแม่ลาน ย้ายมาอยู่ที่ใกล้ๆกรือเซะเป็นเวลากว่า 30 ปีแล้ว
 เห็นกรือเซะมาแต่ต้น แต่ไม่รู้เรื่องประวัติกรือเซะ เค้เล่ากันว่าโดนสาบแช่ง สร้างโดม
 ขึ้นไม่ได้ ฟ้าผ่า” (พระครูประสิทธิ์ ธรรมานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดตะเคียนทอง, สัมภาษณ์
 26 กุมภาพันธ์ 2555)

“เกิดปัตตานี เห็นมัสยิดมาแต่เด็ก อยู่กรือเซะ แถวบ้านเรียกมัสยิดเก่า รู้ว่าเป็น
 โบราณสถาน เค้ว่าอย่างนั้น แต่ไม่รู้ประวัติว่าอย่างไร” (แบเลาะ ไม่เปิดเผยชื่อจริง,
 สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555)

“เรื่องกรือเซะ เรื่องมัสยิดนั้นแหละ เล่ามาว่าแต่ก่อนกรือเซะเป็นด้านหน้าของ
 พระราชวัง อยู่ตรงประตูเข้าของพระราชวัง rkk แต่ก่อนมีการเขียนเป็นหนังสือให้อ่าน
 เอง มี 3 แผ่นกระดาษ เป็นเรื่องย่อๆไปตีความเอาเอง บอกว่าแต่ก่อนตรงมัสยิดกรือ
 เซะเป็นประตูทางเข้าของพระราชวัง มัสยิดสร้างเสร็จแล้วแต่แพ้สงครามระยะหลังนี้
 แหละ กองทัพอีกฝ่ายหนึ่งได้เผาทำลาย เสียเฉพาะส่วนบน” (แวรุสลี, สัมภาษณ์ 28
 กุมภาพันธ์ 2555)

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน โดยไม่อ้างอิงเรื่องศาสนาที่นับถือ หลายคนโดยเฉพาะประชาชนใน
 พื้นที่ ยวมัคคุเทศก์ ผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาพุทธ และผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ จะให้คำตอบเกี่ยวกับ
 ตำนานมัสยิดกรือเซะไปในทิศทางของตำนานเรื่องเล่ามากกว่าจะลงลึกเรื่องประวัติศาสตร์หรือยุคสมัย
 ของสุลต่านที่สร้างมัสยิดกรือเซะ ดังนั้นข้อมูลตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน จัด
 ออกได้เป็นทิศทางของข้อมูลคือ

- มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยพระยาอินทราชา แต่สร้างไม่แล้วเสร็จ มาสร้างสำเร็จใน
 สมัยมุฮัมมัด ชาห์
- มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยมุฮัมมัด ชาห์ (ซึ่งเป็นโอรสของพระยาอินทราชา)
- ตำนานมัสยิดกรือเซะที่เคยได้ยินมักเป็นตำนานที่เล่ากันว่ามีความสาบแช่งไม่ให้มัสยิด
 สร้างเสร็จมากกว่าตำนานที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์การสร้างมัสยิดกรือเซะหรือยุค
 สมัยของสุลต่านผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

- มีการกล่าวถึงศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานีโดยเปรียบเทียบยุคสมัยว่าเป็นยุคเดียวกับกรุงศรีอยุธยา

ทิศทางของผลการศึกษาที่ได้รับข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนใน สามารถแสดงให้เห็นทัศนคติของคนในที่เหมือนและแตกต่างกันได้ ดังนี้

ตารางที่ 4.4 ทัศนคติของคนใน : ประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ทัศนคติที่เหมือนกัน	ทัศนคติที่แตกต่างกัน
<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ทราบประวัติของมัสยิดกรือเซะที่ชัดเจน - กล่าวถึงพระยาอินทिरา และการเข้ารับศาสนาอิสลามของพระยาอินทिरา - กล่าวถึงลิ้มโต๊ะเคี่ยม - กล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้ยินเรื่องคำสาปแช่งมากกว่าตอบว่าสร้างในยุคสมัยของสุลต่านองค์ใด 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างในสมัยพระยาอินทिरา แต่ยุคสมัยที่สร้างเสร็จไม่ตรงกัน / กับสร้างสมัยมูรซัฟฟิร ซาห์ - การกล่าวถึงหรือไม่กล่าวถึงศาสนาอิสลาม

3) คนนอก (Outsiders) จำนวน 18 คน ทั้งหมดให้ข้อมูลว่าไม่ทราบประวัติศาสตร์หรือยุคสมัยของสุลต่านผู้ก่อสร้างมัสยิดกรือเซะที่ชัดเจน

“เรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ ได้ยินสายสาปแช่งจึงสร้างมัสยิดไม่เสร็จ” (หญิงไทยพุทธ, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2554)

“ไม่รู้เหมือนกันว่าสร้างเมื่อไหร่ ตอนนั้นกษัตริย์รับอิสลาม ก็สร้างมัสยิด” (ผู้มาฟังคำสอนที่มัสยิดกรือเซะ, สัมภาษณ์ 31 มกราคม 2555)

“ไม่ทราบประวัติเลย เคยได้ยินตำนานว่าลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นคนสร้าง” (นักท่องเที่ยวนางานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว, สัมภาษณ์ 17 กุมภาพันธ์ 2554)

ตารางที่ 4.5 ทักษะของคนนอก : ประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ทักษะที่เหมือนกัน	ทักษะที่แตกต่างกัน
- ไม่ทราบประวัติหรือยุคสมัยที่ชัดเจน - เคยได้ยินชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยม	- ไม่ค่อยแตกต่าง

4) ภาครัฐ (Government) จำนวน 18 คน ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาครัฐนี้ ประกอบด้วย ฝ่ายปกครองในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ฝ่ายพลเรือนที่มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบงานทางด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว และฝ่ายความมั่นคง โดยผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มภาครัฐนี้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์หรือสุลต่านผู้สร้างมัสยิดกรือเซะไว้หลายทิศทาง ดังนี้

ทิศทางของตำนานประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับความรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี รวมถึงการที่เจ้าเมืองปัตตานีพระองค์แรกที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามคือพระยาอินทราชาที่ยังผลให้เกิดการก่อสร้างมัสยิดประจำเมืองนั้นคือมัสยิดกรือเซะ

“สมัยที่แล้วมาเค้าว่า แมววิ่งตามเป็นกิโล แมววิ่งไม่ตก ที่นี่เป็นท่าเรือ มาเจอที่ท่าเรือ มาเจอมัสยิดตรงทางออกของท่าเรือ ทางออกของอาหรับ เปอร์เซียมา ก็ว่าคนนั้นแหละมาสร้างมัสยิดหลังแรกของประเทศไทย ดูลักษณะไปเที่ยวที่อยุธยาเหมือนกันเลย ยิ่งไปยุโรป ไปดูลักษณะของมรดกโลกของเค้า หินคล้ายๆมัสยิด แล้วก็มียาน สงสัยไอ้พวกนี้มาจากทางยุโรป ทางเปอร์เซีย เป็นอาหรับมาสร้าง คนละยุคกับเจ้าแม่เลย มัสยิดมาก่อน นานมาก” (หะมะนาวี มะรอแอ, สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2555)

“มัสยิดกรือเซะนี้สร้างสมัยพระยาอินทราชาหรือสุลต่านอิสมาแอล ซาห์ เสร็จแล้วก็มาเสร็จสมบูรณ์สมัยรายอฮิยา รายอเซียว ” (แวอุมาร์ แวดอเลาะ, สัมภาษณ์ 24 กุมภาพันธ์ 2555)

“ตามที่เล่าขานกันมา รู้จักกันมา เมื่อ 400-500 ปีก่อน มีการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะโดยเจ้าผู้ครองนครปัตตานีที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นคนที่ก่อสร้าง ที่รับทราบกันมา หลังจากนั้น ก็มาสู่ยุคที่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมเข้ามาที่ปัตตานี แล้วเจ้าเมืองก็มอบหมายให้ซ่อมมัสยิดเดิม อันนี้เป็นที่เล่ากันมา” (ขวัญชาติ วงศ์สุวรรณันต์, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2555)

ในส่วนของคุณมุลยุคสมัยของกษัตริย์หรือสุลต่านที่สร้างมัสยิดกรือเซะนั้น จะพบว่า ข้าราชการฝ่ายพลเรือนที่มีหน้าที่ด้านวัฒนธรรมทั้งระดับจังหวัดและระดับอำเภอ จะให้ข้อมูลเชิงลึก ในรายละเอียดของการสร้างมัสยิดกรือเซะ โดยลงลึกถึงรายละเอียดตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองจนกระทั่ง กล่าวถึงความรุ่งเรืองของเมืองปัตตานีและการเข้ารับอิสลามของเจ้าเมือง

“เมืองโกตามลิษัยตอนนั้นส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธมหายาน แต่วิถีที่ผสมผสานในความเป็นฮินดู เจ้าเมืองที่นับถือพุทธมหายานตอนนี้ก็มี พระฤทธิเทวา พระเจตบุตรา พระอัยกา กรุปพิชัยมหายานา บางที่เขาเรียกมหายานะ หรือมหาจันทราร ลูกของกรุปพิชัยมหายานาชื่อว่าอินทริรา อินทริราได้มาสร้างอาณาจักรใหม่ ชื่อ ปาตานี อินทริราตอนนั้นนับถือศาสนาพุทธมหายาน แล้วก็มีความอาหรับเยเมน ได้เดินทางมาพื้นที่ตรงนี้ เป็นพ่อค้า แล้วก็ยังเป็นนักเผยแพร่ศาสนา แล้วก็ไปหมอบ ศาสนาอิสลามมี 4 นิกาย แต่นิกายที่เขานำมาคือนิกายซาฟีอี้น มันมีนิกายฮัมบาลี มาลีกี ซาฟีอี้นและฮานาบี แต่ที่นำมาคือซาฟีอี้น มาจากโลกอาหรับ มาจากเยเมน ในช่วงนั้นเจ้าเมือง เจ้านครรัฐที่ชื่ออินทริรานี้ไม่สบาย เป็นโรคผิวหนัง บางที่เขาบอกว่าโรคเรื้อรัง ไม่สามารถรักษาหายได้ พ่อค้าชาวอาหรับคนนี้ชื่อว่า เซค ซาฟีฮู ก็ได้ไปรักษาจนหาย พอหายปั๊บ อินทริรา ก็รับศาสนาอิสลาม เมื่อรับศาสนาอิสลามวิถีชีวิตก็ยังไม่ได้อยู่ในกรอบของศาสนา ก็ยังใช้ความเป็นฮินดู ความเป็นพุทธมหายานเพราะเพิ่งรับอิสลาม ยังไม่รู้ว่าความเป็นวิถีชีวิตอิสลามเป็นยังไง ก็เรียนไปเรื่อยๆ ในช่วงของท่านก็มีผลงานที่ชัดคือสร้างปืนใหญ่ 3 กระบอก ซึ่งผู้ที่ออกแบบในการสร้างชื่อว่า เซค อับดุลซอมมัด ปืนใหญ่ 3 กระบอกก็มี 1 ครินครา หรือว่า ครินคร 2 ศรีปาตานี หรือพญาตานี และมหาเลลา 3 กระบอก ส่วนพญาตานีนั้นก็ถูกเอาไปไว้หน้ากระทรวงกลาโหม แต่ว่าครินครานี้จมในแม่น้ำตอนที่ขยับย้ายไปในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อพระยาอินทริรา รับอิสลามปั๊บ ท่านก็เสียชีวิตไป ศพของท่านก็ฝังที่ตำบลบาราโหม หลังจากนั้นลูกชายของท่านชื่อว่า มุฮัมมัด ท่านมีลูก 3 คน คนที่หนึ่งเป็นผู้ชายชื่อ มุฮัมมัด คนที่สองเป็นผู้หญิงชื่อ อายูมะ คนที่สาม เป็นผู้ชายชื่อว่ามังโซ คนแรกที่เป็นกษัตริย์สืบทอดจากพระยาอินทริรา มุฮัมมัด เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างมัสยิดกรือเซะ ตอนนั้นท่านก็เพิ่งรับอิสลามเหมือนกัน ท่านก็ได้ถามเซค ซาฟีฮูดิน ได้ถามว่าสัญลักษณ์ของอิสลามคืออะไร เซค ซาฟีฮูดิน ก็ตอบว่าสัญลักษณ์ของอิสลามคือมัสยิด ก็มีการพูดคุยว่ามัสยิดเขาทำหน้าที่อะไรยังไง เซค ซาฟีฮูดินก็ได้เล่าสู่กันฟังว่ามัสยิดก็เป็นที่ศูนย์รวมของศาสนิกชนที่นับถือศาสนาอิสลามเพื่อมารวมตัวกันในการทำศาสนกิจ ตามศาสนา 5 เวลา ทุกคนจะต้องมาละหมาดที่มัสยิดวันละ 5 เวลา พระองค์ก็เห็นว่ามัสยิดมีความสำคัญและก็

เป็นศาสนกิจที่พระเจ้าทรงให้สร้าง ต้องมี ท่านเลยประกาศให้การคลังแล้วก็ให้ราษฎร ได้อาเงินของคลังในวังมาสร้างมัสยิด ซึ่งสร้างสองหลัง หลังที่หนึ่งคือมัสยิดกรือเซะ หลังที่สองก็ข้ามปากฝั่งโน้น คือมัสยิดดาโต๊ะ สองหลังนี้แหละ ก็ถูกสร้างเสร็จเรียบร้อย ก็มีการละหมาดทั้ง 5 เวลา ทั้งโดมทั้งอะไรก็เสร็จเรียบร้อยหมด” (ปรีดี มะนีวัน, สัมภาษณ์ 3 กุมภาพันธ์ 2555)

“ความเป็นมาที่ไม่ชัดเจนต่างๆ อาจจะเป็นเกี่ยวเนื่องกับตำนานที่กล่าวถึง มี 3 แนวทาง คือ แนวทางแรกเรื่องของเมืองปัตตานี สร้างขึ้นในสมัยสุลต่านมูฮัมหมัด ชาห์ และผู้นำผู้รู้ในเรื่องของศาสนาอิสลาม ชีคยูตุดีน สร้างมัสยิด 2 แห่ง คือ มัสยิดกรือเซะ หรือมัสยิดปินตุกรือบัง คือมัสยิดประตูเมืองแฉวงกรือเซะ ก็คือมัสยิดกรือเซะ ตามหนังสือที่เราให้แนวทางไว้ที่ทำกัน....คือมันมี 3 แนวทางจากผู้ผู้ค้นคว้า แต่แนวทางของสำนักโบราณคดีเรามีประวัติเกี่ยวเนื่องประวัติความเป็นมาของประวัติศาสตร์ปัตตานี ประวัติศาสตร์ชาติไทยในปี พ.ศ. 2478 ที่เราประกาศขึ้นทะเบียน” (เขาวลิตร์ สุวรรณรัตน์, สัมภาษณ์ 30 มกราคม 2555)

ข้อมูลที่พ้องกันที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐนี้ อีกแนวทางหนึ่งคือการได้รับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะแบบที่เคยได้ยินมาจากตำนานเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้จะไม่หลงลึกในรายละเอียดของประวัติศาสตร์หรือยุคสมัย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ไม่หลงลึกในรายละเอียดทางประวัติศาสตร์จะเป็นผู้ให้ข้อมูลภาครัฐที่อยู่ในฝ่ายความมั่นคง

“รู้สึกจะเป็นเรื่องเล่าที่เขาเล่ามาเท่านั้นเอง ก็เหมือนที่ได้ยินมานั้นแหละ เรื่องเกี่ยวกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่พี่ชายมาอยู่ก่อนแล้วก็ตามมา ก็เหมือนกับเรื่องเล่าแต่ว่า ในตำนาน ในประวัติจริงๆไม่เคยอ่าน ยังไม่เคยพบ” (พลโทสำเร็จ ศรีทราย, สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2555)

“เคยได้ยินมานานมากแล้ว ก็เหมือนกับที่รู้กันว่า ก็คือว่า เป็นใครมาแต่งงานกัน ยังไง นั่นแหละ....” (พ.ต.อ.โพธิ์ สวยสุวรรณ, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2555)

ผลการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของภาครัฐในประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์หรือสุลต่านผู้สร้างมัสยิดกรือเซะจึงมีข้อมูลที่สอดคล้องไปใน 3 ทิศทางด้วยกัน คือ

- ให้ข้อมูลตำนานมัสยิดกรือเซะที่กล่าวถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี

- ให้ข้อมูลตำนานมัสยิดกรือเซะที่ให้น้ำหนักในทิศทางของช่วงเวลาตามประวัติศาสตร์ และอาจมีการอ้างอิงยุคสมัยที่สอดคล้องกับกรุงศรีอยุธยา
- ให้ข้อมูลอย่างกลางๆ ไม่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ แต่กล่าวถึงเรื่องตำนานที่เคยได้ยิน การบอกเล่าแบบพื้นบ้าน ปากต่อปาก นั่นคือตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ขณะที่ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนจากข้อมูล การให้รายละเอียดของยุคสมัยหรือ กษัตริย์ ซึ่งหมายรวมถึงการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จะมีการให้ข้อมูลหรือไม่ให้ข้อมูลที่ แตกต่างกัน

ตารางที่ 4.6 ทักษะของภาครัฐ : ประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ทักษะที่เหมือนกัน	ทักษะที่แตกต่างกัน
<ul style="list-style-type: none"> - ให้ข้อมูลยุคสมัยที่ชัดเจน - กล่าวถึงประวัติศาสตร์ปัตตานี ความรุ่งเรืองของกรือเซะ ประวัติการรับศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการของอาณาจักรปัตตานีโดยเจ้าเมืองชื่อพระยาอินทราชา - มัสยิดกรือเซะสร้างสมัยสุลต่านมูฮัมหมัด ฟาร์ (โอรสของพระยาอินทราชา) 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ข้อมูลตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัตตานี VS การให้ข้อมูลตำนานมัสยิดกรือเซะที่พ้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

5) สถาบันการศึกษา (Academics) ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในส่วนของสถาบันการศึกษานี้มีจำนวน 11 คน ประกอบด้วย บุคลากรในระดับโรงเรียน 6 คน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียนในพื้นที่กรือเซะ และต.ตันหยงลุโละ 4 คน อาจารย์สอนศาสนาอิสลาม 1 คน และนายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนใต้ 1 คน

บุคลากรในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยหรือสถาบัน จำนวน 5 คน ได้แก่ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย 2 คน นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยา 1 คน นักวิชาการสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา 1 คน และนักวิชาการประธานศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชายแดนใต้ 1 คน

ผลการศึกษาพบว่าประเด็นเรื่องยุคสมัยที่สร้างมัสยิดกรือเซะนั้น ผู้ให้ข้อมูลมักให้ความสำคัญกับยุคสมัยในเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเป็นการให้น้ำหนักและอ้างอิงเกณฑ์ยุคสมัยที่

แตกต่างกัน โดยอิงประวัติศาสตร์เมืองปัตตานี หรืออ้างอิงเข้ากับประวัติศาสตร์ส่วนกลางของประเทศ ไทยคือสมัยสุโขทัยหรืออยุธยาซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่ตรงกัน

“ดูในประวัติศาสตร์มัลยิดกรือเซะซึ่งเกี่ยวข้องกับอาการปกครองของเจ้าเมืองปัตตานีแต่ดั้งเดิมมา ซึ่งมัลยิดกรือเซะนี้ได้รับการยอมรับจากประวัติศาสตร์ คือมัลยิดเป็นประตูเข้าเมืองของกรือเซะ ซึ่งมัลยิดนี้มี 2 มัลยิดที่เหมือนกัน 1 มัลยิดกรือเซะและ 2 มัลยิดดาโต๊ะที่ยะหริ่ง อยู่ข้างใน ซึ่งทางนั้นเป็นทางน้ำทางทะเล ทางนี้เป็นทางบก จะเข้าประตูเมืองปัตตานีต้องเจอมัลยิดก่อนเพราะส่วนมากคนมุสลิมแต่ก่อนจะเข้าเมืองก็ต้องเจอมัลยิดก่อน ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมเป็นหลักการศึกษา เวลาจะเข้าหาเจ้าเมืองจะเข้าไปในตัวเมืองก็ต้องอยู่ในมัลยิดก่อนซึ่งจะต้องมีการทำพิธีละหมาด ทำพิธีเกี่ยวกับศาสนา เพราะฉะนั้นถ้าเราดูรูปแบบของมัลยิดระหว่างสองมัลยิดนี้เหมือนกัน เท่ากัน แต่มัลยิดดาโต๊ะตอนนี้ยังเป็นมัลยิดกลาง ยังเป็นมัลยิดที่ทำการพิธีละหมาดวันศุกร์อยู่ ซึ่งได้รับการอนุญาตเพื่อเป็นมัลยิดกลางของหมู่บ้านต่างกับมัลยิดกรือเซะ เพราะฉะนั้นมัลยิดกรือเซะนี้เป็นมัลยิดที่ในเชิงของประวัติศาสตร์” (ดร.อาฮาหมัดกาแม แวมูซอ, สัมภาษณ์ 29 กุมภาพันธ์ 2555)

“สถานที่สร้างมัลยิดกรือเซะขึ้นมาตรงนี้เหมือนกับเป็นแหล่งชุมชน เป็นเมืองท่า ถ้าเราศึกษาประวัติไปเรื่อยๆ ว่าเดิมตรงนี้นั้น จังหวัดปัตตานีตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามนั้นยังนับถือศาสนาพุทธ เสร็จแล้วก็มาในสมัยที่เผยแพร่ศาสนาอิสลาม เข้ามาโดยกลุ่มพ่อค้าชาวเปอร์เซีย ก็มีการประกาศให้นับถือศาสนาอิสลาม แล้วก็เริ่มมีมัลยิดมีสุเหร่าขึ้นมา ก่อน ก็อยู่ในตอนปลายสมัยสุโขทัย” (สุพล จันทรประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

“กรือเซะนั้นปัจจุบันเป็นหมู่บ้านเล็กๆอยู่ห่างจากเมืองปัตตานีประมาณ 7 กิโลเมตร ในอดีตนั้นเป็นที่ตั้งของเมืองปัตตานีสมัยอยุธยา ร่วมสมัยกับอยุธยา หลักฐานพวกนี้ก็มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรองรับ คือประวัติศาสตร์ปัตตานี เพื่อที่จะยืนยันว่าปัตตานีตรงนี้ร่วมสมัยกับอยุธยา ไม่เก่าไปถึงสุโขทัย ไม่เก่าไปถึงทวาราวดีหรือศรีวิชัย... เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ปัตตานีมีทางเดินของเขา เป็นยุคสมัยมา เพราะฉะนั้นที่กรือเซะจะเป็นเมืองปัตตานีสมัยอยุธยา สองสถานที่ที่เรารู้จักกันมากคือมัลยิดกรือเซะและสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ซึ่งสองสิ่งนี้ปัจจุบันมาอยู่ติดกัน แต่เดิมไม่ได้อยู่ติดกัน (ครอง

ชัย หัตถา, เสวนาวิชาการเรื่องมัสยิดกรือเซะในประวัติศาสตร์นครปัตตานี 1 กุมภาพันธ์ 2555)

เกี่ยวกับยุคสมัยการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะนั้น มักมีต้นทางมาจากงานวิจัยและหนังสือประวัติศาสตร์ของนักวิชาการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี โดยจะกล่าวถึงช่วงเวลาการสร้างมัสยิดกรือเซะตรงกับสมัยพระยาอินทิรา แต่มาสร้างแล้วเสร็จในสมัยมุฮัมมัด ซาห์ ส่วนนามของชายชาวจีนชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยมนั้นปรากฏว่าเป็นช่างช่วยบูรณะในสมัยรายอ อีเยา ซึ่งงานเขียนชิ้นนี้ถูกใช้อ้างอิงเสมอ

ตารางที่ 4.7 ทักษะของบุคลากรในสถาบันการศึกษา: ประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ทักษะที่เหมือนกัน	ทักษะที่แตกต่างกัน
- ให้ข้อมูลยุคสมัยที่อ้างอิงข้อมูลประวัติศาสตร์	- เชื่อมโยงยุคสมัยเข้ากับประวัติศาสตร์ปัตตานี / เชื่อมโยงยุคสมัยเข้ากับประวัติศาสตร์ส่วนกลาง

6) สื่อ (Media) ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสื่อ มีจำนวน 6 คน เป็นสื่อที่อยู่ในพื้นที่ปัตตานีและสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 4 คน สื่อที่มาจากส่วนกลาง 2 คน ในจำนวนสื่อส่วนกลางหรือมีพื้นที่ทำงานฐานอยู่ส่วนกลางนี้ มี 1 คน ที่มีพื้นเพถิ่นกำเนิดอยู่ในพื้นที่บ้านดงญอง จ.นราธิวาส

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะนั้น โดยทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูลไม่ระบุยุคสมัยของมัสยิดกรือเซะ แต่กล่าวถึงการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานีซึ่งหมายถึงการที่กษัตริย์อินทिरาธิราชรับศาสนาอิสลามและเริ่มมีมัสยิดกรือเซะในราวยุคนั้นหรือหลังจากนั้น

“มัสยิดกรือเซะคือมรดกวัฒนธรรมที่ยืนยันถึงการเข้ามาของโลกอิสลามในโลกมลายู“ (ขุมศักดิ์ นรารัตน์วงศ์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2555)

การนอกจากนี้ยังพบข้อมูลเกี่ยวกับช่วงเวลาการกำเนิดมัสยิดกรือเซะจากผู้ให้ข้อมูลไปในทิศทางอื่นอีกเช่น การไม่รู้จักประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะเลยหรือไม่มีความทรงจำร่วมกับประวัติศาสตร์ปัตตานีด้วยเหตุผลทางภูมิศาสตร์

“บ้านเดิมผมอยู่สุโขทัยโลก ที่บ้านผมจะสนิทกับมาเลเซีย ความรู้สึกมันจะแยก
กับปัตตานี” (เลาะ, ปัตตานีฟอรั่ม, สัมภาษณ์ 27 กุมภาพันธ์ 2555)

รวมทั้งการที่รู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านจากตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จึงไม่ระบุ
รายละเอียดของยุคสมัยการสร้างหรือประวัติศาสตร์ได้ แต่มักเชื่อมโยงถึงตำนานฉบับที่บอกเล่ากัน
ปากต่อปาก

“รู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ฉะนั้นเรื่องใครสร้าง
สร้างเมื่อไหร่ ยังไงไม่รู้” (วินัย ดิษฐจร, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2554)

ผลการศึกษาทัศนะของผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ พบว่ามีทิศทางของข้อมูลค่อนข้างชัดเจนว่า
มีความไม่ชัดเจนในประเด็นของเรื่องยุคสมัยของการสร้างมัสยิดกรือเซะหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือ
เซะ ขณะเดียวกันกลับพบการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานี
ที่แพร่ขยายอย่างกว้างขวางซึ่งตรงกับสมัยพระยาอินทิรา

ตารางที่ 4.8 ทัศนะของสื่อ : ประเด็นยุคสมัยของกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ทัศนะที่เหมือนกัน	ทัศนะที่แตกต่างกัน
- มีข้อมูลที่ไม่ชัดเจนเกี่ยวกับยุคสมัย	- ได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับตำนาน เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว / ไม่สนใจหรือไม่รู้เรื่อง ตำนานมัสยิดกรือเซะเลย

ผลการศึกษาในประเด็นยุคสมัยการสร้างมัสยิดกรือเซะจากผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วน
ได้ส่วนเสียทั้ง 6 กลุ่ม ปรากฏว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อ้างถึงตำนานที่กล่าวว่ามัสยิดกรือเซะสร้าง
สมัยพระราชอาลีฮามดุล ซาห์ (พระยาอินทิรา) โดยกล่าวถึงก่อนหน้าที่อาณาจักรปัตตานีจะรับนับถือ
อิสลาม ประชาชนในดินแดนแห่งนี้เคยเคารพนับถือศาสนาพุทธ ฮินดู เมื่อศาสนาอิสลามเข้ามา
แพร่หลาย โดยเชค ปาไซ สามารถโน้มน้าวให้พระยาอินทิราเข้ารับศาสนาอิสลามได้ ศาสนาอิสลามจึง
ปักหลักในแผ่นดินปัตตานี นับแต่บัดนั้น ดังนั้นมัสยิดกรือเซะจึงเป็นมัสยิดหลังแรกของปัตตานีดารุสสล
ลาม ทั้งนี้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยส่วนใหญ่ก็มีได้ให้รายละเอียดเชิงลึกในแง่ของประวัติศาสตร์การ
ก่อสร้าง หรือยุคสมัยว่าแล้วเสร็จเมื่อใด หากแต่ให้ความสำคัญกับพญาอินทิราผู้รับนับถือศาสนา
อิสลามและทำให้ศาสนาอิสลามรุ่งเรืองในอาณาจักรปัตตานี

ขณะเดียวกัน ตำนานมัสยิดกรือเซะอีกตำนานหนึ่งที่สามารถให้รายละเอียดของลำดับเวลาได้ชัดเจนกว่าก็ถูกพุดถึงอยู่ในแทบจะทุกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยตำนานนี้กล่าวว่า มัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยสุลต่านอิสมาอีล ชาห์ หรือเดิมชื่อพญาอินทிரาชซึ่งประสูติเป็นโรคผิวหนังปริแตก ต่อมาจึงได้ให้เชค ซาอิดเป็นผู้รักษาและในที่สุดเข้ารับศาสนาอิสลามตามคำขอรั้งของเชค ซาอิด ครั้นแล้วเชค ซาอิด จึงกล่าวแก่พญาอินทிரาชว่าในศาสนาอิสลามต้องมีศาสนสถานสำหรับละหมาด พญาอินทிரาชจึงได้ให้สร้างมัสยิดแต่มาแล้วเสร็จในสมัยสุลต่านมูซัฟฟิร ชาห์ พระโอรสของพญาอินทிரาช (ซึ่งตรงกับแนวทศนะของนักวิชาการสองท่านคือ ครองชัย หัตถา, 2549, น.13; และอัยหมัดสมบุรณ์ บัวหลวง, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) ตำนานนี้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ให้ความเห็นไปในทิศทางนี้มักเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในแวดวงการศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นต้นทางของการค้นคว้าวิจัย ตำนานมัสยิดกรือเซะตำนานนี้จึงถือเป็นการค้นคว้าหาข้อมูลและมีความเป็นวิชาการ ถูกเผยแพร่ต่อไปในวงกว้าง จึงมีการนำไปใช้ถ่ายทอดบอกเล่า เป็นแหล่งข้อมูลในระดับทุติยภูมิที่ถูกอ้างอิงมากที่สุด กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆที่รับข้อมูลตำนานชุดนี้มาจึงได้แก่กลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่ต้องการแสวงหาความรู้ประวัติของท้องถิ่นตนเอง กลุ่มคนใน และที่มีบทบาทสำคัญที่สุดการใช้ข้อมูลตำนานแนวนี้จากกลุ่มภาครัฐ เนื่องจากตำนานมัสยิดกรือเซะที่กล่าวว่ามีมัสยิดกรือเซะสร้างในสมัยพญาอินทிரาชแล้วเสร็จในสมัยสุลต่านมูรศอฟ ชาห์ บุตรชายของพญาอินทிரานี้ ได้ถูกกล่าวถึงในวงราชการและถูกนำไปใช้ต่อในกลุ่มสถาบันการศึกษาในท้องที่ อาทิ ประกอบอยู่ในชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้รับการบอกเล่าอีกทอดหนึ่งจากนักเรียน หรือยุวมัคคุเทศก์

นอกจากนี้ยังพบการระบุถึงประวัติการสร้างมัสยิดอีกแนวทางหนึ่ง สันนิษฐานว่า มัสยิดกรือเซะสร้างในระหว่างสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประวัตินี้ดังกล่าวปรากฏในเอกสารของราชการ และบอร์ดให้ความรู้แก่นักเรียนชมรมมัคคุเทศก์น้อยในโรงเรียนบ้านกรือเซะ (ภาพประกอบที่ 4)

ภาพประกอบที่ 4 ประวัติมัสยิดกรือเซะ ที่ชมรมมัคคุเทศก์น้อย โรงเรียนชุมชนบ้านกรือเซะ

ผู้วิจัย, 02-02-2555

“มัสยิดกรือเซะ ตั้งอยู่ริมถนนสายปัตตานี – นราธิวาส สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ ระหว่าง พ.ศ.2121 ถึง 2136 ก่อสร้างเป็นแบบเสากลม ก่ออิฐถือปูนแบบตะวันออกกลาง มีหลังคาโดมซึ่งยังสร้างไม่แล้วเสร็จ” (แผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ.2553 – 2556)

เมื่อเทียบเคียงปีพุทธศักราช 2121 – 2136 กับช่วงเวลาการครองเมืองที่อาณาจักรปัตตานีดารุสสลาม จะตรงกับช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวอยู่ในปลายยุคสมัยของ สุลต่านบาฮาตุร ซาห์ (ค.ศ. 1573 – 1584) ต่อเนื่อง ราซัน ฮิญา (ค.ศ.1584 – 1616) (อารีฟิน บินจิ, อ.ล่อแมน, ชูฮัยมีย์ อิสมาแอล, 2550, น. 160) หรือในช่วง พ.ศ.2116 – 2127 ต่อถึงปี พ.ศ. 2127 – 2159

ในเรื่องประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะนี้ แม้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางคนจะไม่ทราบประวัติแน่ชัดแต่ในความบางเบาของข้อมูลนั้นก็ยังมีนามของพญาอินทிரากฎขึ้นด้วย ขณะที่ ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มบุคคลภายนอกนั้น มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนหลายคนที่ให้ข้อมูลว่าไม่มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ไม่ทราบประวัติความเป็นมาของมัสยิดกรือเซะ และไม่กล่าวถึงสุลต่านหรือกษัตริย์องค์ใดยกเว้นชื่อลิ้มโต๊ะเคียม ชายชาวจีนผู้นี้จึงเป็นบุคคลสำคัญอีกผู้หนึ่งที่ปรากฏอยู่ในมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อประเด็นการสร้างมัสยิดกรือเซะ โดยชื่อของลิ้มโต๊ะเคียมนี้ถูกกล่าวถึงในทุกกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หน้าที่ของลิ้มโต๊ะเคียมที่มีต่อมัสยิดกรือเซะมีทั้งเป็นนายช่าง เป็นผู้บูรณะ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางคนไม่ได้ให้ความชัดเจนว่าลิ้มโต๊ะเคียมทำอะไร แต่ลิ้มโต๊ะเคียมก็เกี่ยวพันกับมัสยิดกรือเซะด้วยเช่นกัน

ตารางที่ 4.9 แนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิด

กรือเซะ : ยุคสมัยสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ

ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	แนวคิดและมุมมองที่มีต่อยุคสมัยสุลต่านผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างในสมัยพญาอินทรา แล้วเสร็จในสมัยสุลต่านมูรศอฟ ซาห์ (บุตรชาย) - สร้างในสมัยพญาอินทรา แต่ไม่ระบุว่าแล้วเสร็จในสมัยใด - เล่าถึงยุคสมัยพญาอินทราที่รับศาสนาอิสลามและการสร้างมัสยิดเป็นไปตามหลักการของศาสนาเพื่อใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจ - นายช่างผู้สร้างคือ ลืมโตะเคี่ยม - ไม่ระบุยุคสมัยของการสร้าง แต่ให้ความสำคัญกับลืมโตะเคี่ยมว่าเป็นผู้สร้างและยอมรับเรื่องลี้มกอเหนี่ยว
คนใน	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างในสมัยพญาอินทรา แล้วเสร็จในสมัยสุลต่านมูรศอฟ ซาห์ (บุตรชาย) - ลืมโตะเคี่ยมเป็นนายช่างผู้สร้าง - สร้างในสมัยที่ปัตตานีปกครองตรงกับช่วงกรุงศรีอยุธยา
คนนอก	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะ - เคยได้ยินว่าลืมโตะเคี่ยมเป็นคนสร้าง
ภาครัฐ	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างในสมัยพญาอินทรา แล้วเสร็จในสมัยสุลต่านมูรศอฟ ซาห์ - มัสยิดกรือเซะสร้างตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2121-2136) - สร้างในสมัยมูรศอฟ ซาห์ - ลืมโตะเคี่ยมเป็นผู้บูรณะในสมัยราชินีฮิยา
สถาบันการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างในสมัยพญาอินทรา แล้วเสร็จสมัยมูรศอฟ ซาห์ - มีลืมโตะเคี่ยมปรากฏชื่อเป็นผู้สร้างหรือบูรณะ - ตำนานที่ได้รับการยอมรับและถูกนำไปใช้อ้างอิงอย่างแพร่หลาย คือตำนานที่ค้นคว้าเรียบเรียงโดย ศ.ดร.ครองชัย - เสนอข้อมูลประวัติที่ไม่ตรงกัน - ยังไม่มีข้อสรุปตรงกัน - มีการอ้างอิงยุคสมัยเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ปัตตานี / ประวัติศาสตร์ส่วนกลาง (รัฐไทย)
สื่อ	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างสมัยพญาอินทรา - กำเนิดพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามในลังกาสุกะก่อนเปลี่ยนเป็นปัตตานี - สื่อจากส่วนกลาง ไม่ทราบประวัติที่แน่ชัด ได้ยินแต่ว่ามี ความเกี่ยวข้องกับลืมโตะเคี่ยม

4.2.1.2 ลักษณะการรับรู้ถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะ

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 85 คน มีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 83 คน ที่ผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากการพูดคุยสัมภาษณ์ซึ่งเป็นการสื่อสาร 2 ทาง คือผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ถ่ายทอด พูดคุยและผู้ศึกษาเป็นผู้ซักถาม แลกเปลี่ยน รับฟังและบันทึก ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลอีก 2 คน ซึ่งเป็นนักวิชาการและอาจารย์ในสถาบันการศึกษา ผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากการเข้าร่วมฟังสัมมนาวิชาการที่มีหัวข้อเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะ และสัมมนาวิชาการเกี่ยวกับการเข้ามาของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานีและในพื้นที่คาบสมุทรมลายู ซึ่งการสัมมนาวิชาการดังกล่าวผู้ให้ข้อมูลทั้งสองเป็นวิทยากร ต่อจากนั้นจึงได้สัมภาษณ์พูดคุยเป็นการส่วนตัว

โดยลักษณะการเก็บข้อมูลนั้น ผู้ให้ข้อมูลถ่ายทอดเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะแก่ผู้ศึกษาโดยการบอกเล่า ซึ่งการเล่าเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นผู้ให้ข้อมูลได้ย้อนความทรงจำที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ ทวนทบทวนการถ่ายทอดตำนานที่ได้รับฟังสืบมา นอกเหนือจากข้อมูลที่ได้จากการสัมมนาวิชาการ ผลการศึกษาจึงพบลักษณะการรับรู้หรือถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะที่สำคัญ คือมีลักษณะการถ่ายทอดแบบปากต่อปากหรือเล่าสู่กันฟังอยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม แต่ละกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีรูปแบบการบอกเล่าตำนานมัสยิดกรือเซะ ดังนี้

1) ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 6 คน ให้ข้อมูลแก่ผู้ศึกษาด้วยการบอกเล่าจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ลักษณะการรับรู้ตำนานของผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมส่วนใหญ่รับฟังจากเรื่องบอกเล่าสมัยเด็ก

“เรื่องมัสยิดกรือเซะ ได้ยินตอนที่เรียน เป็นเรื่องเล่าในโรงเรียน” (มุหมัดซอเแดง, สัมภาษณ์ 14 มีนาคม 2555)

“ตอนประถมได้ฟังจากในโรงเรียน เรื่องมีคำสาปแช่ง แขนงคอ ประชดพี่ชาย พอมัธยม เกิดคำถาม ก็ถามبابอ ถามอา บาบอเล่าว่าไม่ใช่ (คือไม่ใช่เรื่องที่มีคำสาปแช่ง) ก็เป็นอะไรที่แย้งกัน” (ไม่เปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2555)

เบื้องต้นของข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับฟังเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ มักได้ฟังตั้งแต่สมัยเด็กๆ เป็นเรื่องเล่าในโรงเรียน ซึ่งกลายเป็นเรื่องเล่าสู่กันฟังและเด็กๆมักกล่าวถึงเรื่องตำนานที่มีคำสาปแช่งตามประสา “เค้าเล่ากันว่า....” หลังจากนั้น ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะเกิดความสงสัยและตั้งคำถาม ผู้ให้ข้อมูลหลายคนจึงสอบถามกับผู้ใหญ่ในบ้าน พ่อแม่หรือคนเฒ่าคนแก่ นอกจากนั้นยังมีผู้ให้ข้อมูลหลายคนที่เริ่มแสวงหาความรู้ด้วยการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะเพิ่มเติม อาทิ การซื้อหนังสือประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะของนักวิชาการมาอ่าน ซึ่งมีผู้ให้

ข้อมูลแสดงหนังสือเล่มดังกล่าวให้ผู้ศึกษาดูถึง 3 คน รวมทั้ง ผู้ให้ข้อมูลยังมีการศึกษา รับฟัง และกล่าวถึงประวัติหรือชะจากนักวิชาการในพื้นที่ซึ่งเป็นการรับฟังมาอีกทอดหนึ่งแล้วจึงมาถ่ายทอดสู่ผู้ศึกษา

ในส่วนของผู้ให้ข้อมูลเชื้อสายจีน นับถือศาสนาพุทธ และเป็นกรรมการมูลนิธิเทพบุษนียสถาน เคยได้ยินตำนานมัสยิดแบบรับฟังต่อๆมาตั้งแต่สมัยเด็กเช่นกัน แต่ไม่ได้แสวงหาข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมเกี่ยวกับมัสยิดหรือชะ หากจะเน้นไปที่ข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมากกว่า

ผลการศึกษารับรู้ตำนานมัสยิดหรือชะ หรือการได้รับการถ่ายทอดมา หรือถ่ายทอดต่อไปของผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมนั้น มีลักษณะการรับรู้หรือถ่ายทอดตำนานมัสยิดหรือชะ ดังนี้

- ตำนานมัสยิดหรือชะเป็นเรื่องเล่าในโรงเรียน
- ตำนานมัสยิดหรือชะเป็นเรื่องเล่าสมัยเด็ก
- มีการตั้งคำถาม หรือสอบถามจากผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง เกี่ยวกับประเด็นตำนานมัสยิดหรือชะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว กลายเป็นการ อธิบายเรื่องตำนานมัสยิดหรือชะตามความเข้าใจที่ถูกต้อง(ของผู้อธิบาย) จึงกลายเป็นเรื่องเล่าจากรุ่นสู่รุ่น
- ค้นคว้าตำนานมัสยิดหรือชะเพิ่มเติมจากเอกสารวิชาการ หรือศึกษาจากนักวิชาการ

โดยการรับรู้หรือถ่ายทอดตำนานมัสยิดหรือชะของผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม มีลักษณะการรับรู้ที่เหมือนและแตกต่างกัน อธิบายได้ตามตาราง 4.10

ตารางที่ 4.10 ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดหรือชะของผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม

ความเหมือน	ความแตกต่าง
<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานเป็นเรื่องเล่าสมัยเด็ก - เคยได้ยินแบบ “เค้าเล่ากันมา” - ผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาอิสลาม มักจะมีการตั้งคำถามและหาข้อมูลเชิงวิชาการเพิ่มเติม 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาพุทธ นับถือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จะหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นประวัติศาสตร์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

2) คนใน (Insiders) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 26 คน จากการศึกษาพบว่าเรื่องเล่าตำนานมัสยิดหรือชะนั้น ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในย้อนรำลึกไปว่าได้รับการบอกเล่า หรือซักถามจากผู้ใหญ่ในบ้านตั้งแต่สมัยเด็ก

“ตอนเรียนไม่ได้สอนประวัติศาสตร์กรือเซะ หรือประวัติศาสตร์ปัตตานี สอนศาสนามากกว่า ส่วนวิชาสังคมเป็นอาจารย์ไทยก็ได้เรียนประวัติศาสตร์ประเทศมากกว่า แต่เรื่องมัสยิด แม่บอก แม่เล่า” (หญิง นับถือศาสนาอิสลาม ไม่เปิดเผยชื่อจริง, สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555)

“คุณยายเล่าให้ฟังมาหลายเรื่อง มีเรื่องสถานที่หล่อปืนใหญ่พญาตานี เรื่องมัสยิดกรือเซะ และเรื่องบ่อน้ำยังตุเวาะห์ เรื่องตำนานลูกหลานเจ้าพระยา เรื่องรายอกูนิง รายอฮียะ...เรื่องมัสยิดกรือเซะก็แบบเดียวกับที่น้องยุวมัคคุเทศก์เล่า คือที่ว่าได้มีการถูกสถาปนาช่วงระหว่างการสร้าง ก็แบบเดียวกัน ไม่เคยได้ยินเรื่องการสร้างมัสยิดกรือเซะแบบอื่นๆ เพราะว่าที่ผู้ใหญ่คนอื่นเขาพูดมาเขาก็พูดมาแบบนี้ ทุกคนก็เล่าธรรมดา มีที่มายังไง เป็นเรื่องที่เล่าต่อกันมา เชื่อมมัย คือ ตำนานเชื่อว่าเป็นตำนาน แต่ว่ามันจะเกิดขึ้นจริงหรือไม่อันนี้ก็ยืนยันไม่ได้” (จุฬารณีย์ สาเล็ง, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

“ตอนเด็กๆ ถ้ามายาย ตอนนั้นน่าจะอายุ 13 ยายอายุ 80” (หญิง แม่บ้าน ไม่เปิดเผยชื่อจริง, สัมภาษณ์ 29 กุมภาพันธ์ 2555)

เมื่อพิจารณาจากลำดับเวลาการถ่ายทอดเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้รับการบอกเล่าจากผู้ให้ข้อมูลเพศหญิง(ไม่เปิดเผยชื่อจริง) ซึ่งขณะให้สัมภาษณ์ในการศึกษานี้ (พ.ศ.2555) ผู้ให้ข้อมูลอายุ 51 ปี ดังนั้น เมื่อครั้งที่ผู้ให้ข้อมูลได้รับฟังเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะครั้งแรกนั้น น่าจะอยู่ในช่วง พ.ศ. 2517 ซึ่งขณะนั้น ช่วงเวลาของผู้เล่าคือยาย มีอายุ 80 ปี ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถ่ายทอดสู่รุ่นยายของผู้ให้ข้อมูลก็น่าจะสืบค้นยาวนานย้อนไปจาก พ.ศ.2517 ซึ่งเท่ากับว่ามีการเล่าตำนานมายาวนานกว่า 38 ปีแล้ว เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลอีกท่านหนึ่ง ที่แม้จะกล่าวถึงเรื่องเล่าลี้มกอเหนี่ยวแต่ก็เกี่ยวพันกับตำนานมัสยิดกรือเซะ โดยผู้ให้ข้อมูลคนนี้มีอายุเกิน 60 ปี (ในขณะสัมภาษณ์) และได้รับฟังเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะและเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวผูกโยงกันจากคนรุ่นทอด

“เรื่องลี้มกอเหนี่ยวมาตามโต๊ะเคี่ยม พี่ชายมาขึ้นที่นี้ ได้แต่งงานเป็นบุตรเขยเจ้าเมืองตานี สุสานของแตัอยู่ในทะเล **คุณทวด**ของครูเล่าว่าตอนแห่ตรุษจีน จุดประทัดตรงกับเวลาละหมาดหัวรุ่ง...” (นิพิธ แวดอเลาะ, สัมภาษณ์ 8 กุมภาพันธ์ 2555)

การรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะจากคนรุ่นก่อน ที่เป็นเรื่องเล่าของคนในครอบครัว มักจะเป็นเรื่องเล่าโดยคนรุ่นปู่ย่าตายายหรือพ่อแม่ ถ่ายทอดให้ลูกหลานฟัง ทั้งนี้ ลูกหลานวัยเยาว์ในครอบครัวเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันก็เป็นนักเรียนในโรงเรียน ซึ่งการเล่าเรียนหนังสือนี้มีส่วนให้นักเรียนที่เรียนอยู่ในพื้นที่ ต.ตันหยงลุโละ มีโอกาสได้รับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งอาจจะไม่เหมือนตำนานมัสยิดกรือเซะที่เล่าที่บ้าน

“แหล่งท่องเที่ยวชุมชนคือ มัสยิดกรือเซะ มัสยิดกรือเซะตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ต.ตันหยงลุโละ อ.เมืองปัตตานี จ.ปัตตานี สร้างขึ้นสมัยพระนเรศวรมหาราช สถาปัตยกรรมงดงาม” (ยุวมัคคุเทศก์, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

ยุวมัคคุเทศก์ทั้ง 4 คน เป็นนักเรียนอยู่ในโรงเรียนบ้านกรือเซะ เป็นยุวมัคคุเทศก์อยู่ในชมรมยุวมัคคุเทศก์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพนักเรียนในท้องถิ่นให้มีทักษะในการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่จะถูกส่งเสริมเข้ามาในพื้นที่ผ่านนโยบายการท่องเที่ยวที่ ต.ตันหยงลุโละ เป็น 1 ใน 11 ชุมชนท่องเที่ยวชั้นนำของจังหวัดปัตตานี ข้อมูลที่ยุวมัคคุเทศก์ได้รับการอบรมจากอาจารย์นั้น เป็นข้อมูลชุดหนึ่ง หากเมื่อผู้ศึกษาได้สมมติตนเองเป็นนักท่องเที่ยวและขอให้น้องๆยุวมัคคุเทศก์นำเที่ยวไปยังสถานที่สำคัญในชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะภาคสนามจากการพูดคุยจะได้อีกชุดหนึ่ง คือ

“มัสยิดสร้างไม่เสร็จ เพราะมีลิ้มกอเหนียวได้แข่งว่าไม่ให้สร้างเสร็จ เพราะว่าถ้าสร้างต่อไปก็มีฟ้าผ่า” (ยุวมัคคุเทศก์, สัมภาษณ์ 2 กุมภาพันธ์ 2555)

ลักษณะการถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลยุวมัคคุเทศก์ จึงมีข้อมูลตำนานมัสยิดกรือเซะ 2 ชุด คือ ตำนานมัสยิดกรือเซะฉบับทางการ (ฉบับโรงเรียน) ได้รับการถ่ายทอดและอบรมมาจากอาจารย์ ซึ่งอาจารย์ได้ข้อมูลจากสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานี ส่วนข้อมูลชุดที่ 2 เป็นตำนานมัสยิดกรือเซะฉบับไม่เป็นทางการ เป็นตำนานมัสยิดกรือเซะที่เป็นเรื่องเล่า ปากต่อปาก จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง

นอกจากตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกถ่ายทอดหรือถูกบอกเล่าจากคนรุ่นสู่รุ่นแล้ว ยังมีลักษณะการถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะภายในกลุ่มคน ซึ่งอาจไม่ใช่บุคคลที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกัน หากแต่เป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน

“ที่รร.ตาดีกา ไม่มีการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือการบ่มเพาะอะไรเลย พอเข้าสู่ขบวนการตอนมัธยม ตอนนั้นเรียนปอเนาะ วิชาและวันไม่มีวิชาที่สอนเกี่ยวกับขบวนการ แต่นอกเวลาจะมีเพื่อนมาชวนไปฟังการบรรยาย การพูดคุยของอุซตาซบางคน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานี....ตั้งแต่กษัตริย์รบีอิสลาม ก่อตั้งรัฐปัตตานี แล้วก็ประวัติศาสตร์ตอนที่สมัยสยามรุกรานปัตตานี.....มัลยิดกรือเซะนี่ก็มีเล่านะ มัลยิดกรือเซะนี่สร้างมาหลายอย่างนะ สร้างไม่ใช่แบบธรรมดาไม่ใช่สร้างด้วยดินธรรมดาไม่ใช่ คือมีการผสมกับน้ำผึ้ง อะไร คือเขาอยากให้เห็นคุณค่าของเรา มัลยิดคือความฉลาดของคนปัตตานี” (ดิ้ง ไม่เปิดเผยชื่อจริง, สัมภาษณ์ 28 กุมภาพันธ์ 2555)

“เรื่องกรือเซะจะเป็นแค่บางส่วน ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์รัฐปัตตานีแต่ก่อน จะเป็นเรื่องอาณาจักรปัตตานี” (แวรุสลี, สัมภาษณ์ 29 กุมภาพันธ์ 2555)

“เรื่องมัลยิดที่เล่าขานกัน สร้างเสร็จเรียบร้อย มีสยามมาโจมตี เจ้าแม่มาต่างหาก.....” (มิ ไม่เปิดเผยชื่อจริง, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2555)

นอกจากการรับรู้ตำนานมัลยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มสังคมใดก็ตาม ซึ่งได้รับการถ่ายทอด บอกต่อที่ผู้ให้ข้อมูลสามารถระบุได้ว่าผู้เล่าหรือผู้ถ่ายทอดเป็นใคร อาทิ เป็นทวด เป็นยาย เป็นครู เป็นอุซตาซ ขณะเดียวกัน ยังมีการรับฟัง หรือได้ยินตำนานมัลยิดกรือเซะแบบ “เค้าเล่ามา” นั่นคือไม่สามารถระบุผู้เล่าหรือไม่เจาะจงผู้ถ่ายทอด

“มัลยิดกรือเซะ ตามที่เค้าเล่าให้ฟัง.....” (อาแว เตาะสาตุ และสายูตี หะยีตาเห, สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555)

“เค้าเล่ากันว่าโดนสาปแช่ง สร้างโดมขึ้นไม่ได้ ฟ้ำผ่า” (พระครูประสิทธิ์ ธรรมานุรักษ์, สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้ให้ข้อมูลในฐานะอยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนใด มีลักษณะการรับรู้หรือได้รับการถ่ายทอดตำนานมัลยิดกรือเซะ และนำมาบอกเล่าต่อมา ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

- ตำนานมัลยิดกรือเซะเป็นเรื่องเล่าจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีลักษณะการบอกเล่าแบบไม่เป็นทางการ

- ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการ แตกต่างจากตำนานมัสยิดกรือเซะที่เล่าสู่กันฟัง
- ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกเล่าประกอบเรื่องประวัติศาสตร์ปัตตานีในหมู่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ยกตัวอย่าง กลุ่มแนวร่วมขบวนการ BRN / RKK
- มีการรับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะแบบตอกย้ำกันมา โดยไม่ระบุผู้เล่าชัดเจน หรือไม่ได้แสดงตัวตนของผู้เล่า

ลักษณะการรับรู้หรือการถ่ายทอดตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนใน มีความเหมือนและแตกต่างกัน ดังตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.11 ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของคนใน

ความเหมือน	ความแตกต่าง
<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานเป็นเรื่องเล่าจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง - เคยได้ยินแบบ “เขาเล่ากันมา” 	<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้รับการบอกเล่าอย่างเป็นทางการจากโรงเรียน หรือภาครัฐ แตกต่างจากตำนานมัสยิดกรือเซะที่เล่าสู่กันฟัง - ตำนานที่ฟังมาจากผู้เล่าที่ระบุตัวตนได้ เช่น ญาติ พี่น้อง ครู ผู้ปกครอง อุซตาซ(ครูสอนศาสนา) กับ ตำนานที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ระบุคนเล่า แต่เป็นการกล่าวว่า “เขาเล่าว่า....”

3) คนนอก (Outsiders) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนนอก จากจำนวนในการศึกษานี้ทั้งหมด 18 คน ผู้มาฟังคำสอนที่มัสยิดกรือเซะในวันอังคาร ให้ข้อมูลว่าเคยได้ยินตำนานแบบเล่าต่อกันมา หรือฟังต่อกันมา เช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และชาวบ้านในพื้นที่ที่ไม่ได้ระบุผู้เล่าอย่างชัดเจน เพียงแต่ให้ข้อมูลได้ว่าเป็นการรับฟังต่อกันมา

“กรือเซะเป็นของโบราณนะ เรื่องคำสาปเจ้าแม่ก็เคยได้ยิน แต่ไม่รู้เท่าไร คือไม่ใช่ใจนะ” (ประชาชนบ้านปาตา, สัมภาษณ์ 25 กุมภาพันธ์ 2555)

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผู้ให้ข้อมูลได้รับฟังมา หรือเป็นเรื่องเล่าที่ได้ฟังมานั้น ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มคนนอกคนหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของคนในพื้นที่ว่า

“ผมเชื่อว่า การรับรู้ของคนที่นี่มันอาจจะมาจาก 2 ส่วน คือ จากเรื่องที่มีนเป็น Gossip ในร้านน้ำชา กับสองคือ ข่าวกระแสหลัก บางเรื่องเราไม่รู้จนกว่าเราจะได้ดูทีวี ผมได้คุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็บอกว่าบางครั้งไม่รู้เรื่องจนกว่าจะได้เห็นข่าวจากทีวี ถึงจะรู้ว่าวันนี้มีเหตุการณ์ที่โน่นที่นี้ วันนี้มีเหตุการณ์ที่มัสยิด ฉะนั้นธรรมชาติที่นี้ก็คือ เรื่องเล่า” (ฮาดีย์ หะมิดง, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2554)

ตำนานมัสยิดกรือเซะอาจจะเป็นเรื่องเล่าในร้านน้ำชาในหมู่ประชาชนกลุ่มสังคมเดียวกัน โดยเรื่องเล่านี้จะถูกพูดคุย แลกเปลี่ยนต่อเมื่ออยู่ในสถานการณ์ที่กำลังเป็นประเด็นสำคัญทางสังคม เช่น เกิดเหตุการณ์อะไรบางอย่างที่เกี่ยวพันกับตำนานมัสยิดกรือเซะหรือมัสยิดกรือเซะเอง นอกจากเป็นวงคุยโอภาปราศรัยในหมู่คนรู้จักแล้ว ตำนานมัสยิดกรือเซะยังอาจมีคุณูปการในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนนอกชุมชนกับคนในชุมชนได้ อาทิ เป็นพื้นที่สนทนาระหว่างเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนกับชาวบ้าน

“รู้จักจากตำราการท่องเทียว ตอนนั้นเป็นนักศึกษา...ต่อมาเมื่อลงมาทำงานในพื้นที่ ได้คุยกับชาวบ้าน เรื่องเล่าที่พอรู้ยังข้างจึงเป็นพื้นที่สนทนากับชาวบ้าน” (ลม้ายมานะการ, สัมภาษณ์ 30 มกราคม 2555)

ดังนั้นจะพบว่าลักษณะการรับรู้ตำนาน หรือได้รับการถ่ายทอดตำนานต่อกันมา และเล่าต่อกันไปในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนนอก มีลักษณะการรับรู้และถ่ายทอด ดังนี้

- ได้รับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะ แต่ไม่ระบุที่มาที่ไป หรือ ไม่ระบุบุคคลผู้เล่าตำนาน เพียงแต่กล่าวว่า “ได้ยินมา....”
- ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ได้รับรู้มาจากคู่มือการท่องเที่ยวปัตตานี

ตารางที่ 4.12 ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของคนนอก

ความเหมือน	ความแตกต่าง
- ตำนานเป็นเรื่องเล่าแบบปากต่อปาก - เคยได้ยินแบบ “เขาเล่ากันมา”	- ตำนานมัสยิดกรือเซะที่รับรู้จากคู่มือท่องเที่ยว

4) ภาครัฐ (Government) ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ มีจำนวน 18 คน ล้วนให้ข้อมูลว่า เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะทุกคน มีลักษณะการรับรู้โดยรับรู้มาจากการบอกเล่าแบบปากต่อปาก

“ตำนานที่เคยได้ยินมาเป็นเรื่องเล่าแบบปากต่อปาก มัสยิดกรือเซะสร้างเสร็จแล้ว คือได้ยินจากสายจีน จะเกี่ยวพันกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว” (พันธุ์ทิพย์ พันธุ์โกวิท, สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2555)

“ตามที่เราขานกันมา รับรู้กันมา เมื่อ 400-500 ปีก่อน มีการก่อสร้างมัสยิดกรือเซะโดยเจ้าผู้ครองนครปัตตานีที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นคนก่อสร้าง..... อันนี้เป็นที่เล่ากันมา” (ขวัญชาติ วงศ์ศุภรานันต์, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2555)

“เรื่องมัสยิดกรือเซะ ตำนานที่ฮิตที่สุดคือ ตำนานของคนจีน....ก็เคยได้ยินมาเหมือนคนอื่น ๆ” (พ.ท.ชนาธิป ทองเขียว, สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2555)

ผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในสายงานการปกครองทั้งระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด สายงานความมั่นคง ล้วนได้รับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะแบบเล่าต่อกันมา ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่มีตำแหน่งหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม อาทิ ข้าราชการสำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา วัฒนธรรมอำเภอ หรือข้าราชการสำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี นอกจากจะเคยได้ยินตำนานในลักษณะการบอกเล่าปากต่อปากแล้ว ยังมักจะเคยอ่านหรือได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะในฉบับที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะข้าราชการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ในฐานะปฏิบัติงานในสายงานชำระพงศาวดาร

“ตำนานเล่าเรื่องต้องมีมานานแล้ว แต่ตัวลายลักษณ์อักษร ที่เริ่มเห็น เริ่มได้อ่านเรื่องกรือเซะอยู่ในหนังสือจังหวัดปัตตานี ปี พ.ศ.2500 ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้นเป็นการเล่าต่อกันมา” (ธีระ แก้วประจันต์, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2555)

ตำนานมัสยิดกรือเซะจากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลในฐานะที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ มีลักษณะการรับรู้ตำนาน ดังนี้

- ได้รับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมา

- อ่าน หรือศึกษา ค้นคว้าตำนานมัสยิดกรือเซะจากเอกสารวิชาการ, งานเขียนที่ถูกตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร

ตารางที่ 4.13 ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของภาครัฐ

ความเหมือน	ความแตกต่าง
- ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมา	- รับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะจากเอกสาร, ข้อมูลทางวิชาการ หรือหนังสือที่มีเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร

5) สถาบันการศึกษา (Academics) ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สถาบันการศึกษามีจำนวน 11 คน ประกอบด้วย นักวิชาการและอาจารย์ในระดับมหาวิทยาลัยจำนวน 5 คน และผู้อำนวยการโรงเรียนระดับประถมศึกษาในพื้นที่บ้านกรือเซะ และ ต.ตันหยงลุโละ 4 คน ครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่อยู่ในพื้นที่ ต.ตันหยงลุโละ 1 คน นายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ 1 คน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนให้ข้อมูลว่าเคยได้รับฟังเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะมาก่อน โดยมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าต่อๆกันมา

“เล่าต่อๆกันมา จากผู้หลักผู้ใหญ่ที่นั่นแหละ ส่วนใหญ่ก็เล่าต่อๆกันมา ”

(ประหยัด สุขแก้ว, สัมภาษณ์ 3 กุมภาพันธ์ 2555)

ในจำนวนนี้มีผู้ให้ข้อมูล 1 คน ปัจจุบันเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ ที่นอกจากได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะในสมัยเด็กแล้ว ยังให้ข้อมูลว่า การค้นคว้าหรือศึกษาเรื่องมัสยิดกรือเซะในสมัยผู้ให้ข้อมูลเป็นเด็กนักเรียนนั้น เกิดขึ้นจากการศึกษาเรื่องประวัติท้องถิ่นและครูผู้สอนมอบหมายให้นักเรียนทำรายงานเรื่องสถานที่ทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นซึ่งก็คือมัสยิดกรือเซะ ดังนั้น นอกเหนือจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะที่พูดกันปากต่อปากแล้ว การทำรายงานในวิชาเรียนยังทำให้ได้ค้นคว้าและสอบถามกับผู้รู้ในชุมชน มีโอกาสได้สืบบย้อนตำนานกับผู้สูงอายุเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะอีกด้วย

“สมัยนั้นเท่าที่ได้เรียนมาในตอนนั้น ประวัติมัสยิดกรือเซะจะเกี่ยวพันกับประวัติตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เรื่องก็ได้ฟังมา ไม่เชิงเป็นตำราแต่เป็นอาจารย์ผู้สอนจะเล่าให้เราฟัง ตอนนั้นอาจารย์ก็ให้นักเรียนกลับไปถามพ่อแม่ผู้ปกครองเพราะมีเพื่อนมุสลิม

มาเรียนด้วย ครูได้มอบหมายให้เราไปค้นคว้าว่ามัสยิดกรือเซะที่สร้างอยู่ไม่ใช่ปูนซีเมนต์หรือไม่ นั่นเป็นคำถาม เมื่อเป็นคำถามก็ทำให้เราเกิดความคิดว่าจะเป็นไปได้ใหม่ว่ามัสยิดจะไม่ใช่ปูนซีเมนต์ ในตอนนั้นระดับประถมศึกษาเราได้เรียนวิชาหัตถศึกษา เรื่องช่างไม้ช่างปูน เราก็ขี้จี้กรยานมาตุวันเสาร์อาทิตย์ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่าไม่ใช่ปูนซีเมนต์ แต่จากการสันนิษฐานว่าเป็นข้าวเหนียวตำผสมยางต้นมะม่วงหิมพานต์” (สุพล จันทรประดิษฐ์, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

เรื่องเล่ามัสยิดกรือเซะนี้ยังดำรงอยู่และแม้จะเป็นตำนานที่บอกเล่ากันจากรุ่นสู่รุ่น หรือจากคนหนึ่งสู่คนหนึ่ง ขณะเดียวกันในสถานศึกษาพื้นที่ บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลูโละ ก็มีการปรับตัวเพื่อสอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวและการให้ความสำคัญต่อประวัติท้องถิ่น ดังนั้นตำนานมัสยิดกรือเซะจึงถูกถ่ายทอดให้นักเรียนในโรงเรียนระดับประถม ได้รับรู้เช่นเดียวกับนักเรียนที่เป็นยุวมัคคุเทศก์(ซึ่งอยู่ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนใน)

“เราเล่าเรื่องกรือเซะว่าเป็นสิ่งที่เราต้องช่วยกันดูแลรักษาไว้ประมาณนี้ แต่ไม่ได้เล่าว่าสร้างกันมาก็ระยะ เกิดอะไรกันบ้างที่เป็นมาเป็นไป เพราะว่าเราเองก็ไม่ชัดเจน แม้แต่หนังสือประวัติศาสตร์ทุกเล่มก็ยังบอกไม่ชัดว่าสร้างกันจริงๆคนไหน” (ประหยัด สุขแก้ว, สัมภาษณ์ 3 กุมภาพันธ์ 2555)

“มัสยิดกรือเซะนี้เป็นมัสยิดที่ในเชิงของประวัติศาสตร์ แน่แน่นอนเรามีการถ่ายทอดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของมัสยิดกรือเซะ แต่ในเชิงของมัสยิดไม่ได้ไปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ซึ่งเชิงลึก...เพราะว่าในเชิงวิชาการของวิชาประวัติศาสตร์ เราเรียนตามหลักสูตรของเขตพื้นที่และก็ตามกระทรวง คือ 1 ในหลักสูตรของวิชาอิสลามศึกษา คือ 1 ต้องเรียนประวัติศาสตร์ของท่านศาสดา หลังจากนั้นก็เรียนประวัติศาสตร์ของท่านสาวกของท่านศาสดา แล้วก็ที่ 3 เรียนประวัติศาสตร์ในเชิงของอาเซียน ของมุสลิม ที่ 4 นี้แหละเรียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของมุสลิม มุสลิมดั้งเดิมที่เข้ามาในแถบของเอเชียอาคเนย์ ซึ่งรวมทั้ง บรูไน มาเลเซีย อินโด อะไรต่างๆ ซึ่งในจุดนี้ ซึ่งในส่วนหนึ่งคือของมัสยิด แต่ไม่ได้เรียนเฉพาะในส่วนลึกของมัสยิดกรือเซะ ไม่ใช่ แค่เรียนเกี่ยวกับความเป็นมาของมุสลิมที่ยังคงอยู่ที่นี้” (ดร.อาฮาหมัดกาแม แวมูซอ, สัมภาษณ์ กุมภาพันธ์ 2555)

ดังนั้นจะพบว่าตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผู้ให้ข้อมูลมีการรับรู้ต่อกันมานั้น ในสถานศึกษาระดับประถมในพื้นที่บ้านกรือเซะ และ ต.ตันหยงลูโละ ยังมีการถ่ายทอดตำนานหรือเรื่องเล่ามัสยิดกรือเซะต่อไปในเชิงประวัติศาสตร์ โดยในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาล จะให้ข้อมูลเรื่องประวัติมัสยิดกรือเซะว่าสร้างตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ขณะที่ประวัติมัสยิดกรือเซะในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา จะกล่าวถึงมัสยิดกรือเซะซึ่งรวมอยู่ในประวัติศาสตร์การเข้ามาของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานีและการรับศาสนาอิสลามครั้งแรกของกษัตริย์ปัตตานี

นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และนักวิชาการด้านวัฒนธรรมในท้องถิ่น ทั้งหมด 2 ท่าน ล้วนเคยรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะมาหลากหลายกระแส และเป็นนักวิชาการที่มีการค้นคว้า ศึกษาเรื่องราวมัสยิดกรือเซะ เป็นผู้เผยแพร่ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะซึ่งกลายเป็นหนังสือและแหล่งข้อมูลที่ถูกนำไปใช้อ้างอิงอย่างแพร่หลาย ขณะที่ นักวิชาการอีก 3 ท่าน ที่ทำงานอยู่ในส่วนกลาง เคยรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะมาบ้างแต่ไม่ชัดเจนในรายละเอียดถึงไม่เคยรู้เลย

“ไม่เคยรู้ตำนานกรือเซะเลย จนเกิดเหตุการณ์กรือเซะ ปี 47 คือพอเกิดเหตุการณ์ขึ้นเราถึงได้รู้ว่ามีปัญหาเรื่องความขัดแย้งในเรื่องตำนาน คือตำนานที่ว่ามีคำสาประหว่างมุสลิมกับคนจีนที่นั่น ว่าตำนานของคนจีนจะมีว่ามัสยิดกรือเซะถูกสาป ซึ่งอันนั้นเป็นการสร้างความไม่พอใจให้คนมุสลิม นั่นคือที่เริ่มรู้” (งามศุภร์ รัตนเสถียร, สัมภาษณ์ 20 มกราคม 2555)

สรุปได้ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะจากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลในฐานะที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในสถาบันการศึกษา มีลักษณะการรับรู้ตำนาน ดังนี้

- ได้รับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมา
- เคยได้ยินเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะสมัยเด็ก และมีการศึกษา สืบค้นในรายละเอียดคร่าวๆ
- นักวิชาการในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยมีการศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะอย่างเจาะลึก
- มีการเผยแพร่ตำนานมัสยิดกรือเซะออกไป ทั้งในระดับโรงเรียนที่จะให้ความรู้เรื่องประวัติมัสยิดกรือเซะในระดับเบื้องต้น ขณะที่นักวิชาการในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยจะศึกษาประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะในเชิงลึก ทั้งด้านประวัติศาสตร์ตำนานที่ขัดแย้ง

- ไม่ค่อยได้รับรู้ตำนานมาก่อน จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547

ผลการศึกษาลักษณะการรับรู้ตำนานมีสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างกัน ดังตารางที่ 4.14

ตารางที่ 4.14 ลักษณะการรับรู้ตำนานมีสยิดกรือเซะของสถาบันการศึกษา

ความเหมือน	ความแตกต่าง
<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานมีสยิดกรือเซะเป็นเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมา - มีการเผยแพร่ตำนานออกไป 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่เคยรับรู้ตำนานมีสยิดกรือเซะมาก่อน - ตำนานมีสยิดกรือเซะเป็นเรื่องราวที่เคยสืบค้นหรือหาหลักฐานเพิ่มเติม - ลักษณะการเผยแพร่ตำนาน มีความแตกต่างกัน คือ <ol style="list-style-type: none"> 1. เผยแพร่ในประเด็นประวัติศาสตร์ชุมชน <ul style="list-style-type: none"> - ในโรงเรียนประถมของรัฐบาล กล่าวถึงถึงมีสยิดกรือเซะในแง่เป็นโบราณสถานสถานที่สำคัญของท้องถิ่น - ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา กล่าวถึงประเด็นการเข้ามาของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานีและมีการสร้างมีสยิดกรือเซะในช่วงสมัยนั้น 2. เผยแพร่ในวงกว้าง ในลักษณะของงานวิชาการ

6) สื่อ (Media) ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสื่อ มีจำนวน 6 คน เป็นสื่อที่มีพื้นที่ทำงานอยู่ในภูมิภาค 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือในท้องถิ่นปัตตานี 4 คน อีก 1 คน เป็นสื่อที่มีพื้นที่ถิ่นฐานบ้านเกิดอยู่ในจังหวัดนราธิวาส ทำงานอยู่ในส่วนกลางและในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และอีก 1 คน ทำงานอยู่ในส่วนกลางแต่มีโอกาสดำรงมาทำงานในพื้นที่ภาคใต้ ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้เคยรับรู้ตำนานมีสยิดกรือเซะมาต่างกัน โดยผู้ให้ข้อมูล 4 คน ที่มีพื้นที่ถิ่นกำเนิดอยู่ในพื้นที่

ปัตตานี ยะลา นราธิวาส เคยเรียนหนังสือที่ปัตตานี จะเคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะตั้งแต่ยังเรียนหนังสือ

“รู้จักตำนานกรือเซะฉบับรัฐไทย ฉบับท่องเที่ยว เพราะตอนนั้นเรียนในโรงเรียนรัฐบาล รู้จักตำนานกรือเซะผ่านการสื่อสารการท่องเที่ยวของรัฐ ผ่านวารสารการท่องเที่ยว แล้วพูดผ่านกันไปเรื่อยๆ” (อายุป ปาทาน, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2554)

“รับรู้เรื่องมัสยิดกรือเซะ ตั้งแต่เรียนที่ตาดีกา (รร.ประจำมัสยิดในหมู่บ้าน) มีการเล่าถึงประวัติมัสยิดกรือเซะอยู่ แต่ก็ไม่เข้าใจประวัติที่ถูกเล่าในโรงเรียนตาดีกาที่ได้ฟังมา มีการอ้างอิงถึงเรื่องเกี่ยวกับว่ามัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จและถูกสาปแช่งโดยเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ซึ่งตอนนั้นไม่รู้อะไร เด็กๆ น่าจะอายุ 7-8 ปี ก็รับรู้เรื่องมัสยิดกรือเซะเพียงเท่านี้ แต่มาพอเกิดเหตุการณ์ 2532 การประท้วง ตอนนั้นอยู่ ม.ปลาย รู้สึกว่ามีชาวบ้าน มีคนที่มีการศึกษามาประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ ก็ตั้งคำถามขึ้นมาว่า ตกลงแล้วมัสยิดกรือเซะในความเป็นจริงมันคืออะไร....แต่ว่าผมมีจุดสนใจจริงๆ ในเรื่องเหล่านี้ตอนที่เข้าเรียนมหาลัย ที่ มอ.ปัตตานี ผมเข้าปี 35 การที่เราต้องผ่านมัสยิดกรือเซะ ตอนนั้นยังไม่มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์เท่าไร ตัวเองไม่มีความรู้ประวัติศาสตร์ปัตตานีมากมาย พอเข้ามาหาเลยได้ศึกษามาเล็กน้อยเรื่องความเป็นมา ฟังเค้าเล่าบ้าง” (ตุแวตานียา มีอริงง, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2554)

ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งที่มีถิ่นฐานอยู่ห่างไกลออกไป คือ สุโขทัย จะไม่เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะ

“บ้านเดิมผมอยู่สุโขทัย ที่บ้านผมจะสนิทกับมาเลเซีย ความรู้สึกมันจะแยกกับปัตตานี” (เลาะ, ปัตตานีฟอรัม, สัมภาษณ์ 27 กุมภาพันธ์ 2555)

แต่ทั้งนี้ ภูมิศาสตร์ถิ่นกำเนิดไม่อาจเป็นเครื่องกันได้ว่าความห่างไกลจะทำให้ไม่ได้รับทราบเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะ ดังเช่นผู้ให้ข้อมูลที่มีบ้านเกิดอยู่ที่ ดุซงญอ จ.นราธิวาส มีเชื้อสายจีน นับถือศาสนาพุทธ แต่เติบโตมาพร้อมกับเรื่องเล่าของคนรุ่นพ่อแม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ดุซงญอ ขณะเดียวกันเรื่องราวเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจะถูกบอกเล่าและเชื่อมโยงกับตำนานมัสยิดกรือเซะจึงเป็นเรื่องที่เคยรับรู้มาเช่นกัน

ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสื่อ 1 คน เป็นช่างภาพข่าวทำงานในส่วนกลาง จะเคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านทางเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และรับรู้เพียงผิวเผินเท่านั้น ต่อเมื่อได้ลงมาทำงานหลังเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 จึงได้ฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะที่มากขึ้นกว่าเดิม

“คือรู้จักปัตตานีครั้งแรกจากรูปเขียนของเหม เวชกร ในหนังสือของ วพ. รู้สึกว่าปัตตานีเป็นเมืองที่ไกล แล้วก็ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แต่พอเจอเหตุการณ์กรือเซะที่มีกองไฟในเช้าวันที่ 29 อึ้งนะ อะไร ยังไง ก็เลยถามเค้าบ้าง มีคนเล่าให้ฟังบ้าง” (วินัย ดิษฐจร, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

จากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสื่อ จะพบลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะประการสำคัญต่างๆ ดังนี้

- ได้รับฟังตำนานมัสยิดกรือเซะ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมา
- เคยได้ยินเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะสมัยเด็ก และต่อมาเมื่อเข้าศึกษาระดับมหาวิทยาลัย มีการค้นคว้าสอบถามเพิ่มเติม
- ไม่เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะมาก่อน
- เคยได้ยินตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ต่อมามีการพูดคุยซักถามเมื่อลงมาทำงานที่มัสยิดกรือเซะ

ตารางที่ 4.15 ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะของสถาบันการศึกษา

ความเหมือน	ความแตกต่าง
- ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นเรื่องเล่าที่เคยได้ยินมา	- ไม่เคยรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะมาก่อน - ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นเรื่องราวที่เคยสืบค้นหรือหาหลักฐานเพิ่มเติม

ผลการศึกษาลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะหรือวิธีการที่ได้รับการถ่ายทอด บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลในทุกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะพบลักษณะที่คล้ายคลึงกันประการสำคัญคือ ตำนานมัสยิดกรือเซะ เป็นเรื่องราวที่ถูกบอกเล่าปากต่อปาก ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือการสื่อสารในกลุ่มสังคมเดียวกัน ซึ่งแตกต่างจากตำนานที่ได้รับการค้นคว้าจากนักวิชาการ

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มเจ้าของมรดกวัฒนธรรม คนใน คนนอก ภาครัฐ(ส่วนใหญ่) มักกล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะในเชิงตำนานที่บอกเล่ามากกว่าการให้ข้อมูลอย่างแม่นยำเชิงประวัติศาสตร์ ขณะที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาคสถาบันการศึกษา นักวิชาการ สื่อ(บางส่วน) และภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่องานทางด้านวัฒนธรรมหรือต้องตรวจสอบข้อมูลทางมรดกวัฒนธรรม กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเหล่านี้จะให้ความสำคัญกับข้อมูลเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะที่เชื่อถือได้หรือได้รับการสืบค้นตรวจทานโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยาและผลิตเอกสารทางวิชาการที่ถูกลงไปใช้งานโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆอีกทอดหนึ่ง ดังนั้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนักวิชาการ สถาบันการศึกษาจึงเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีอิทธิพลสำคัญต่อประวัติตำนานมัสยิดกรือเซะเนื่องจากเป็นต้นธารของความรู้ที่มักจะได้รับอ้างอิงอยู่เสมอ (ดูตารางที่ 4.16)

ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะ ถึงแม้จะไม่ปรากฏรูปแบบอย่างเป็นทางการ แต่ทิศทางการเคลื่อนที่ของตำนานในระดับปัจเจกชนนั้นปรากฏลักษณะของการบอกเล่าจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง เริ่มต้นจากคนใกล้ตัว พ่อแม่ญาติพี่น้อง ต่อจากนั้นอาจมีการบอกต่อหรือไม่บอกต่อขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่มีประเด็นสำคัญที่ทำให้ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกหยิบขึ้นมาพูดถึงหรือไม่ ในจำนวนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่ก็มีความสนใจและแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะและเลือกที่จะถ่ายทอดชุดตำนานหนึ่งตำนานใดขึ้นอยู่กับถ่ายทอดให้ผู้รับรู้และต้องการสื่ออย่างไร ในกรณีของสถาบันการศึกษาในพื้นที่บ้านกรือเซะ และ ต.ต้นหยงลูโละ มีการบอกเล่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ไม่ใช่เชิงลึกให้กับนักเรียน เช่นเดียวกับมีการอบรมยุวมัคคุเทศก์เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะเพื่อใช้สำหรับบอกเล่าแก่นักท่องเที่ยว ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะบอกผู้ศึกษาว่าเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นรับรู้แต่ถ้าไม่มีใครถามจะไม่มีใครพูดอะไรเท่าไร ซึ่งประเด็นการถ่ายทอดหรือบอกเล่าตำนานมัสยิดกรือเซะต่อไปหรือไม่นั้นจะเชื่อมโยงไปยังประเด็นสำคัญในลำดับถัดไป นั่นคือทัศนคติหรือมุมมองของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ

ตารางที่ 4.16 แนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ : ลักษณะการรับรู้ตำนานมัสยิดกรือเซะ

ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	คนใน	คนนอก	ภาครัฐ	สถาบันการศึกษา	สื่อ
<ul style="list-style-type: none"> - ฟังจากพ่อแม่ คนใกล้ชิด คนรุ่นก่อน - มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าจากปากต่อปาก / รุ่นสู่รุ่น - มีการเล่าให้ลูกหลานฟังบ้าง แต่ไม่เจาะลึก - เรื่องเล่าในโรงเรียน - แสวงหาความรู้เพิ่มเติม ภายหลัง เนื่องจากสงสัย เกี่ยวกับการสร้างว่าสำเร็จหรือไม่ / มีคำสาปแข่งหรือไม่ - รับฟังจากนักวิชาการในพื้นที่ กล่าวถึงกรณี “สยามเผาเมือง” รวมถึงมัสยิด - รับรู้จากแวดวงวิชาการ / หนังสือเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะที่พิมพ์เผยแพร่ในระยะหลัง 	<ul style="list-style-type: none"> - มีการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น - ตำนานที่เล่ากันที่บ้านแตกต่างกัน จากตำนานฉบับที่โรงเรียนสอน (แบบเล่าสู่กันฟังอาจจะมีเรื่อง คำสาป แต่ฉบับทางการไม่มีเรื่องคำสาป) - ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกแทรก อยู่ใน การ บ่ม เพาะ ใน ขบวนการ BRN และ RKK แค เฉพาะช่วงสยามมารบและได้ทำลายมัสยิด - มีคคุเทศก์น้อยถ่ายทอด ประวัติ พอสังเขป (แบบ ทางการ) 	<ul style="list-style-type: none"> - ฟังเล่าต่อๆกันมา 	<ul style="list-style-type: none"> - เอกสารที่เกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะ ล้วนเป็นเอกสาร ชั้น 2 และชั้น 3 - ให้สังเกตข้อเท็จจริงกับส่วนต่อเติม - เจ้าหน้าที่ที่ลงพื้นที่ได้พูดคุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านอธิบายเรื่อง ตำนานว่าเป็นเรื่องเล่าที่ต่างกัน (ชาวบ้านมุสลิมปฏิเสธเรื่องสาปแข่งว่าไม่เป็นความจริง) 	<ul style="list-style-type: none"> - เด็กๆ ได้ยินตำนาน ได้ศึกษา ข้อมูลประวัติศาสตร์บ้าง - รร. ประถมใน ต.ต้นหยงลูโละ สอนนักเรียนเรื่องประวัติชุมชน (มีเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวด้วย แต่ไม่เล่าความขัดแย้ง) - เสนองานทางวิชาการ (หนังสือ, สัมมนา, เสวนา, งานวิจัย ฯลฯ) - มัสยิดกรือเซะบรรจุอยู่ในตำราเรียนในเรื่องที่เด็กทุกคนต้องเรียน รู้อัตลักษณ์ของท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - เรื่องเล่าในโรงเรียนตาดีกา - แสวงหาความรู้เมื่อโตขึ้น หรือ เมื่อเกิดเหตุการณ์ประท้วง พ.ศ.2533 / เมื่อเข้ามหาวิทยาลัย - ได้ยิน รับรู้ผ่านการสื่อสาร เรื่องการท่องเที่ยวของรัฐ - ได้ยินตำนานเรื่องสาปแข่งมาก่อน รับรู้อีกครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ 28 เม.ย.47 - ตีความเรื่องราวกรือเซะเชิงสัญลักษณ์ - ถ่ายทอดเรื่องราวกรือเซะเป็นภาพข่าว - ถ่ายทอดเรื่องราวกรือเซะต่อไป เฉพาะ เรื่องทางประวัติศาสตร์

4.2.1.3 ทักษะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ อยู่ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ให้ข้อมูลแต่ละท่านต่างแสดงทักษะที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะแตกต่างกันไป ผลการศึกษาจำแนกออกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาพุทธ เชื้อสายจีน หรือผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งหมดล้วนแสดงทักษะว่าตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นมีหลายชุด โดยมีผู้ให้ข้อมูล 4 คน ที่อ้างอิงประวัติมัสยิดกรือเซะจากหนังสือมัสยิดกรือเซะ มรดกอารยธรรมปัตตานี ของ ศ.ครองชัย หัตถา โดยผู้ให้ข้อมูล 3 ใน 4 คนที่อ้างอิงข้อมูลของอาจารย์ครองชัยนั้นมีหนังสือเล่มดังกล่าวอยู่ในบ้านด้วย

“ผมยึดข้อมูลจากตำนานจาก อ.ครองชัย หัตถา” (พูอัด แวสะแม, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2554)

ในแง่ของทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ มีผู้ให้ข้อมูล 1 คนที่มีทักษะเชิงบวกต่อการเผยแพร่ตำนานมัสยิดกรือเซะ มีความภาคภูมิใจที่ตำนานมัสยิดกรือเซะบอกเล่าความรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี การเผยแพร่ตำนานมัสยิดกรือเซะไม่ว่าแบบใดเป็นการทำให้มัสยิดกรือเซะมีชื่อเสียงโดยการมีชื่อเสียงนี้ได้กล่าวถึงเรื่องคำสาปแช่งและเหตุความรุนแรงด้วย

“การที่คนนอกมาถาม ยินดีที่คนนอกมาถามและใส่ใจตรงนี้ แสดงว่าชื่อเสียงกรือเซะไปถึงข้างนอก” (ไม่เปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2555)

ขณะเดียวกันก็มีผู้ให้ข้อมูล 1 รายที่แสดงความคิดเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นมักไม่ใคร่ถูกพูดถึงเพราะมีการเชื่อมโยงเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะเข้ากับประวัติศาสตร์ และหากใครพูดถึงประวัติศาสตร์อาจจะเกิดความเข้าใจผิดต่อจุดยืนได้

“เรื่องมัสยิดไม่พูดถึงแล้ว ใครพูดถึงเรื่องประวัติศาสตร์เป็นแนวร่วม ไม่พูดเพราะไม่รู้ว่าเป็นใคร....กรือเซะอยู่ในความทรงจำของคนตลอด ทั้งตัวเรื่องเล่าและในตัวมัสยิดเอง เพราะเชื่อว่าศูนย์กลางของรัฐปัตตานีแต่ก่อนก็คือกรือเซะ” (มุhammad ซอเร่ เแดง, สัมภาษณ์ 14 มีนาคม 2555)

นอกจากการเลือกที่จะไม่พูดถึงตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมยังมีความรู้สึกเฉยๆต่อตำนานมัสยิดกรือเซะด้วย

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน มีหลายคนที่รู้สึกเฉยๆ หรือไม่ได้ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะเช่นกัน อาทิ

“เรื่องเล่ามัสยิดกรือเซะบาบอไม่ทราบ เพราะว่าเราไม่ได้เป็นในพื้นที่ ไม่ได้เกี่ยวกับญาติพี่น้อง ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าไร” (อับดุลอาซิส ยานยา, สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2555)

“ตำนานก็เล่ากันมาธรรมดา ไม่มีอารมณ์ เป็นตำนาน ยืนยันไม่ได้ว่าเกิดขึ้นจริงหรือไม่” (จุฬารณีย์ สาเล็ง, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

“ในหมู่เพื่อน ไม่ค่อยคุยเรื่องกรือเซะ คนแถวนี้ไม่ค่อยเห็นคุณค่าหรือเปล่า ไม่ค่อยดูแลเท่าไร อาจเพราะเห็นทุกวัน” (หญิง ไม่เปิดเผยชื่อจริง, สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555)

การไม่ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนในบางท่านหมายถึงตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะอันเป็นแหล่งที่ตั้งของตำนานนั้นในแง่ที่ว่าตำนานแสดงตัวตนผ่านมัสยิด

ขณะเดียวกัน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนในอีกรายหนึ่ง ให้เหตุผลของการไม่ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะเนื่องเพราะตำนานมัสยิดกรือเซะถูกผนวกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และออกตี้ออนไลน์ไปยังไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง

“ไม่สำคัญเท่าไรหรือกรือเซะ ประวัติศาสตร์ไม่รู้จบ คนไหนพูดอย่างนี้ คนนั้นพูดอย่างนี้ เรื่องของอะไรบ้างสองพี่น้องบ้าง ไม่สนใจหรอก อ่านแล้วใครเป็นผู้แต่งเรื่อง ใครเป็นผู้เขียนผู้แต่ง เป็นกลางใหม่ที่แต่งเรื่องหรือว่าเข้าข้างหนึ่งข้างใด เอาคนกลางมา ...เรื่องนี้เขาประชุมที่ปารีสแล้ว เรื่องประวัติศาสตร์ปัตตานีนี้แหละ ต่างคนต่างฟ้อง ต่อกัน นักประวัติศาสตร์ก็คิดว่าปัตตานีเป็นประเทศๆหนึ่งที่อิสระต่อประเทศไทย ถ้าพูดอย่างนี้เป็นเรื่องการเมือง เรื่องกรือเซะนั้นเป็นเรื่องการเมือง เรื่องการสงคราม ถ้าพูดอย่างนี้ทหารโกรธไหม เราต้องพูดความจริงกัน กรือเซะถูกเผาเหมือนกับกรุงศรีอยุธยา ไม่ใช่ฟ้าผ่าอะไรที่ว่า ไม่ใช่” (อามิง ซาฟรุ, สัมภาษณ์ 28 กุมภาพันธ์ 2555)

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความจริงทางประวัติศาสตร์ตามที่ผู้ให้ข้อมูลให้เหตุผลนั้น เป็นไปได้ว่าที่ตั้งของตำนานอาจไม่ได้มีมาตรงวัดแกนกลางที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างเท่าเทียม ผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งซึ่งเป็นอดีตแนวร่วมขบวนการแสดงความคิดเห็นว่าจุดยืนของตำนานมัสยิดกรือเซะจึงขึ้นอยู่กับไม้บรรทัดของผู้เล่า

“ก็ตามกรอบของกลุ่มคน กลุ่มที่เป็นนักวิชาการ หรือกลุ่มที่เป็นฝ่ายที่รัฐไทย จัดสร้าง ในมุมมองงานเขียน ผมจะใช้คำว่า ประวัติศาสตร์ในมือรัฐก็ต้องเล่าไปอีกอย่าง ประวัติศาสตร์ในมือคนที่ไม่ใช่รัฐแต่ไม่ได้ต้องการที่จะให้เกิดความแตกแยกนั้นมันก็เล่าไปอีกอย่าง ประวัติศาสตร์ในมือคนที่ไม่เชื่อรัฐ พูดถึงขบวนการนะนะ แต่เราก็ใส่คำที่มันดูเผินๆ...ประวัติศาสตร์ในมือคนที่ไม่เชื่อรัฐมันก็ไปอีกอย่าง ดังนั้น กฎและเกณฑ์ตรงนี้ ถามว่าเราจะเอาประเด็นตรงไหนมาเป็นการตัดสินใจ ” (บาดา, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2555)

การตั้งคำถามต่อทัศนคติที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะมักปรากฏอยู่ในความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลคนในที่เป็นอดีตแนวร่วมขบวนการทั้ง 6 คน รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลคนในรายอื่นๆที่นับถือศาสนาอิสลามและอธิบายว่าตนเองเป็นชนชาติมลายู ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในที่นับถือศาสนาพุทธ 2 คน ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะเท่าใดนอกจากกล่าวว่าเป็นตำนานที่เป็นเรื่องเล่าต่อๆกันมาและผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาพุทธมักจะคุ้นชินกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมากกว่าซึ่งทำให้เชื่อมโยงถึงตำนานมัสยิดกรือเซะด้วยเช่นกัน ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโละ จำนวน 6 คน ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะ หรือรู้สึกเฉยๆ มากกว่า มีผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโละรายหนึ่งที่มีบ้านใกล้กับมัสยิดกรือเซะ ให้ข้อมูลว่านอกเหนือจากที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะนั้น ความสำคัญที่มีอยู่ของตำนานมัสยิดกรือเซะที่จะกล่าวถึงได้คือคุณค่าในแง่ของการบอกเล่าต้นกำเนิดของอาณาจักรปัตตานี หากแต่ก็ต้องมีความระมัดระวังการบอกเล่าตำนานมัสยิดกรือเซะเช่นกัน

“ความสำคัญของกรือเซะ เป็นตำนานสมัยเริ่มแรกของเมืองปัตตานี ที่เรามีความภูมิใจว่าเมืองปัตตานีเกิดที่เมืองกรือเซะ....แต่กรือเซะตกอยู่ในห้วงของความพร้อมที่จะเป็นประเด็นทางการเมือง ความจริงชาวบ้านไม่สนใจ ที่สนใจคือทางการ....เรื่องประวัติกรือเซะ เราพูดได้เฉพาะคนที่เข้าใจ อย่างพูดกับคนหัวรุนแรง เพราะยุ ก็จะทำให้ขึ้นมาอีก(แรงขึ้นมาอีก) ถ้าพูดกับพวกอิทธิพลก็ขึ้นมาอีก....เรื่องกรือเซะ แท้จริง

ชาวบ้านไม่ได้คิดอะไรเลย ถ้าให้ดี ทางการอย่าไปคิด อย่าไปโฆษณา” (นิพิศ แวดอ
เลาะ, สัมภาษณ์ 8 กุมภาพันธ์ 2555)

ดังนั้น ผลการศึกษาทัศนคติหรือมุมมองของผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในนอกจากจะพบทัศนคติ
ทั้งเป็นกลางและทัศนคติเชิงบวกแล้ว ยังพบประเด็นข้อควรระวังต่อการบอกเล่าเรื่องราวตำนาน
มัสยิดกรือเซะด้วย

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนนอก มีจำนวน 18 คน ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้แสวงบุญ
หรือมาฟังบรรยายธรรมที่มีมัสยิดกรือเซะในวันอังคาร รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานสมโภชเจ้าแม่
ลิ้มกอเหนี่ยว ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะเท่าใดนัก โดยแสดงทัศนคติว่าเป็นเรื่องเล่าที่
เล่าต่อกันมา ไม่ทราบที่มาที่ไปอย่างแน่ชัด ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนรายหนึ่ง
ซึ่งมีโอกาสลงพื้นที่ทำงานกับประชาชนแถบบ้านกรือเซะและตำบลตันหยงลุโล๊ะ ก็ได้ให้สาระกับ
ตำนานมัสยิดกรือเซะหากก็รับฟังจากทุกกระแส

“ตำนานก็คือตำนาน มันอาจจะไม่ใช่เรื่องจริง หรือเรื่องจริงนิดหน่อยแล้วผสม
ที่ว่ามันไม่แปลกหรือว่าตำนานของใครจะจริงหรือไม่จริง พี่ไม่สนใจมาเป็นสาระ แต่
ว่าตำนานอิสลามพี่ก็จะฟังไว้ เหมือนเวลาไปเล่าให้หลายๆฟังก็จะบอกว่า คนอิสลาม
เค้าเล่าอย่างนี้นะ คนจีนเค้าเล่าอย่างนี้นะ อาจารย์ในสายประวัติศาสตร์ที่ถูกบอกว่า
เป็นสายจีน สายที่ไม่ใช่มาลายู นักประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่มาลายูเค้าจะเล่าอย่างนี้นะ พี่ก็
เคยนำเรื่องนี้ไปเล่าให้หลายๆฟังในเชิงนิทาน เป็นตำนานไป แต่จะจริงไม่จริง ไม่สนใจ”
(ลม้าย มานะการ, สัมภาษณ์ 30 มกราคม 2555)

ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นชาวไทยพุทธเชื้อสายจีนซึ่งมีความศรัทธาต่อเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
เลือกที่จะสงวนท่าทีและไม่ให้ความเห็นต่อประเด็นตำนานมัสยิดกรือเซะ แต่จะกล่าวถึงศรัทธาที่มีต่อ
เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวแทน

ในการไม่กล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะอีกนั้น พบข้อมูลว่าผู้ให้ข้อมูล 1 ราย ที่เป็น
เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนขององค์กรต่างประเทศ แสดงความคิดเห็นว่าตำนานที่มีความเกี่ยวพัน
กับคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวได้คลี่คลายตัวเองไปแล้ว คนในบ้านกรือเซะหรือพื้นที่ตันหยงลุ
โล๊ะก็ไม่ได้พูดถึงอีกตราบดีที่ไม่มีคำถามจากบุคคลภายนอกเข้ามาถาม

“ตอนเด็กๆ ที่เราได้ยิน(ตำนาน) มันก็จะเป็นคำถามขึ้นมาว่าจริงหรือไม่จริง พอ
โตมาก็ไม่มีคำถามเรื่องนี้เลย ผู้หลักผู้ใหญ่ที่นี่ถ้าไม่ถามเขาก็จะไม่พูดออกมา มัสยิด

ไม่ใช่เรื่องคำสาป เพราะว่ามันก็พิสูจน์ไปแล้วบางอย่าง คำสาปมันเกี่ยวข้องกับตัว
 หลังคา ตัวหลังคามันมุงได้ มันจบแล้วในความคิดผมนะ มันจบคำถาม” (ฮาดีย์ ะหมิดง
 , สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2554)

ผลการศึกษาผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบุคคลภายนอกจะพบว่าผู้ให้ข้อมูล
 ทั้งหมดไม่ได้ให้น้ำหนักหรือความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะเท่าใดนัก

ผู้ให้ข้อมูลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ ผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วน
 เสียภาครัฐพยายามรักษาความเป็นกลางทางจุดยืน ดังนั้นทัศนคติที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะจึงถูก
 พิจารณาผ่านมุมมองของหน้าที่ที่แต่ละท่านปฏิบัติอยู่ ดังเช่น ข้าราชการสำนักศิลปากรที่ 13 จังหวัด
 สงขลา จะแสดงทัศนคติต่อตำนานมัสยิดกรือเซะโดยพิจารณาตามหลักการ

“ตำนานที่เป็นแบบปากต่อปาก ถือว่าไม่ใช่ข้อมูลบริสุทธิ์ เชื่อข้อมูลที่เป็นลาย
 ลักษณะมากกว่า คือประวัติศาสตร์หรือตำนานที่จดบันทึกไว้ที่กองวรรณกรรม
 ประวัติศาสตร์...ต้องดูว่าหน่วยงานที่จดบันทึกมีความน่าเชื่อถือ หน่วยงานนั้นๆมีอคติ
 ต่อตำนานหรือประวัติศาสตร์นั้นๆหรือไม่ พี่ว่าคนในชุมชนไม่สนใจเรื่องบริบทการสร้าง
 แต่เป็นกลุ่มนักวิชาการมากกว่า” (พันธุ์ทิพย์ พันธุ์โกวิท, สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์
 2555)

”จะไม่เลือกตำนานใดตำนานหนึ่งเพราะว่าเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม
 สิ่งที่ผ่านมาแล้วจะหยิบตรงนี้มาหมดเลย เราจะไม่บล็อกว่าจะเอาตำนานตัวนี้อย่าง
 เดียวหรือจะเอาตำนานที่เป็น 1 2 3 เราไม่บล็อก อะไรที่เป็นตำนาน เพราะว่าเป็นสิ่งที่
 ผ่านมาแล้ว เราไม่รู้ด้วยว่าข้อเท็จจริงที่จริงที่สุดมันคืออะไรด้วยซ้ำ เราจะนำมาพูดคุย
 กันหมดเลย ตำนานนี้ก็ได้อ ตำนานนั้นก็ได้อ คือคุณก็จะเชื่อตำนานไหนก็ได้ เราจะไม้อ
 ประเด็นใดประเด็นหนึ่งมาเป็นข้อหลักเลย” (ศศิเพ็ญ ละม้ายพันธุ์, สัมภาษณ์ 2
 กุมภาพันธ์ 2555)

จากข้อมูลข้างต้นที่ข้าราชการสำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานีกล่าวนั้น สะท้อนนัยยะได้
 ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นมีหลายชุด แต่ละชุดถูกเล่าไม่เหมือนกัน ขณะเดียวกัน จากการสัมภาษณ์
 ข้าราชการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ
 ว่าตำนานมีลักษณะแตกออกไป คือเริ่มต้นอาจจะมิตำนานชุดหนึ่ง หลังจากนั้นตำนานจะถูกต่อเติม
 ออกไปและมีนัยยะในการเพิ่มเติมตำนาน

“ตำนานเล่าเรื่องต้องมีมานานแล้ว แต่ตัวละครลัทธิอักษร ที่เริ่มเห็น เริ่มได้อ่าน เรื่องกรือเซะอยู่ในหนังสือจังหวัดปัตตานี ปี พ.ศ.2500 ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้น เป็นการเล่าต่อกันมา พยายามจะสร้างเรื่อง ซึ่งก็บอกว่าลิ้มโต๊ะเคี่ยมมาจากเมืองจีน แล้วน้องสาวมาตามก็คือลิ้มกอเหนี่ยว ก็มาอีกตำนานก็บอกว่าลิ้มกอเหนี่ยวไม่ละความ พยายามหาโอกาสชักชวนพี่ชาย แล้วลิ้มโต๊ะเคี่ยมต่อสู้กับกบฏ....แม้แต่ตำนานเองก็ยัง บอกว่าอีกตำนานหนึ่งว่า ลิ้มกอเหนี่ยวฆ่าตัวตาย ต่อสู้กับกบฏร่วมกับพี่ชาย ไม่ยอม ตายด้วยคมดาบอาวุธของศัตรูก็เลยฆ่าตัวตาย นั่นหนึ่ง แล้วก็บอกอีกตำนานหนึ่ง เมื่อ ลิ้มกอเหนี่ยว....แสดงว่าตำนานนั้นต้องมีการเล่าต่อ แยกออกไป มันไม่ได้มีตำนาน เดียวที่แน่ชัด เมื่อเค้าบอกว่าลิ้มกอเหนี่ยวได้ฟังคำปฏิเสศของพี่ชายจึงขออธิษฐาน.... ตรงนี้น่ากลัวมาก....ขออธิษฐานให้การสร้างมัสยิดกรือเซะไม่สำเร็จ อันนี้มันแตกยอด ออกไปแล้ว แล้วก็มีความรู้สึก ว่า เชื่อกันว่า มัสยิดกรือเซะไม่สำเร็จเพราะคำแช่งของลิ้ม เหนี่ยว และเชื่อกันอย่างนั้น อันนี้ในความเห็นผมนะ มันพยายามสร้างตำนานให้เพื่อ บอกว่าเงินมีอำนาจเหนือมุสลิม อย่างน้อยสุดน่าจะมียะเยาะแฝงอยู่ แต่จากการศึกษา ของสถาปนิก นักโบราณคดีเนี่ย รู้ว่ามัสยิดสร้างเสร็จแล้วแน่นอน แต่ที่ฟังมาเนื่องจาก โครงสร้างของหลังคา กับตัวอาคารมันไม่สมดุลย์ นี่สรุปเลย และมีร่องรอยว่ามีคาน

ในฐานะคนศึกษาเอกสาร ก็พูดตรงๆว่า แม้แต่ตัวตำนานเองบางตำนานก็บอกว่า ลิ้มกอเหนี่ยวเมื่อร่วมกันต่อสู้กับพี่ชาย หมายถึงกบฏในปัตตานีแล้วพี่ชายก็ร่วม ต่อสู้กับกบฏ ก็ตาย ก็จบแค่นั้นเอง แต่บางตำนานก็ฉีกตัวออกมาอีกว่า แช่งไม่ให้สำเร็จ จนในที่สุดมัสยิดกรือเซะก็ถูกฟ้าผ่าไม่สามารถสร้างสำเร็จได้ แล้วมันต่อมาก็อีกว่าลิ้มโต๊ะ เคี่ยมเป็นคนหล่อป็นพญาตานี เสร็จแล้วก็ลำบากแต่ในที่สุดที่ลิ้มโต๊ะเคี่ยมหายตัวไป เพราะจุดชนวนปืนแล้วก็ถูกปืนยิงแล้วก็หายไปเลยกับแรงปืน.....ตำนานมัสยิดกรือเซะ เป็นตำนานก็ได้ เรื่องเล่าสืบต่อกันมา เพียงแต่ว่ายังไม่เห็นตัว คือมีหนังสือเขียนมา ตำนานนี้(กรือเซะ) ยังไม่เห็นว่าเป็นคนเขียนตัวนี้ ต้นร่างนี้ยังไม่เคยเห็น มีแต่ เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว เป็นเอกสารชั้น 2 ชั้น 3” (ธีระ แก้วประจันต์, สัมภาษณ์ 17 กรกฎาคม 2555)

จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐที่เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง ได้แก่ ตำรวจและทหาร ผู้ให้ข้อมูลฝ่ายความมั่นคงทั้งหมดจะมีความ ระมัดระวังในการพูดถึงตำนานโดยตรง แต่จะให้ข้อมูลว่า เมื่อใดก็ตามที่ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกบอก เล่าหรือใช้ไปในเชิงจิตวิทยาเพื่อต้องการให้เกิดความขุ่นข้องขัดแย้ง ตำนานจะกลายเป็นวาทกรรมที่ อาจใช้เพื่อสร้างความแตกแยกได้

“เรื่องกรือเซะ ต้องหยุดทีหนึ่ง อย่าเอากรือเซะมาเป็นเครื่องมือทางการเมือง ให้หยุดทุกฝ่าย เรามารักษาเค้าไว้ เเล่ได้ แต่ไม่ใช่เเล่เริงทำลาย ให้เเล่เริงสร้างสรรค์ เเล่เริงว่าให้ช่วยกันอนุรักษ์รักษาไว้” (พลโทสำเร็จ ศรีหรั่ง, สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2555)

ทางออกหนึ่งของการเเล่ตำนานนั้น ผู้อำนวยการสำนักท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานี ซึ่งมีโอกาสได้นำเสนอโครงการแหล่งท่องเที่ยวชุมชน และผลักดันให้เกิดการอบรมมัคคุเทศก์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานี โดยตำบลตันหยงลุโละเป็นชุมชนหนึ่งที่เป็นชุมชนต้นแบบของการพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว มีการอบรมไกด์ท้องถิ่นโดยมี อ.ครองชัย หัตถาเป็นวิทยากร นอกจากนี้ในโรงเรียนประถมสังกัดรัฐบาลในบริเวณตันหยงลุโละก็สอดรับการท่องเที่ยวโดยมีการจัดชมรมยุวมัคคุเทศก์ ดังนั้นประวัติท้องถิ่นย่านกรือเซะรวมทั้งตำนานมัสยิดกรือเซะย่อมถูกบอกเเล่ผ่านการท่องเที่ยวด้วย ผู้ให้ข้อมูลแสดงทัศนะว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะสามารถเเล่ได้ ถ่ายทอดได้ แต่ต้องไม่ใช่เรื่องที่ขัดแย้งกัน

“เราศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนา เพราะกรือเซะคือรากเหง้าของเรา คือประวัติศาสตร์ปัตตานี...ไม่พูดถึงคำสาป แค่บอกว่าเป็นเรื่องของตำนาน เพราะถ้าใช้เป็นประวัติศาสตร์นั้นไม่ใช่ เพราะจะเกิดเป็นข้อขัดแย้งทันทีเพราะว่ามุสลิมไม่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยกเว้นพระเจ้า เพราะฉะนั้น อะไรที่เป็นข้อขัดแย้ง เราย่า แต่ขณะเดียวกัน เราย่าไม่พูดกับชาวจีนว่าเจ้าแม่ไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่พูด เพราะที่เป็นมุสลิม การที่เป็นมุสลิมค่อนข้างโชคดีที่ตัวเราเองได้เรียนรู้ด้านศาสนา...แล้วเราก้ไม่ไปลวงล้าศาสนาอื่น” (ศิริวิ วาเลาะ, สัมภาษณ์ 25 กุมภาพันธ์ 2555)

ดังนั้น ผลการศึกษาทัศนะต่อตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลภาครัฐ จะพบว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะมีความหลากหลาย แตกกออกไปหลายชุด และอาจถูกตัดทอนหรือต่อเติมที่อาจจะสร้างความขัดแย้งได้ ตำนานมัสยิดกรือเซะจึงควรถูกบอกเเล่อย่างสร้างสรรค์และคัดเลือกสารโดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นภายหลังด้วย

ผู้ให้ข้อมูลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสถาบันการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนระดับประถมศึกษาสังกัดรัฐบาล มีจำนวน 3 คน อยู่ใน 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนชุมชนบ้านตันหยงลุโละ และอดีตผู้อำนวยการและผู้อำนวยการคนปัจจุบันของโรงเรียนบ้านกรือเซะ โรงเรียนทั้ง 2 แห่งนี้มีชมรมยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวชุมชนตันหยงลุโละ ดังนั้นตำนานมัสยิดกรือ

เซะที่ปรากฏอยู่ในโรงเรียนนั้น อาจารย์จะมีส่วนสำคัญต่อการถ่ายทอดให้นักเรียน โดยทัศนะของอาจารย์หรือผู้อำนวยการโรงเรียนทั้งสองแห่งให้ข้อมูลว่าตำนานนั้นถูกบอกเล่าให้นักเรียนฟังแต่เป็นการเล่าในทิศทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและในมิติของความสามัคคีในชุมชน

“ตำนานเป็นตัวหากินให้เรา เป็นมรดกของเรา ใครเล่าเป็นคนแรกไม่รู้ แต่ได้ใช้ตำนาน ตำนานเรื่องนี้ได้ถูกสร้างเป็นแสงสีเสียงในงานท่องเที่ยวปัตตานี” (พรนิตา ทองชุม, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2554)

“ตำนานทั้งสองเป็นความเชื่อสองวัฒนธรรมที่ไปกันไม่ได้ มีความขัดกัน แต่ไม่ขัดแย้งรุนแรง ตำนานไปคนละทาง แต่ไม่ได้สร้างความขัดแย้งอย่างชัดเจน...สิ่งที่เล่าให้เด็ก ๆ ฟังคือมัสยิดกรือเซะคือสถานที่ที่ต้องดูแลรักษาไว้ เพราะประวัติศาสตร์ก็ยังไม่ชัดเจน ให้เน้นเชิงอนุรักษ์มากกว่า น่าจะเป็นมิติที่มองเห็นได้ดีว่าคนจีนกับมุสลิมอยู่ร่วมกันได้” (ประหยัด สุขแก้ว, สัมภาษณ์ 3 กุมภาพันธ์ 2555)

ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาในพื้นที่ต้นหยงลุโละและนายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่างไม่ได้ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ

“เรื่องประวัติของกรือเซะก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าไร เพราะตามปกติโต๊ะครูก็ไม่ได้เกี่ยวเรื่องเอกลักษณ์อะไรทุกสิ่งทุกอย่างเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ไม่ได้เน้นเท่าไร ไม่ได้เน้นไม่ใช่ว่าเค้าจะไม่รู้เรื่องอะไรเลย แต่ว่าไม่ให้ความสำคัญเท่าไร ที่ให้ความสำคัญก็ต่อเฉพาะสถาบันการศึกษาปอเนาะจะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของท่านนบี อันนี้คือวิชาหลักของเรา แต่ว่ามัสยิดกรือเซะ หรือมัสยิดต่างๆ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน 5 จังหวัด ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าไร” (อับดุลอาซิส ยานยา, สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2555)

ทั้งนี้การไม่ให้ความสำคัญหรือไม่ใครได้กล่าวถึงเนื่องเพราะเห็นว่าการกล่าวถึงเรื่องราวของมัสยิดกรือเซะนั้นอาจเกี่ยวพันไปถึงเรื่องประวัติศาสตร์และอาจสร้างอารมณ์ความรู้สึก

“ในเชิงของนักเรียนระดับมัธยมเราไม่ไปลึกถึงทำไมมัสยิดกรือเซะต้องมีการเผา ต้องมีการรบกันมา เราไม่ถึงขั้นนั้น ทำไมถึงเจ้าเมืองอยุธยามาโจมตีปัตตานีในช่วงนั้น

คงไม่ลึก เพียงแต่ว่า มุสลิมเข้ามา อิสลามเข้ามาในปัตตานีครั้งแรกในสมัยไหน สมัยเจ้าเมืองปัตตานีเริ่มแรกซึ่งได้สร้างมัสยิดกรือเซะขึ้นมา

ที่จริงเรื่องทางวิชาการเราสอนได้แต่ที่นี่เราไม่พยายามที่จะไปใส่ในเชิงของความรู้สึกทางด้านอารมณ์เหมือนกับคนบางกลุ่ม เข้าใจนะฮะ เพราะว่าเรานี่เชิงวิชาการ แต่เรื่องประวัติศาสตร์มันเรื่องละเอียดอ่อน ถ้าเราไปดึงในเชิงความรู้สึกนั้นมา ย่อมไปได้ ย่อมเกิดขึ้นได้” (ดร.อาฮามัดกาแม แวมูซอ, สัมภาษณ์ 29 กุมภาพันธ์ 2555)

สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย อาจารย์ครองชัย หัตถา เป็นบุคลากรทางการศึกษาคนหนึ่งที่เกิดงานวิชาการเกี่ยวกับประวัติของมัสยิดกรือเซะ จะให้ความสำคัญต่อประวัติศาสตร์การสร้างมัสยิดกรือเซะโดยมีหลักฐานทางภูมิประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงงานวิจัยของผู้ให้ข้อมูล เรื่อง “มัสยิดกรือเซะในประวัติศาสตร์นครปัตตานี” โดยกล่าวว่าสมมติฐานหนึ่งของการวิจัยคือ “เพื่อสำรวจและสืบค้นประวัติศาสตร์ของสถานที่สำคัญ คือ มัสยิดกรือเซะ ซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีความขัดแย้งเชิงสัญลักษณ์และเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นหลายครั้ง” ในเหตุของตำนานที่มีความขัดแย้งกันในแง่ของการเกี่ยวข้องกับเรื่องราวเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีคำสาปแช่งนั้น ผู้ให้ข้อมูลแสดงทัศนะว่าการจะเล่าเรื่องใดก็ตามต้องอธิบายให้ชัดเจนเพื่อใช้ในทิศทางบวกเท่านั้น

“สังคมยังเล่าอยู่ ก็เล่าในฐานะที่เป็นเรื่องเล่ามา เล่าเถอะ เล่าได้ แต่ในความเป็นจริงนั้นก็ต้องเล่าเรื่องที่มีนัยเป็นจริงของมัสยิด ของเจ้าแม่เองด้วย เพราะฉะนั้น ก่อนจะเล่าก็ต้องศึกษาวิจัยค้นคว้า เพราะฉะนั้นท่านยังเล่าเรื่องตำนานคำสาปได้ แต่ต้องระบุมุมว่านั่นคือตำนานคำสาป

(ประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะและประวัติศาสตร์ปัตตานี) ข้อมูลพวกนี้สามารถใช้ในทางบวก สมานฉันท์ ท่องเที่ยว ความรู้สึกที่ดีต่อกัน” (ครองชัย หัตถา, ช่วงถามตอบในเสวนาวิชาการเรื่องกรือเซะ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

ขณะเดียวกัน ยังมีข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักวิชาการมองว่า “ตำนาน ไม่ใช่เรื่องที่ลอยอยู่ในอากาศ ยังถูกยึดโยงอยู่กับการเคลื่อนไหวทางสังคม” (อนุสรณ์ อุณโณ, สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2555) ตำนานมัสยิดกรือเซะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปัตตานี ซึ่งถูกบอกเล่าในทิศทางต่างๆ “ทุกคนเล่าประวัติศาสตร์เหมือนกัน แต่ให้ความหมายไม่เหมือนกัน” (อนุสรณ์ อุณโณ, สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2555)

จากผลการศึกษา จึงพบว่าผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สังกัดอยู่ในสถาบันการศึกษามีทัศนคติต่อตำนานมัสยิดกรือเซะต่างกัน ทั้งนี้มีพื้นฐานสำคัญคือจุดยืนของแต่ละคน ในการที่จะถ่ายทอดเรื่องราวมัสยิดกรือเซะออกไปในรูปแบบหรือทิศทางอย่างหนึ่งอย่างใด อาทิ เพื่อถ่ายทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อถ่ายทอดประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานีในอดีต เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่น เพื่องานวิจัยส่วนบุคคล หรือมองอย่างผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากตำนานมัสยิดกรือเซะโดยตรงก็ตาม

ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสื่อ ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสื่อ อย่างน้อย 3 ราย แสดงทัศนคติว่าตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัตตานี

“การจะบอกว่าเป็นตำนานกรือเซะ มันไม่ถูกต้องนัก เพราะกรือเซะเป็นประวัติศาสตร์มากกว่าที่จะเป็นตำนาน เพราะคำว่า legend ตำนาน เป็นเรื่องบอกเล่าที่ไม่มีที่มาที่ไป แต่การเกิดขึ้นของมัสยิดกรือเซะผมว่ามันมาพร้อมกับศาสนาอิสลามที่เข้ามายังลังกาสุกะ และเปลี่ยนจากลังกาสุกะเป็นปัตตานี ตรงนี้ต่างหากที่น่าจะเป็นข้อขัดแย้งหรือเป็นประเด็นที่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในพื้นที่” (ตุแวดาเนียา มีอริจิง, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2554)

นอกจากตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ปัตตานีแล้ว ผู้ให้ข้อมูลยังเห็นว่าประวัติศาสตร์ในพื้นที่ปัตตานีอาจจะถูกใช้ในทิศทางที่สร้างความขัดแย้งแต่ขณะเดียวกันก็มีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์เพื่อสร้างความเข้าใจ

“สิ่งที่ต้องระวังคือการเรียนประวัติศาสตร์ ในรายวิชา จำต้องระวังว่ามันผ่านกันมาเป็นระบบ โดยที่ไม่มีการโต้แย้งจากคนมลายู ประวัติศาสตร์อันตรายต้องมียุทธศาสตร์ในการพูด ยังต้องมีพื้นที่เพื่อให้อยู่กับมันได้” (อายุบ ปาทาน, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2554)

“เค้าบอกว่าประวัติศาสตร์นี้ใครพูดก็ถูกหมด เพราะมันไม่มีหลักฐาน คือถ้าคุณจะล้มล้างประวัติศาสตร์คุณต้องเอาหลักฐานมาลบล้างมายืนยัน ทีนี้ประวัติศาสตร์ในโลกของกรือเซะ เดิมรัฐไทย โดยใครก็แล้วแต่ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวหรืออะไร ไปเขียนประวัติศาสตร์ที่ไปบิดเบือนในเรื่องของไสยศาสตร์ ในเรื่องของความเชื่อ ซึ่งสวนทางกับความเชื่อของมุสลิม เช่น ล้มกอเหนี่ยวไปสาปว่าไม่ให้สร้างเสร็จ ถามว่าถ้าเราเป็นคนมุสลิมเรานึกถึงหัวอกเขาใหม่ว่า เรามีพระเจ้าอยู่นะ อัลลอฮ... คำสาปแข่งคุณจะ

อยู่เหนือองค์อัลลอฮ์ไม่ได้ในเชิงความเชื่อ” (ซุมศักดี นรารัตน์วงศ์, สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2555)

สำหรับผู้ที่ให้ข้อมูลกลุ่มสี่ ยังมีผู้ที่ให้ข้อมูลอีก 1 ราย ที่แสดงทัศนคติว่าไม่มีความเห็นต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ “ผมเฉยๆกับเรื่องนี้นะ รู้สึกว่ามันเป็น story ผมสนใจสิ่งที่เป็นอยู่มากกว่า” (เอกรินทร์ ต่วนศิริ, สัมภาษณ์ 28 กุมภาพันธ์ 2555) ขณะที่ผู้ที่ให้ข้อมูลกลุ่มสี่อีก 1 ราย ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ส่วนกลาง และมีโอกาสได้รู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านจากตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ให้ความเห็นในทำนองความรู้สึกนึกคิดต่อมัสยิดกรือเซะในเชิงจินตนาการ “ตำนานเรื่องมัสยิดกรือเซะกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จินตนาการเป็นกลางคืน คิดว่าศักดิ์สิทธิ์มาก” (วินัย ดิษฐจร, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2554)

ผลการศึกษาผู้ที่ให้ข้อมูลกลุ่มสี่จะพบว่า มีทัศนคติต่อตำนานมัสยิดกรือเซะอย่างหลากหลาย ทั้งในแง่ที่มองตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นเรื่องราวหนึ่งเท่านั้น มิได้มีความรู้สึกหรือความเห็นเป็นสำคัญต่อตำนานมัสยิดนี้ หรือมุมมองต่อตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกผูกพันเข้ากับประวัติศาสตร์ปัตตานี อันข้อควรระวังนั้นจึงเกิดขึ้นเมื่อมีการใช้ประวัติศาสตร์เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง และมุมมองในเชิงจินตนาการอันสะท้อนให้เห็นว่าตำนานยังคงอยู่ในพื้นที่แห่งจินตนาการที่เหตุและผล หลักและฐาน อาจจะมีน้ำหนักน้อยกว่าอารมณ์ความรู้สึก

ประเด็นเรื่องทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ ผลการศึกษาพบว่า ทัศนคติต่อประเด็นนี้มีความหลากหลายและต่างมุมมอง ทั้งมุมมองเชิงบวก คือ ภาคภูมิใจที่ตำนานมัสยิดกรือเซะบอกเล่าความรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี การเผยแพร่ตำนานมัสยิดกรือเซะไม่ว่าแบบใดเป็นการทำให้มัสยิดกรือเซะมีชื่อเสียงโดยการมีชื่อเสียงนี้มิได้กล่าวถึงเรื่องคำสาปแช่งและเหตุความรุนแรงด้วย

ในมุมมองเชิงลบเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะถูกยึดโยงเข้ากับประวัติศาสตร์บาดเจ็บซึ่งไม่ควรเล่าต่อไป หรือไม่ควรพูดกับบุคคลที่มีแนวความคิดหัวรุนแรงเพื่อมิให้ความขัดแย้งลุกลามและบานปลายออกไปอีก ทั้งยังมีทัศนคติที่แสดงให้เห็นความหวาดระแวงต่อภาครัฐของชาวบ้านที่ไม่กล้าเล่าเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะเพราะเกรงว่าเท่ากับพูดเรื่องประวัติศาสตร์ขัดแย้งระหว่างสยามกับปัตตานี และจะถูกรัฐมองเป็นแนวร่วม ขณะที่ภาครัฐเองก็มองว่าหากตำนานมัสยิดกรือเซะถูกใช้เป็นวาทกรรมเพื่อก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจส่งผลและสร้างความแตกแยกให้กว้างและลึกกว่าเดิมได้

ส่วนของตำนานและความเชื่อถือได้หรือไม่ได้ของตำนานนั้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่จะกล่าวว่าตำนานมัสยิดกรือเซะมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าปากต่อปาก ยากจะหาความชัดเจนจากผู้หนึ่งผู้ใดได้ เมื่อประวัติศาสตร์ไม่กระซางชัดพอ จึงมีการเลือกที่จะเล่าต่อหรือถ่ายทอดอย่างระมัดระวังและ

รัดกุม หรือเลือกที่จะให้น้ำหนักกับตำนานที่ได้รับการยืนยันข้อมูลทางวิชาการ ในทางเดียวกัน ก็มีการให้ทัศนะว่าการเลือกสรรและตัดตอนนี้เองทำให้ตำนานมัสยิดกรือเซะได้เล่าเรื่องราวของประวัติศาสตร์อย่างตัดตอนโดยถูกเลือกให้ก้าวข้ามการพูดถึงความเชื่อและศาสนาอื่นๆที่เคยมีมาในพื้นที่ เมื่อมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เห็นว่าตำนานเป็นเพียงเรื่องเล่าเก่าแก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางท่านจึงไม่ให้ความสำคัญกับตำนาน ไม่เห็นเป็นสาระ หรือบางท่านก็จินตนาการไปในดินแดนแห่งตำนานนั้น

ตารางที่ 4.17 ทักษะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อด้านานมัสยิดกรือเซะ

ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	คนใน	คนนอก	ภาครัฐ	สถาบันการศึกษา	สื่อ
<ul style="list-style-type: none"> - ดีใจที่ด้านานมัสยิดกรือเซะแพร่หลายไม่ว่าแบบใด เพราะเท่ากับมัสยิดกรือเซะมีชื่อเสียงถึงภายนอก (แต่ไม่ได้กล่าวถึงคำสาปแช่ง) - ไม่อยากพูดถึง การพูดถึงด้านานมัสยิดกรือเซะเท่ากับพูดถึงประวัติศาสตร์ขัดแย้งระหว่างสยามกับปัตตานี เกรงจะถูกมองเป็นแนวร่วม - ด้านานมีหลายชุด - เชื้อถือด้านานชุด ศ.ดร.ครองชัย หัตถา - ด้านานมัสยิดกรือเซะถูกโยงเข้ากับประวัติศาสตร์บาดเจ็บ - รู้จักด้านานลิ้มกอเหนี่ยวจึงรู้จักด้านานกรือเซะ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่ไม่รู้ว่าเป็นความจริงหรือไม่ ถูกบิดเบือนหรือไม่ ขึ้นอยู่กับคนที่เล่าต่อมา - ด้านานมัสยิดกรือเซะมีความสำคัญตรงที่เป็นตำนานสมัยเริ่มแรกของอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม - ไม่ควรพูดถึงเรื่องด้านานมัสยิดกรือเซะกับคนหัวรุนแรง - เรื่องด้านานมัสยิดกรือเซะแท้จริงชาวบ้านไม่ได้คิดอะไร - เป็นเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงมัสยิดที่ไม่สมบูรณ์ ไม่มีโตม 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นเรื่องเล่าเก่าแก่ - ฟังมา ไม่รู้ว่าจริงหรือไม่จริงอย่างไร - เคยได้ยินแต่ด้านานที่มีคำสาปแช่งของเจ้าแม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - ด้านานมัสยิดกรือเซะถูกใช้ไปในเชิงวาทกรรมที่สร้างความแตกแยกได้ - ด้านานมัสยิดกรือเซะคือรากเหง้าของประวัติศาสตร์ปัตตานี - ด้านานที่เป็นแบบปากต่อปากถือว่าไม่ใช่ข้อมูลที่บริสุทธิ์ - ให้ความสำคัญกับข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์มากกว่าคือประวัติศาสตร์หรือด้านานที่จดบันทึกไว้โดยกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ความสำคัญกับด้านานในแง่ประวัติศาสตร์การก่อสร้าง ยุคสมัย ไม่กล่าวถึงเหตุรุนแรง - ไม่ให้ความสำคัญ ไม่สนใจ - ด้านานมีลักษณะเป็นเรื่องปากต่อปาก หลากหลาย จะหาความชัดเจนจากผู้หนึ่งผู้ใดได้ยาก - ประวัติศาสตร์ยังไม่ชัดเจน เรื่องประวัติมัสยิดกรือเซะจึงถ่ายทอดสู่นักเรียนได้เพียงเล็กน้อย เน้นในเชิงอนุรักษ์ ดูแลมากกว่า 	<ul style="list-style-type: none"> - กรือเซะ เป็นประวัติศาสตร์มากกว่าด้านาน - จินตนาการว่าด้านานมัสยิดกรือเซะและเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวศักดิ์สิทธิ์มาก - เป็นมรดกวัฒนธรรมที่ปรวมอยู่ในประวัติศาสตร์และถูกนำมาเป็นเครื่องมือสร้างความแตกแยก - ด้านานมัสยิดกรือเซะ มีการเล่าประวัติศาสตร์ตัดตอน บางครั้งถูกเลือกก้าวข้ามการพูดถึงความเชื่อ ศาสนาอื่น ๆ ที่มีในพื้นที่มาก่อน

ทั้งนี้โดยที่ตำนานมัสดิกหรือเซเชเป็นมรดกวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอยู่กับมัสดิกหรือเซเชเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ประกอบสร้างเรื่องเล่าที่เป็นนามธรรมเข้ากับสิ่งก่อสร้างซึ่งเป็นหลักฐานรูปธรรมและจับต้องได้ ผลการศึกษาพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นชาวมุสลิมจำนวนมากให้ความเห็นว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับมัสดิกหรือเซเชในฐานะเป็นมัสดิกศักดิ์สิทธิ์ เพราะมัสดิกทุกหลังคือบ้านของพระเจ้า เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ คำว่ามัสดิกศักดิ์สิทธิ์ถูกพูดโดยคนไม่รู้หรือไม่เข้าใจศาสนาอิสลาม ตามหลักศรัทธาของศาสนามัสดิกหรือเซเชจึงไม่ได้ถูกให้ค่าเกินกว่ามัสดิกอื่นๆในประเทศไทย แต่ที่มัสดิกหรือเซเชบอกเล่าเรื่องราวของศาสนาคือการที่มัสดิกหรือเซเชคือมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญที่เป็นการยืนยันการเข้ามาของศาสนาอิสลามในโลกมลายู

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแทนคำมัสดิกหรือเซเชเป็นสัญลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ สัญลักษณ์ของความขัดแย้ง สัญลักษณ์ของความรุนแรง สัญลักษณ์ของอาณาจักรปัตตานี อัตลักษณ์ของท้องถิ่น ทูตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว นอกเหนือจากการเป็นหรือไม่เป็นใดๆ มัสดิกหรือเซเชยังคงเป็นศาสนสถานและโบราณสถานอยู่ในตัวเองด้วยเช่นกัน

อนึ่ง คำว่า มัสดิก มาจากคำกริยาภาษาอาหรับว่า “ชะยะดะ” แปลว่า “สูญุด” หมายถึงการกราบไหว้ ซึ่งการนมัสการพระเจ้านี้เรียกว่าการนมาซหรือละหมาด ซึ่งมุสลิมสามารถกราบไหว้ได้เฉพาะเพียงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอัลลอฮ์ (ซุบห์) องค์เดียวเท่านั้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527, น. 35) มัสดิกหรือมัสนิด ในสารานุกรมอิสลาม (บรรจง บินกาชัน, 2542, น.106) ให้ความหมาย มัสนิดเป็นศาสนสถานที่ชาวมุสลิมใช้ปฏิบัตินมาซเพื่อแสดงความเคารพสักการะและระลึกถึงอัลลอฮ์ ดังนั้นอาคารของมัสดิกทุกแห่งทั่วโลกจึงถูกสร้างให้มีลักษณะที่คนในมัสดิกหันหน้าไปทางก๊ะอปะฮฺเช่นเดียวกับมัสดิกหรือเซเชแต่บังเอิญว่าด้านหน้าของมัสดิกหรือเซเชคือสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ปฏิบัตินมาซในประเด็นนี้มุสลิมส่วนใหญ่ไม่ถือเป็นประเด็นสำคัญโดยอธิบายว่าการละหมาดในมัสนิดนั้นเจตจำนงคือสักการะอัลลอฮ์และทิศทางที่นมาซไปนั้นคือทางก๊ะอปะฮฺโดยไม่สนใจสิ่งกีดขวางในรูปลักษณะสิ่งก่อสร้างอื่นใดก็ตาม แต่ขณะเดียวกันที่ตั้งของสุสานเจ้าแม่และมัสดิกหรือเซเชซึ่งอยู่ติดกันนั้นก็นำมาซึ่งความระคายเคืองต่อความรู้สึกของมุสลิมบางคนด้วย วิธีการตัดถนนเส้นเล็กๆระหว่างมัสดิกหรือเซเชและสุสานเจ้าแม่จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้อาณาบริเวณของพื้นที่ที่สำคัญต่อจิตใจของคนต่างศาสนามีขอบเขตแยกจากกันอย่างชัดเจน เป็นการจัดการเชิงกายภาพที่ส่งผลต่อจินตภาพและมโนสำนึกของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไปในทิศทางบวก

ตารางที่ 4.18 ทักษะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมัสยิดกรือเซะ

ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	คนใน	คนนอก	ภาครัฐ	สถาบันการศึกษา	สื่อ
<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ - มัสยิดทุกหลังเท่าเทียมกัน ในฐานะเป็นที่ละหมาด เป็นบ้านของพระเจ้า - แต่ก่อนเห็นว่าเป็นโบราณสถาน เพราะเก่า ถูกทิ้งร้าง หลังเหตุการณ์ประท้วง พ.ศ.2533 จึงรู้สึกถึงความสำคัญของมัสยิดกรือเซะว่าไม่ใช่แค่อาคารเก่าแก่ - ถือเป็นมัสยิดหลังแรกในปัตตานี - ธารุสลาม - เฉยๆ ไม่รู้สึกอะไรเลยต่อมัสยิดกรือเซะ - การละหมาดวันศุกร์ไม่ไปที่มัสยิดกรือเซะ แต่ไปที่มัสยิดประจำหมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ใช่มัสยิดศักดิ์สิทธิ์ เป็นการถูกพูดต่อกันไป โดยคนที่ไม่เข้าใจ - มีการเล่าประวัติศาสตร์ว่าเป็นมัสยิดหลังแรกของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานี - ก่อนกรมศิลปากรบูรณะ (พ.ศ. 2500 และ 2525) ชาวบ้านไม่ได้สนใจมัสยิด เพราะอยู่ในสภาพทรุดโทรมทิ้งร้าง แต่เมื่อบูรณะจึงเข้าไปใช้งานปัจจุบัน - ไม่มีการละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิดกรือเซะ - มัสยิดกรือเซะไม่เกี่ยวกับสัญลักษณ์มลายูปัตตานี (RKK) 	<ul style="list-style-type: none"> - การเรียกมัสยิดกรือเซะว่ามัสยิดศักดิ์สิทธิ์ ที่จริงแล้ว มัสยิดใดที่มีการละหมาดมัสยิดนั้นก็ศักดิ์สิทธิ์ - เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นโบราณสถาน - เป็นความงดงามทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ในสายเลือดคนปัตตานี - สัญลักษณ์ของความรุนแรงในพื้นที่ - เป็นสถานที่มาฟังบรรยายธรรมในวันอังคาร (สอนมาจากตีบคือสอนคุณธรรม จริยธรรม) - เป็นของโบราณ (มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมน้อย-ไม่มี) 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นมัสยิดหลังแรกของอาณาจักรปัตตานี - ไม่ใช่มัสยิดหลังแรก - มัสยิดกรือเซะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ - เป็นโบราณสถาน - เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ - มัสยิดกรือเซะไม่ได้จดทะเบียนเป็นมัสยิด (มิได้ขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย ผู้ดูแลมัสยิดจึงเป็นกรรมการมัสยิดที่จัดตั้งกันเองโดยชาวบ้าน การดูแลเชิงกายภาพเป็นความรับผิดชอบของอบต.ต้นหยงลูโละ) - มีความพยายามจากคนบางกลุ่มที่ใช้มัสยิดเป็นเครื่องมือ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นสัญลักษณ์ของอาณาจักรปัตตานี - สัญลักษณ์ของบริบทของความขัดแย้งในพื้นที่ 3 จขต. - เป็น “วัตถุทางวาทกรรม” (discursive object) - โรงเรียนตาดีกามักพาเด็กๆไปทัศนศึกษาเพราะถือเป็นแหล่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ - ประธานสถาบันปอเนาะกล่าวว่า ร.ร. ปอเนาะไม่ให้ความสำคัญกับมัสยิดกรือเซะ - มัสยิดกรือเซะไม่ใช่มัสยิดหลังแรกในปัตตานี - ทูตทางประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวชุมชน ฝึกยุวมัคคุเทศก์ 	<ul style="list-style-type: none"> - มัสยิดเป็นบ้านของพระเจ้า ดังนั้นจึงกังวลที่จะเป็นโบราณสถาน - มัสยิดกรือเซะเป็นสัญลักษณ์ของความขัดแย้ง ทั้งขัดแย้งเรื่องความรักที่ไม่สมหวัง คำสาปแช่ง และเหตุความรุนแรง - คือมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญที่ยืนยันการเข้ามาของศาสนาอิสลามในโลกมลายู - กรือเซะ เป็นสัญลักษณ์ 1)ซากที่สะท้อนถึงสิ่งที่สยามทำลาย ปัตตานี 2)ระเบียบของเมกะห์เป็นหมุดหมายทางจิตวิญญาณของมุสลิม - เป็นประวัติศาสตร์ที่ยังคงอยู่ และมีหลักฐานแวดล้อม

4.2.2 ตำนานมัสยิดกรือเซะและความเกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาตั้งประเด็นคำถามต่อผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสังเคราะห์คำตอบเป็นผลการศึกษา อธิบายได้ตามประเด็นทัศนคติต่อตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ซึ่งถูกกล่าวอ้างว่าเป็นมัสยิดที่สร้างไม่เสร็จเพราะเหตุต้องคำสาปเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แนวทางการจัดการต่อตำนานที่กล่าวถึงมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ว่าผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีวิถีจัดการอย่างไร รวมทั้งทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลที่ให้เหตุผลในเรื่องหลังคาของมัสยิดกรือเซะ ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มล้วนเคยได้ยินตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และมีมุมมองต่อตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวต่างกันโดยชัดเจน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวมลายูมุสลิม และกลุ่มผู้ให้ความนับถือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว (ดูตารางที่ 4.19)

สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาอิสลาม ที่เคยได้ยินตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้นสามารถเล่าเรื่องราวได้บ้างโดยที่เรื่องเล่าอาจจะไม่ตรงกับเรื่องเล่าของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวตามที่ถูกเผยแพร่อย่างกว้างแต่อยู่ในลักษณะของเรื่องเล่าที่รับฟังต่อกันมา

“คำถามเรื่องมัสยิดกรือเซะโดนสาปนี้เป็นคำถามของความขัดแย้ง ชาวบ้านมองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของการอุปโลกนอะไรขึ้นมาซักอย่างหนึ่ง เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา ตามตำนานเรื่องลิ้มกอเหนี่ยวปรากฏว่าลิ้มโต๊ะเคียมเข้ามาสมัยราชินีฮิยา มัสยิดกรือเซะเก่าก็ต้องมีการบูรณะ ลิ้มโต๊ะเคียมเป็นส่วนหนึ่งที่มาช่วยซ่อมเพราะลิ้มโต๊ะเคียมกับรับศาสนาอิสลามแล้ว ลิ้มโต๊ะเคียมเหตุที่กลับไม่ได้บอกว่ายังมีการกิจอีกเยอะ กลับไม่ได้ น้องสาววิบากกรรมตัวเอง เมื่อน้องสาวเสียชีวิตลิ้มโต๊ะเคียมเลยเอาศพน้องไปฝังที่ริมทะเลที่ต้นหยงลูโละ ชาวบ้านเล่าว่าพี่ชายแบกเอาก้อนหินก้อนใหญ่ไปวางที่หลุมฝังศพ ต่อมาชาวจีนไปสักการะ ต่อมาทางมูลนิธิต้องการจำลองสุสานมาไว้ที่อื่นนักท่องเที่ยวยังจะได้เดินทางสะดวก ตำนานจึงเกิดขึ้นตอนนั้น ประกอบกับมัสยิดร้างและเสียหายจนไม่มีใครไปใช้ ตำนานจึงเกิดขึ้น” (ปรีดี มะนิวัน, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

“คือมัสยิดกรือเซะนี้ตามที่เขาเล่าให้ฟัง คือเป็นคนสองพี่น้องสมัยกรุงศรีอยุธยา จะมีนักธุรกิจสองพี่น้องที่เดินทางมาค้าขายกัน แล้วคนหนึ่งรับอิสลาม อีกคนก็ไม่รับอิสลาม แล้วก็ที่รับอิสลามก็เสียชีวิตอยู่ตรงนี้ แล้วพอรับอิสลามนี้ก็เลยทำมัสยิดกัน แล้วที่ไม่รับอิสลามเค้าก็กลับไปเมืองจีน พอกลับไปเมืองจีนรู้ว่าน้องชายหรือพี่ชายนั้นจำไม่ได้ เสียชีวิตอยู่ที่นี้ก็เลยมา ก็มาจะรับพากลับไปประเทศเค้า ตกลงทางนี้ก็รับ

อิสลามแล้วก็เลยสนิทสนมกันกับชนมุสลิมแถวนี้ก็เลยไม่อยากกลับไป ก็เสียชีวิตอยู่ตรง
นี้ แล้วน้องสาวเค้านี่มารับ เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนี่ก็เสียชีวิตอยู่ตรงนี้ นี่แหละที่ฟังๆมา”
(สายูตี ทะยิตาเห และ อาแว เตาะสาตุ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“เคยได้ยินแต่ว่าไม่เป็นทางการ เขาบอกว่ามีชาวจีนที่ว่าเขารับอิสลามเข้า
มาแล้วก็สร้างมัสยิด แล้วมัสยิดที่เขาสร้างมันไม่สามารถที่จะสร้างโดมข้างบนได้
เพราะว่าเมื่อก่อนไม่มีเหล็ก แล้วเมื่อก่อนเขาใช้ใช้กับน้ำผึ้งสร้าง เวลาจะก่อ มันไม่อยู่
เพราะว่ามันไม่มีโครงมันก็เลยถล่มลงมา คิดว่าสร้างไม่เสร็จเพราะไม่มีโครงที่แข็งแรง
พอ” (อับดุลเลาะตี แลหะยามิ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

สำหรับกลุ่มชาวไทยพุทธ ชาวไทยพุทธเชื้อสายจีนที่ให้ความนับถือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
นักท่องเที่ยงที่มาจากสมโภชศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว คนไทยพุทธที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองจังหวัด
ปัตตานี แม้กระทั่งพนักงานธนาคารแห่งหนึ่งซึ่งตั้งโต๊ะรอรับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวในวันแห่เจ้าแม่ลงน้ำ
กลุ่มคนเหล่านี้พบว่าอยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความสัมพันธ์ต่อตำนานมัสยิดกรือเซะในระดับ
ปานกลางถึงน้อย รู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะผ่านจากตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว มี
ความใกล้ชิดกับวัฒนธรรมแบบไทย – จีน มากกว่าวัฒนธรรมมลายูมุสลิม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้อยู่
ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) คนใน (Insiders) คนนอก
(Outsiders) และภาครัฐ (Government) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้ยอมรับเรื่องคำสาปแช่งของเจ้าแม่
ลิ้มกอเหนี่ยวต่อมัสยิดกรือเซะว่าเคยได้ยินหรือเคยรับรู้มาจริง โดยเลียงที่จะยืนยันว่าคำสาปนั้นเป็น
ความจริงหรือไม่ต่อหน้าสาธารณะ แต่เข้าร่วมเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและนับถือศรัทธา
ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่

“รู้จักตำนานกรือเซะแบบที่มีคำสาปเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวพ่วงมาด้วย เชื่อ คิดว่า
เป็นอย่างนั้น” (แม่บ้านไทยพุทธ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

“ผมก็ศรัทธา(เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) เพราะถือว่า เรานับถือกันมานาน คนไทย
พุทธ คนจีนก็จะนับถือ แม้กระทั่งทางมาเลย์ก็ยังมี เคยไปที่สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
หามเจ้าแม่ก็เคยหาม ตอนนั้นหามเกี้ยว ลุยน้ำลุยไฟผมก็ไป คือเราเป็นลูกจีน...เรื่องคำ
สาปแช่ง ผมก็ไม่แน่ใจ เราไม่รู้จริงๆว่าคำสาปแช่งที่จริงหรือเปล่า แต่เป็นคล้ายๆ
ตำนานที่เล่ากันมา คำก็ไม่เชื่อกัน แต่ที่นี้ในฐานะที่เราไม่แน่ใจเหมือนกันเพราะมัน
ผ่านมาหลายปี แต่จริงๆเราก็ไม่รู้ว่ตอนที่สร้าง พอสร้างไม่ได้ที่เค้าบอกว่าพอสร้าง

ขึ้นมาพอถึงยอดแล้วก็จะโดนฟ้าผ่าทุกครั้ง เราก็ไม่รู้ว่าจะจริงๆมันเป็นอย่างนั้นหรือเปล่า เพราะตอนที่ผมโตขึ้นมาไม่มีใครก่อสร้างขึ้นมาเลยเท่าที่จำความได้แต่สมัยก่อนนั้นไม่แน่” (กิตติ สมบัติ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

“ประเด็นเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ในฐานะเป็นมัจจุเทศก์ มองว่าเจ้าแม่เป็นผู้หญิงเก่ง ไม่ธรรมดา เป็นครอบครัวมีฐานะ กล้าหาญ ครองใจคนได้ มีความอดทน แข็งแรง ถ้าทำภารกิจไม่สำเร็จไม่กลับ ถือว่าเป็นคนรักษาคำพูด ดังนั้น การมาไกลขนาดนี้ แข็งแรงไม่น่าจะฆ่าตัวตาย และอาจจะเป็นช่วงนั้นเป็นช่วงที่มีสงครามเข้ามามาก ที่สำคัญคือไม่มีการบันทึกในประวัติศาสตร์เรื่องคำสาปแช่ง ดังนั้น การฆ่าตัวตายก่อนดาบศัตรูมาน่าจะเป็นไปได้” (รดา จิรานนท์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“เรื่องมัสยิดกรือเซะตำนานที่ฮิตที่สุดคือ ตำนานของคนจีน ผมเป็นพุทธ ก็สนิทกับทางวัดจีนมากกว่า จังหวัดจัดงานทุกปีได้ส่งคนส่งทหารไปแสดง ไปร่วมงาน แสดงเกี่ยวกับเรื่องตำนาน เรื่องสงครามโลก (ตำนานขุนอินคฤทธรบริหาร)เกี่ยวกับตำนานเจ้าแม่ ก็ได้ยินเหมือนคนอื่น ๆ เรื่องลิ้มโต๊ะเคี่ยมเข้าศาสนา ลิ้มกอเหนี่ยวมาตาม แต่พี่ชายไม่กลับ น้อยใจ ก่อนผูกคอตายสาปแช่งไว้ไม่ให้สร้างเสร็จ แต่พอลงพื้นที่ ได้คุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะบอกไม่ใช่ เรื่องต่างกัน ต่างคนต่างพูด ผังทหารเองก็ฟังทุกฝ่าย” (พ.ท.ชนาธิป ทองเขียว, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

สำหรับชาวมลายูมุสลิมซึ่งปรากฏอยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ล้วนเคยได้ยินเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการบอกเล่าในกลุ่ม หรือได้รับการถ่ายทอดแบบปากต่อมา ทั้งนี้ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกพาดพิงว่ามัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จเพราะเหตุว่าถูกสาปแช่งโดยเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้น เป็นประเด็นความขัดแย้งประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่ง

“ตำนานมัสยิดกรือเซะ เล่าต่อกันมาว่ามีตำนานเรื่องมัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จเนื่องจากเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปแช่งไว้ ซึ่งขัดหลักการของมุสลิม” (ประหยัด สุขแก้ว, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“ตำนานนี้ไม่ใช่ตำนานมัสยิดกรือเซะ เค้าเรียกว่าตำนานลิ้มกอเหนี่ยว ตำนานลิ้มกอเหนี่ยวนี้มีมาก่อนแล้ว เป็นเรื่องที่คนมลายูพื้นเมืองเขาเล่าสืบทอดกันมานับตั้งแต่

ต้น ที่นี้มันเริ่มต้นที่คนมลายูพื้นเมืองในหมู่บ้านต้นหยงลูโละก็เล้าสืบทอดกันมา เริ่มมีเหตุการณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2119 สมัยนั้นคือปัตตานีเป็นอาณาจักร เป็น Kingdom เป็น City State เป็นอิสระไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของประเทศไหน สมัยนั้นคนจีนเข้ามา 1 ลำเภารือจำนวนหลายร้อย ประมาณ พ.ศ.2119 ได้ขออนุญาตสุลต่านปัตตานีจะอยู่ในพื้นที่อาณาจักรปัตตานี ที่นี้สุลต่านสมัยนั้นเป็นสุลต่านองค์ที่ 5 อนุญาตให้อยู่ที่หมู่บ้านต้นหยงลูโละ อ.เมือง ปัตตานีในตอนนั้น เมื่อเข้ามาอยู่ตรงนั้นแล้ว ก็มีหลายคนที่มาทั้งหมดนี้ ก็มีลิ้มเต้าเคียน เป็นหัวหน้าจีนฮกเกี้ยน ลิ้มเต้าเคียนมา ต่อมาคนจีนที่มานั้นแต่งงานกับคนมลายูพื้นเมือง เพราะฉะนั้นเมื่อแต่งงานแล้ว ลูกคนแรกคือเป็นมลายูเชื้อสายจีนนับแต่นั้น เพราะฉะนั้นมลายูเชื้อสายจีนในจังหวัดปัตตานีนี้เยอะ เพราะคนจีนที่มารับศาสนาอิสลามในชุดนั้นเยอะ นับร้อย เมื่อหัวหน้าเป็นอิสลาม คนอื่นๆแต่งงานแต่งงานกับคนพื้นเมืองก็เป็นอิสลามหมด เพราะฉะนั้นถ้าหากว่า คนมลายูเชื้อสายจีนในปัตตานีมีจำนวนมากกว่าที่ไหนๆ จีนที่มารับอิสลามก็ถือว่าเป็นมุสลิมแต่ยังเป็นจีนอยู่แต่ลูกเค้าคนแรกนั้นพูดมลายูแล้ว

ตำนานลิ้มกอเหนี่ยวนั้น คนมลายูเชื้อสายจีนที่ต้นหยงลูโละก็เล้าสืบทอดกันมาว่า เมื่อลิ้มเต้าเคียนมาอยู่ที่นี้ น้องสาวก็มาตาม เมื่อน้องสาวมาตามแล้วขอร้องให้พี่ชายเค้ากลับบ้านไปเยี่ยมพ่อแม่ พี่ชายก็ไม่กลับ เค้าบอกเค้าไม่กลับแล้วเพราะเขาเป็นมุสลิมแล้ว แล้วทั้งหมดชุมชนตรงนั้นก็เป็นมุสลิมหมดแล้ว เค้าก็ไม่กลับ ปรากฏว่าทำอะไรอ่อนวอนอะไรก็ได้ พี่ไม่กลับ ก็เลยไปฆ่าตัวตายที่ริมชายหาดที่ต้นหยงลูโละ แล้วก็มีการหลักฐานคือฮวงซุ้ยจีน สุสานจีนอยู่แห่งเดียวที่ต้นหยงลูโละ ที่นี้ก็จบอยู่เท่านั้นของคนพื้นเมืองที่เล้า ไม่มีความสำคัญอะไรมากมาย ไม่ได้เกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะเลย นั่นคือเรื่องเล่าขานของคนมลายูมุสลิมเชื้อสายจีนที่เล้าสืบทอดกันมา นั่นคือฉบับดั้งเดิม ไม่ใช่ฉบับลิ คือเค้าเล้าสืบทอดไม่ได้มีการบันทึกอะไร เพราะว่าคนมลายูมุสลิมไม่ได้ถือเป็นสาระสำคัญ ใครจะตายใครจะเป็นก็เป็นเรื่องส่วนตัว แล้วก็จบ

เมื่อปัตตานีแตก 2329 ทั้งคนทั้งอะไรหนีหมด ทั้งเมืองไม่มีใครอยู่แล้ว มันร้างหมดแม้แต่มัสยิดนี้ มันก็ปล่อยทิ้งร้างนับแต่นั้นมา ไม่มีใครสนใจ จนกระทั่งต่อมาหลังจากปัตตานีแตกแล้วมีคนจีนจากพื้นที่อื่นเข้ามาอยู่ที่ปัตตานี เมื่อไปที่ต้นหยงลูโละไปพบคนจีนนับถือศาสนาอิสลามเยอะ เค้ามีความรู้สึกยังไงผมไม่รู้ พอหลังจากนั้นก็มีการอันนี้เกิดขึ้นมา ตำนานที่คนจีนเค้าเล่าเค้าบันทึกเค้าโปรโมตมาเรื่อย มันคนละชุดกับมลายูมุสลิมในพื้นที่ที่เค้าบอกเล่ากันมา ที่นี้สาระสำคัญของตำนานที่คนจีนเล่า นั่นมันเป็นตำนาน ความจริงตำนานของใครเราก็ไม่สนใจหรอก แต่ตำนานนี้ผู้กโยงมัสยิดกรือเซะเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วอันที่สองคือ ลิ้มกอเหนี่ยวฆ่าตัวตายหน้ามัสยิด อัน

นี่หลักสำคัญนะ แล้วก็อันที่สามคือว่า ในขณะที่จะฆ่าตัวตายนั้นสาปแช่งว่าไม่ให้สร้างมัลลิตเสร็จ แต่หลักฐานก็ไม่มีว่าพี่ชายเค้าเป็นคนสร้างหรือเปล่ายังไม่มีหลักฐานชัดเจน เค้าว่าอย่างนั้น ทีนี้พอเป็นอย่างนั้นแล้ว มันทำให้ตำนานชุดที่คนจีนเค้าสร้างนั้นเป็นจุดขัดแย้ง เพราะบอกว่ามัลลิตนี้สร้างไม่ได้เพราะกอเหนี่ยวสาปแช่ง สาปแช่งไม่ให้สร้างให้เสร็จ อันนี้เค้าเจตนาเพื่อจะสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เจ้าแม่หรือเปล่าผมก็ไม่รู้ แต่สิ่งเหล่านี้เป็นตำนานที่ถูกสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ของเค้า แต่ที่มันเป็นปัญหาคือว่าเป็นการลบหลู่ความเชื่อของมุสลิม เป็นการลบหลู่ศาสนาอิสลาม เพราะมุสลิมเค้ามีความเชื่อว่า มัลลิตของพระเจ้า หนึ่ง อันที่สอง ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใดนอกเหนือจากพระเจ้า เพราะฉะนั้นตำนานนี้เป็นตำนานที่เค้าเรียกว่ามันเป็นการรุกรานความเชื่อและวัฒนธรรม” (อุดม ปัตนวงศ์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“ตำนานประกอบมัลลิต อันนั้นจะกระทบหน่อย เพราะว่าเป็นเรื่องของคนจีน เรื่องของคนมุสลิม คือจะเป็นวิสัยของคนไขใหม่ถ้าเอาคนอื่นมาเป็นใหญ่มาเป็นอะไรในเขตของเรา อาจจะรู้สึกเหมือนกัน แต่ถ้าเฉยๆ ถ้าไม่ไปทำให้ใหญ่ก็ไม่มีอะไร เพราะว่าบางครั้งไปบอกไปเล่าให้เรื่องของคนจีนใหญ่โต บางครั้งเราก็รู้สึกเหมือนกันในฐานะเจ้าถิ่นนะ ก็แค่นั้นไม่มีอะไร” (อุมา แมะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“ที่บอกว่ามันถูกสาปแช่งโดยเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว ทั้งที่ว่่าก่อนนี้มีการโยกสุสาน (ย้ายสุสาน) ทั้งที่สุสานเดิมอยู่ในทะเล ซึ่งการโยกและมาสร้างหน้ามัลลิตกรือเซะอย่างใหญ่โต ซึ่งเป็นการอุปโลกน์ขึ้นมา ตรงนั้น ผมว่านั่นคือจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพราะว่าก่อนที่คือถ้าเพียงแค่อันเป็นวัตถุประสงค์ของกรมศิลปากรมันไม่น่าจะเกิดความขัดแย้งด้านเชื้อชาติศาสนามากมาย มันอาจจะเกิดความขัดแย้งกับรัฐมากกว่า แต่การที่พอโยกย้ายสุสานมาไว้ตรงหน้ามัลลิตกรือเซะและมีการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่โดยที่อ้างความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ว่า ดูลิ มัลลิตกรือเซะสร้างไม่เสร็จเพราะเจ้าแม่องค์นี้แหละเป็นคนสาปแช่ง...นี่เป็น stakeholder อย่างหนึ่ง คนที่ได้ผลประโยชน์จากการสร้างประวัติศาสตร์ตรงนี้คือใคร คือนักธุรกิจชาวจีน หรือคนจีนที่ต้องการโปรโมตในเรื่องของการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อที่จะบอกถึงความยิ่งใหญ่ของสิ่งที่คนจีนบูชาว่าเป็นเจ้าแม่สามารถที่จะสาปแช่งมัลลิต ซึ่งมันไปขัดแย้งกับความรู้สึกของมุสลิมโดยสิ้นเชิง เพราะในความรู้สึกของมุสลิม มัลลิตคือบ้านของพระเจ้า เป็นสถานที่ที่มุสลิมใช้ในการกราบไหว้พระเจ้า แต่การที่มาบอกว่า มัลลิตบ้านของพระเจ้าถูกเจ้าแม่ลี้มกอ

เหนียวสาปแช่ง ซึ่งมันเป็นไปได้ เพราะในความเชื่อของมุสลิมผู้ที่มีอำนาจสูงสุดก็คือพระเจ้า สิ่งนอกเหนือจากนั้นไม่ใช่” (ตุแวนดาเนียา มีอริจิง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่อ)

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีความขัดแย้งในกรณีเรื่องคำสาป ซึ่งขัดกับหลักความเชื่อของศาสนาอิสลามนี้ ในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่าได้ถูกบอกเล่าออกไปในวงกว้างผ่านการเผยแพร่ตำนานลี้มกอเหนี่ยว

“ปัญหากรือเซะ ผมว่า ไม่รู้นะ ใจผมคิดว่าถ้ารัฐไม่ตื้อรั้นนะเรื่องไม่เกิดหรอก หนึ่งรัฐไม่เอาประเด็นมัสยิดกรือเซะมาเป็นประเด็นการท่องเที่ยว ถ้าหากว่าตำนานที่พระยาสุวรรณศิริ ที่บุญเฮี้ยงแกสร้างขึ้นมาเนี่ย จบเพียงแค่นั้น พระยาดำรงเอาตำนานนายบุญเฮี้ยงเขียนไปลงในหนังสือต่างๆเนี่ย ลงในจดหมายเหตุในอะไร คนก็ไม่ได้ไปอ่านไม่ได้ไปสนใจหรอกถ้ารัฐบาลไม่ไปหยิบเอามาเป็นประเด็นส่งเสริมการท่องเที่ยวก็ไม่มีปัญหาอะไร มันก็อยู่ในหนังสือไม่มีใครไปอ่าน แต่ว่าเมื่อมาพิมพ์เป็นหนังสือส่งเสริมการท่องเที่ยว มันถูกเผยแพร่ไป เพราะฉะนั้นประเด็นปัญหา 1 การเผยแพร่เรื่องตำนานที่มันขัดแย้งกับความรู้สึกของชาวบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อได้เงินมาพัฒนาที่มันเป็น...ผิดหรือถูกไม่รู้ เราตัดสินใจเอาเอง รัฐบาลส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยวิธีแบบนี้ และขณะเดียวกันก็ส่งเสริมด้วยการพัฒนาแต่มัสยิดไม่ได้รับการพัฒนาปล่อยให้มันเสื่อมโทรมและห้ามชาวบ้านเข้าไป นี่คือข้อผิดพลาด” (พล.ต.ต.จาร์ญู เต็นอุดม, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“กรณีตำนานฉบับสาปแช่ง ของ ททท. จังหวัดก็ใช้ หน่วยราชการก็ใช้ไปรโมทจังหวัด ตอนเด็กๆก็แอบเชื่อ กลัวว่าฟ้าจะผ่าหรือเปล่า ตำนานททท.ใช้ไม่ได้กับโลกมุสลิม ประเด็นของททท.เจาะลูกค้าจีนอยู่แล้ว ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างเดียวโดยไม่คิดถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหรือไม่อย่างไร แต่พอรู้แล้วว่ากระทบก็ได้คิดจะแก้ไขอย่างไร” (พูอัด แวะสะแม, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“การทำตรงนี้มีมีการเผยแพร่เอกสารอะไรมากมายออกไปสู่ทั้งชาวจีนในมาเลเซีย ในมาเลเซีย ชาวจีนในสิงคโปร์ บ่งบอกถึงว่ามัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จเพราะเจ้าแม่สาปแช่ง ผมว่าจากจุดตรงนี้นั้นสร้างให้เกิดความขัดแย้ง ระหว่างเชื้อชาติ ความเชื่อ” (ตุแวนดาเนียา มีอริจิง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่อ)

“ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งไปพาดพิงเรื่องคำสาป คำสาปมีจริงหรือไม่ ไม่มีใครตอบได้เพราะเหตุการณ์ผ่านมาแล้ว แต่ว่าประวัติมีสยิดกรือเซะเป็นอย่างไรนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ควรจะต้องเขียนขึ้นมา ส่วนไหนที่เกี่ยวกับเจ้าแม่ก็เขียนไปตามหลักฐานที่มี ในช่วงที่เจ้าแม่มีชีวิตอยู่นั้น ประวัติศาสตร์ที่พูดถึงคำสาปจะไม่มีแต่เพิ่งมาปรากฏประมาณร้อยปีที่ผ่านมามีการบอกเล่าและเขียนเป็นลายลักษณ์ขึ้นมา ตอนเปิดศาลากลางหลังเก่าหลังแรกของปัตตานี ก็กลายเป็นว่าทางราชการการันตีเรื่องตำนานคำสาปขึ้นมา เพราะหลักฐานนี้เพิ่งพบหลังร้อยปี แต่ก่อนร้อยปีขึ้นไปนั้นไม่พบเรื่องคำสาปรวมทั้งเอกสารยุโรปต่างๆมากมายก็ไม่พบเรื่องคำสาป” (ครองชัย หัตถา, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“การบอกเล่าของมลายูไม่ได้จัดบันทึกเลย ซึ่งในเชิงวาทกรรมการเผยแพร่นี้เขาเสียเปรียบ” (ลม้าย มานะการ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

ผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งที่รับรู้ตำนานสยิดกรือเซะที่ถูกผนวกเรื่องคำสาปแข่งเข้าไปนั้น มองว่าตำนานที่ผสมคำสาปแข่งนั้นเป็นลักษณะของการเป็นเรื่องเล่ามากกว่าเรื่องจริง แม้จะรู้สึกขัดแย้งกัน แต่ก็เลือกที่จะไม่แสดงความไม่พอใจ เนื่องจากเห็นว่าตำนานนั้นไม่มีน้ำหนักที่จะเชื่อถือประการหนึ่ง

“ตอนนั้นสมัยเด็กๆ วิ่งเล่นอยู่แถวๆมัสยิดกรือเซะ สมัยเรียนประถมได้ยินว่ามัสยิดกรือเซะโดนเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปแข่งเพื่อไม่ให้สร้างเสร็จ เพราะว่ามาตามพี่ชายกลับประเทศ แต่ว่าพี่ชายไม่ยอมกลับก็เลยแข่งถ้าพี่ชายไม่กลับก็ไม่ให้สร้างเสร็จเมื่อพี่ชายไม่กลับก็เลยแขวนคอ ประชดอะไรทำนองนั้น...ได้ยินจากในโรงเรียนนะ...พอโตขึ้นมาเรื่อง(ที่เคยรู้)ก็เปลี่ยน ถามบาบอ บาบอตอบสั้นๆว่าไม่ใช่ มัสยิดสร้างเสร็จก่อนหน้านั้นแล้ว ก็เป็นอะไรที่ขัดแย้งกันนะ แต่เราจบ” (ดิน ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“ลองไปว่าฉันไม่เชื่อต่อหน้าคนจีนสิ ได้เรื่องทันทีเลย” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“อยากพูดอะไรพูดไปไม่เดือดร้อน แต่อย่ารบกวนศาสนาและพระเจ้า” (หญิง ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“การเชื่อถือเป็นเรื่องหนึ่ง แต่อย่าลวงเกินถึงศาสนา” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“แต่ถ้าตามหลักของมุสลิม คำไม่เชื่ออยู่แล้วเรื่องแบบนี้ มันอาจจะมาผนวกกับเรื่องของสายจีนก็ได้ สายคนจีนอาจจะเชื่อเรื่องสิ่งเหล่านี้ เรื่องอิณินหาร เรื่องบารมี เหมือนกับว่าความเชื่อตรงนี้ สองวัฒนธรรมไปกันไม่ได้....แต่ความเชื่อที่ขัดกันนี้ไม่น่าจะรุนแรง เพราะว่าคนในกรือเซะเองหลายบ้านที่มีเชื้อสายคนจีนที่มาตั้งแต่วังอยุธยา แล้วก็มิกมีหลานกันจนถึงเดี๋ยวนี้ บางบ้านก็ยังมีกรไหว้เจ้าต่างๆที่เขาเป็นมุสลิม แต่บรรพบุรุษส่วนหนึ่งมีเชื้อสายจีน แต่ไม่ไหว้เจ้าลักษณะชัดเจนเหมือนจีนแท้ๆ ยังมีความเคารพนับถือบรรพบุรุษอยู่ เพราะฉะนั้นจะบอกว่าขัดแย้งชัดเจนไหม ไม่ชัดเจน” (ประหยัด สุขแก้ว, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

ความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะนั้น ชาวมลายูมุสลิมทุกคนตอบใกล้เคียงกัน โดยสรุปรวมความได้ว่าชาวมุสลิมไม่มีความเชื่อในเรื่องคำสาปแช่ง แต่ไม่ปฏิเสธการเล่าขานตำนานของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวของชาวจีน โดยอธิบายว่าเป็นสิทธิในการศรัทธาที่แตกต่างกัน เหตุผลประการสำคัญที่ไม่เชื่อคำสาปแช่งนั้นเนื่องเพราะในหลักการของศาสนาอิสลามนั้นไม่มีปาฏิหาริย์อื่นใดเหนือจากพระเจ้า

“ตำนานคำสาป ไม่รู้สักอะไร เพราะเรามีพระเจ้าองค์เดียว ที่เขาทำเพราะพระเจ้าอนุญาตให้เขา เราก็คิดแค่นั้น ที่บ้านไม่มีใครคิดอะไรเพราะว่าในอิสลามไม่มีใครเชื่อว่าเจ้าแม่ศักดิ์สิทธิ์ มีแต่คนนอกที่ถูกหลอกไป” (ขอเร่ เแดง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“ในมุสลิม เรื่องคำสาปนั้นไม่มี จากอัลลอฮ์เท่านั้นที่มีสิทธิ์จะสาป นอกนั้นอย่าไปพูดถึง เขาไม่เชื่อ คนไม่ใช่มุสลิมอาจจะเชื่อ แต่ถ้าประเด็นนั้นมุสลิมตัดไปเลย ก็เฉยๆ รับรู้อะไร (อิณินหาร) เป็นไปไม่ได้หรอก อย่าไปกระพือให้เป็นเรื่องใหญ่โตก็ได้ เหมือนกันนะนี้เป็นนิสัยของคนนะ” (อูมา แมะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“ที่จริงไม่มี มุสลิมไม่ได้เชื่ออย่างนี้ แล้วมุสลิมก็ไม่เคยเจอประวัติแล้วก็ไม่เคยเจอคำบอกเล่าอย่างนี้เลย เพราะว่ามุสลิมทุกคน แน่แน่นอนที่สุดถือพระเจ้าเป็นหลักจะเป็น

อย่างอื่นไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นใครจะสาปแช่งยังไงก็แล้วแต่ถ้าพระเจ้าไม่อนุญาต พระเจ้าไม่ได้รับการอนุญาตให้ ก็ไม่ได้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น คำสาปอะไรต่างๆ เป็นเรื่องเล่ามากกว่า เรื่องเล่าเพียงจะเกิด ไม่ใช่เกิดในสมัยดั้งเดิม เพียงจะเกิด ร่วมสมัย หลังจาก มัสยิดกรือเซะได้ถูกเป็นมัสยิดร้างไปแล้ว” (ดร.อาฮามัดกาแม แวมูซอ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“ในกรณีของคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ก็ไม่รู้ว่าทำไมถึงต้องทำอย่างนั้น แต่เป็นความขัดแย้งจะนำมาสู่ความรุนแรงหรือไม่ แต่สำหรับมุสลิมจะไม่นำไปสู่ความรุนแรง เพราะพระเจ้าสอนให้รักสันติ สำหรับมุสลิมไม่มีพระเจ้าอื่นใดเหนืออัลลอฮ์ ดังนั้นเรื่องคำสาปจึงไม่น่าเชื่อถือ และไม่ใส่ใจ” (ดาวะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

เมื่อผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลที่ไม่เชื่อถือตำนานเรื่องคำสาปแช่งนั้นจึงมีวิธีการจัดการต่อเรื่องความขัดแย้งด้านตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับคำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวโดยการเพิกเฉยซึ่งแสดงถึงการไม่ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องคำสาปนั่นเอง

“ถ้าเรื่องความขัดแย้งของตำนานมัสยิดกรือเซะกับเรื่องสาปแช่งจะเป็นการยืนยันมากกว่าการเล่า ยืนยันว่าไม่เชื่อสิ่งที่ตำนานเล่า มีนักวิชาการบางคนก็ไม่เชื่อนะ อย่างอาจารย์อหมัดสมบูรณ บัวหลวง บอกว่าตำนานมัสยิดกรือเซะหรือตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมีตำนานแบบจีน ตำนานแบบอิสลาม อะไรแบบนี้ เพราะฉะนั้นคนเชื้อสายจีนจะเชื่อตำนานแบบจีนมากกว่า ตำนานแบบจีนก็ถูกถ่ายทอดเข้าไปสู่เอกสารขึ้นที่แจกเพื่อการท่องเที่ยว แต่ตำนานแบบคนมลายูก็คือแบบที่เค้าเล่าให้ฟังซึ่งมันมีค่าคัดค้านต่อความเชื่อเรื่องสาปแช่ง” (ลม้าย มานะการ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ให้ข้อมูลแสดงทัศนคติว่าในแง่วิธีการจัดการต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับข้อขัดแย้งนั้น กลายเป็นบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในกลุ่มภาคการศึกษามากกว่ากลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมหรือกลุ่มคนในที่มีความใกล้ชิดติดต่อด้านมัสยิดกรือเซะ

“พอพูดถึงตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นั่นคือตำนานที่เล่าขานกันมาตั้งแต่ไหนแต่ไร แล้วก็ไม่มีใครคัดค้าน ไม่มีใครออกมาโวยวายอะไร ปัจจุบันมีนักวิชาการ

เยอะเยอะไปหมดที่พยายามจะสืบเสาะแสวงหาข้อเท็จจริงเรื่องมัสยิดกรือเซะเพื่อที่จะไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือและความเชื่อด้วย คือมุสลิมจะไม่เชื่อเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปแช่ง” (กลุ่ม ยังอภัย, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

เมื่อเรื่องที่มีมัสยิดสร้างไม่เสร็จเป็นเพราะเหตุต้องคำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวไม่มีน้ำหนักและไม่สอดคล้องกับศรัทธาตามหลักศาสนาอิสลาม คำอธิบายที่จะตอบคำถามต่อความสงสัยเรื่องมัสยิดไม่มีโดมหลังคานั้น ตามตำนานที่กล่าวถึงเรื่องฟ้าผ่า มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้ความเห็นว่าจะเป็นไปได้แต่ไม่ใช่เหตุต้องคำสาปหากเป็นเรื่องธรรมชาติที่บังเอิญเกิดขึ้น

“บังเอิญได้ว่าฟ้าผ่าลงมา อาจเป็นไปได้ในแง่ของสิ่งก่อสร้างสูงๆที่ไม่มีสายล่อฟ้าในสมัยนั้น” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มเจ้าของมรดกวัฒนธรรม)

“มัสยิดสร้างไม่เสร็จมากกว่า แต่เรื่องฟ้าผ่าเพราะว่าหลายคนเคยเล่าให้ฟังว่ามีฟ้าผ่า ช่วงที่มีการซ่อมแซมเคยฟ้าผ่า” (จุฬารณีย์ สาเล็ง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

เหตุผลประการที่สองที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงกรณีที่ไม่ปรากฏหลังคารูปโดมของมัสยิดกรือเซะในปัจจุบันนี้อาจเป็นเพราะเทคโนโลยีที่ไม่เพียงพอในยุคสมัยที่เริ่มสร้างมัสยิดกรือเซะ และเหตุประการสำคัญที่ทำให้มัสยิดกรือเซะไม่มีหลังคารูปโดมในทุกวันนี้เนื่องเพราะผลพวงแห่งสงคราม

“สงครามไทยกับพม่า ในยามรบยามสงคราม มันไม่เลือกหน้าอะไรเป็นอะไร วัดอารามอะไร....คิดเหมือนกับ พม่ากับไทย พอพม่าตีไทย ไทยแพ้ก็วัดอารามอะไรก็แล้วแต่ก็ไปหมดเลย มัสยิดเราก็เหมือนกัน เป็นส่วนหนึ่ง มัสยิดสร้างเสร็จแล้ว ตามประวัติที่ฮอลันดาเขียนมัสยิดก็สร้างเสร็จแล้ว แต่ก็เพราะแพ้สงครามมาหลายครั้ง มีการบูรณะครั้งที่ 1 ครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 แต่เพราะสงคราม....ส่วนที่ว่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปแช่งเป็นตำนานของชาวจีน แยกออกอย่างนั้น เราจะไปว่าทำไม เราไม่ว่าหรอกแล้วแต่เขา ศรัทธาของเขา แต่ว่าเราต้องสังเกตด้วย จะเชื่อเราต้องสังเกตว่าฟ้าผ่า ผ่าหรือไม่ ไม่หรอก เพราะว่าสร้างเสร็จแล้ว ในอิกายัตมลาญบอกว่ามีที่อ่านธรรม ทำด้วยทองนะ แต่โดมอาจจะพังได้ เพราะบางเพราะตอนนั้นยังไม่มีเหล็ก ไม่มีโครงสร้าง” (แวมะยาซิง ลีเดะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“เมื่อเล่าประวัติมัสยิดกรือเซะ จุดไคลแมกซ์คือการสู้รบ เฝ้าเมืองแล้วมัสยิดเสียหาย” (ฟูอัด แวสะแม, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“เมื่ออาณาจักรปัตตานีรบแพ้สยามเมื่อพ.ศ.2329 ทุกอย่างพินาศหมด ไม่ว่าจะที่บ้าน พระราชวัง หรือทุกอย่างที่มีอยู่ถูกเผาผลาญหมด แม้แต่มัสยิด ก็ปล่อยให้ร้างนับแต่นั้นมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ถ้านับเวลานั้น 2329 จนถึงเดี๋ยวนี้ ประมาณ 200 กว่าปีแล้ว มัสยิดร้างอยู่ในลักษณะอย่างนั้น แต่ในสมัยที่จีนมานั้น ยุคต้นๆนั้นสุดต่านคนที่ 5 แล้ว มัสยิดก็ใช้แล้ว มีแล้ว เพราะว่าอาณาจักรมุสลิมไม่มีมัสยิด เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นที่บอกว่ามัสยิดเพิ่งสร้างหรือสร้างไม่เสร็จเป็นเรื่องที่คิดเอาเอง” (อุตม ปัตนวงศ์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“มีคนแก่คนหนึ่งเล่าให้ฟัง อิฐเค้าจะประกอบกับไขไก่แล้วก็น้ำตาลต้น เค้าทำแบบนั้นแหละ สมัยนั้นปูนซีเมนต์ก็ไม่มีอะไรสักอย่างหนึ่งก็เหมือนที่พระราชวังจะบังติกอ คือมันไม่ได้เสร็จสมบูรณ์แบบ แต่เดิมของมัสยิดกรือเซะมันอยู่แบบนี้อยู่แล้ว แต่พอมาถึงประมาณสมัยถนนลาดยางของพวกเกาหลีมาทำ ก็แมคโครไปโดนนิดหน่อยแล้ว เขาก็ซ่อมให้ แล้วก็ออกมาแบบนี้ แต่สมัยก่อนก็รูปแบบๆนั้นอยู่แล้ว... โดยทั่วไปมัสยิดต้องมีโดม แต่หลังนี้ไม่มี...เป็นหลังคาอย่างเดียว ไม่ได้ขึ้นโดม หลังคาที่พังมานี้ก็ปี 47 ที่โดนยิง ที่มายังกันอะไรกัน เค้าทำสงครามกัน คือไม่ใช่สงคราม เป็นทดลองสงคราม คิดว่าอย่างนั้น” (สายูตี หะยิตาเห และ อาแว เตาะสาตุ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“มัสยิดกรือเซะนี้ หน้ามัสยิดเป็นวัง ที่คนกล่าวอ้างว่าที่มัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จเพราะถูกอะไรสาปแช่งนี้ไม่ใช่ ตามความที่ผมทราบมัสยิดกรือเซะสร้างไม่เสร็จเพราะสงคราม หน้ามัสยิดกรือเซะแถวบาราโหม ที่สร้างปืนใหญ่พญาตานี พญาลีลานั้นแหละ สงครามสมัยอยุธยา สยามรุกราม ตอนนี้อายีเยา ประมาณนั้นแหละ เฝ้านี้เขาเฝ้าวัง มัสยิดไม่ได้เฝ้า มัสยิดที่ไม่มีโดมเพราะไม่เสร็จ เพราะรบกันหลายๆครั้ง สร้างไม่เสร็จ” (ดอรรอแม หะยิหะซาน, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“มัสยิดนี้ ดูๆลักษณะแล้ว สมัยนั้น สงสัยแพ้สงคราม โดนเผา ไม่ใช่โดนสาป ในฐานะนายกฯคนรุ่นใหม่...สร้างไม่เสร็จเราว่าไม่จริง เราว่ามีการแพ้สงคราม ก็เผาเหมือนกับอยุธยา พม่ามาตีอยุธยา ชนาก็เผา ลักษณะนี้แหละ เราจินตนาการ ไม่ใช่

ฟ้าผ่า ไม่ใช่...เรื่องคำสาปนี้ไม่ใช่ คนละเรื่องเลย คนรุ่นใหม่เขาพูดอย่างนั้น(เรื่องฟ้าผ่า) จุดขายด้วยใจ จุดขายของคนจีน จุดขายว่าต้องเชื่อมระหว่างคนไทยคนจีน ก็ดีเหมือนกัน ดูผิวเผินก็ดีเหมือนกัน การเข้าหากัน คนจีนก็อยู่ที่นี้ คนไทยพุทธก็อยู่ที่นี้ คนอิสลามก็อยู่ที่นี้” (หะมะนาวี มะรอเอ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

“มัสยิดกรือเซะ 500 ปี เป็นมัสยิดที่สร้างและเป็นอยู่อารยธรรมของอุษาคเนย์ เป็นมัสยิดหลังแรกที่ประเทศไทยควรจะภาคภูมิใจเพราะเป็นมัสยิดที่สร้างด้วยก้อนอิฐสีแดง และก้อนอิฐก็ผลิตในปัตตานี ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านมีมัสยิดหรือสุเหร่าที่ทำด้วยไม้ และมัสยิดนี้โคมไม่มีเพราะสงคราม 2329 ไม่ใช่ตำนานที่เขามาแทรกแซงภายหลังว่าลิ้มโต๊ะเคียมสร้างไม่เสร็จเพราะโดนเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวน้องสาวสาป ไม่ตรงเลย เป็นข้อมูลที่ไม่ชัดเจนและไม่ตรงและเป็นข้อมูลที่ทำให้เกิดความรำคาญระหว่างมุสลิมกับพี่น้องจีนในปัตตานีด้วย” (อิสมาอีล เบญจสมิทธิ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

ท่ามกลางข้อมูลเรื่องมัสยิดกรือเซะไม่มีหลังคาเพราะแห่งสงครามนั้น ยังมีผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งที่ปฏิเสธเรื่องที่มีมัสยิดกรือเซะถูกเผาโดยอาศัยการสืบค้นหลักฐานทางภูมิประวัติศาสตร์

“หลักฐานตัวนี้ทำให้ผมพิศุจน์ และก็ทำให้ผมเชื่อว่ามัสยิดกรือเซะไม่เคยถูกเผา ไม่เคยถูกไฟไหม้ ไม่เคยถูกฟ้าผ่า ไม่เคยเกี่ยวข้องกับสงครามที่เกิดขึ้นด้วยการเผาที่ใช้ไฟเป็นอาวุธเป็นเครื่องมือ...สิ่งที่ปรากฏอยู่ในตัวมัสยิดและชั้นดิน ที่ส่วนฐานตัวมัสยิด ไม่มีร่องรอยการถูกเผาเลยรวมทั้งตัวอาคารด้วย...

ปี 2471 นักวิชาการท้องถิ่นที่อ้างอิงว่านำข้อความเรื่องคำสาปมาจากพงศาวดารฉบับนี้ (ประชุมพงศาวดารภาค 3 พ.ศ.2471 เขียนโดยพระยาวิเชียรคีรี) ก็ไม่มีข้อความเรื่องคำสาป ผมยืนยัน อ่านทุกบรรทัดแล้ว เพราะฉะนั้นจงอย่าปรักปรำตำนานพงศาวดารสยามว่าบันทึกเรื่องเหล่านี้ไว้ ไม่มี เจ้าแม่เองผมก็ไม่แน่ใจว่าท่านสาปหรือเปล่า ถ้าท่านไม่ได้สาปแล้วมีคนพูดผมว่าท่านก็อึดอัดนะ” (ครองชัย หัตถา, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

ประเด็นสำคัญของคำสาปแข่งเรื่องตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าตำนานฉบับที่ว่าเจ้าแม่สาปแข่งมิให้สร้างมัสยิดได้สำเร็จนั้น เป็นของใครเขียนขึ้น มีต้นทางมาจากที่ใด ใครเผยแพร่ในเมื่อทางตระกูลก็บอกว่าคัดลอกมาอีกต่อหนึ่งเช่นกัน

“มีคนกล่าวว่ามีคนนำหนังสือตระกูล(ตระกูลทายาทหลวงกิจกรจางวาง)ไป ขยายความแล้วอ้างว่ามีตระกูลคนจีนที่นำเรื่องคำสาปเจ้าแม่ไปเผยแพร่...ในหนังสือ ประวัติตระกูลเป็นการรวบรวมประวัติตระกูลและ “อ้างถึง” หนังสือและบันทึกของ นายสุวิทย์ ที่กล่าวว่าคำสาปแห่งของเจ้าแม่ที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ หลังจากนั้น อาจารย์...ก็เอาไปใช้และอ้างว่าคำสาปแห่งนั้นมาจากตระกูลตั้ง คณานุรักษ์ ซึ่งผมในฐานะคนในตระกูลนี้ก็รู้สึก หลังจากนั้นจึงมีการเก็บหนังสือเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวและ หนังสือประวัติตระกูลโดยไม่เผยแพร่ต่อ....กรณีภาครัฐเอาตำนานที่มีคำสาปแห่งไป เผยแพร่ มูลนิธิได้รับผลกระทบ ตอนนั้นเกิดความขัดแย้ง มีการเรียกประชุม เพื่อจะ พูดคุยว่าจะอย่างไร ยอมให้ทางตระกูลทำต่อได้มั๊ย แล้วประวัติเกิดมาอย่างไร ไม่รู้ว่า ตำนานเกิดมาได้อย่างไร คนจีนก็ไม่รู้ คนมุสลิมก็มีแค่คำเล่าว่าเฉยๆเกิดมาก็ไม่มีใครรู้ ใครเห็น กรมศิลปากรก็ไปหาข้อมูลนั้นมาแล้วเผยแพร่ (เป็นข้อมูลที่กรมศิลปากรจัดทำ ขึ้นแล้วแจกในที่ประชุม) ทางตระกูลก็เคยหานักประวัติศาสตร์มาค้นและเทียบเคียง มี คนลอกๆไป” (ประยูรเดช คณานุรักษ์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดก วัฒนธรรม)

ในอดีต เมื่อตำนานมัสยิดกรือเซะและเรื่องราวของเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวที่เกี่ยวข้องกับ มัสยิดกรือเซะถูกเผยแพร่ออกไป ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมในพื้นที่กับชาวไทยเชื้อสายจีน หรือนักท่องเที่ยวชาวจีนปรากฏในลักษณะของการต่างปฏิบัติอยู่ในกรอบของศาสนาตน ในการนี้การ แสดงออกทางวัฒนธรรมประเพณีตามคติความเชื่อของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งอาจมีผลกระทบต่ออีก กลุ่มชนหนึ่ง เช่นเดียวกับความเชื่อเกี่ยวกับตำนานเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวของชาวจีนที่ส่งผลกระทบต่อ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมุสลิมและจีน และเกิดการตั้งคำถามในการจัดการประเพณีของอีกฝ่าย

“ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2530 - 2533 มัสยิดกรือเซะร้าง ไม่มีการละหมาดอะไร ไม่มี การใช้งาน ไม่เป็นอะไร แต่ข้างๆชาวจีนมา ชาวจีนมาไม่รักษาสถานว่าเป็นมัสยิด แกมาก็มานั่งมากิน ก็ไม่มีอะไร เพราะตอนนั้นมัสยิดเป็นป่าร้าง แต่ว่าโทษนะแกกินหมู กิน อะไร แต่ว่าศาสนาอิสลามเราไม่กินหมู มากินเราไม่ว่า แต่ว่ามาทิ้งกระดูกมันทิ้งมาฝั่งนี้ ก็เกิดเรื่องเคืองกัน ยิ่งอย่างนั้นต้องรักษา สัมพันธ์เราไม่ว่า ต้องรู้จักการรักษาเรื่อง ศาสนา เราเคารพของยอ ยอกก็ต้องเคารพของเรา ต่างคนก็อยู่ได้” (แวมะยาซิง สีเตะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“ความเชื่อของเค้า ความเชื่อของคนจีน ความเชื่อตรงนี้จะเชื่ออย่างไรของเค้าแต่
ว่าเรา ทุกคนเข้าใจอย่างนี้ คนในพื้นที่ทุกคน คนในปัตตานีทุกคนก็รู้ว่ามีความ
เป็นมาคืออย่างนี้ เค้าก็ให้เกียรติมุสลิมเหมือนกันนะ ตรงที่ว่าสมัยเด็กๆอาเป็น
ผู้ใหญ่บ้านก่อนหน้านั้นคนจีน คนจีนมาเลยมาจุดประทัดเวลาเที่ยงบ้างเวลาอาซานบ้าง
อาาก็เลยไปขอว่าเวลาเขาอาซานเที่ยง มีใครจะจุดประทัดช่วงนั้น ขอได้ไหม ให้ละหมาด
เสร็จก่อนแล้วค่อยจุดต่อ เค้าก็ทำนะ ตรงนี้เป็นความสามัคคีกันมากกว่า...เค้าก็ให้
เกียรติเรา เราก็มองเกียรติเขา ตั้งแต่สมัยนั้นถึงวันนี้เวลาเที่ยงก็ไม่จุดนะ ก็ยังเคารพกัน
อยู่” (ดิน ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

ผลการศึกษาพบว่าความขัดกันระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะและเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวใน
ปัจจุบันนี้อาจจะยังคงอยู่ เนื่องจากตำนานก็อยู่ในส่วนของตำนาน เป็นสิทธิศรัทธาต่างศาสนาและ
ความเชื่อ ขณะเดียวกันความขัดแย้งได้คลี่คลายลงไปจากผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ผู้ศึกษาได้พูดคุยและ
สัมภาษณ์

“ไม่ได้ยินเรื่องการผูกโยงตำนานเจ้าแม่กับมัสยิดกรือเซะนานแล้ว ผมรู้สึกก้ำกึ่ง
นะ คิดว่าโอเคที่ไม่ต้องผูกโยง แต่คิดว่าคนจีนที่ไม่มา (ที่สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว)
เพราะกลัวสถานการณ์มากกว่าเลิกเชื่อดำเนินนั้น” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูล
ที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“คือเราไม่ทันยุคนั้น คนที่ทันยุคนั้นก็ไม่มีแล้วทุกวันนี้ ถามว่าสร้างไม่เสร็จหรือ
ถูกฟ้าผ่าแล้วแต่เป็นเรื่องเล่าหรือตำนานทั้งนั้น....พูดไม่ได้ว่าจะเชื่ออันไหน แต่ทุก
วันนี้ก็อยู่อย่างนี้ ก็อย่างที่เห็น....

ทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายคนที่นับถือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว คนที่นับถือศาสนาอิสลามที่
น้องไทยมุสลิม ส่วนใหญ่ก็คงคิดว่าประโยชน์ที่จะมาคิดต่อเรื่องนี้มันไม่มีมากกว่า ก็
ปล่อยไว้แบบนี้ ก็ยังใช้การได้อยู่ คนก็ยังมาเที่ยวชม คนก็มาสักการะเจ้าแม่ลิ้มกอ
เหนี่ยวได้คนก็มาเที่ยวชมมัสยิดกรือเซะได้ เขาสามารถใช้เป็นศาสนสถานปฏิบัติ
ศาสนกิจได้ ก็ไม่มีประโยชน์หรือเหตุผลอะไรที่จะต้องมาหยิบมาคิดว่าจริงหรือไม่จริง
สร้างเสร็จหรือสร้างไม่เสร็จหรือฟ้าผ่า ก็ปล่อยให้เรื่องตำนานก็เป็นส่วนตำนานไป แต่
ส่วนที่เป็นชีวิตจริงก็เป็นไปในครรลองของมัน” (พ.ต.อ.โพธิ์ สวดยสุวรรณ, ผู้ให้ข้อมูลที่
อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

ทั้งนี้ ณ ขณะที่คุณศึกษาเก็บข้อมูลในพื้นที่ พบว่า มีเว็บไซต์ของภาคราชการที่กล่าวถึงเรื่องมัสยิดกรือเซะและลิ้มโต๊ะเคี่ยม โดยกล่าวว่าลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นช่างที่มาบูรณะมัสยิดกรือเซะ ความที่ปรากฏในเว็บไซต์ดังกล่าว ไม่มีเรื่องตำนานที่เกี่ยวกับคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แต่กลับปรากฏเรื่องราวชวนสร้างสัมพันธ์อันดี คือกล่าวว่าลิ้มโต๊ะเคี่ยมนั้นได้มาหลงรักกับหญิงสาวมุสลิมในพื้นที่ปัตตานี ก่อให้เกิดความรักและความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนจีนกับคนมุสลิมในพื้นที่นับแต่นั้น

“เรื่องลิ้มโต๊ะเคี่ยม (ที่ปรากฏในเว็บไซต์ศูนย์สันติสุข ณ ขณะสัมภาษณ์) เอามาจากหนังสือกรือเซะของอาจารย์ครองชัย ตำนานกรือเซะ...คืออาจารย์ครองชัยเป็นคนที่ให้ข้อมูลทั้งหมดกับศูนย์สันติสุข ปีที่แล้ว (พ.ศ.2554) มีทีมงานที่ดูแลเรื่องเว็บไซต์ซึ่งเป็นส่วนประชาสัมพันธ์ คนที่เขียนบทความลงในนี้ส่วนใหญ่ก็เอามาจากอาจารย์ อาจารย์ครองชัยคือหนึ่งในอาจารย์ของ กอ.รมน.ที่จะเป็นวิทยากรอบรมประชาชนเรื่องประวัติศาสตร์ อาจารย์ครองชัยก็จะเป็นผู้รับผิดชอบการบรรยายประวัติศาสตร์ ท่านก็จะเล่ามาว่านี่เป็นอย่างนี้ อย่างนี้ วัตถุประสงค์ของการเล่าก็คือให้ทุกคนรู้ว่าประวัติศาสตร์ที่แท้จริงเป็นอย่างไร” (พ.อ.กอสิน กัมปบุญทนต์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่กับกลุ่มภาครัฐ)

ปัจจุบันตำนานมัสยิดกรือเซะได้ถูกถ่ายทอดอยู่ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยพบว่ามีการปรับเปลี่ยนและเล่าเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะและเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวไปในทิศทางที่ไม่ปรากฏเรื่องราวของคำสาปหรือความขัดแย้ง

“(ที่โรงเรียนชุมชนตันหยงลูโละ) เดิมทีคนเทศก็จะเล่าตำนานเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวว่า ลิ้มโต๊ะเคี่ยมมาอยู่กรือเซะ ได้ภรรยาเป็นชาวมุสลิมสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้บ้านกรือเซะ มัสยิดเดิมนั้นมีอยู่แล้ว ลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นคนบูรณะ แต่ตำนานเดิมว่าลิ้มเป็นผู้สร้างและถูกลิ้มน้องสาปแช่ง แต่ที่นี้เห็นว่า ลิ้มโต๊ะเคี่ยมมาบูรณะ ที่นี้ไม่ได้พูดเรื่องสาปแช่ง” (พรนิตา ทองชุม, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

ดังนั้นเมื่อผู้ศึกษาลงพื้นที่ในฐานะเป็นนักท่องเที่ยว และมีโอกาสได้พบปะและได้รับการนำเที่ยวโดยกลุ่มเยาวชนมุสลิมจากโรงเรียนบ้านกรือเซะ เรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวฉบับนำเที่ยวอย่างเป็นทางการจึงไม่ปรากฏเรื่องคำสาปแช่ง (แม้ในการพูดคุยส่วนบุคคลยังมีการเล่าเรื่องคำสาปแช่งอยู่ก็ตาม)

“แหล่งท่องเที่ยวชุมชนคือ สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ตั้งอยู่ที่บ้านกรือเซะ ต. ตันหยงลูโละ ตามทางหลวงหมายเลข 12 ปัตตานีถึงนราธิวาส มีตำนานเล่าว่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวได้ลงเรือสำเภามาตามพี่ชายชื่อลิ้มโต๊ะเคี่ยม ซึ่งได้แต่งงานกับพระธิดาพระยาตานี ต่อมาลิ้มโต๊ะเคี่ยมก็ได้มานับถือศาสนาอิสลาม ลิ้มกอเหนี่ยวก็ได้ผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์ ลิ้มโต๊ะเคี่ยมจึงได้ฝังศพลิ้มกอเหนี่ยวไว้ที่นี่ ต่อมาชาวปัตตานีนำต้นไม้ที่ลิ้มกอเหนี่ยวผูกคอตายมาแกะสลักเป็นรูปบูชาและสร้างศาลเจ้า” (ยุวมัคคุเทศก์, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2555)

ในประเด็นของตำนานมัสยิดกรือเซะนั้น มีผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่อตั้งข้อสังเกตว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกถ่ายทอดในปัจจุบัน มีต้นทางมาจากนักวิชาการในพื้นที่ 3 คน และข้อมูลเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นก็ได้สอดคล้องกันทั้งหมด

“แต่ก่อนไม่มีการเล่าเลยว่าหลุมฝังศพที่แท้จริงอยู่ภายในมากกว่า แต่ตอนหลังมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวของสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา และมีสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว มีอาจารย์ครองชัยเป็นนักประวัติศาสตร์ เอาตำนานมาใช้ไปอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้วยเนื้อหาแบบนี้แหละ คนที่เป็นเจ้าของเรื่องเล่าเกี่ยวกับพวกนี้ก็จะเปลี่ยนสายอาจารย์ครองชัย ถ้าฟังเรื่องตำนานแถวนั้น อาจารย์ครองชัย อาจารย์อิสมาอีล อาจารย์อัสหมัดสมบูรณ์ พี่ว่าเรื่องเล่าของเขามีเนื้อหาที่ต่าง พี่ก็เคยถูกบอกจากอาจารย์อัสหมัดสมบูรณ์แล้วเนื้อหาก็คงไม่ตรงกับในหนังสือที่พี่อ่านของอาจารย์ครองชัยอะไรอย่างนี้ และอาจารย์อิสมาอีล ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างลุ่มลึก ก็มีบางเรื่องที่ไม่ตรงกับอาจารย์ครองชัย อะไรอย่างนี้ คือพี่เคยรับฟังอาจารย์ 3 ท่านนี้ในฐานะนักประวัติศาสตร์ที่นี่” (ลม้าย มานะการ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่อ)

ตำนานมัสยิดกรือเซะ แม้จะยังหาข้อสรุปอย่างเป็นทางการเป็นฉันทามติถึงประวัติการสร้างที่แท้จริงไม่ได้ แต่ความไม่ตรงกันของตำนานมัสยิดกรือเซะแตกต่างจากตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวในประเด็นคำถามเรื่องการสาปแช่งของเจ้าแม่ที่ยังหาข้อสรุปหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ชัดไม่ได้ว่าตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเกิดขึ้นเมื่อใด แต่ตำนานก็ได้แพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางไม่เพียงเฉพาะในจังหวัดปัตตานี แต่ยังแพร่ลามไปยังจังหวัดอื่น ภูมิภาคอื่น ประเทศใกล้เคียง ในขณะที่ผู้เล่าตำนานกำลังเล่าเรื่อง ตำนานก็ได้ทำหน้าที่บางอย่างและสร้างผลกระทบบางอย่างให้เกิดขึ้น รวมถึงความขัดแย้งประการสำคัญประการหนึ่งที่มัสยิดกรือเซะ

ตารางที่ 14.9 ตำนานมัสยิดกรือเซะกับความเกี่ยวพันกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนคติ	การจัดการ	มัสยิดกรือเซะและหลังคา
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers)	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่เชื่อ เพราะไม่มีอิทธิพลอื่นใดนอกเหนือจากพระเจ้า - ตอนเด็กๆแอบเชื่อ ด้วยความไม่รู้ เล่าสู่กันฟัง / เป็นเรื่องผีที่สุสาน เมื่อโต แสวงหาความรู้จึงไม่เชื่อ - เชื่อ เป็นตำนานของเจ้าแม่ที่แสดงให้เห็นความกตัญญู กล่าวหาญ ยึดมั่นในสัจจะวาจา - เชื่อ แต่ไม่แสดงออก / ไม่กล้ายืนยันว่าคำสาปเป็นเรื่องจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่เรียกร้อย แต่ไม่พูดถึง ถือว่าเป็นสิทธิ์ของการศรัทธาของคนต่างศาสนาต่างความคิด - งดการเผยแพร่หนังสือที่ถูกอ้างว่ามีบันทึกเรื่องตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีคำกล่าวสาปแช่ง - ไม่เล่าหรือขยายความเรื่องคำสาปแช่งเป็นลายลักษณ์อักษร - นำเสนอสันติวัฒนธรรม เสวนาเรื่องกรือเซะในทางสร้างสรรค์ 	<ul style="list-style-type: none"> - มัสยิดกรือเซะก่อสร้างเสร็จแล้ว มีหลังคาเรียบร้อย - มัสยิดไม่มีหลังคาเพราะได้รับผลกระทบจากสงครามระหว่างสยาม-ปัตตานี - มัสยิดไม่มีหลังคาเพราะโครงสร้างและเทคโนโลยีในยุคนั้นอาจจะยังไม่ทันสมัย - ในอดีตมัสยิดอาจจะถูกฟ้าผ่าก็เป็นได้ เพราะน่าจะเป็นอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่สูงที่สุดในยุคนั้น
คนใน (Insiders)	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเล่าที่บิดเบือนโดยการนำประวัติศาสตร์และศาสนามาแทรกแซง ทำให้เกิดความขัดกัน - ไม่ถือเรื่องคำสาปแช่ง - การขัดแย้งเกิดจากพิธีกรรมตามประเพณีของคนจีนที่ทำให้เกิดความไม่สบายใจจากฝ่ายมลายูมุสลิมและทำให้เกิดความขัดแย้ง - เชื่อเรื่องคำสาปแช่ง - ไม่มีการบันทึกในประวัติศาสตร์เรื่องสาปแช่ง 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ถ้ามไม่เล่า แต่ถ้าถ้าม เล่าได้และเล่าตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวได้ชัดเจนกว่าตำนานมัสยิดกรือเซะ - นับถือความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวแต่ไม่ได้แสดงออกเรื่องคำสาปแช่งว่าเชื่อหรือไม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - มัสยิดไม่มีโดมเพราะผลจากสงครามสยาม-ปัตตานี - เทคโนโลยีการก่อสร้างมีผลทำให้มัสยิดไม่มีหลังคาหลงเหลือถึงปัจจุบัน - คิดว่ามัสยิดสร้างไม่เสร็จตั้งแต่สมัยลิ้มโต๊ะเคียม เพราะฟ้าผ่า / เชื่อเรื่องคำสาปแช่ง

ตารางที่ 14.9 (ต่อ) ตำนานมัสยิดกรือเซะกับความเกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนคติ	การจัดการ	มัสยิดกรือเซะและหลังคา
<p>คนนอก (Outsiders)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เชื่อ (แต่ไม่กล้าแสดงออก) - เคยได้ยินตำนาน แต่ไม่เชื่อถือ - ไม่ใส่ใจเรื่องคำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว - ฉะนั้นความขัดกันของตำนานไม่มีอะไรที่จะทำให้เกิดความขัดแย้ง ความรุนแรงในพื้นที่ต่างหากที่สร้างความขัดแย้ง - ตำนานบอกไม่ได้ว่าจริงหรือไม่ แต่ตำนานเรื่องคำสาปนั้นเกิดมาคู่กับมัสยิด 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ต่อต้าน ไม่คัดค้าน - เข้าร่วมงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว - ไม่ยืนยันหรือแสดงออกว่าคำสาปแข่งเป็นเรื่องจริง (งดออกเสียง) 	<ul style="list-style-type: none"> - เชื่อว่ามัสยิดสร้างเสร็จแล้วและมีหลังคา แต่ไม่ทราบว่าจะทำไมตอนนี้ถึงไม่มีหลังคา - เชื่อตำนาน
<p>ภาครัฐ (Government)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ถือเรื่องคำสาปแข่ง - เคารพเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แต่ไม่ให้ความคิดเห็นเรื่องคำสาปแข่ง - ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นเรื่องเล่าปากต่อปาก - ตำนานลิ้มกอเหนี่ยวมีการ “แตกกอ” ออกไป - การสร้างตำนานลิ้มกอเหนี่ยวเป็นการพยายามที่จะบอกว่าเงินมีอำนาจเหนือมลายูมุสลิม (ในสมัยนั้น) 	<ul style="list-style-type: none"> - อ้างว่าไม่เผยแพร่เรื่องคำสาปแข่ง - นักวิชาการทำหน้าที่ค้นคว้าข้อมูลและเผยแพร่ประวัติศาสตร์และตำนานทุกด้าน เพื่อความเข้าใจอย่างกว้างขวาง ป้องกันไม่ให้มัสยิดกรือเซะตกเป็นเครื่องมือ - เรื่องคำสาปทำให้คลี่คลายได้ แต่เรื่องเล่าที่ถูกเชื่อไปแล้วทำให้เลิกเชื่อนั้นยาก 	<ul style="list-style-type: none"> - เรื่องเล่าที่ว่ามัสยิดไม่มีหลังคาเพราะสงคราม = ผู้ชนะยอมเขียนประวัติศาสตร์ - ไม่มีประโยชน์ที่จะมาคิดต่อว่ามัสยิดสร้างเสร็จหรือไม่ เพราะทุกวันนี้ใช้งานได้ - วิเคราะห์การไม่มีโดมในลักษณะของวิชาการ เช่นเรื่องโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม, เทคโนโลยีในการก่อสร้าง

ตารางที่ 14.9 (ต่อ) ตำนานมัสยิดหรือเซาะกับความเกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนคติ	การจัดการ	มัสยิดหรือเซาะและหลังคา
สถาบันการศึกษา (Academics)	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นความเชื่อสองวัฒนธรรมที่ไปกันไม่ได้ แต่ไม่ได้ขัดแย้งรุนแรง - การอ้างถึงเรื่องคำสาปแช่งเป็นแนวคิดของคนหัวรุนแรงที่หยิบยกขึ้นมาอ้างว่าถูกคนนอกศาสนากดขี่ปกครอง - มุสลิมนอกพื้นที่ หรือนักวิชาการคนนอกอื่นๆที่นำเรื่องคำสาปไปใช้ ไปพูดต่อ อย่าได้โทษพงศาวดารสยาม 	<ul style="list-style-type: none"> - ค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ นำเสนอเป็นเอกสารวิชาการเพื่อยืนยันเรื่องไม่มีคำสาปแช่งปรากฏในพงศาวดาร เป็นเพียงตำนานที่เล่าลือกันปากต่อปาก - ระดับโรงเรียน ให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์พอสังเขปแก่นักเรียน เพราะมีการให้การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน - ระดับปอเนาะ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตำนานหรือคำสาป มุ่งสอนหลักธรรมทางศาสนา 	<ul style="list-style-type: none"> - เชื่อว่ามัสยิดสร้างเสร็จแล้วและมีหลังคา แต่ไม่ทราบว่าจะทำไมตอนนี้ถึงไม่มีหลังคา - เชื่อตำนาน - มัสยิดถูกทิ้งร้างในยุคสมัยตอนสุหลงเนื่องจากละทิ้งเมืองเพื่อหนีภัยสงคราม เมื่อเมืองเปลี่ยนและไม่มีวัฒนธรรมจะบูรณะมัสยิดต่อไปจึงทรุดโทรม ไม่เกี่ยวข้องกับสงครามสยาม - สร้างเสร็จแต่โดนถล่มลงมาเพราะวิศวกรรมการก่อสร้างที่น่าจะเป็นโดมชั้นเดียวและปูนฉาบเป็นปูนดำจากเปลือกหอย
สื่อ (Media)	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่โดยการอ้างความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ ทำให้คนจีนได้ประโยชน์โปรโมตเป็นแหล่งท่องเที่ยว - เรื่องคำสาปแช่งเป็นเรื่องเล่า - ไม่เชื่อถือเรื่องคำสาปแช่ง - สื่อจากส่วนกลางเคยได้ยินเรื่องตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และเคยเชื่อเรื่องคำสาปแช่ง 	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่เผยแพร่เรื่องคำสาป ไม่เขียนถึง - เคารพในความเชื่อ ความศรัทธาของคนต่างศาสนา - เป็นความศรัทธาที่หลากหลาย - ไม่ได้ให้ความกระจ่างแก่ประชาชนในเรื่องตำนานเพราะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ข่าว ณ ปัจจุบัน 	<ul style="list-style-type: none"> - มัสยิดหรือเซาะก่อสร้างเสร็จแล้ว มีหลังคาเรียบร้อย - มัสยิดไม่มีหลังคาเพราะได้รับผลกระทบจากสงครามระหว่างสยาม-ปัตตานี

4.2.3 ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่

ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกถ่ายทอด บอกเล่าจากคนหลายยุคหลายสมัย เป็นการส่งต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมาตามกาลเวลา ตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นถูกบอกเล่าในลักษณะเรื่องเล่า เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งตำนานที่มีลักษณะเป็นนามธรรมนั้นก็มัสยิดกรือเซะเป็นหลักฐานที่ทำให้ตำนานมีน้ำหนักมากขึ้น

เช่นเดียวกับตำนานที่ไหลเรื่อยอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของคตินัน มัสยิดกรือเซะนั้นก็ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งผ่านยุคสมัยและเหตุการณ์สำคัญหลายครั้ง ความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นนิรันดร์ของโลกใบนี้ ในทางศาสนาไม่มีสิ่งใดที่คงอยู่และเป็นสภาวะ หากในแผ่นดินที่ศาสนาเรืองรองแห่งนี้ ความขัดแย้งยังฉายชัดและร่วมอยู่ในตำนานมัสยิดกรือเซะด้วยเช่นกัน นอกเหนือจากประวัติแห่งยุคสมัยหรือการก่อสร้างมัสยิดที่ยังคงอยู่ในความคลุมเครือ ความขัดแย้งนั้นก็เช่นเดียวกันกับเรื่องอื่นๆ คือมีความเข้มข้นและคลี่คลายอันเนื่องด้วยระยะเวลาเป็นตัวจัดการปฏิกิริยาความขัดแย้งให้นำไปสู่ความเข้าใจที่มากขึ้น หรือในทางตรงข้ามนำไปสู่ความข้องใจและก่อร่างรูปแบบความทรงจำต่อตำนานและต่อเหตุการณ์นั้นเสียใหม่

เหตุการณ์ความขัดแย้งสำคัญที่เกิดที่มัสยิดกรือเซะ คือ เหตุการณ์ประท้วงในปีพ.ศ. 2533 นำโดยหมอดิ่ง หรือ สรยุทธ สกุนาสันติศาสน์ ชูธงเรื่องการเรียกร้องให้มัสยิดถอนทะเบียนจากการเป็นโบราณสถานซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องการใช้งานสถานที่ เพื่อให้มัสยิดกรือเซะคงความเป็นศาสนสถานที่มีมุสลิมเข้าไปใช้งานได้ นอกจากนั้นเรื่องตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่กล่าวเรื่องคำสาปแข่งมิให้มัสยิดสร้างสำเร็จก็ทำให้เกิดความไม่พอใจของประชาชนและเป็นประเด็นหนึ่งนำไปสู่การเรียกร้องให้ก่อสร้างหลังคามัสยิดให้สำเร็จเพื่อเป็นการล้างคำกล่าวของตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ใน “อิฎฎาบและกรือเซะ : ประวัติศาสตร์ปาตานีระยะใกล้และการต่อรองทางการเมืองที่หายไป” รอมฎอน ปันจอร์ ผู้เขียนมีโอกาสดำเนินการพิเศษ “หมอดิ่ง” หรือ สรยุทธ สกุนาสันติศาสน์ อดีตแกนนำการเคลื่อนไหวที่มัสยิดกรือเซะในช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 เพื่อตีพิมพ์ในบุกกาซันของศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ ในงานเขียนดังกล่าวรวมถ้อยคำถึงเหตุการณ์กรือเซะว่า

“ดูเหมือนว่ากิจกรรมการเคลื่อนไหวจะเริ่มขึ้นมาตั้งแต่ปี 2530 โดยในวันที่ 5 สิงหาคม 2530 มีกลุ่มมุสลิมราว 600 คน ที่นำโดยสรยุทธ สกุนาสันติศาสน์ หรือที่รู้จักอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมาว่าคือ “หมอดิ่ง” ได้เข้าประกอบละหมาดและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเนื่องในวันฮารีรายออดีลอัลฮุฮา....อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวที่เริ่มต้นตั้งแต่ในปี 2530 ต่อเนื่องยาวนานถึง 3 ปีเต็มในรูปแบบของการต่อสู้เพื่อเข้าละหมาดในมัสยิดกรือเซะ ซึ่งเป็นเขตโบราณสถาน การจัดนิทรรศการ การชุมนุม และจัดปราศรัยอยู่เป็นระยะๆ กระทั่งสิ้นสุดลงในคืนการชุมนุมครั้ง

สุดท้ายเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2533 โดยที่ข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุมยังไม่ได้รับการตอบรับจากรัฐบาลอย่างเป็นทางการ ในขณะที่หลังจากนั้นแกนนำผู้ชุมนุมถูกตั้งข้อหาร้ายแรงและได้รับการพิจารณาคดีตัดสินให้จำคุกเป็นเวลาหลายปี” (รวมถวน ปันจอร์, น.236-237)

สรยุทธให้สัมภาษณ์รวมถวน กล่าวถึงการเคลื่อนไหวกรณีหรือเซนี้เริ่มจากการที่สรยุทธต้องการหาสถานที่เพื่อเป็นฐานในการทำกิจกรรมของกลุ่มปัญญาชนทางศาสนาอิสลามซึ่งเขาเป็นแกนนำและสถานที่นั้นต้องเป็นมัสยิด มัสยิดกรือเซะจึงถูกเสนอขึ้นเนื่องจากเป็นมัสยิดเก่าแก่ที่ถูกปล่อยทิ้งร้างไว้ โดยต้นคิดคือครูมามู ปอแซ เมื่อสรยุทธไปดูมัสยิดกรือเซะซึ่งขณะนั้นขึ้นป้ายเป็นโบราณสถานแล้วก็พบว่ามัสยิดถูกปล่อยไว้ “ไปเจอทั้งขึ้นขึ้นขี้แพะอยู่ในมัสยิดแห้งอยู่เลย แสดงว่าคนแถวนั้นก็คิดอยู่เหมือนกันว่าสถานที่นี้ไม่ใช่มัสยิด เขาไม่สนใจเลย เราไปเราก้ช่วยกันกวาดช่วยกันล้างเราไม่มีที่ลงพอดิ ก็เอามันตรงนี้แหละ” (สรยุทธ สกุลนาสันติศาสตร์, 2552 อ้างถึงใน รวมถวน ปันจอร์, 2552, น.240) เหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะเกิดขึ้นในช่วงการรณรงค์เพื่อโปรโมทการท่องเที่ยวเนื่องใน “ปีท่องเที่ยวไทย” (รวมถวน ปันจอร์, น.240) ในจังหวัดปัตตานีมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญคือศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว มีการเผยแพร่ตำนานเรื่องคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่สาปไม่ให้มัสยิดกรือเซะสร้างเสร็จออกไป ซึ่งทำให้สรยุทธและกลุ่มต้องการชำระประวัติศาสตร์ที่ดูเหมือนจะหมิ่นต่อหลักการศาสนาอิสลาม การเคลื่อนไหวของสรยุทธจับประเด็นเรื่องอ่อนไหวแต่เขาให้สัมภาษณ์กับรวมถวนโดยยืนยันว่าไม่มีเจตนาจะเป็นข้อทะเลาะระหว่างคนจีนกับคนมุสลิม แต่ย้ำว่ามุ่งต่อรองกับรัฐโดยตรงโดยเฉพาะประเด็นการปรับปรุงมัสยิดมีหลังคาเพื่อให้ใช้ละหมาดได้ แต่การต่อเติมหรือปรับแต่งโบราณสถานนั้นผิดหลักกฎหมาย ข้อเรียกร้องของสรยุทธและพวกจึงต้องการให้มีการเพิกถอนความเป็นโบราณสถานของมัสยิดกรือเซะอย่างเป็นทางการ (สรยุทธ สกุลนาสันติศาสตร์, 2552 อ้างถึงใน รวมถวน ปันจอร์, 2552, น.241)

อนึ่ง มัสยิดกรือเซะขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2478 ปัจจุบันยังคงสถานะความเป็นโบราณสถาน และเป็นศาสนสถานที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้งานได้ แต่ทั้งนี้มัสยิดกรือเซะมิได้จดทะเบียนกับกรมการศาสนา ข้อมูลทะเบียนมัสยิดในประเทศไทย พ.ศ.2535 จังหวัดปัตตานี (ขณะนั้น) ตำบลตันหยงลุโละ มีมัสยิดที่จดทะเบียน 2 หลัง คือมัสยิดตะโลละมาเนาะและมัสยิดกรือเซะ(กองศาสนูปถัมภ์, 2536) มัสยิดกรือเซะ ตามบันทึกมีเลขทะเบียนลำดับที่ 3 ของจังหวัดปัตตานี เป็นคนละหลังกับมัสยิดกรือเซะซึ่งตั้งอยู่ริมถนนสายปัตตานี-นราธิวาส สร้างขึ้นภายหลังเนื่องจากมัสยิดกรือเซะซึ่งขณะนั้นทรุดโทรมใช้งานไม่ได้ มัสยิดกรือเซะนี้ใช้เป็นมัสยิดกลางประจำหมู่บ้าน และเป็นมัสยิดสำหรับการละหมาดในวันศุกร์ด้วย

ภาพประกอบที่ 5 มัสยิดกรือเซะ หรือ กรีเซะ หรือ ชูงา

ภาพถ่าย : พู๊ด แวสะแม

เหตุความขัดแย้งอีกครั้งหนึ่งที่มีมัสยิดกรือเซะ คือ เหตุการณ์วันที่ 28 เมษายน 2547 เมื่อมีผู้ก่อการกลุ่มหนึ่งเข้าไปหลบซ่อนตัวอยู่ในมัสยิดกรือเซะ มีการปะทะระหว่างผู้ก่อการและเจ้าหน้าที่ และจบลงด้วยปฏิบัติการทางยุทธวิธีของเจ้าหน้าที่ มีผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ 32 ราย (คณะกรรมการอิสระไต่สวนข้อเท็จจริงกรณีเหตุการณ์มัสยิดกรือเซะ, 2547) เหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าวทำให้มัสยิดกรือเซะได้รับความเสียหาย มีการพูดถึงปฏิบัติการดังกล่าวในวงกว้าง

สำหรับการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ศึกษาตั้งคำถามถึงทัศนคติและมุมมองของผู้ให้ข้อมูลในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับตำนานมัสยิดกรือเซะ ว่ามีทัศนคติและความเห็นที่มีความเกี่ยวพันระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะและเหตุความขัดแย้งทั้งสองช่วงเวลาหรือไม่อย่างไร โดยความขัดแย้งดังกล่าว คือ การประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ พ.ศ.2533 และเหตุการณ์ความไม่สงบที่มีมัสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547 ผลการศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลแสดงทัศนคติต่างกัน ขณะเดียวกันนอกจากการที่ผู้ศึกษาแสวงหาอรรถบทในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลแล้ว ผู้ให้ข้อมูลเองก็ยังตั้งข้อสังเกตเพื่อการอธิบายความเห็นของผู้ให้ข้อมูลอื่นๆเช่นกัน

“เรื่องกรือเซะมี 2 มิติ ถ้าจะคุยกับคนที่นี่ ประการแรก มิติที่มีความชัดเจนคือเรื่องเกี่ยวกับทางด้านศาสนา หนึ่ง มันเป็นมัสยิด มันเป็นที่ละหมาด ทุกคนไม่ว่าคนที่นี่หรือคนข้างนอก สำหรับความเป็นมุสลิม มันมีความจำเป็นอย่างยิ่งว่ามัสยิดกรือเซะต้องละหมาดได้ แล้วตรงพื้นที่ที่จะต้องถูกใช้เพื่อที่จะเข้าหาพระเจ้าเป็นการละหมาด ส่วนจะไปเป็นโบราณสถานกรมศิลปภาพที่มีการทะเลาะเบาะแว้งกันที่ผ่านมานั้นคนมุสลิมจำนวนมาก ถ้าไปอ่านหนังสือพิมพ์ ยกตัวอย่างหนังสือพิมพ์ทางนำ ใครๆสมัยนั้นก็เขียน แม้กระทั่งอาจารย์ ศ.คิวกฤษณ์ ก็ยังพูดถึงเรื่องนี้ว่าต้องเป็นที่ละหมาด ซึ่งก็จะเกี่ยวข้องกับรัฐบาลสมัยนั้น นั่นคือหนึ่งประเด็นเรื่องศาสนา สอง เรื่องวัฒนธรรม เรื่อง culture ว่า กรือเซะเป็นของปัตตานี มันมีความรู้สึกว่าอยู่ในหัวใจ เป็น identity อะไรสักอย่าง มันมีความศักดิ์สิทธิ์ของมัน นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวกับสองประเด็นที่เป็นคู่

ขัดแย้งระหว่างการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกลุ่มคนจีน นั่นก็เป็นอีกชุดหนึ่ง ฉะนั้นสำหรับผมมันมีสองประเด็น คือเรื่องศาสนา กับเรื่องเป็นของใคร คือเรื่องความเป็นเจ้าของ หรือพูดกันให้ชัดในงานคือเรื่องความทรงจำ ความทรงจำมันอยู่ในลักษณะไหน และมันมีกี่แบบ แล้วความทรงจำนี้มันอยู่สำหรับคนปัตตานีอย่างไร คนจีนอย่างไร หรือว่ารัฐไทยที่จะพยายามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างไร” (เอกรินทร์ ต่วนศิริ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่อ)

ในประเด็นความขัดแย้งอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ประท้วงที่มีสยิดกรือเซะซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนกระทั่งสิ้นสุดในปี 2533 นั้น แกนนำการประท้วงครั้งนั้นมีเหตุผลในการเรียกร้องให้มีการถอนทะเบียนมัสยิดกรือเซะออกจากการเป็นโบราณสถานอย่างเป็นทางการ เพื่อผลในลำดับต่อมาคือเพื่อต่อเติมหลังคาให้มัสยิดสามารถใช้งานได้โดยนัยยะที่เกี่ยวข้องอยู่นั้นคือเพื่อพิสูจน์คำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งเป็นตำนานที่ถูกโปรโมทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวสักการะสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลพบว่าเหตุการณ์ประท้วงดังกล่าวทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะก็เริ่มเป็นที่รู้จักในวงกว้าง

“ประเด็นความรู้สึกรู้สึกถึงมัสยิดกรือเซะ คือ เกิดขึ้นจากหมอดิง ซึ่งหมอดิงหยิบยกประวัติศาสตร์ของมัสยิด การบิดเบือนประวัติศาสตร์ของมัสยิดกรือเซะ ทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักเห็นความสำคัญ...การคืนชีวิตให้มัสยิดกรือเซะคือหมอดิง...ตอนนั้นเดินขบวนตั้งแต่มัสยิดไปถึงเมืองปัตตานี มีการปราศรัยทุกคืน แบบเป็นพื้นเพื่องในฐานะเป็นกำลัง(มวลชน) ส่วนใหญ่คนที่ไม่ไปเพราะมีหลักการ ประเด็นของหมอดิง คือทำไมมัสยิดถึงสร้างไม่เสร็จ เล่าไปว่าเป็นคำสาปของเจ้าแม่ จะเกิดฟ้าผ่า ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้สร้างให้เสร็จเพื่อลบล้าง พิสูจน์คำสาปของผู้ชนะที่เขียน คนชนะเท่านั้นที่จะเขียนประวัติศาสตร์ ประเด็นที่ดึงมวลชนคือ เพื่อเป็นมัสยิดกลาง(ประจำหมู่บ้าน) เพราะการเป็นมัสยิดต้องละหมาด ถ้าไม่ละหมาดคนในชุมชนต้องรับผิดชอบ จะปล่อยให้บ้านของพระเจ้าไม่ถูกดูแลไม่ได้ ซึ่งประเด็นการใช้งาน ไปขัดกับกฎของกรมศิลปากร แล้วต่อมา รัฐไม่สนองตอบในทันที ความเกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ก็เข้ามา ประเด็นอื่นๆเข้ามา อารมณ์และความรู้สึกก็คล้อยตาม จุดล่อแหลมของพื้นที่ ชาติพันธุ์มลายู ทุกคนมองว่าเป็นการบิดเบือนตำนาน เพราะเป็นการเผยแพร่ออกข้างนอก” (ฟูอัด แวสะแม, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“มัสยิดกรือเซะนี้ปกติธรรมดาที่ไม่มีอะไร การที่หมอดิงเข้าไปบรรยายเข้าไปพูดเรื่องมัสยิดกรือเซะเรื่องความเป็นมา มัสยิดกรือเซะก็เลยโดดเด่นขึ้นมากกลายเป็น

สัญลักษณ์ของมุสลิม เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นมลายูมุสลิม ความเป็นรัฐปัตตานี เพราะมัสยิดกรือเซะนี้ตำนานบอกว่าสร้างโดยสุลต่านมูรซัลฟาห์ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 2 ของสุลต่านปัตตานี ต่อจากกษัตริย์อิสลามคนที่ 1 คือ อิสมาแอล ซาห์ เป็นคนที่ 1 สุลต่านมูรซัลฟาห์ เป็นคนที่ 2 การที่ตอกย้ำเรื่องประวัติศาสตร์ทำให้มัสยิดลอยเด่นขึ้นมา กลายเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของมุสลิม จากมัสยิดกรือเซะที่ไม่มีคนละหมาด คนละหมาดกันทุกวัน ยังมีกลุ่มชีอะห์ขึ้นมา ยังมีกลุ่มดาวะ เข้ามาใช้มัสยิดกรือเซะในการเผยแพร่ศาสนามากขึ้น คนก็มาละหมาดมากขึ้น และไม่เคยมีย่าฆ่าฟ่าฟ่าร้องอย่างที่ตำนานว่าเลย แล้วก็มีหลังคาสร้างขึ้นมาอะไรต่ออะไรหลายอย่างขึ้นมา คนก็ไปนอนไปกิน พวกดาวะก็ไปนอนไปกินอยู่ที่นั่น ก็ไม่เห็นเกิดคำสาปแช่งของเจ้าแม่กอบเหนียวแม่แต่น้อย” (พล.ต.ต.จ่ารัฐญ เด่นอุดม, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

การเผยแพร่ตำนานเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนียวที่สาปแช่งมิให้พี่ชายคือลิ้มโต๊ะเคี่ยมสร้างมัสยิดได้สำเร็จนั้นมีการกล่าวถึงการเผยแพร่ตำนานในเอกสารการท่องเที่ยวของราชการ ซึ่งก็อ้างถึงว่าทางมูลนิธิเทพปูนียสถานได้เป็นผู้เผยแพร่ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวพันโดยตรงกับมูลนิธิเทพปูนียสถานกล่าวว่าการเผยแพร่นั้นมาจากการขยายความกันต่อเป็นทอดๆ

“มีคนกล่าวว่า มีคนนำหนังสือประวัติตระกูลไปขยายความแล้วอ้างว่ามีตระกูลคนจีนที่นำเรื่องคำสาปเจ้าแม่ไปเผยแพร่ ในมุมมองของผมเป็นการรวบรวมประวัติตระกูล และ "อ้างถึง" หนังสือและบันทึกของนายสุวิทย์ ที่กล่าวว่ามีคำสาปแช่งของเจ้าแม่ที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ หลังจากนั้น อ.ครองชัยก็เอาไปใช้ และอ้างว่าคำสาปแช่งนั้นมาจากตระกูลตั้งคณานุรักษ์ ซึ่งผมในฐานะคนในตระกูลนี้ก็รู้สึก หลังจากนั้นก็มีการเก็บหนังสือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนียว และหนังสือประวัติตระกูล โดยไม่เผยแพร่ต่อ ประเด็นสำคัญคือ ตำนานฉบับที่ว่าเจ้าแม่สาปแช่งมิให้สร้างมัสยิดเสร็จนั้น เป็นของใครกัน มาจากไหน ใครเผยแพร่ ในเมื่อทางตระกูลก็บอกว่าคัดลอกต่อมาก็ที่เช่นกัน จุดชนวนเรื่องตำนานเจ้าแม่และมัสยิดคือ กรณีหมอดิง หลังจากนั้น ตระกูลก็ไม่เผยแพร่ต่อไป” (ประยูรเดช คณานุรักษ์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

เหตุการณ์ประท้วงในปี พ.ศ.2533 นั้นนอกเหนือจากการกล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกนำเข้าไปเกี่ยวพันกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนียวแล้ว ประเด็นของการประท้วงที่สำคัญซึ่งนำไปสู่

ความขัดแย้งและทำให้ภาพการประท้วงนั้นขยายใหญ่และกลายเป็นประเด็นทางการเมือง นอกจากความขัดแย้งเรื่องตำนานที่มีส่วนเกี่ยวพันและส่งผลให้เกิดการพิสูจนตำนานคำสาปนั้น ผู้ให้ข้อมูลยังแสดงทัศนะว่าการประท้วงที่มีสยิดกรือเซะ ปี พ.ศ.2533 ยังเกี่ยวพันกับเรื่องศาสนาและการเมืองในแง่ของความขัดแย้งระหว่างประชาชน และความขัดแย้งระหว่างประชาชนและรัฐ

“ปี 33 ตอนนั้นเป็นการประท้วงเพื่อ 2 อย่าง ข้อแรก ไม่อยากให้เป็นโบราณสถาน เพราะมันไม่ใช่เป็นที่ท่องเที่ยวเพราะเป็นศาสนสถาน เพื่อศาสนิกจ้อย่างเดียว สอง ห้ามนักท่องเที่ยวมา ในสมัยนั้นก็ถือว่ากันอิทธิพลของรัฐ ของข้าราชการ เพราะอิทธิพลของรัฐใครไปห้าม เขาก็พยายามจะเจาะทะลุไป พุดง่าย ๆ อย่างนั้นแหละ ก็เป็นสองพวก ฝ่ายรัฐกับฝ่ายประชาชน ประชาชนก็รวบรวมกันขึ้นมา จะทำอย่างไร จะห้าม ก็เขียนหนังสือถึงผู้ว่า ทางโน้นก็ไม่รับแล้วก็พยายามจะทำให้เป็นโบราณสถาน เพื่อทำให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทางนี้ก็ไม่ยอมก็เลยตั้ง มีอบขึ้นมา ก็เกิดเหตุเพราะใครไม่รู้ ก็ตีกันหัวแตกหลายคน โดนจับอย่างเช่น อับดุลเราะมาน รือโชะ หมอติง แล้วก็อุซตาซแม.....คือเป็นการเรียกร้องสิทธิของเขา ไม่อยากให้เป็นโบราณสถาน สอง ไม่อยากให้นักท่องเที่ยวเข้าไป บางทีคนพุทธก็กินหมู ก็ทิ้งไว้ในนั้น หมูกับมุสลิมนี้ไม่ถูกกัน คนสมัยนั้นก็ไม่คิดอะไรก็เลยออกมาประท้วงของความเป็นธรรม” (สายูตี หะยีตาเห และอาแว เตะาะสาตุ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“(ความขัดแย้งไม่ได้มีแค่เรื่องตำนาน) มีความขัดแย้งในส่วนของกลุ่มชนด้วย คนพื้นที่ดั้งเดิมตรงนี้ก็ไปแนวหนึ่ง กลุ่มพี่น้องคนจีนก็ไปอีกแนวหนึ่ง ที่เห็นนั้นในเรื่องของโบราณสถานของกรมศิลปากร ขึ้นมัสยิดกรือเซะเป็นโบราณสถาน ประมาณ 70 ปีได้แล้ว พอขึ้นเสร็จเราจะซ่อมสร้างมัสยิดคงไม่ได้แล้วละ โดมก็สร้างไม่ได้ พี่น้องมุสลิมบางส่วนก็จะตั้งโดม แล้วก็ประท้วงเมื่อปี พ.ศ.2532 ที่จะให้ยกเลิกการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของมัสยิดกรือเซะเพื่อที่จะก่อตั้งโดมตรงนั้น ส่วนพี่น้องคนจีนก็ไม่อยากให้สร้างโดมเพราะเป็นตำนานอิทธิพลของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว คือถ้าสร้างโดมสำเร็จ กลุ่มคนจีนก็ ตำนานนี้ก็จะสลายไป ว่าการก่อสร้างไม่ประสบความสำเร็จ มีฟ้าผ่ามีอะไรเนี่ย ก็จะเป็นปัญหาต่อตำนาน เป็นแนวขัดแย้ง

คิดว่าเป้าหมายหลักก็คือ ต้องการที่จะสร้างมัสยิดกรือเซะให้เสร็จสิ้น ให้เรียบร้อย ส่วนการที่จะให้ตำนานสูญสลายคงไม่ใช่ คงไม่ลึกถึงขนาดนั้น” (ขวัญชาติ วงศ์ศุภรานันต์, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

“เหตุการณ์หมอดิง ทำให้ต้องกลับไปค้นคว้าว่าเรื่องมัลลิดกรือเซะเป็นประวัติศาสตร์คนละมุม...ยุคหมอดิงเป็นประวัติศาสตร์ในเชิงความเชื่อ ความขัดแย้ง อันเกิดจากตำนาน....การต่อสู้ยุคหมอดิง สู้สองแบบ คือ หนึ่งมัลลิดกรือเซะไม่ได้ถูกสาปแช่ง แต่สร้างไม่ได้เพราะสงคราม สอง คือความเชื่อเรื่องการใช้งานว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะสร้างบ้านของพระเจ้าแล้วไม่ใช่” (อายุป ปาทาน, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสี่)

ในประเด็นของด้านศาสนานั้น ตำนานเรื่องคำสาปแช่งขัดกับหลักศรัทธาของศาสนาอิสลาม ซึ่งผู้ให้ข้อมูลแสดงทัศนะว่าเป็นช่วงที่ปัตตานีในยุคนี้ยังอยู่ท่ามกลางกระแสฟื้นฟูอิสลามที่กำลังแผ่ขยายไปทั่วภูมิภาค

“การเลือกใช้กรือเซะในปี 33 สำคัญ ตรงที่เขาเข้าใจว่าอดีตเคยเป็นสถานที่ขัดแย้งกับรัฐมาก่อน มองได้ แต่แคบเกินไป ในช่วงนั้น islamization ถูก localize ให้มารับผิดชอบกับท้องถิ่น คือ ภาวะความไม่เป็นธรรมในทางประวัติศาสตร์ที่เคยได้รับมาเป็นนัยยะที่ทำให้กรือเซะเชื่อมโยงกับกระแสอิสลามโลก” (ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“กลุ่มมุสลิมหัวใหม่ที่ศึกษามาจากต่างประเทศ(หมอดิง) ต้องการท้าทายอำนาจเจ้าแม่ เพราะพระเจ้าเหนืออื่นใดไม่มีนอกจากอัลลอฮ์ กลุ่มหมอดิงต้องการให้มัลลิดมาเป็นศาสนสถาน หลักศาสนา คือ ถ้าเป็นมัลลิดต้องไปละหมาด ในความเชื่อของอิสลาม สิ่งที่จะช่วยให้คนตายได้ ก็คือ หนึ่ง บุตรที่ดี สอง คือ ความดีของเจ้าตัว ทำดี บริจาค ละหมาด ช่วยคน ช่วยมนุษยชาติ และสาม การเสียสละเพื่อสาธารณะ เช่น เสียสละเงินเพื่อสร้างถนน เสียสละแรง ถ้าสิ่งเหล่านั้นยังถูกใช้อยู่ ผลบุญจะไปถึงคนตายตลอด แต่ถ้าถูกตัด หยุต ไม่สร้าง ลูกหลานจึงไม่ยอม และมองกันว่ากรรมดีไม่ยอมสร้าง โคมเพราะต้องการรักษา ความเป็นโบราณสถาน” (ปรีดี มะนีวัน, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

“เหตุการณ์หมอดิง คือการขัดกันเรื่องบูรณะเป็นโบราณสถานกับการเป็นมัลลิด ทราบว่าถูกขึ้นทะเบียนไปนานแล้ว...ก็มีเรื่องการเมืองแฝงอยู่บ้าง แต่หลักคือการลุกฮือทางศาสนา” (ซอเร่ เแดง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

สำหรับทัศนะของผู้ให้ข้อมูล จะพบว่า มีผู้ให้ข้อมูลที่เกิดไม่ทันยุคสมัยปี พ.ศ. 2533 ได้แก่ ยุวมัคคุเทศก์ ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่เกิดทันเหตุการณ์ประท้วงในปี พ.ศ. 2533 แต่ยังคงอยู่ ณ ผู้ให้ข้อมูลที่มิได้มีพื้นเพอยู่ในจังหวัดปัตตานีจะจดจำรายละเอียดไม่ได้ ส่วนผู้ให้ข้อมูลที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านกรือเซะ ไม่อาจยืนยันข้อมูลเรื่องเหตุการณ์ประท้วงนั้นได้อย่างแม่นยำชัดเจน แต่ข้อมูลที่ยืนยันจากผู้ให้ข้อมูลรายนี้คือ ก่อนหน้ามีการประท้วงในปี พ.ศ.2533 มัสยิดกรือเซะมีการเข้าไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว

“เหตุการณ์หมอดิง ดินยังเป็นเด็กไม่รู้เรื่องราวเค้าเล่นอะไรกันอยู่ แต่เห็นวัยรุ่นกับผู้ใหญ่ผูกผ้า...ก่อนปี 33 มีคนละหมาดอย่างไม่เป็นทางการแล้ว...แต่มีการประท้วงหลังจากนั้นก็มีการบูรณะเพิ่มขึ้น เยอะขึ้น จากที่มีแค่เสื่อบางๆ ก็มีติ่มมากขึ้น สมัยนั้น (ช่วงที่มีการท่องเที่ยวที่สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) ได้ไปช่วยญาติขายผ้าโสร่งผู้หญิงกาปิเยาะ คนจีนก็ซื้อเสื่อผ้า โสร่ง ของมุสลิม” (ดิน ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

ในประเด็นของการประท้วงที่มัสยิดกรือเซะนั้น มีผู้ให้ข้อมูลมองว่าเหตุการณ์ดังกล่าวถูกขับเคลื่อนด้วยอุดมการณ์บางอย่างของผู้ประท้วงซึ่งมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะถูกนำมาขับเคลื่อนอยู่ในการเคลื่อนไหวนี้

“เขาเอาวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง มันก็เสียหายหมด วัฒนธรรมก็เสียหายหมด ถ้าเรารักษาวัฒนธรรมเพื่อดำรงรักษาวัฒนธรรมไว้ นั่นสุดยอด แต่ว่ามันกลับเอาวัฒนธรรมมาเป็นเกมทางการเมือง วัฒนธรรมก็ไม่ได้ดูแลอย่างจริงจัง ก็เป็นเครื่องมือทางการเมืองไป” (พลโทสำเร็จ ศรีหรั่ง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มภาครัฐ)

“สมัยปี 33 ไม่น่าจะเป็นประเด็น เพียงแต่ว่าทำอะไร เพราะว่าเป็นการเอา มัสยิดตรงนี้มาฉกฉวยโอกาสทางการเมือง การต่อสู้มากกว่า เพราะว่าอย่าลืมน่าสัญลักษณ์ของมัสยิดคือศูนย์รวม และมัสยิดกรือเซะอาจจะเป็นมัสยิดแรกของมุสลิมในประเทศไทยหรือในเอเชียด้วยซ้ำ แล้วก็มันค่อนข้างกระทบความรู้สึก เอามาใช้ประโยชน์นะ เพราะว่าที่เกิติดอนนั้นคนในชุมชนกรือเซะไม่รู้รับทราบอะไรเท่าไร เหมือนกับปี 47 คนในกรือเซะก็ไม่รู้รับทราบอะไร คนกรือเซะเองเค้าก็อยู่กันอย่างสงบนะ” (ประหยัด สุขแก้ว, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“ก่อนนั้นมัลลิตีร่ามากถึงขั้นตันไทรขึ้น ต่อมาพอรรมศิลปากรขึ้นทะเบียนมีการทำนุบำรุง สถานที่ที่ขึ้น ก็เริ่มเข้ามาใช้ ในตอนนั้นมีคนกลุ่มเล็กๆเริ่มมาละหมาดที่มัลลิตีรื่อซะแล้ว กรณีหมอดึงนำกระแสขึ้นมาว่าการขึ้นทะเบียนเป็นการกีดกันเป็นการกันไม่ให้เข้าไปทำศาสนกิจ ผมมองว่ากรมศิลปากรทำไปตามกฎระเบียบของเขา แต่หมอดึงเพื่อการเมืองในการปลุกปั่นเรื่องอะไรก็ตามในสามจังหวัด ถ้าเป็นเรื่องศาสนาก็จะเร็ว” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

ในแง่ของตำนานมัลลิตีรื่อซะที่ถูกเกี่ยวพันกับคำสาปแช่งและนำมาสู่การขับเคลื่อนด้วยของอุดมการณ์ทางศาสนาเพื่อคัดค้านเรื่องคำสาปแช่งนั้น มีผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่ง ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับนิยายของศาสนาอิสลามของผู้นำการเคลื่อนไหวในการประท้วงที่มัลลิตีรื่อซะ

“بابอไม่ทราบ คิดว่าเรื่องนี้เขาอาจจะมีอุดมการณ์ของเขา เขาเพียงแต่อ้างอิงว่าจะต้องไปรวมตัวตรงนั้น ถ้าจะไปรวมตัวที่อื่นก็ไม่เหมาะสมเท่าไร แล้วก็หมอดึงนี้بابอไม่ชัดเจน เขาเป็นอะไร แล้วรู้ๆเขาเป็นชีอะห์ بابอก็ถึงแม้รู้ว่าเขาเป็นชีอะห์ แต่ว่ามุสลิมเหมือนกัน แต่بابอก็ไม่สบายใจที่เขาไปอยู่ชีอะห์นี้ง่ายๆ เขาจะเปลี่ยนทัศนคติในทางความคิด ความนับถือนี้มันเอียงได้ง่ายมากเลย คนอย่างนี้بابอไม่มั่นใจ بابอก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าไร....(หมอดึง)เรียก spirit มา เพราะหมอดึงจุดเทียนขึ้นมาให้คนต่อต้านรัฐ มาทำขัดแย้งกับจีน เพราะว่าเขากล่าวหาว่าจีนจะมารื้อมัลลิตีรื่อซะ พวกหลิมกอเหนี่ยวจะมารื้อมัลลิตีรื่อซะ พวกเราต้องต่อสู้ ถ้าตายก็ซาฮิดเลย เข้าสวรรค์ นี่มันพูดอย่างนี้เลย แต่ว่าเวลาหมอดึง...بابอก็ไม่ทราบ แกก็ละหมาดเหมือนกับเรามั้ง แต่ว่าเราก็ไม่ได้ให้ความสำคัญ เราก็ไม่อยากจะไปเถียงกับเขา เราโตะครูกี่ต้องอยู่แบบเรา เราจะไปเกี่ยวกับเรื่องที่เขาก่อเหตุ ไม่เอา” (อับดุลอาซิส ยานยา, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา)

นอกจากเรื่องประเด็นทางการเมืองหรือประเด็นทางศาสนาแล้ว ผู้ให้ข้อมูลบางคนยังมองว่ามีประเด็นอื่นๆในการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ถอนทะเบียนมัลลิตีรื่อซะจากการเป็นโบราณสถาน

“เกิดปัตตานี อยู่ยะหริ่ง ผ่านเกือบทุกอาทิตย์ มีต้นไม้ ต้นไทรต้นอะระขึ้นรุงรังข้างในก็มีต้นอะไร ใครจะหันหน้าฉีกก็ไม่มีใครว่าอะไร แสดงว่าเค้าไม่ถือแล้ว เพราะเป็นมัลลิตีรื่อซะไม่ได้นะใครจะฉีกมัลลิตีรื่อซะไม่ได้ หลังจากที่เขาสร้างถนน 4 เลน ก็มีคนบางคนที่

คิดว่าจะเสียผลประโยชน์ส่วนตัวอะไรบางส่วนผมไม่ทราบ ก็เลยเกิดเรื่อง” (อูมา แมะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

“เหตุการณ์ปี 32 เป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน” (หญิง ไม่เปิดเผยชื่อ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

“เรื่องหมอดิง ผลประโยชน์ล้วนๆ พุดง่ายๆเป็นเรื่องธรรมดา ใครแข็งแรงกว่าคนนั้นชนะ บัตตานีสัมัยรายาโดนอุธยามาตี มันเป็นระบบของอำนาจ ตอนหมอดิงระดมคนไปฟังก็เกิดเหตุตึกกัน พอจะจับ หมอดิงก็หายไป ถ้าจริงๆก็ควรสู้ ลู้ด้วยหลักฐาน” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

ในพ.ศ.2533 ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะไม่เคยเข้าร่วมการประชุมประท้วง ยกเว้น ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมจำนวน 5 คน ซึ่งมีบ้านอยู่ที่บ้านกรือเซะ ต.ตันหยงลุโละ นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนในอีกจำนวนหนึ่งที่มีภูมิลำเนาอยู่ที่ ต.ตันหยงลุโละ จะเคยเข้าไปมีส่วนร่วม อาทิ สังเกตการณ์ ร่วมฟังปราศรัย ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในกลุ่มคนนอกทั้งหมดไม่เคยเข้าร่วมชุมนุมเคลื่อนไหวดังกล่าว สำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ ไม่มีคนใดที่อยู่ในเหตุการณ์ประท้วง ยกเว้นเจ้าหน้าที่ภาครัฐฝ่ายปกครองระดับท้องถิ่น 2 รายที่มีบ้านอยู่ที่ ต.ตันหยงลุโละ เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในสถาบันการศึกษา ซึ่งมีเพียงครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา 1 ราย ที่ได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์ สำหรับกลุ่มสื่อ ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นสื่อมวลชนที่ทำงานอยู่ในส่วนกลางไม่เคยอยู่ร่วมในเหตุการณ์ประท้วงดังกล่าว ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่ออีก 2 รายคือเครือข่ายข้อมูลปัตตานีฟอรัม ขณะนั้นยังไม่ได้มีกิจกรรมในฐานะสื่อเพียงแต่เป็นนักเรียนและไม่ได้ร่วมในการประท้วงครั้งนั้น สำหรับสื่ออีก 2 รายที่เป็นสื่อในท้องถิ่นเป็นบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัด ณ ขณะนั้น

ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ แสดงทัศนคติต่อตำนานมัสยิดกรือเซะว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากตำนานที่มีความขัดแย้งเรื่องคำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีต่อมัสยิดกรือเซะซึ่งนำไปสู่การประท้วงของกลุ่มผู้เรียกร้องให้มีการถอนทะเบียนมัสยิดกรือเซะจากการเป็นโบราณสถาน ขณะเดียวกัน ยังมีผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนใน (อดีต BRN Coordinate) ที่เป็นพื้นเพียงหนึ่ง (ตามข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล) ในเหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนกระทั่งสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2533 ผู้ให้ข้อมูลรายนี้แสดงทัศนคติว่าการประท้วงที่มัสยิดกรือเซะครั้งนั้นเป็นการทำสงครามเพื่อศาสนา เพื่อปกป้องมัสยิดกรือเซะจากการถูกรัฐยึดเป็นโบราณสถานไม่เกี่ยวกับตำนานเรื่องคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวโดยตรง

“มีคนอื่นๆหนึ่ง ไม่ใช่หมอดิงที่ลุกขึ้นให้หมอดิงนั้น คนนี้ไม่ใช่เอาปัตตานี คนนี้จะสอนเรื่องสงครามที่แท้จริง คนนี้แหละคนแรกที่ทำให้พวกเราได้รู้จักสงครามที่แท้จริงใน 5 จังหวัด...คนนี้เกี่ยวกับกรือเซะ ตรงที่รัฐบาลประกาศว่ามีสลิดกรือเซะเป็นโบราณสถาน คนนี้แหละลูก คนที่ว่าให้สู้เพื่อต้านศาสนา คนนี้แหละ แล้วพระเจ้าก็ให้หมอดิงได้รู้ความจริง ผมก็เรียนหนังสือกับท่านเหมือนกัน 3 ปี เมื่อมีสลิดเขาจะเอาเป็นโบราณสถาน คนนี้บอกว่าไม่ได้ มีสลิดคือของพระเจ้า คนนอกศาสนาอิสลามห้ามเอาเป็นอันขาด ถ้าเอาแล้วต้องรบ ต้องลงสนามรบ ตกลงหมอดิงก็ลุกขึ้นเป็นไฟทันทีเลยสมัยนั้น แต่มีคนอื่นๆหนึ่งบอกว่า หมอ..ศาสดาเราเล่น 13 ปี ในเมกกะห์ แต่เราเล่น 3 ปี จาก 27, 28, 29, 30 ไม่ได้แล้วนะ พระเจ้าไม่ให้ แต่ก็ไม่ได้แล้วเพราะทางโน้นมันประกาศแล้ว มันจะเอามีสลิดเป็นโบราณสถาน เราต้องลุกขึ้นสู้แล้ว ถ้าตายนั่นคือเป็นชาฮีด เพราะว่าเราไม่ได้เอาแผ่นดิน เราเอามีสลิด รัฐบาลใส่ร้ายผมใส่ร้ายหมอดิงว่าไอ้ชูดชบวนกรือเซะคือกบฏ ไม่ใช่ ไอ้ นั่นคือ ผมทำสงครามศาสนา ผมไม่ได้คิดว่าจะเอาแผ่นดินปัตตานี เพราะว่าผมเรียนหนังสือว่า ศาสดานั้นไม่ได้เอาเมกกะห์ ศาสดาคือจะเอาคนนั้นให้ทำความดี เข้าศาสนาอิสลาม เพราะว่าโลกหน้าต้องมีอีก ก็แค่นั้น เข้าไม่เข้าก็อยู่ที่พระเจ้า...แต่เมื่ออาจารย์เราบอกว่าต้องสู้ ผมก็ต้องสู้ เดินชบวน ตายก็ตาย

เมื่อประกาศว่ามีสลิดกรือเซะเป็นมีสลิดเก่าแก่ 500 ปี เมื่อเป็นมีสลิดแล้ว ไม่ใช่ว่าในประเทศไทย ในโลกนี้คนที่นับถือศาสนาอิสลามก็ต้องรับผิดชอบ...ไม่ว่าที่ไหนก็ตาม เราต้องไปช่วย ไปไม่ได้เราก็กองให้เงินไปช่วย เพราะว่ามีสลิดคือบ้านของพระเจ้า อิสลามจุดนี้คือจุดที่สำคัญที่สุด ต้องรับผิดชอบ เราต้องวาญิบ ต้องไปสู้ ต้องไปช่วย ถ้าไปไม่ได้ต้องส่งเสบียงไม่ว่าจะเป็นเงิน อิสลามนี้ไม่ว่าเป็นมีสลิดอย่างเดียว คนยากจนก็ต้องส่ง ต้องช่วย เพราะว่าอิสลามนั้นไม่ว่าโลกนี้เราต้องช่วย เพราะเขาคือพี่น้องของเรา

ตอนนั้นจะต้องช่วยมีสลิดกรือเซะเพราะรัฐบาลจะยึดไป (ถามเรื่องตำนานคำสาปของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) อ้อ นั่นไม่เกี่ยว เพราะอิสลามไม่ศรัทธาเลย อันนั้นเรื่องนั้นต่างหาก ไม่เป็นประเด็น ไม่ถือ อิสลามถ้าถือ คนนั้นไม่เข้าสวรรค์ เรื่องศรัทธานี้ความสำคัญที่สุดของศาสนาอิสลาม

เรื่องลิ้มกอเหนี่ยวเคยได้ยินมาก่อน เคื่ก็เล่ากันไป อิสลามไม่ยุ่งเลย ไม่ได้ศรัทธา ไม่ยุ่งเลย ไม่โกรธ โกรธทำไม ไอ้สองพี่น้อง ทางนี้ทางมีสลิด ทางนั้นลิ้มกอเหนี่ยวก็เรื่องของเค้า...เราศรัทธาเรื่องพระเจ้าอย่างเดียว ถ้าใครเอามีสลิดกรือเซะลุยเลย เพราะเป็นบ้านของพระเจ้าและมีสลิดนั้นไม่ใช่ของปัตตานี ไม่ใช่ของผม ไม่ใช่ของใคร ไม่ใช่ของทั้งโลกนั้นแหละ แต่เราต้องปกป้องของพระเจ้า เพราะว่าพระเจ้าคือเราศรัทธา นี่คือจุดที่สำคัญที่สุด

ตอนนั้นผมมาทุกวันทุกคืน ตอนเย็นต้องไปมัสยิดกรือเซะ ต้องไปร่วมตรงนั้น เดินขบวน ละหมาดเวลาเย็นเสร็จก็มีคนปราศรัย มีโต๊ะครู มีอาจารย์ปราศรัย เราก็ส่งลูกน้องให้คุมทหาร ตำรวจอย่าให้เข้ามา ถ้าเข้ามาก็ลุยเลยเพราะว่าเรายอมตายแล้วใช้ไหม เพราะนั่นคือศาสนา ไม่ใช่เอาแผ่นดินปัตตานี แต่รัฐบาลสมัยนั้นเขาว่า ออกไปปลิวประกาศว่าพวกเรากบฏ ใอนั้นเรื่องของเขาแต่ในใจเราไม่ใช่กบฏ เราไม่ได้แบ่งแยกดินแดน ไม่ได้เอาแผ่นดินปัตตานี พอรัฐบาลให้เราเอามัสยิดกลับ พวกเราก็จบสงครามจบแล้ว ผมเคยประกาศแล้ว เมื่อสงครามจบเราก็จบ” (มิ ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

แม้จะพบว่า ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ไม่ได้ผูกโยงเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะกับเรื่องคำสาปแข่งเข้าไว้ด้วยกัน โดยอธิบายว่าเรื่องคำสาปแข่งไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญเพราะมุสลิมไม่นับถือเรื่องคำสาปดังนั้นจึงไม่ใช่ประเด็นหลักของการประท้วง แม้ข้อมูลดังกล่าวจะขัดกับคำสัมภาษณ์ของสรยุทธ สันติสกุลศาสน์ หรือหมอดิง (สรยุทธ สุกุลนาสันติศาสน์, 2552 อ้างถึงใน รอมฎอน ปันจอร์, 2552, น.240) แต่สิ่งที่สอดคล้องกันคือการปฏิเสธคำสาปแข่งนั้นเนื่องเพราะไม่ศรัทธา และการไม่เชื่อในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ก็นำมาสู่การตั้งคำถามและความมุ่งมั่นที่ต่อเติมมัสยิดกรือเซะให้สมบูรณ์ และนำมาซึ่งความขัดแย้งต่อมาเนื่องเพราะมัสยิดกรือเซะถูกขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานไปแล้ว

ตามความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวว่า “พอรัฐบาลให้มัสยิดกลับคืน...สงครามจบ” ในความเป็นจริง อาจเป็นการจบเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนขณะที่ มัสยิดกรือเซะก็ยังคงสถานะเป็นโบราณสถานและไม่เคยจดทะเบียนเป็นมัสยิด ประชาชนทั่วไปเข้าไปละหมาดได้ ยกเว้นการละหมาดวันศุกร์ที่ต้องไปประกอบศาสนกิจที่มัสยิดกลางประจำหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันคือมัสยิดกรือเซะ(หรือกรือเซะ)

“มัสยิดกรือเซะไม่ได้จดทะเบียนตามหลักกฎหมาย...เป็นมัสยิดที่ไม่สมบูรณ์ในแง่ของหลักการศาสนาไม่เกี่ยวกับหลังคา” (อูมา แมะ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนใน)

กรณีตำนานมัสยิดกรือเซะและความเกี่ยวพันกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่กรือเซะ ต.ตันหยงลูโละ ในพ.ศ.2533 นั้น ผู้ศึกษาเก็บข้อมูล พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลประเด็นตำนานมัสยิดกรือเซะและเหตุการณ์ประท้วง พ.ศ.2533 ดังตาราง 4.20

ตารางที่ 4.20 ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ประท้วง พ.ศ.2533

ผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนะต่อตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะพ.ศ.2533
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ก่อนหน้าเหตุการณ์ประท้วง มีการเข้าไปละหมาดที่มัสยิดกรือเซะแล้ว แต่รู้สึกดีที่หลังจากประท้วงนั้น มีการบูรณะให้ดีขึ้นและใช้งานได้สะดวกกว่าเดิม - คนในพื้นที่รู้สึกว่าได้โยงตำนานเจ้าแม่เข้ากับตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นความเชื่อคนละส่วนกัน พิธีกรรมเช่นไหว้ของชาวจีนไม่ได้เป็นประเด็นให้เกิดความขัดแย้งขอแค่ไม่ประเจิดประเจ้อ รบกวน - เหตุประท้วงก็ไม่ใช่เพราะเรื่องตำนานทั้งหมด แต่เป็นความพยายามต่อรองของประชาชนกับรัฐที่เป็นประเด็นใหญ่กว่า รวมทั้งความพยายามที่จะให้ก่อสร้างมัสยิดให้เสร็จเพื่อพิสูจน์คำสาปของผู้เขียน - การประท้วงและมีหมอดิงพูดเรื่องประวัติมัสยิดกรือเซะ หยิบยกประเด็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะ ทำให้คนในชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญ เรียกได้ว่าเป็น “การคืนชีวิตให้มัสยิดกรือเซะ” - ผู้เป็นเจ้าของทุกคน(ยกเว้นชาวจีน 1 คน) ล้วนเคยเข้าร่วมการประชุมประท้วงหรืออยู่ร่วมในเหตุการณ์ (ผู้ให้ข้อมูลที่ขณะนั้นเป็นเด็กวิ่งเล่นอยู่ในบริเวณนั้น รัฟฟิงเพียงคร่าวๆ / ผู้ให้ข้อมูลที่ขณะนั้นเป็นผู้ใหญ่ได้เข้าร่วมเป็นมวลชน)
คนใน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเล่าที่บิดเบือนโดยการนำประวัติศาสตร์และศาสนามาแทรกแซง ทำให้เกิดความขัดแย้ง - เรื่องคำสาปแข่งไม่ใช่ประเด็นของการประท้วง แต่เป็นการทวงสิทธิ์มัสยิดมิให้ตกเป็นโบราณสถาน โดยมีความเข้าใจว่ารัฐจะยึดโดยไม่ให้ชาวมุสลิมเข้าไปซึ่งเป็นเรื่องที่ยอมไม่ได้ - เรื่องเล่าที่ปลุกระดมคือการจดทะเบียนมัสยิดเป็นโบราณสถานโดยไม่ให้ชาวมุสลิมเข้าไปใช้ได้ - หลังเหตุการณ์ประท้วง ชาวมุสลิมสามารถเข้าไปประกอบศาสนกิจในมัสยิดกรือเซะได้ จึงเข้าใจว่ามัสยิดกรือเซะไม่ได้เป็นโบราณสถานต่อ (หรือไม่คิดว่าจะเป็นหรือไม่เป็น) คิดว่าฝ่ายประชาชนเรียกร้องสำเร็จแล้ว การประท้วงได้ผล - ตำนานมัสยิดกรือเซะจะเล่าแบบไหนก็ได้ แต่หากจะยึดมัสยิดกรือเซะเป็นโบราณสถานของรัฐ(โดยไม่ให้ใช้) จะถือว่าเป็นสงคราม (ชะฮีด) - เหตุการณ์ประท้วงเป็นเรื่องของผลประโยชน์ - มีการให้ความเห็นว่า เหตุประท้วงเกิดเพราะ 1)ไม่ให้มัสยิดเป็นโบราณสถาน 2) ห้ามนักท่องเที่ยวมา

ตารางที่ 4.20 (ต่อ) ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ประท้วง พ.ศ.2533

ผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนคติต่อตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะพ.ศ.2533
คนใน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการให้ความเห็นว่าตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่มีคำสาปแช่งนั้นทำให้เกิดความขัดแย้งและนำไปสู่การเคลื่อนไหวเพื่อต่อเติมมัสยิดให้สมบูรณ์เพื่อพิสูจน์คำสาป
คนนอก	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ทราบเรื่องประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะ - เคยได้ยินแต่ไม่รู้รายละเอียด เข้าใจว่าเป็นเรื่องความขัดแย้งของภาครัฐกับประชาชนในการจัดการมัสยิดกรือเซะให้เป็นโบราณสถานหรือศาสนสถาน - คิดว่าเกี่ยวกับตำนาน เข้าใจว่าคงไม่พอใจที่มีเรื่องคำสาปของเจ้าแม่ แต่ไม่ทราบรายละเอียดอื่นๆ
ภาครัฐ	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่มีการประท้วงตอนที่มัสยิดกรือเซะได้รับการจดทะเบียนเป็นโบราณสถาน (25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 ลงประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา วันที่ 8 มีนาคม 2478) - ตำนานที่เล่าเรื่องคำสาปแช่งเป็นการอุปโลกนขึ้นเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และศรัทธา ทำให้เกิดการทำทายน่านางเจ้าแม่โดยกลุ่มมุสลิมหัวใหม่ที่ศึกษามาจากต่างประเทศ มีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้มัสยิดเป็นศาสนสถานที่มีมุสลิมทุกคนต้องบำรุงรักษา - กลุ่มแกนนำของฝ่ายต่อต้านรัฐใช้มัสยิดกรือเซะและเรื่องตำนานผูกยึดโยงเข้าด้วยกัน และใช้มัสยิดกรือเซะเป็นเวทีต่อรองกับรัฐ - แกนนำประท้วงเอาวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทางการเมือง - เป็นความขัดแย้งระหว่างการใช้ประโยชน์ของใคร
สถาบันการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - การประท้วงเกี่ยวกับเรื่องอุดมการณ์ของศาสนานิกายซ็อยห์ - มีส่วนเกี่ยวพันกับตำนานที่ขัดกัน ทำให้เกิดความไม่พอใจของกลุ่มมุสลิมกลุ่มหนึ่งและหมอดิ่งคือคนที่จุดเทียนจนชาวบ้านเกิด spirit ลูกขึ้นมาต่อต้านรัฐไทย และต่อต้าน “พวกเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว” - การประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะเป็นนัยยะที่ทำให้กรือเซะถูกเชื่อมโยงเข้ากับกระแสอิสลามนูวัตน์ (Islamization) - เป็นฉนวนเอาตำนานและมัสยิดมาใช้ประโยชน์ในทางการเมือง
สื่อ	<ul style="list-style-type: none"> - แสดงทัศนคติว่า ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นประวัติศาสตร์คนละมุมมองกัน - การประท้วงเพื่อต่อสู้ไปสู่เป้าหมาย 1) มัสยิดไม่ได้ถูกสาปแช่ง แต่มีสภาพไม่สมบูรณ์เพราะสงคราม 2) เพื่อความเชื่อเรื่องการใช้งานคือเป็นไปไม่ได้ที่จะสร้างบ้านของพระเจ้าแล้วไม่ใช้ (ต้องใช้ได้) ซึ่งขัดกับความเข้าใจว่าการเป็นโบราณสถานแล้วจะใช้ไม่ได้

เหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นที่มีสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547 เป็นเหตุการณ์ความรุนแรงที่ผู้ศึกษาตั้งประเด็นต่อผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้แสดงทัศนะต่อความเกี่ยวพันระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะดังกล่าว

“เรื่องความขัดกันของตำนานกับประวัติศาสตร์กรือเซะ คิดว่ายังอยู่ในคนที่เชื่อก็เชื่อของเค้า แต่ไม่มีใครมาปะทุ หรือจุดมันขึ้นมา (กรณีเหตุการณ์ 28 เมษายน 47) ไม่เกี่ยวกับตำนานเลย ตอนนั้นเป็นเรื่องไม่พอใจไม่พอใจที่ภาครัฐทำกับมัสยิดกรือเซะ... หลังจากเหตุการณ์ 28 เมษายน ทุกคนไม่พูดถึงเหตุการณ์มัสยิดในเชิงให้เสียหาย ทุกคนหยุดแค่นั้น เพราะเป็นเรื่องของอัลลอฮ์กำหนด อัลลอฮ์ลิขิตแล้ว...ผมและครอบครัวก็ไม่พูดถึงเรื่องมัสยิดหรือความรุนแรงอื่นๆเลย เพราะมีความเจ็บปวดเรื่องที่บ้าน (ญาติของผู้ให้ข้อมูลเสียชีวิตเนื่องจากเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่มีสยิดกรือเซะ) (ดิน ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“بابอคิดว่าเรื่องที่เกิดในปี 47 ต่างกันกับเรื่องที่เกิดในปี 33 ไม่เหมือนกัน ต่างกันเพราะว่าอุดมการณ์ไม่ได้เกี่ยวกับชื้อหรืออะไร มันเป็นอุดมการณ์ของการแบ่งแยกดินแดนโดยตรง แต่ว่าหมอดิงไม่ได้เกี่ยวกับแบ่งแยกดินแดนอะไร เพียงแต่เขาจะมาเผยแพร่ชื้อดของเขาโดยใช้วิธีการที่จะมารวบรวมคนในชุมชนให้มาอยู่กับเขา ผั่งเขา รับฟังเขา เขาเอาทั้งสองอย่าง แต่ว่ามันต่างกัน มันเป็นอุดมการณ์ที่จะมาแบ่งแยกดินแดนชัดๆเลย แต่ว่าอายุทศศาสตร์ เอาพื้นที่ที่ทางชุมชนให้เกียรติ” (อับดุลอาซิส ยานยา, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสถาบันการศึกษา)

เมื่อเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547 ไม่เกี่ยวข้องกันกับตำนานมัสยิดกรือเซะใดๆในทัศนะของผู้ให้ข้อมูล ดังนั้นประเด็นของเหตุความรุนแรงจึงพุ่งไปที่เรื่องอื่น และจากเหตุการณ์นั้นเองมรดกวัฒนธรรมมัสยิดกรือเซะก็ได้รับความเสียหายและถูกตั้งคำถามโดยประชาชนต่อวิธีการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐ

“ในปี 47 มีความเป็นไปได้ว่าเป็นกระแสอิสลามแบบ *fundamental* ข้อสองคือ กระแสรัฐก็มากขึ้นปีไม่ใช้การต่อรองอัตลักษณ์ แต่เป็นการปะทะกันความจริงของรัฐคือความมั่นคง การก่อการร้ายชาวบ้านคิดถึงความจริงอีกแบบ คือ เจ้าหน้าที่รัฐยิงปืนเข้าไปในมัสยิด ซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนา และสอง เจ้าหน้าที่รัฐฆ่าคนมลายู (พวกพ้อง) ฉะนั้นตอนรัฐเข้าไปปรับปรุงกรือเซะ จึงมีคนจำนวนมากเก็บหิน อิฐที่มีรอย

กระสุนไว้ให้ลูกหลานดู ข้อสอง คือ ชาวบ้านที่มีการเกี่ยวพันกับความตาย (ไม่ใช่ ชาวบ้านธรรมดา) เรื่องการอาบน้ำศพได้หรือไม่ ญาติหรือเปล่า” (สรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“เหตุการณ์ 28 เมษายน 47รัฐยังไม่ตลอด มีกระแสว่ารัฐจะยิงถล่มหลังคามัสยิด ด้านหนึ่งเพื่อเปิดช่องให้ยิงแก่น้ำตาเข้าไป ชาวบ้านไม่ยอม ซึ่แยจะทำร้ายมัสยิดเราอีกแล้ว....ชาวบ้านมองว่ารัฐทำเกินไป ทั้งต่อมัสยิดและต่อคน” (ซอเร่ เแดง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

การกระทำของรัฐนั้นแม้จะถูกตั้งคำถาม ขณะเดียวกันก็มีผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักวิชาการตีความว่าเหตุความรุนแรงที่เกิดขึ้นที่มีสยิดกรือเซะ เพราะมัสยิดกรือเซะเป็นศาสนสถานที่มีความขัดแย้งเชิงสัญลักษณ์

“งานวิจัยนั้นตั้งวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและสืบค้นประวัติศาสตร์ของสถานที่สำคัญ คือมัสยิดกรือเซะ ซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีความขัดแย้งเชิงสัญลักษณ์ ก็ใช้ตรงนี้เป็นตัวที่ให้เห็นว่า ไม่ใช่มัสยิดปกติ เหตุการณ์ปี 47 ก็เลือกใช้ที่นี่ เพราะฉะนั้นแสดงว่าต้องมีอะไรอยู่ลึกๆข้างใน และเกิดเหตุการณ์ความสงบที่นี้มาหลายครั้งแล้ว เราทราบว่ามีปี 47 เป็นเหตุการณ์ที่เราเห็น แต่ว่าก่อนหน้านั้นพอเช็คประวัติศาสตร์ มีนับสิบครั้งที่มีการประท้วงตรงนั้น มีการขัดแย้งอะไรต่างๆ” (ครองชัย หัตถา, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“มัสยิดกรือเซะไม่ใช่สัญลักษณ์ข้อขัดแย้งของพี่น้องมุสลิมกับคนอื่นเลย ไม่เป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยว ไม่ใช่ เป็นตำนานมากกว่า เป็นตำนานเกี่ยวข้องกับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เขาสร้างคู่กับสุสานของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว โดยพี่ชายเขาสร้างไว้ แล้วสร้างไม่เสร็จในตำนานว่าถูกสาปแช่งจากเจ้าแม่ ให้สร้างไม่เสร็จ ให้ฟ้าผ่า เค้าวอย่างนั้น ไม่มีใครรู้ไม่มีใครเห็น ตำนานว่าอย่างนั้น เขาก็สร้างไม่เสร็จ หลังคาไม่มี ก็อยู่อย่างนั้นมานานแล้ว ก็มีการพัฒนาเรื่อยๆ ช่วงก่อนๆคนละหมาดก็น้อย เพราะหลังคาไม่มี อาจจะเป็นที่มีมัสยิดเก่าๆ ก็มีพัฒนาเรื่อยๆจนกระทั่งชาวบ้านไปช่วยกันบูรณะขึ้นมาให้เป็นทีละหมาด คนไม่เคยเอาไหนัก จนกระทั่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ว่า...ปี 47

เมื่อก่อนโด่งดังเพราะมัสยิดนี้เป็นมัสยิดโบราณ สร้างมานานและสร้างไม่เสร็จ ความสนใจของคนก็น้อย ไม่เท่าไหน่ ดูเป็นวัฒนธรรม ดูเป็นของโบราณ ติดกับสุสาน

เจ้าแม่ มาตั้งช่วงที่ยังกันที่มีস্যิดกรือเซะ ก็อ้างว่าเป็นสัญลักษณ์ไปเลย ถ้าไม่มีการยิงก็
ไม่ดัง” (พล.ต.ต.พิเชษฐ์ ปิติเศรษฐพันธ์, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐ)

แม้จะมีเสียงคัดค้านจากผู้ให้ข้อมูลในหน่วยงานภาครัฐที่พยายามอธิบายว่ามัสยิดกรือ
เซะไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ของความขัดแย้ง หากแต่เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นทำให้เป็นเครื่องตอก
ย้ำความคิดเรื่องสัญลักษณ์ที่เคยมีมา

แต่ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนในทั้งที่เป็นอดีต BRN หรืออดีต RKK หรืออุซตาซสอน
ศาสนาที่มีโอกาสได้พูดคุยกับคนในขบวนการ (ซึ่งไม่ใช่บุคคลผู้ก่อการในปี 2547 แต่อย่างใด) แสดง
ทัศนะต่อเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 ว่า

“เกี่ยวกับความคิดของแต่ละกลุ่ม ไม่น่า มัสยิดกรือเซะจะทำเป็นที่ปลุกระดม
อะไรทำนองนี้ ถ้าเป็นแบบนี้คงเลือกกรือเซะ เวลาเขามองเขาจะเห็นอดีตกาล จะทำ
ความเข้าใจเกี่ยวกับการปลุกระดมจะเข้าใจง่ายเพราะว่ามองเห็นภาพ...นี่คือความ
เข้าใจของผมนะ” (อับดุลเลาะดี แลหะยามิ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

“ตอน 28 เมษายน เอมัสยิดเพราะเป็นข่าวใหญ่ เพราะเป็นของโบราณ เป็น
อาณาจักร จะเป็นข่าวดัง ทำให้ได้ทราบว่ามีประวัติศาสตร์” (แบเลาะ แบโซะ,
ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ภาพอดีตกาลที่ฉายชัดนั้น คือเรื่องราวตำนานมัสยิดกรือเซะซึ่งเกี่ยวพันอยู่เพียงเศษส่วน
เล็กน้อยในเรื่องราวประวัติศาสตร์ปัตตานีทั้งหมด โดยผู้ให้ข้อมูลที่เคยเป็นอดีต RKK กล่าวว่าเคยได้รับ
ฟังเรื่องมัสยิดกรือเซะอยู่บ้างในระหว่างการชักจูงให้เข้าร่วมขบวนการและในระหว่างการอบรม

“ปัตตานี....เขาจะเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์ปัตตานี การเกิดขึ้นของประเทศปัตตานีใน
สมัยนั้น ตั้งแต่กษัตริย์รับอิสลาม ก่อตั้งรัฐปัตตานีขึ้นมา แล้วสยามก็ส่งกำลังมายึดครอง
ปัตตานีหลายครั้งหลายครา จนครั้งสุดท้ายก็ตกเป็นของสยาม แล้วก็กวาดต้อนผู้คน
มลายูไปสู่กรุงเทพด้วยความโหดร้ายทารุณ จับผู้คนไปขุดคลองแสนแสบ (มีเรื่องร้อย
หวายมัย) มี (มีเรื่องเผาเมืองมัย) มี (มีเรื่องเผาเมืองมัย) มี (เล่าเรื่องเผาเมืองมัย) ตั้งแต่
เมืองโดนยัด เมืองจะถูกเผาแล้วก็มัสยิดจะถูกเผา มัสยิดกรือเซะเค้าบอกว่าไม่ใช่เพราะ
โดนเผาด้วยเจ้าแม่อะไรไม่ใช่หรอก โดนเผาเพราะแพ้จากการทำสงคราม.....(เรื่องเล่า)
จะมีเรื่อยๆ ถ้าหากว่ามีเหตุการณ์ใดๆที่เกิดเพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือคนซีแย(คน

สยาม)กระทำ สิ่งเหล่านี้จะถูกพุดขึ้นมา ก็จะเล่าแบบสร้างความเจ็บปวดให้เรา เช่นว่า ใครโดนรังแก หรือไม่ให้ความเป็นธรรม เช่นว่าเจ้าหน้าที่ทำร้ายประชาชนอย่างนี้ หรือ ไปฟ้องคดีแล้วไม่ได้รับการดูแล ไม่ได้รับการเอาใจใส่ สิ่งเหล่านี้ก็จะเล่าให้เกิดความรู้สึก ไม่ชอบ เกลียดรัฐ เกลียดซีแยะ เข้าสู่ขบวนการ มีการชุมนุมปะทะกัน ชุมปะทะคือการ ปฏิญาณ ก็ได้ฟังประวัติศาสตร์กรือเซะเรื่อยๆ ฟังเรื่อยๆ (มีเล่าเป็นระยะ) อืม ระยะ ปนกับเรื่องศาสนาด้วย สลับกัน เกี่ยวกับการเมืองด้วย การปกครองแบบอิสลามด้วย... มีการสอนศาสนาด้วย(เรื่องปกป้องมัสยิด) คือการสอนศาสนาเนี่ย ถ้าประเทศหรือรัฐ ของอิสลามถูกคุกคามหรือถูกยึดครอง ศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็น ศาสนาส่งให้ คือ เอารัฐ ของเราประเทศของเรากลับคืนมาได้ นั่นคือสิ่งที่ศาสนาสอน” (ดิ้ง ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

“ปี 47 เป็น rkk แล้ว แต่ยังเป็นฝักหัดอยู่ ตอนนั้นไม่ค่อยได้ทำอะไร ไปฟังเขา เล่าประวัติศาสตร์อย่างเดียว ส่วนใหญ่คนที่อยู่ในขบวนการตอนแรกไม่ค่อยมีความรู้สึก อะไร มีความแค้นนิดๆน้อยๆอย่างเดียว ยังไม่ได้สังเกตว่ามีเหตุแล้วจะเกิดผลดีผลเสีย อย่างไร ตอนนั้นเด็กๆในขบวนการคิดว่าเราได้รับชัยชนะแล้วครึ่งหนึ่ง แต่ตอน เหตุการณ์ที่กรือเซะ ปี 47 ไม่ได้รู้สึกว่ามีเหตุวันนั้นได้รับชัยชนะ รู้สึกว่าเหตุการณ์นั้นย่ำ ความแค้นที่เดิม จุดเดิม ที่สยามมาทำร้ายมัสยิดอีกแล้ว ตอนที่เกิดเหตุส่วนมากคนที่อยู่ ในขบวนการจะเกิดความแค้น ไม่ว่าจะป็นรุ่นไหนก็แล้วแต่” (แวรุสลี, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกบอกเล่าอยู่ในขบวนการแบ่งแยกดินแดน จึงเป็น ประวัติศาสตร์บางส่วน ที่คัดเฉพาะเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี ความเป็นเอกราช ของปัตตานีก่อนที่ประเทศสยามจะรุกรานและยึดครอง

“เล่าประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดการแตกแยกอันนี้ผมไม่เห็นด้วย ประวัติศาสตร์ผูก กับศาสนาอยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับคนบอก” (ดอโรแม หะยีหะซาน, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

“นักประวัติศาสตร์ บางคนชอบประวัติศาสตร์เชิงภูมิศาสตร์ก็จะเล่าออกในเชิง ภูมิศาสตร์ เริ่มต้นยังไง ชุมชนยังไง นั่นคือคนที่ชอบในประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์ แต่คนที่ชอบในประวัติศาสตร์รัฐศาสตร์ คือประวัติศาสตร์ในเชิงรัฐศาสตร์ประวัติศาสตร์ใน เชิงปกครอง เขาก็จะเอาเรื่องปกครองอย่างนี้มาเล่า แต่ของเราไม่ใช่ เราไม่ได้เอา

ภูมิศาสตร์ เราไม่เอารัฐศาสตร์แต่เราเอาจิตวิทยาในการเล่า เกิดจิตวิทยาในการเล่า ประวัติศาสตร์ คือนักประวัติศาสตร์อะไรก็แล้วแต่แต่ต้องใส่จิตวิทยานำไปความรู้สึกที่มันไม่ดีกับ(รัฐ) ถ้าพูดค่านักปลุกระดมต้องใช้คำว่า *politic ideology* เกมการเมือง ในการสร้างอุดมการณ์” (บาดา, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในหน่วยงานความมั่นคงมองว่ามีสยิดกรือเซะยังดำรงความเป็นศาสนสถาน แม้เรื่องตำนานที่ถูกตัดต่อและเหตุการณ์ความขัดแย้งนั้นมาต่อเติมอยู่ในตำนาน มีสยิดกรือเซะแต่หากเมื่อพิจารณาความเป็นจริงจะพบปัจจัยและรากเหง้าแห่งความไม่สงบอีกมาก ดังนั้นตำนานมีสยิดกรือเซะจึงไม่ใช่สาเหตุของความขัดแย้ง

“ณ บริบทตอนนี้มีสยิดกรือเซะก็คือมีสยิดธรรมดาหลังหนึ่ง แต่เพอญโด่งดัง เพราะว่าเป็นเมืองเก่า เพราะฉะนั้นก็เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องความขัดแย้ง เพราะความขัดแย้งนั้นไม่ได้เกิดจากแค่มีสยิดกรือเซะ มันเกิดทั่วพื้นที่ เพราะฉะนั้นมิติของความขัดแย้งมันไม่ได้เกิดจากวัฒนธรรมอย่างเดียว มันเกิดจากเราवादปัจจัยภายนอกปัจจัยภายในยังไง เพราะฉะนั้นมีสยิดกรือเซะ มองมิติเดียวไม่ได้

กรือเซะอาจจะไม่ใช่พื้นที่ขัดแย้งก็ได้ มันอาจจะเป็นพื้นที่ส่งเสริมความรักและความสามัคคีก็ได้” (พ.อ.กอสิน กัมปนยุทธ์, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐ)

ตำนานมีสยิดไม่ได้เป็นเหตุปัจจัยทั้งปวงแห่งความขัดแย้ง หากบางช่วงบางตอนถูกตัดต่อและประกอบเสริมอยู่ในกึ่งก้านของความขัดแย้ง ตั้งแต่อดีตถึงโม่งยามนี้ ตำนานมีสยิดจึงเคลื่อนไหวอยู่ในบริบทของความขัดแย้ง เพียงแต่ว่าจะถูกหยิบมาใช้เมื่อใดด้วยจุดประสงค์อันใดเท่านั้น

“เรื่องฟาตอนี หรือเรื่องกรือเซะ part หนึ่งของเรื่องเล่าที่เกิดในปัตตานีนั้น ผมจบโรงเรียนธรรมวิทยา แนนอนมันก็ถูกพูดถึงในโรงเรียนว่ามีสยิดกรือเซะ คือข้อถกเถียงเรื่องมีสยิดกรือเซะตกลงโดนเผาหรือโดนเจ้าแม่ ว่ามีคำสาปจริงหรือไม่ ผมว่าผมก็โตมากับเรื่องนี้นะ โตมาและได้ยินข้อถกเถียงนี้ในหมู่คนมลายู ก็ว่า เฮ้ย มันไม่ได้โดนคำสาปนะ ในขณะที่เรื่องเล่าที่เป็นทางการก็จะบอกว่า โดนคำสาป มันก็ขัดแย้งในตัวของมัน” (ฮาดีย์ หะมิดง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนนอก)

ผู้ให้ข้อมูลที่เคยเป็นสมาชิก RKK เคยอยู่ในกลุ่มขบวนการที่มีอุดมการณ์แบ่งแยกดินแดนแสดงทัศนคติต่อต้านนามัสยิดกรือเซะที่ถูกผนวกเรื่องเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน 2547 ว่าหากมีการบอกเล่าย่อมนำมาซึ่งความรู้สึกของคนในขบวนการหรือคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน

“พอหลังจากเกิดเหตุการณ์ที่มัสยิดกรือเซะ จะเอาปัจจัยตรงนี้แหละมาควบคุมกับปัจจัยแต่ก่อน เล่าคู่กันเลย แต่ก่อนเคยเป็นอย่างนี้พอตอนหลังก็ทำอีก รุ่นน้องก็จะได้ฟังอีก เผลอแล้วยังอีกแล้ว ถ้าตอนหลังไม่ได้เอาแต่เรื่องกรือเซะอย่างเดียว แต่เรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์อื่นๆด้วย แต่ก่อนใช้เรื่องประวัติศาสตร์อย่างเดียว แต่สมัยนี้เป็นเรื่องเจ้าหน้าที่ทำงานผิดพลาด ซ้ำเติมไปเรื่อยๆ” (แวรูลี, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

“ก็ต้องรู้สึกโกรธแค้นก็ต้องเข้าสู่ขบวนการแน่นอน...แต่ถ้าเกิดเข้าสู่การดಾವะแล้ว แม้ว่าจะยกความเจ็บปวดอะไร แต่ว่าถ้าไม่ตรงกับคำสั่งของอัลลอฮ์ เขาไม่เจ็บปวด เขาไม่มีความต้องการ ไม่มีความรู้สึกโกรธแค้น เขาไม่มี” (ดิง ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกผนวกกับประวัติศาสตร์ที่มีความขัดแย้ง หรือเหตุความรุนแรงร่วมสมัยอาจจะคลี่คลายไปจากใจของผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นอดีตแนวร่วมขบวนการในวันที่อุดมการณ์ถูกผ่อนน้ำหนักลงไปขณะที่ศรัทธาในศาสนาซุฮ์รอฮ์อยู่ในใจของเขา

ขณะที่อีกเหตุผลหนึ่งของการไม่กล่าวเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับคำสาปเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวหรือเรื่องราวเหตุขัดแย้งที่มัสยิดกรือเซะทั้งในการประท้วงเมื่อปี พ.ศ.253 และเหตุความรุนแรงในวันที่ 28 เมษายน 2547 ไม่ใช่เรื่องไกลตัวหากแต่เป็นความต้องการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์นั่นคือการเลี้ยงชีพเพื่อปัจจัยสี่

“เรื่องกรือเซะ หยุตพูดไปแล้วไม่ว่างานไหน เพราะเหตุการณ์นั้นเป็นคนนอก ไม่ใช่คนในพื้นที่ คนในพื้นที่ทำงานทำการไม่สนใจเรื่องนี้แล้ว” (นิพิธ แวดอเลาะ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

“คนท้องถิ่นไม่รู้เรื่องอะไรเลย คนในไม่รู้เลย เป็นคนนอกที่มากถามเรื่องกรือเซะ การยิงถาม ยิงชุด(เรื่องกรือเซะ) จะยิ่งทำให้ประเด็นคุโชนมากขึ้น อาจารย์ว่าอย่างนั้น ยิ่งร้อน เราไม่ควรพูด บางคนอาจจะพูดจริง อาจจะพูดเอาใจ” (อามิง ซาฟรุ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

“40ปี ที่คณะกรรมการในชุดเก่าหรือชุดใหม่ ไม่มีใครพูดเรื่องกรือเซะเลย คือว่าพูดแล้วไม่มีอะไร คือว่ามันไม่มีสาระที่จะพูด ไม่พูดดีกว่า” (อูมา แมะ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ในความเจียบสงบของตำนานที่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในปัจจุบัน เรื่องราวอื่นๆของตำนานมัสยิดกรือเซะยังดึงดูดความสนใจซึ่งเป็นตำนานในเชิงประวัติศาสตร์และเน้นความเป็นวิชาการมากกว่าอารมณ์

“เด็กๆเค้าก็ไป เจ๊ะซูโรงเรียนตาดีกาพาไป บางทีบาบอก็แวะไปละหมาดที่กรือเซะ ก็เคยเห็นเด็กตาดีกามาเยอะแยะมาก เสมือนว่า ในเมื่อเราไปทุกครั้งเราจะเจอ นักเรียนตาดีกา เจ๊ะซูตาดีกาจะมา เจ๊ะซูจะให้ความสำคัญมากๆกับมัสยิดกรือเซะ รวมทั้งมัสยิดตะโละมาเนาะ เหมือนว่าเป็นแหล่งความสำคัญหรือว่าแหล่งประวัติศาสตร์ที่ต้องไปดูที่ต้องไปศึกษา พาเด็กๆไปศึกษาตรงนั้น ไม่ใช่ว่าผู้ใหญ่ระดับปอเนาะ ถ้าเป็นเด็กๆได้แล้วเค้าไม่อยากจะไปแล้วเค้าไม่ให้ความสำคัญ” (อับดุลอาซิส ยานยา, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสถาบันการศึกษา)

“ตอนนี้มีเด็กนักเรียนมา เป็นนักเรียนจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา มาเป็นประจำ ทุกปี มาเพื่อดูมัสยิด เล่าประวัติศาสตร์กัน "เรื่องการเป็นมัสยิดหลังแรกในศาสนาอิสลาม" อีกหลังหนึ่งคือตะโละมาเนาะแต่ก่อนเคยสอนเด็กเล็กๆน้อยๆ แต่โปรแกรมการสอนมาเปลี่ยนทีหลัง ให้อ่านเรื่องประวัติในตำบลด่อน จึงคิดว่าต้องมีประวัติศาสตร์ของมัสยิดมาเรียน” (นิพิธ แวดอเลาะ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ในประเด็นที่กล่าวว่ามัสยิดกรือเซะเป็นมัสยิดหลังแรกในปัตตานี ก็ยังเป็นประเด็นที่มีข้อมูลขัดแย้งกันอยู่ รวมทั้งคำกล่าวที่ว่ามัสยิดกรือเซะคือระเบียบเมกะหันนั้นอาจคลาดเคลื่อนจากความเข้าใจของใครหลายคน

“ที่บอกว่ามัลลิตกรือเซะเป็นมัลลิตแรกนั้นไม่ถูก แต่คนชอบพูดกันเพราะเขาจะอ้างจะรวมตัวตรงนั้น จะให้ความสำคัญ จะดึงเด็กมา จะดึงชุมชนมา...ระเบียงเมกกะห์ หมายความว่าปัตตานีทั้งหมด คำว่าระเบียงเมกกะห์หมายถึงว่า ก่อนจะเข้าไปเรียนที่เมกกะห์ ต้องจบตรงปัตตานีก่อน คนที่จบเรียนที่ปัตตานีหมายความว่าเข้าไปเรียนที่เมกกะห์ได้รู้เรื่อง ตรงนี้เหมือนเป็นเตรียมอุดม เตรียมที่จะไปเมกกะห์ พอเวลากลับ คนที่มาสอนในปัตตานีเป็นคนที่ย้ายจากเมกกะห์ทั้งหมดเลย นี่คือการเบียง เพราะว่าคนที่จบจากเมกกะห์ เขาก็จะมาสอนที่ปัตตานี หมายความว่าป็นระเบียงของมัลลิตที่เมกกะห์ เพราะว่าคนที่จบจากมัลลิตเมกกะห์จะมาเปิดสอน จะมาเปิดการสอนในปัตตานีทั้งหมด ไม่ใช่ที่มัลลิตกรือเซะ” (อับดุลอาซิส ยานยา, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสถาบันการศึกษา)

ทั้งนี้ไม่ว่าตำนานมัลลิตกรือเซะจะคลี่คลายหรือสลายตัวลงไปในทิศทางใด ความคลุมเครือไม่ชัดเจนในประเด็นของยุคสมัยหรือสุลต่านผู้ก่อสร้างที่ยังคงอยู่ ความขัดแย้งที่เคยอย่างกรายเข้ามาปะปนอยู่ในตำนานมัลลิตกรือเซะก็ตาม เรื่องราวของมัลลิตกรือเซะก็ได้ทำหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการร้อยเรียงคนปัจจุบันเชื่อมโยงสู่ประวัติศาสตร์ปัตตานี

“ดินเหยียบอยู่บนประวัติศาสตร์ทุกวัน มันกลายเป็นประเด็นที่คนที่นี่นำนักเรียนตาดีกาต้องไปเที่ยวบีกซี กรือเซะ และมัลลิตสามร้อยปี มัลลิตกลางปัตตานี ทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกัน บีกซีก็ตอบโจทย์ชีวิต มัลลิตกรือเซะก็ตอบโจทย์ชีวิต เช่นเดียวกัน” (อายุป ปาทาน, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสื่อ)

ตารางที่ 4.21 ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน 2547

ผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนะต่อตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน 2547
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานมัสยิดกรือเซะและเรื่องราวที่ถูกพาดพิงกับเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวไม่มี ความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 - มัสยิดกรือเซะผ่านประวัติศาสตร์มาหลายยุค เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ - เหตุความรุนแรงทำให้ตั้งคำถามกับการกระทำของภาครัฐที่กระทำต่อมัสยิดกรือเซะ และคนที่อยู่ภายในมัสยิดกรือเซะ - คิดว่าภาครัฐ/เจ้าหน้าที่ไม่เข้าใจหรือตระหนักในวัฒนธรรมของมลายูมุสลิม รวมทั้งไม่ตระหนักถึงคุณค่าของมัสยิดกรือเซะด้วย - หลังจากเหตุการณ์คนที่กรือเซะไม่พูดถึงกรือเซะในเชิงเสียหาย อยากจะให้จบ เพราะอัลลอฮ์ลิขิตไว้แล้ว
คนใน	<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานมัสยิดกรือเซะและเรื่องราวที่ถูกพาดพิงกับเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวไม่มี ความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 - มีคนกลุ่มอื่นจากที่อื่นเข้ามาใช้มัสยิดกรือเซะเป็นสัญลักษณ์ ไม่ได้เกี่ยวกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แต่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กรือเซะที่สัมพันธ์กับความรุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานีในอดีต - เหตุการณ์ที่มีคนนอกมาใช้มัสยิดโดยดึงประเด็นว่ามัสยิดกรือเซะเป็นสัญลักษณ์ของการประกาศอิสรภาพปัตตานี แต่มีการมองว่าเป็นการใช้สถานที่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมือง - ก่อนเหตุการณ์ ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งในการปลุกกระตมทางความคิดของกลุ่มขบวนการ โดยจุดประเด็นการกระทำของสยามที่กระทำรุนแรงต่อปัตตานี (ตำนานมัสยิดกรือเซะไม่ใช่เรื่องใหญ่ แต่เป็นเรื่องเล็กๆเรื่องหนึ่งในการพูดคุย) - หลังเหตุการณ์ ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะถูกผนวกกับเหตุความรุนแรงอื่นๆ ในพื้นที่สามจังหวัด กลายเป็นหนึ่งในเรื่องเล่าในการปลุกกระตมในขบวนการ (ไม่ใช่เรื่องใหญ่ แต่เป็นเรื่องหนึ่ง) - หลังเหตุการณ์ ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นที่จดจำในแง่ของความรุนแรง เรื่องประวัติการก่อสร้าง เรื่องคำสาปแช่งเจ้าแม่ไม่ได้ถูกหยิบยกให้ความสำคัญเท่าใด

ตารางที่ 4.21 (ต่อ)

ตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน 2547

ผู้ให้ข้อมูล ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทัศนะต่อตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ 28 เมษายน 2547
คนนอก	<ul style="list-style-type: none"> - คนกลุ่มหนึ่งมาใช้ประโยชน์จากมัสยิดกรือเซะ เพื่อให้การกระทำมี “เสียงดัง” เป็นที่รู้จัก โดยตำนานไม่ได้เป็นมูลเหตุของความขัดแย้ง - ความรุนแรงของเหตุการณ์ถูกบันทึกให้เป็นเรื่องหนึ่งของตำนานมัสยิดกรือเซะ - รู้สึกว่าความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะทำให้กระทบไปถึงสิ่งศรัทธาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อใดที่กรือเซะดัง ศาสนสถานหรือสิ่งเคารพของอีกฝั่งหนึ่งก็ดับ
ภาครัฐ	<ul style="list-style-type: none"> - ตำนานมัสยิดกรือเซะและเรื่องราวที่ถูกพาดพิงกับเรื่องเล่าเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวไม่มี ความเกี่ยวพันกับเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 - การจัดการเหตุการณ์เลยจุดคำนึงถึงเรื่องความเป็นศาสนสถานหรือโบราณสถานหรือสัญลักษณ์ แต่เหตุการณ์มาถึงจุดจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติการตามยุทธวิธี (ไม่ ยินดีที่จะทำ แต่จำเป็น) - เหตุความรุนแรงถูกปลุกระดมจาก “วาทกรรม” ตำนานมัสยิดกรือเซะอาจจะถูก เบี่ยงให้กลายเป็นวาทกรรมก็เป็นได้ - เหตุการณ์นี้พลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส ทำให้คนรู้จักมัสยิดกรือเซะมากขึ้น เป็นโอกาสที่จะได้อธิบายและนำเสนอตำนานและเรื่องราวที่ถูกต้อง - เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ยิ่งพุดยั้งสร้างความขัดแย้ง และมีการเหยียดตำนานหรือเรื่อง มัสยิดมาใช้ประโยชน์ต่อไป อาจสร้างความเสียหายให้ภาครัฐได้
สถาบันการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ในระดับโรงเรียน จะไม่พยายามให้เด็กทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่จะให้เล่าเรื่อง ประวัติในแง่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน - ความขัดกันของตำนานไม่ได้สร้างความขัดแย้ง แต่เกิดจากการปลุกปั่นยุยง - เหตุความรุนแรงไม่ได้พาดพิงถึงเรื่องคำสาปใดๆทั้งสิ้น
สื่อ	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการฉายชัดประเด็นประวัติศาสตร์บาดเจ็บมากกว่าเรื่องตำนานใดๆ - การกระทำของรัฐที่มัสยิดกรือเซะยืนยันและซ้ำเติมการกระทำของรัฐไทยต่อมลายูมุสลิม - หลังเหตุการณ์ กรือเซะกลายเป็น “ตลาด หรือ พื้นที่ข่าว” นักข่าวทุกคนลงไปทำข่าว ตำนานถูกย่อนทวน ทุกคนเล่นประเด็นความรุนแรง อัตลักษณ์ เชื้อชาติ ศาสนา

บทที่ 5

วิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำบลน่านมัสยิดกรือเซะ จะพบทัศนคติและมุมมองผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำบลน่านมัสยิดกรือเซะ ทั้งนี้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้ง 85 คน เป็นข้อค้นพบในเชิงวิชาการของผู้ศึกษาดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่าข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล 85 คน จะเป็นตัวแทนความจริงในประเด็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำบลน่านมัสยิดกรือเซะได้ทั้งหมด แต่ขณะเดียวกัน ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นพลังของงานวิชาการชิ้นหนึ่งที่จะได้แสดงทัศนคติและมุมมองที่มีต่อตำบลน่านมัสยิดกรือเซะตามหลักแนวคิดที่ว่าผู้ให้ข้อมูลอยู่ในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำบลน่านมัสยิดกรือเซะ โดยมีการใช้ตำบลน่านเพื่อตอบสนองต่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา อ้างอิงตามแนวทฤษฎีที่ได้ทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 ได้แก่ ทฤษฎีเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แนวคิดเรื่องการใช้มรดกวัฒนธรรม และมรดกวัฒนธรรมในมิติของความขัดแย้ง โดยจำแนกได้ดังนี้

5.1 การใช้มรดกวัฒนธรรม

5.1.1 การใช้มรดกวัฒนธรรมตำบลน่านมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูล

5.1.2 การใช้มรดกวัฒนธรรมในบริบทของความขัดแย้ง

5.2 มรดกวัฒนธรรมในมิติของความขัดแย้ง

5.3 ข้อเสนอแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

5.4 แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำบลน่านมัสยิดกรือเซะ

5.5 ข้อเสนอแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งในกรณีอื่น

5.1 การใช้มรดกวัฒนธรรม

5.1.1 การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ในฐานะที่ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จะต้องถูกบอกเล่า ถ่ายทอด หรือส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง หรือจากบุคคลสู่บุคคล มีลักษณะเป็นการบอกเล่าปากเปล่าอย่างไม่เป็นทางการ และการเขียนสร้างตำนานมัสยิดกรือเซะแบบเป็นทางการซึ่งปรากฏในข้อมูลมัสยิดกรือเซะที่ได้รับการเผยแพร่จากการท่องเที่ยวจังหวัดปัตตานี เป็นต้น ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกสื่อสารดังกล่าว ผู้ศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่าผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะได้ใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะโดยตรงในฐานะเป็นเรื่องเล่าซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ (Intangible) เรื่องเล่าหรือตำนานมัสยิดกรือเซะนี้ถูกใช้เพื่อการถ่ายทอด บอกต่อ หรืออธิบาย และมีการใช้ตำนานผ่านมัสยิดกรือเซะอีกทอดหนึ่ง เป็นการใช้ตำนานในเชิงนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Tangible) เป็นตัวแทนหรือเครื่องมือในการใช้ ซึ่งเป็นการสร้างคุณภาพของตำนานให้มีน้ำหนัก หลักฐานหรือที่มาที่ไปผ่านมัสยิดกรือเซะ

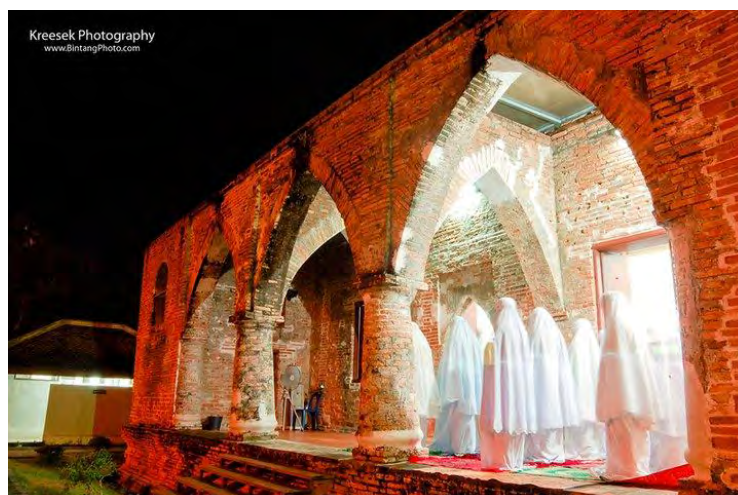
เมื่อจำแนกผู้ให้ข้อมูลตามแนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สามารถวิเคราะห์การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ดังนี้

1. ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) กลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้กับมัสยิดกรือเซะมีการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะควบคู่กัน ในขณะที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเจ้าของที่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวได้ใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านการเชื่อมต่อจากตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว โดยทั้งนี้เป็นการใช้ตำนานเพื่อเชื่อมสัมพันธ์กับมลายุมุสลิมในพื้นที่บ้านกรือเซะ

ในกรณีของการใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะนั้น มีการใช้งานมัสยิดกรือเซะเป็นศาสนสถาน และในความเป็นศาสนสถานนั้นมัสยิดกรือเซะก็มีคุณค่าและมีความหมายสำคัญในความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูล โดยตำนานมัสยิดกรือเซะที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ความรุ่งเรืองของปัตตานีและจุดเริ่มต้นของศาสนาอิสลามในปัตตานีนั้นเป็นคุณค่าสำคัญที่ประสานอยู่ในอนุภูมิภาคนอกอริชของมัสยิดกรือเซะ มัสยิดกรือเซะจึงถูกใช้ในวาระสำคัญและพิเศษในฐานะเป็นสถานที่สำคัญและมีคุณค่าทางจิตใจ อาทิ งานบุญ สถานที่จัดกิจกรรม สถานที่ถ่ายภาพคู่แต่งงาน (Pre Wedding)

ตารางที่ 5.1 การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะ
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (มุสลิม)	- เป็นตำนาน (เรื่องเล่าต่อกัน)	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่สำคัญทางประวัติ ศาสตร์ มีคุณค่าทางใจ - สถานที่ทำกิจกรรม
ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (จีน)	- ใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะสร้างความสัมพันธ์กับชาวมุสลิมในพื้นที่ โดยเชื่อมโยงเรื่องลิ้มโต๊ะเคี่ยมเข้ากับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แต่ไม่ระบุเรื่องคำสาปแช่ง(อีกต่อไป)	- ไม่ได้ใช้มัสยิดกรือเซะ - ใช้สถานที่รอบๆมัสยิดกรือเซะเป็นสถานที่ทำกิจกรรมกับประชาชนในพื้นที่ - ใช้สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นที่สักการะ

ภาพประกอบที่ 6 การละหมาดช่วงเดือนรอมฎอนที่มัสยิดกรือเซะ

ภาพถ่าย : มุหมัดซอเร่ เแดง (ลิขสิทธิ์ Kresek Photography:BintangPhoto.com)

ภาพประกอบที่ 7 ภาพถ่ายคู่บ่าวสาวที่มีสยิดกรือเซะ
ภาพถ่าย : พู๊ด แวสะแม (ลิขสิทธิ์ อัด Teor)

ภาพประกอบที่ 8 มีสยิดกรือเซะ
ภาพถ่าย : มูหมัดซอเร่ เดง (ลิขสิทธิ์ Kresek Photography: BintangPhoto.com)

ภาพประกอบที่ 9 นิทรรศการวิถีรอมฎอน ที่มีสยิดกรือเซะ 28 ส.ค.- 4 ก.ย.2555
ภาพถ่าย : มูหมัดซอเร่ เดง (ลิขสิทธิ์ Kresek Photography: BintangPhoto.com)

2. คนใน (Insiders) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนในประกอบด้วยบุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในแง่มุมต่างๆ ทั้งปฏิสัมพันธ์ต่อมรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นประชาชนในพื้นที่ ยวมัคคุเทศก์ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรม อดีต RKK(หมายถึงกองกำลังของขบวนการที่มีอุดมการณ์เพื่อแบ่งแยกดินแดนปัตตานี) เจ้าอาวาส กรรมการอิสลามประจำจังหวัด

ตารางที่ 5.2 การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนใน

คนใน	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะ
ประชาชนในพื้นที่	- เป็นตำนาน (เรื่องเล่าต่อกัน)	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ มีคุณค่าทางใจ - สถานที่ท่องเที่ยว
ยวมัคคุเทศก์	- เป็นตำนานประกอบการเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนในการนำเที่ยว	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่ท่องเที่ยว
ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรม	- เป็นตำนาน - เป็นเรื่องเล่าประกอบประวัติศาสตร์ (มุสลิม) - เป็นตำนานประกอบการเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนในการนำเที่ยว (ไทยพุทธ)	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ มีคุณค่าทางใจ - สถานที่ท่องเที่ยว
อดีต RKK	- เป็นตำนาน เรื่องเล่าประกอบประวัติศาสตร์	- ศาสนสถาน - สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ - สถานที่ประท้วง
เจ้าอาวาส	- เป็นตำนาน	ไม่ใช่
กรรมการอิสลามประจำจังหวัด	- ไม่เล่า ไม่ใช่	ไม่ใช่

3. คนนอก (Outsiders) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้ มีจำนวน 18 คน มีความเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะน้อยกว่ากลุ่มอื่น แต่มีการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ดังนี้

ตารางที่ 5.3 การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มคนนอก

คนนอก	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะ
ผู้แสวงบุญและนักท่องเที่ยว ที่มา มัสยิดกรือเซะ	- เป็นตำนาน (เรื่องเล่าปากต่อปาก)	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่ท่องเที่ยว - ตลาดที่ลานหน้ามัสยิดกรือเซะ
นักท่องเที่ยวที่มาสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และนักท่องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	- เป็นตำนาน - เรื่องเล่าประกอบกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	- สถานที่ท่องเที่ยว (คู่กับสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) - ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางคนไม่ใช้ประโยชน์ใดๆเลย (ไม่มา)
เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน	- ใช้ตำนานเป็นพื้นที่สนทนา ระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน ท้องถิ่น	- ศาสนสถาน (มุสลิม) - โบราณสถาน (พุทธ) - ใช้จัดกิจกรรม เป็นสถานที่สำคัญ มีนัยยะในการดึงดูดประชาชน
ประชาชนชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่อื่น	- เป็นตำนาน (มุสลิม) ใช้เป็นส่วน น้อย ส่วนมากไม่ใช้ประโยชน์ - เรื่องเล่าประกอบกับตำนานเจ้า แม่ลิ้มกอเหนี่ยว (พุทธ)	- ส่วนมากไม่ใช้ประโยชน์
กรรมการสมาคมไทยมุสลิมพุทธจีน	- เป็นตำนาน - เรื่องเล่าประกอบกับตำนานเจ้า แม่ลิ้มกอเหนี่ยว	- ลานหน้ามัสยิดเป็นสถานที่จัด กิจกรรมเชื่อมสัมพันธ์กับ ประชาชนในท้องถิ่น

4. ภาครัฐ (Government) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มภาครัฐ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายปฏิบัติการ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้มีลักษณะการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ดังตาราง 5.4

ตารางที่ 5.4 การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐ

ภาครัฐ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะ
ฝ่ายปกครองระดับท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นตำนาน - เป็นเรื่องเล่าอัตลักษณ์ท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่ท่องเที่ยว - ลานหน้ามัสยิดใช้จัดกิจกรรม
ฝ่ายปกครองระดับจังหวัด	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นตำนาน - เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่ท่องเที่ยว (คู่กับสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว)
ฝ่ายพลเรือน	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นตำนาน - เป็นเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น - ใช้ประกอบเอกสารวิชาการ การท่องเที่ยว และเผยแพร่วัฒนธรรมจังหวัด 	<ul style="list-style-type: none"> - ศาสนสถาน (มุสลิม) - โบราณสถาน (พุทธ) - ใช้จัดกิจกรรมสันติวัฒนธรรม - เป็นสถานที่สำคัญ มีนัยยะในการดึงดูดประชาชน
เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหาร	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ได้ใช้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่วนมากไม่ใช้ประโยชน์ - ส่วนน้อยที่ใช้ประโยชน์ ในลักษณะเข้าร่วมกิจกรรมที่ท้องถิ่นหรือหน่วยงานภาครัฐอื่นๆจัดขึ้น - ดูแลความปลอดภัย เผื่อระวัง (ปฏิบัติหน้าที่)

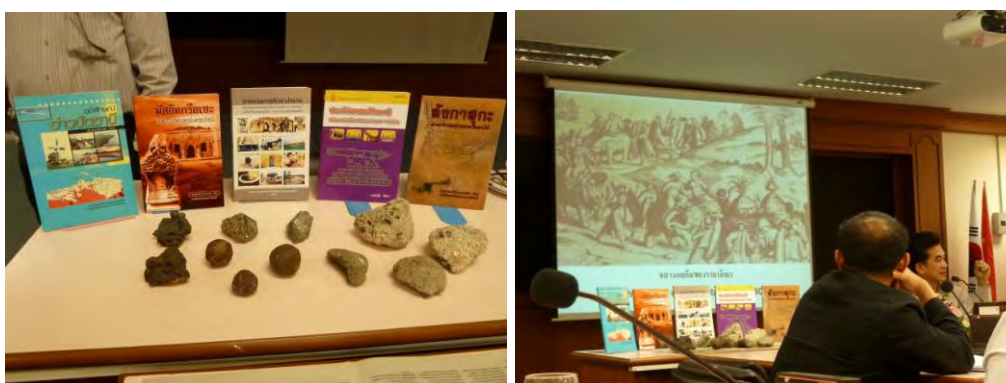
5. สถาบันการศึกษา (Academics) ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในสถาบันการศึกษาระดับโรงเรียน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในสถาบันระดับมหาวิทยาลัย องค์กรที่

เผยแพร่วัฒนธรรม และสถาบันปอเนาะ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้มีลักษณะการใช้มรดกไปเพื่อค้นคว้าหาความรู้ มีลักษณะทั้งเจาะลึก ค้นข้อมูลเพื่อมานำเสนอ และการต่อยอดการนำข้อมูลทางวิชาการที่เผยแพร่แล้วนำไปใช้อีกทอดหนึ่ง ในขณะที่ก็มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มสถาบันการศึกษาที่เลือกจะไม่ใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะหรือมัสยิดกรือเซะด้วย ดังตารางประกอบที่ 5.5

ตารางที่ 5.5 การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะ
ระดับโรงเรียน -รร.รัฐบาล -รร.เอกชนสอนศาสนา	- เป็นตำนาน เล่าอัตลักษณ์ท้องถิ่น - ประกอบอยู่ในเนื้อหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สอน นร. - รร.เอกชนสอนศาสนา ไม่ได้ใช้ - ประโยชน์ตำนานมัสยิดกรือเซะ	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่ท่องเที่ยวท้องถิ่น
สถาบัน และมหาวิทยาลัย	- เป็นตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น - เป็นข้อมูลการวิจัย / ข้อมูลสืบค้นต่อ หรือนำเสนอผลงานวิชาการ	- ศาสนสถาน - โบราณสถาน - สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์
สถาบันปอเนาะ	- ไม่ใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	- ศาสนสถาน (มุสลิม) (แต่ยังไม่ค่อยได้ใช้)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สถาบันการศึกษา กับการใช้มรดกวัฒนธรรม

ภาพประกอบที่ 10 เสวนาวิชาการเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะ

ผู้วิจัย, 01-02-2555

6. สื่อ (Media) ผู้ศึกษาแบ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในส่วนของสื่อตามขอบเขตพื้นที่การทำงาน แบ่งออกได้เป็น

- 1) สื่อในท้องถิ่น คือ สื่อที่ทำงาน ผลิตงาน ติดตามสถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และนำเสนอจากท้องถิ่นไปยังส่วนกลางรวมทั้งภูมิภาคอื่นๆ
- 2) สื่อจากส่วนกลาง คือ สื่อที่มีภูมิลำเนาต้นสังกัดอยู่ในส่วนกลาง(กรุงเทพมหานคร) ผลิตงานจากส่วนกลางแล้วจึงเสนอออกไปยังภูมิภาคต่างๆ สื่อส่วนกลางเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อมีสถานการณ์เกิดขึ้น หรือมีประเด็นที่สังคมส่วนใหญ่กำลังให้ความสนใจ

การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มสื่อ มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 5.6 การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสื่อ

สื่อ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะ	การใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะผ่านมัสยิดกรือเซะ
สื่อท้องถิ่น	- เป็นตำนาน เล่าอัตลักษณ์ท้องถิ่น - เสนอเป็นข่าวสาร / ทัศนะ ไปยังภูมิภาคอื่นๆ	- ศาสนสถาน - เป็นพื้นที่ข่าว
สื่อจากส่วนกลาง	- เป็นตำนาน - เรื่องเล่าประกอบประวัติศาสตร์ - ใช้เพื่อประกอบสร้างให้เกิดจินตภาพ - ไม่ใช้ตำนานเลย	- เป็นพื้นที่ข่าว

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในส่วนของสื่อคนหนึ่งซึ่งเป็นสื่อจากส่วนกลาง กล่าวว่ารู้จักตำนานมัสยิดกรือเซะฉบับที่ผูกเกี่ยวกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งมีคำสาปแช่ง ดังนั้นตำนานมัสยิดกรือเซะที่เคยได้ยินจึงรู้สึกว่าเป็นเรื่องลึกลับ ศักดิ์สิทธิ์ ประกอบกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่เคยมาปัตตานีมาก่อนแต่มาเพื่อถ่ายภาพเหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 ภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่มัสยิดกรือเซะในขณะนั้นผนวกกับตำนานที่เคยได้ยินทำให้เห็นว่าเส้นทางของมัสยิดผ่านเรื่องราวของความขัดแย้ง ไม่สมหวังและเรื่องของการสาปแช่ง ทำให้มองว่ามัสยิดเป็นสัญลักษณ์ของความขัดแย้ง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกล่าวว่าตำนานมีส่วนทำให้เกิดจินตนาการต่อการนำเสนอภาพข่าว ซึ่งภาพข่าวที่ผู้มีส่วนได้ส่วน

เสียดังเข้าคลังของต้นสังกัด เป็นภาพข่าวในลักษณะ spot news ในภาพจะประกอบด้วยเรื่องราว และสัญลักษณ์

ภาพประกอบที่ 12 ภาพถ่ายภายในมัสยิดกรือเซะโดยวินัย ดิษฐจร
ลิขสิทธิ์ภาพ : สำนักข่าว EPA

นอกจากนี้ ภาพข่าวยังเล่าเรื่องบางอย่างและทำให้เห็นว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์บางอย่างจากเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547

ภาพประกอบที่ 13 เสื้อพิมพ์ลายมัสยิดกรือเซะ
ภาพถ่ายโดย วินัย ดิษฐจร ลิขสิทธิ์ภาพ : สำนักข่าว EPA

ภาพประกอบที่ 14 เสื้อพิมพ์ลายมัสยิดกรือเซะวางจำหน่ายหลังเหตุการณ์ 28 เม.ย.47

ภาพถ่ายโดย วินัย ดิษฐจร ลิขสิทธิ์ภาพ : สำนักข่าว EPA

นอกจากนี้ ยังพบลักษณะการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มสื่อรายหนึ่ง ซึ่งทำงานสื่อในท้องที่และส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) เป็นคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (บ้านดุซงญอ) นับถือศาสนาพุทธ มีโอกาสได้ทำงานในสื่อส่วนกลาง เต็มโตมาในทศนะที่ว่า “มีภาพชีวิตที่เห็นความไม่ยุติธรรม ตัวแทนของรัฐทำกับคนในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นมุสลิม พุทธ จีน” ในเรื่องของตำนานมัสยิดกรือเซะจึงเลือกที่จะไม่กล่าวถึงในงานหรือไม่เคยนำเสนอผ่านสื่อใดๆ โดยให้เหตุผลว่าเคารพในศรัทธาของมุสลิม ทั้งนี้ยังกล่าวว่าจะไม่เคยเขียนเรื่องของความเชื่อทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตาม รวมทั้งไม่เคยกล่าวถึงเรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวด้วย แม้จะไม่ผลิตงานสื่อที่กล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะหรือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวแต่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถให้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะได้อย่างละเอียดด้วย

5.1.2 การใช้มรดกวัฒนธรรมในบริบทของความขัดแย้ง

แนวคิดเรื่องการใช้มรดกวัฒนธรรม (Uses of Heritage) เป็นการอธิบายว่ามนุษย์ใช้มรดกวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อเป้าหมายบางอย่าง ขณะเดียวกัน การใช้มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีวัตถุประสงค์ต่างกันอาจทำให้เกิดความขัดกัน ในทิศทางเดียวกันเมื่อมรดกวัฒนธรรมอยู่ในบริบทของความขัดแย้ง การใช้มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองเป้าหมายบางอย่างก็ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการหรือโต้ตอบความขัดแย้งนั้นเช่นกัน

กรณี มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีการใช้มรดกวัฒนธรรมอย่างจงใจ และไม่จงใจ เพื่อตอบสนองความต้องการหรือความมุ่งหวังบางประการ แต่บางครั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ได้ตั้งใจจะให้มรดกวัฒนธรรมเป็นเครื่องมืออย่างใดแต่การใช้มรดกวัฒนธรรมนั้นก็กลับสอดรับและตอบสนองวัตถุประสงค์นั้นได้เช่นกัน

มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะถูกใช้อย่างมีนัยยะสำคัญ 3 ประการ คือ

1) มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม (Heritage as a cultural resource)

ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกใช้เป็นตำนานที่ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น เป็นมรดกวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูและมุสลิม ทั้งนี้ในฐานะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เป็นชนชาวมลายู(และนับถือศาสนาอิสลาม) หากแต่มีการแสดงออกอัตลักษณ์ของความเป็นมลายูที่มากกว่าล้วนเลือกใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะประกอบสร้างเข้ากับการให้ความสำคัญกับมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นตัวแทนของมัสยิดสำคัญของรัฐปัตตานียุครุ่งเรือง ซึ่งเป็นความรุ่งเรืองของชาติพันธุ์มลายู ขณะที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เลือกเสนออัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมอย่างโดดเด่นกว่านั้นจะให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นบ้านของพระเจ้า แต่ทั้งนี้ความเป็นมลายูในการรับรู้และยอมรับของชนมลายูปัตตานี คือเป็นชนมลายูที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือมลายูมุสลิม ซึ่งย่อมมีการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในหลายมิติขึ้นอยู่กับว่าในภาวะการณ์หนึ่งๆนั้น บุคคลผู้นั้นเลือกที่จะเสนอตัวตนและความเข้าใจต่อด้านมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะ อย่างไร ขณะเดียวกันการที่ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นมรดกวัฒนธรรมในตัวเอง การจัดการมรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรนั้น จึงจำเป็นต่อคนรุ่นปัจจุบันที่จะมีหน้าที่ต่อคนรุ่นหลัง (Mckercher and du Cros, 2002:7) เนื่องจากความจริงที่ว่าโลกเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทำให้มรดกวัฒนธรรมตกอยู่ในสภาวะเสี่ยง เป็นความเสี่ยง 2 ด้าน คือ ภาวะเสี่ยงต่อการเสียหายด้านกายภาพ และภาวะเสี่ยงต่อการเสื่อมสูญด้านองค์ความรู้ ตำนานมัสยิดกรือเซะเองก็ผ่านการก่อสร้างตำนาน เสริมเติม ประยุกต์แปลง คั่นคว่ำและรักษาให้คงอยู่ ทั้งยังคงมีการถ่ายทอดต่อเนื่องเพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันก็เลือกที่จะถ่ายทอดในแง่มุมที่สร้างสรรค์และระมัดระวังอย่างสูง เนื่องจากความกังวลเรื่องความขัดแย้งในพื้นที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนและเปราะบางอย่างยิ่ง

“กรือเซะอยู่ในความทรงจำของคนมาตลอด ในตัวมัสยิดเอง ตัวเรื่องเล่าและพื้นที่ เพราะเชื่อว่าศูนย์กลางของรัฐปัตตานีแต่ก่อนก็คือ กรือเซะ” (ซอเร่ เแดง, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นจึงถูกใช้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและคุณค่าตามจุดหมายในใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ มีความหมายในตัวเอง มีคุณค่าต่อการให้ความรู้ในด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ตำนานมัสยิดกรือเซะก็บอกเล่าเรื่องราวของฝ่ายชาวบ้านที่ใช้วิธีการเล่าต่อกัน เป็นตำนานที่คู่ขนานกับประวัติศาสตร์ราชอาณาจักร ทั้งนี้มรดกวัฒนธรรมตำนาน

มัสยิดกรือเซะยังเชื่อมโยงอดีตเข้าสู่ปัจจุบัน ทำให้คนรุ่นใหม่ได้ย้อนกลับไปสำรวจความเป็นมาของตำนานและพบต้นธารประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีหลากหลาย

ตารางที่ 5.7 ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม

มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม	ตอบสนองวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรม
<ul style="list-style-type: none"> - มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นมากกว่าตำนาน - เรื่องเล่าขานแบบปากต่อปาก (ในระดับชาวบ้าน) - สัญลักษณ์ทางสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นประวัติศาสตร์ที่บรรจุเรื่องราวความเจริญรุ่งเรืองและการเข้ามาของศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานี - เป็นการให้ความรู้ด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรมของยุคสมัย - เป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ - สะท้อนภาพสังคมท้องถิ่น - รับผิดชอบต่ออัตลักษณ์มลายูมุสลิม / อธิบายตัวตนของคนมลายูมุสลิม

2) มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรการเมือง (Heritage as a political resource)

ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นทรัพยากรการเมืองมักถูกเลือกใช้เพื่อให้ตำนานทำงานไปในทิศทางที่ตอบสนองเป้าประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งทางการเมือง ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกใช้อย่างจงใจและไม่จงใจในฐานะเป็นเครื่องมือทางการเมือง เหตุการณ์ประท้วงในปี พ.ศ. 2533 พบว่ามีการใช้ประโยชน์โดยการตั้งตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมาเป็นประเด็นหนึ่งในการเรียกร้องและต่อรองต่อความเข้าใจเรื่องมัสยิดกรือเซะจากสังคมกระแสหลัก และนำไปสู่การเรียกร้องต่อภาครัฐในเรื่องของประโยชน์การใช้งานของสถานที่คือมัสยิดกรือเซะ ตำนานถูกกล่าวถึงในฐานะมัสยิดกรือเซะเป็นมัสยิดแห่งแรกที่ก่ออิฐถือปูนในอาณาจักรปัตตานี ด้วยความเป็นมัสยิด อิสลามิกชนจึงต้องมีหน้าที่ดูแลจะปล่อยทิ้งร้างมิได้และเมื่อเป็นมัสยิดจึงต้องมีการละหมาด การจัดระเบียบให้มัสยิดเป็นสถานที่อย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างความเป็นศาสนสถานกับโบราณสถานจึงเดินทางมาถึงจุดขัดแย้ง เนื่องจากฝ่ายประชาชนก็รับรู้เรื่องการเป็นศาสนสถานที่จะเข้าไปก่อสร้างต่อเติมมิได้ ภาครัฐเอง ณ ขณะนั้นก็ไม่ได้อธิบายถึงการให้ประโยชน์อย่างชัดเจน แต่ที่สุดแล้วการประท้วงเดินทางมาสู่จุดที่ประชาชนคิดว่าการเรียกร้องได้ผล คือสามารถเข้าไปใช้งาน

มัสยิดกรือเซะได้ แต่ขณะเดียวกัน สถานะการเป็นโบราณสถานของมัสยิดกรือเซะก็ยังคงอยู่โดยไม่ได้ถูกถอนทะเบียนอย่างที่เข้าใจ

เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นที่มัสยิดกรือเซะ ในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 ในทัศนะของประชาชนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มใด เห็นว่า ไม่มีการนำตำนานในอดีตของมัสยิดกรือเซะมาพูดถึงเท่าใดนัก เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นเรื่องราวใหม่ที่สร้างความฉงนสงสัยและกลายเป็นปมประเด็นที่จะถูกพูดถึงในแง่ของการใช้กำลังและยุทธวิธีของเจ้าหน้าที่รัฐต่อผู้ก่อเหตุที่เข้าไปหลบอยู่ในมัสยิดกรือเซะ

ดังนั้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับมัสยิดกรือเซะในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 เป็นความทรงจำอีกชุดหนึ่งที่มีต่อมัสยิดกรือเซะ

“คนในพื้นที่ ถ้าคิดถึง 28 เมษายน 2547 คิดถึงคนกระทำมากกว่า...เรื่องมัสยิดไม่ถูกพูดถึงแล้ว เป็นเรื่องรัฐไทย ในมัสยิดกรือเซะไม่มีการพูดถึงประวัติศาสตร์เพราะเราไม่รู้ว่าใครเป็นใคร” (ชาย ไม่เปิดเผยชื่อจริง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะเป็นเครื่องมือทางการเมืองถูกบอกเล่าในกลุ่มแนวร่วมโดยเลือกที่จะหยิบเฉพาะตำนานที่บันทึกเรื่องของสงครามระหว่างสยามและปัตตานี ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อมัสยิดกรือเซะ การเล่าซ้ำภาพความรุนแรงของผู้กระทำต่อผู้ถูกกระทำในกลุ่มแนวร่วมนั้นทำให้จิ๊กซอว์ของตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองนี้ถูกจำกัดกรอบไว้ที่ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายสยามและปัตตานี เมื่อผนวกเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะในปี พ.ศ. 2547 จึงเท่ากับเป็นการเพิ่มเรื่องเข้าไปในตำนานที่ถูกตัดต่อใช้เฉพาะส่วน

การใช้มรดกวัฒนธรรมในทางการเมืองนั้นเป็นการเสริมสร้างสภาพทางประวัติศาสตร์ของชนชาติ ดังนั้นจึงมีเพียงเหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งสองเหตุการณ์ที่ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกใช้เพื่อเป็นสิ่งสร้างและดำรงความเป็นชาติพันธุ์ ในทำนองเดียวกัน ตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวก็ได้อธิบายความมีตัวตนและที่ทางของคนจีนในสังคมมาเลย์ด้วย นอกจากนี้ตำนานมัสยิดกรือเซะยังถูกหน่วยงานภาครัฐเลือกประเด็นเพื่อใช้ประโยชน์ทางการเมืองในการให้ค่าว่าปัตตานีเป็นสังคมพหุลักษณะบนผืนแผ่นดินไทย เป็นความพยายามของรัฐที่จะส่งเสริมให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยอธิบายยุคสมัยของการก่อสร้างมัสยิดเทียบเคียงเข้ากับรัชสมัยของส่วนกลางในขณะนั้นได้แก่กรุงศรีอยุธยา

ตารางที่ 5.8 ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นทรัพยากรการเมือง

ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกเลือกใช้ หรือถูกผนวกกับเรื่องต่างๆ	ตอบสนองวัตถุประสงค์ทางการเมือง
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + ประวัติศาสตร์ศึกสงครามระหว่างสยามและ อาณาจักรปัตตานีในอดีต + ประวัติศาสตร์ของความขัดแย้ง / เรื่องเล่าตัด ตอน	- รับใช้กลุ่มแนวร่วม / ขบวนการที่มีอุดมการณ์ ในการแบ่งแยกดินแดน - กลุ่มชาติพันธุ์
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + ความรุ่งเรืองของอาณาจักรมลายูปัตตานี	- กลุ่มชาติพันธุ์ - เป็นการแสดงออกถึงความเป็นรัฐชาติ
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + วาทกรรม	- ภาครัฐ ตีความการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรม ว่าเป็นการนำไปสู่ความขัดแย้ง - กลุ่มขบวนการต่อสู้ นำมาวาทกรรมมารับใช้ นำเสนอมุมมองที่แตกต่างจากส่วนกลางหรือ ภาครัฐ
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	- กลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการแสดงออกถึงการมีตัวตน และมีความสำคัญในสังคมปัตตานี - นำไปสู่การต่อรอง / ปะทะทางการเมือง - การจัดการแบบภาครัฐ
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + ความขัดแย้งเรื่องความเป็นโบราณสถานหรือศา สนสถาน	- นำไปสู่การต่อรอง / ปะทะทางการเมือง - การจัดการแบบภาครัฐ - เป็นการใช้ประโยชน์ในทางการเมืองและทาง วัฒนธรรมที่ขัดกัน
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + การเทียบเคียงร่วมสมัย (มัสยิดกรือเซะก่อสร้าง ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวร)	- การจัดการแบบภาครัฐ ศูนย์กลางอำนาจ

3) มรดกในฐานะที่เป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ (Heritage as a economic resource)

แม้ตำนานมัสยิดกรือเซะจะไม่ได้เป็นฟันเฟืองหลักในอุตสาหกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ตำนานมัสยิดกรือเซะก็เป็นปัจจัยโดยอ้อมที่กระตุ้นให้เกิดผลต่อภาคการท่องเที่ยว โดยตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นต้นทางสำคัญของที่กระตุ้นให้เกิดกระแสความศรัทธาเจ้าแม่และนำมาซึ่งการเดินทางมาสักการะกราบไหว้ พัดพากระแสเศรษฐกิจให้ไหลเวียนเข้ามาในพื้นที่ ตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนี้เองที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่มมองว่ามรดกวัฒนธรรมถูกใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ

“ทางนี้เขาว่าสร้างไม่ได้เพราะถูกแช่ง ศาสนาอิสลามเขาว่าสร้างได้ไม่มีการสาปแช่ง ศาสนาอิสลามไม่เชื่อ นำมาสู่ความขัดแย้ง เพราะว่าถ้าพูดง่ายๆ ชาวจีนนะขอโทษด้วยนะถ้าจะเป็นยังไงก็ไม่เป็นไรนะ ชาวจีนเราจะเห็นว่าแต่ก่อนไม่มีการพัฒนาอะไร พอตำนานมาขี้ๆๆๆ ขึ้นไปเลย เอานี้แหละเป็นการล่อ เอานี้แหละเป็นการหาเงินหาตั้งค์ สมัยก่อนเรายังเล็กๆอยู่ ผ่านหน้าสุสาน มัสยิดก็ร้าง ต้นไม้ก็ขึ้นข้างบน ถนนใหญ่ยังไม่มี ถนนอยู่ฝั่งทางนี้ เวลารถขายความก็ต้องหยุด มีต้นปาล์มขึ้นเต็ม น่ากลัวบอกง่ายๆ ชาวจีนเอามาเป็นจุดขาย” (แวมะยาชิง สีเตะ, ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

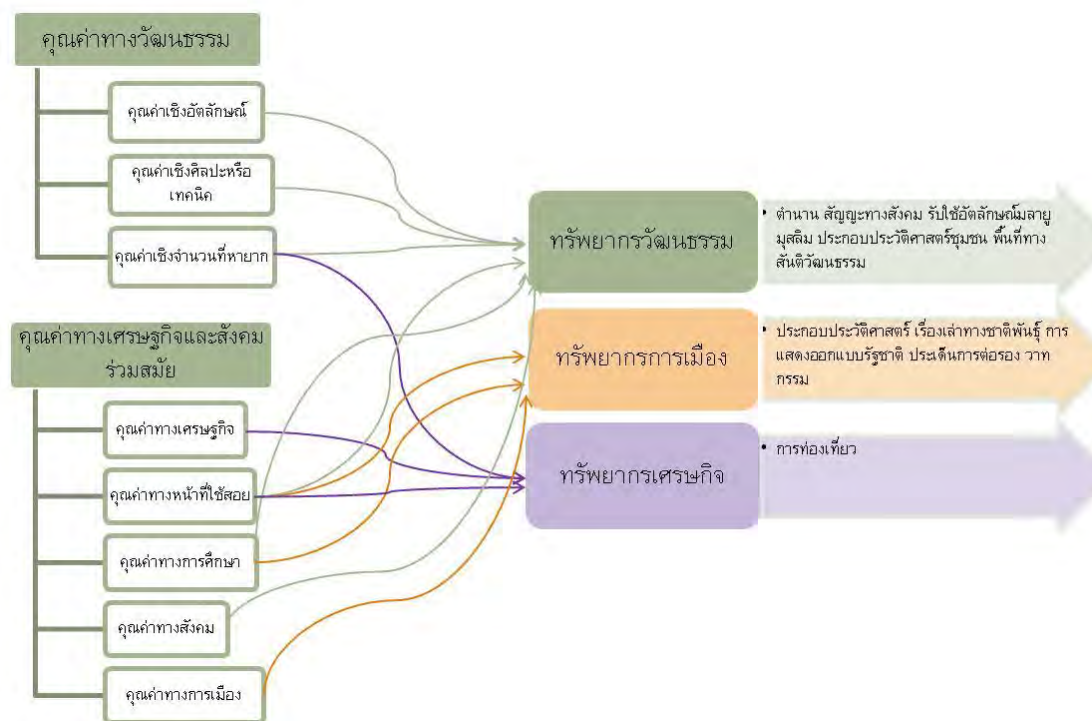
ตารางที่ 5.9 ตำนานมัสยิดกรือเซะในฐานะที่เป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ

ตำนานมัสยิดกรือเซะ ส่งผลโดยอ้อมต่อเศรษฐกิจ เมื่อผนวกเข้ากับเรื่องต่างๆ	ผลตอบรับทางเศรษฐกิจ
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว	- ความศรัทธานำมาซึ่งการแสวงบุญ - การแสวงบุญนำมาซึ่งการท่องเที่ยว - การท่องเที่ยวนำมาซึ่งกระแสเศรษฐกิจ
ตำนานมัสยิดกรือเซะ + ประวัติศาสตร์ชุมชน/ ท้องถิ่น	- ศูนย์เรียนรู้อารยธรรมปัตตานี - แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม - นำรายได้สู่ชุมชนและท้องถิ่น

ตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่ถูกสร้างขึ้นทำให้ความศรัทธาที่มีต่อเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวทวีความเชื่อถือดึงดูดนักท่องเที่ยวมาสักการะและนำมาซึ่งเม็ดเงินจากกระแสการท่องเที่ยวมูลค่า

มหาศาล ปรากฏการณ์นี้ทำให้บริเวณฮวงซุ้ยเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งอยู่ติดกับมัสยิดกรือเซะมีความคึกคักรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งและถดถอยลงด้วยเหตุความกังวลในสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดน และตัวเร่งปฏิกิริยาถดถอยสำคัญมาจากเหตุความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะในปี พ.ศ.2547 ก่อนหน้านั้น เม็ดเงินจากศรัทธาของเจ้าแม่ไม่ได้หยุดที่ขอบรั้วระหว่างสุสานเจ้าแม่กับมัสยิด แต่ยังกระจายไปสู่ท้องถิ่นในรูปของสินค้าที่ระลึก อาหารทะเลตากแห้งที่ชาวบ้านกรือเซะนำมาจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว การจัดการเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะยังไม่ได้ถูกจัดการอย่างจริงจังในช่วงเวลาดังกล่าว มีเพียงคำแก้ความเข้าใจเรื่องคำสาปแข่งว่ามัสยิดไม่ได้ถูกสาปแข่งจากชาวบ้าน หากแต่ไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นความเข้าใจและการรับรู้ของนักท่องเที่ยวก็ยิ่งได้รับฟังเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะที่ถูกสาปแข่งอยู่เรื่อยๆ จนเมื่อหลังเหตุการณ์ความรุนแรงในปี 2547 เกิดความตระหนักในความอ่อนไหวของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชน สถาบันการศึกษาและภาคเอกชนร่วมมือกันจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะโดยเป็นไปในรูปแบบสันติวัฒนธรรม เลือกลงเฉพาะเรื่องสร้างสรรค์ ตำนานที่ขัดแย้งกันถูกทำให้เกิดความเข้าใจใหม่โดยอาศัยหลักวิชาการและความโปร่งใส ทั้งนี้ประเด็นสำคัญที่สุดของการร่วมสร้างความสมานฉันท์ในพื้นที่กรือเซะก็เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวกลับมาที่สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและมัสยิดกรือเซะเช่นเดิม ความพยายามของการฟื้นฟูการท่องเที่ยวมิใช่เพียงตอบสนองการนำเสนอชายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของย่านกรือเซะ หากแต่มุ่งประเด็นฟื้นฟูความลับแห่งของเศรษฐกิจในตำบลให้กลับมาเฟื่องฟูเช่นอดีต การจัดการมรดกวัฒนธรรมเพื่อสอดรับการท่องเที่ยวสะท้อนนัยยะของการใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ผลงานสำคัญที่กำลังจะปรากฏเป็นรูปธรรมคือศูนย์การเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวกรือเซะ หรืออีกนัยหนึ่งคือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรือเซะ เหตุที่ไม่ใช้คำว่าพิพิธภัณฑ์แต่เป็นศูนย์การเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวนั้น เพราะหน่วยงานที่รับผิดชอบคือสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานีมิใช่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์การเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวนี้ไม่เพียงตั้งใจขยายวัฒนธรรมในพื้นที่ที่นำเสนอจุดเด่นของบ้านกรือเซะที่มีความเป็นพื้นที่สามวัฒนธรรม อันได้แก่ มลายุมุสลิม ไทยพุทธ และจีนเท่านั้น แต่ยังมีจุดขายสำคัญของพื้นที่กรือเซะ โดยการดึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาบอกเล่า การนำเสนอความสำคัญตั้งแต่กรือเซะเป็นที่ตั้งของวังปัตตานีและมัสยิดกรือเซะคือมัสยิดสำคัญของเมืองและบ้านกรือเซะนี้เองที่เป็นที่หล่อป็นใหญ่พญาตานี จึงเป็นที่มาของความพยายามในการนำป็นใหญ่คืนกลับสู่แหล่งกำเนิด แม้จะเป็นป็นใหญ่ที่หล่อจำลองขึ้นเนื่องเพราะไม่สามารถนำป็นใหญ่พญาตานีจริงกลับมาได้ด้วยเหตุผลทางการเมืองความมั่นคงหรือเหตุใดก็ตาม ความพยายามนั้นประสบความสำเร็จ ป็นใหญ่จำลองอยู่ระหว่างการหล่อที่สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากรคาดว่าจะแล้วเสร็จในเดือนกันยายน พ.ศ. 2555 ทั้งนี้สำนักท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานีตั้งใจจะตั้งป็นใหญ่พญาตานีไว้ที่เกาะกลางถนนหน้ามัสยิดกรือเซะเพื่อเป็นจุดหมายตาสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาถ่ายรูปเพื่อเป็นที่ระลึก

ภาพประกอบที่ 15
แผนภูมิ การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ

5.2 มรดกวัฒนธรรมในมิติของความขัดแย้ง

ในกรณีของความขัดแย้งที่ผู้ศึกษานำเสนอในการศึกษานี้ ได้แก่ การประท้วงเรียกร้องให้มีการถอนทะเบียนมัสยิดกรือเซะจากการเป็นโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ. 2533 และการปะทะกันระหว่างผู้ก่อการกลุ่มหนึ่งที่หลบเข้าไปในมัสยิดกรือเซะและเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงภาครัฐ ในวันที่ 28 เมษายน 2547 นั้น เมื่อพิจารณาด้านมรดกวัฒนธรรมในบริบทของความขัดแย้งทั้งสองเหตุการณ์ จะพบมิติของตำนานมัสยิดกรือเซะในมุมต่างๆ ดังนี้

1. Cultural Heritage in the Context of Armed Conflict มรดกวัฒนธรรมในบริบทของภาวะขัดแย้งทางกำลังทหาร สำหรับเหตุการณ์ประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะในปี 2533 ผู้ศึกษาพิจารณาแล้วว่าเหตุดังกล่าวไม่ได้เป็นสถานการณ์ต่อสู้ระหว่างกองกำลังทหารของสองฝ่ายที่เข้าปะทะกัน ขณะที่เหตุการณ์ความรุนแรงที่มีมัสยิดกรือเซะในวันที่ 27 เมษายน 2547 นั้น แม้จะไม่ถูกเรียกว่าเป็นภาวะสงคราม แต่เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้หลาย

ครั้งซึ่งย่อมาหมายรวมเหตุความรุนแรงเดือนเมษายน พ.ศ. 2547 ไว้ด้วยนั้น ปรากฏจำนวนครั้งและผู้ได้รับผลกระทบเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่ามรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นตกอยู่ในพื้นที่สุมเสี่ยงใกล้ภาวะสงครามหรือไม่ หากแม้มิใช่ภาวะสงครามแต่ก็เป็นพื้นที่ที่อยู่ในภาวะการณแห่งความไม่สงบ ทั้งนี้โดยเนื่อนามธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะต้องถูกถ่ายทอดผ่านรูปธรรมจับต้องได้นั้นคือมัสยิดกรือเซะ แม้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะไม่ได้รับผลโดยตรงจากเหตุการณ์ปะทะกันของเจ้าหน้าที่และกลุ่มผู้ก่อเหตุ แต่ภายหลังเหตุการณ์นั้น ความรุนแรงได้ถูกผนึกเข้ากับตำนานมัสยิดกรือเซะและถูกบอกเล่าแทรกอยู่ในเรื่องเล่าปลุกกระตมของกลุ่มแนวร่วมแบ่งแยกดินแดน ในขณะที่ประชาชนผู้ให้ข้อมูลทั่วไปนั้นเลือกที่จะไม่กล่าวถึงตำนานที่ขัดแย้งกันอีก ขณะเดียวกันมัสยิดกรือเซะที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปฏิบัติการดังกล่าวก็ได้รับการดูแล และความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้พลิกสถานะสร้างคุณประโยชน์ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมมือและหาแนวทางในการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะเพื่อให้ตำนานคลี่คลายออกจากความขัดแย้ง และเริ่มสานสันติด้วยบริบทของการเจรจามากกว่าใช้กำลัง

2. Places of Violence as Cultural heritage มรดกวัฒนธรรมบางแห่งบรรจุความทรงจำอันรวดเร็ว ตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นในทิศทางของการใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรทางการเมืองโดยมุ่งหวังผลในอุดมการณ์เพื่อการแบ่งแยกดินแดน จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่เคยอยู่ร่วมในขบวนการแบ่งแยกดินแดนมีการโยงมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะเข้ากับประวัติศาสตร์บางช่วง โดยเน้นไปที่ศึกสงครามระหว่างสยามและปัตตานี มีการปลุกฝังความเจ็บแค้นซึ่งซังผ่านเรื่องเล่าอยู่ในตำนานมัสยิดกรือเซะดังกล่าว ภายหลังเมื่อเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะวันที่ 27 เมษายน 2547 ความรุนแรงดังกล่าวก็ได้ถูกกล่าวถึงและถูกบอกเล่าเมื่อกล่าวถึงเรื่องราวของกรือเซะ แต่ทั้งนี้ในหมู่ประชาชนผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ความรุนแรงที่กล่าวถึงเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะหลังปี 2547 จะไม่ได้กล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่ขัดแย้งกันในประเด็นคำสาปแช่ง หากแต่เป็นเรื่องการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐในเหตุการณ์เมษายน 2547 นั้นมากกว่า

กระบวนการประกอบสร้างเรื่องราวความรุนแรงเข้าไปในมรดกวัฒนธรรมนั้น กรณีตำนานมัสยิดกรือเซะ พบว่า มีการกล่าวอ้างว่ามัสยิดกรือเซะเป็นมัสยิดศักดิ์สิทธิ์ (Sanctification) ทั้งที่ผู้ให้ข้อมูลที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมดไม่ได้มองว่ามัสยิดกรือเซะเป็นมัสยิดศักดิ์สิทธิ์เหนือมัสยิดใดๆ

รูปแบบที่สองที่พบคือ การระบุกำหนด (Designation/Listing) คือมีการกล่าววามัสยิดกรือเซะเป็นสัญลักษณ์ของความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ วาทกรรมดังกล่าวทำให้การกล่าวถึงมัสยิดกรือเซะมีกลิ่นอายของความรุนแรงแทรกซึมอยู่เสมอ ซึ่งแน่นอนว่าการกล่าวอ้าง

เช่นนี้ไม่ส่งผลดีใดๆต่อทั้งมรดกวัฒนธรรมและต่อจิตใจของประชาชนในพื้นที่ แม้ประชาชนนอกพื้นที่เองก็ตามด้วย

รูปแบบที่สาม การแก้ไขผ่านการประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ (Rectification through building) ที่เด่นชัดที่สุดนั้นคือการที่ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกตัดต่อและเลือกใช้เฉพาะช่วงที่มีเหตุความขัดแย้งเท่านั้น ซึ่งปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าปลุกกระตม ความรุนแรงดังกล่าวทำให้เกิดคำถามต่อมัสยิดกรือเซะ ขณะเดียวกันแม้จะมีการประกอบสร้างตำนานที่บอกเล่าเฉพาะความรุนแรงหรือเจ็บปวด กระนั้นก็เกิดผลดีโดยอ้อมคือนำไปสู่การเสวนาเรื่องกรือเซะ เพื่อให้เรื่องเล่าหรือตำนานมัสยิดกรือเซะหลุดพ้นจากความขัดแย้ง

3. Heritage as an Object of Conflict, Destruction, and Desecration ภาวะความขัดแย้งมีผลต่อมรดกวัฒนธรรม ในกรณีนี้มักจะปรากฏภาวะการเกิดขึ้นกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่สำคัญทางศาสนา กล่าวถึงประเด็นตำนานมัสยิดกรือเซะนั้น เรื่องราวที่พัวพันและสร้างความขัดแย้งในฐานะเป็นศาสนสถานคือความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเรื่องคำสาปแช่งซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่ขัดกับหลักศรัทธาของมุสลิม นี่เองจึงทำให้ตำนานมัสยิดกรือเซะได้รับผลกระทบโดยตรง

สำหรับเหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ พ.ศ. 2533 เป็นความขัดแย้งที่ตั้งคำถามถึงสถานะของมัสยิดกรือเซะระหว่างการเป็นโบราณสถานและศาสนสถาน มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะถูกนำมากล่าวอ้างถึง แต่การประท้วงนั้นไม่ได้ทำให้ตำนานมัสยิดกรือเซะหรือมัสยิดกรือเซะถูกทำลายหรือถูกห้ามหมิ่น

ในกรณีเหตุการณ์ความรุนแรงเมื่อวันที่ 28 เมษายน 47 ผู้ให้ข้อมูลภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในปฏิบัติการดังกล่าวให้ข้อมูลว่าไม่มีความจงใจของฝ่ายรัฐที่จะทำให้เกิดผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมทั้งตำนานมัสยิดกรือเซะและมัสยิดกรือเซะแต่อย่างใด

4. Conflict, Economic Development and Heritage Conservation แนวนโยบายของภาครัฐที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสาธารณสุขป็นพื้นฐาน อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยมีการโปรโมทตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวในแง่มุมกล่าวอ้างอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เรื่องคำสาปแช่งในยุคหนึ่งนั้น แม้จะทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาสักการะสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่กรือเซะ ขณะเดียวกันคำสาปแช่งก็กลายเป็นประเด็นของความขัดแย้ง ดังนั้นเราอาจพบว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจะมีใช่เป็นคู่ขัดแย้งกันโดยตรง แต่วิธีการโฆษณาส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ต่างหากที่ควรพิจารณาถึงความเหมาะสม นี่เองจึงย้อนให้เห็นได้ว่า แนวนโยบายของภาครัฐที่ไม่ได้ประเมินความเสี่ยงต่อการกระทำใดๆในพื้นที่อ่อนไหวนั้น อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งและส่งผลต่อมรดกวัฒนธรรมได้

ในการศึกษานี้ ปัจจุบันพบว่ามรดกทางการพัฒนาชุมชนหรือเซเชเป็นแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมซึ่งได้รับการตอบรับจากทุกภาคส่วน ตำนานมัสยิดกรือเซะจึงเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ไม่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาในปัจจุบันแต่เป็นตำนานนั่นเองที่ก่อให้เกิดการนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกรือเซะเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว สำหรับมัสยิดกรือเซะนั้นไม่ติดอยู่ในกรอบการจำกัดทิศทางของการอนุรักษ์ จึงมีการพัฒนาพื้นที่โดยรอบเพื่อตอบรับการท่องเที่ยว แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้จะมีการผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวชุมชน แต่นักท่องเที่ยวก็ยังไม่กล้ามาทำให้นักตั้งนั้นผลลัพธ์ในแง่กระแสเศรษฐกิจจึงยังไม่ปรากฏชัดเจน ความชัดเจนจึงได้แก่ความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้สวนทางกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและมีอุปสรรคต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมและการอนุรักษ์

5. Conflict among Heritage Stakeholders over Material and Symbolic Control ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการใช้และการให้ความหมายแก่มรดกวัฒนธรรมที่ต่างกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการศึกษาที่พบประเด็นดังกล่าวปรากฏชัดในกรณีตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเกี่ยวกับคำสาปแช่ง เป็นลักษณะของการให้คุณค่าในความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งซึ่งขัดแย้งกับหลักศรัทธาของอีกรวมชาติพันธุ์

กล่าวในแง่สถานะของมัสยิดกรือเซะนั้น ก็เคยตกอยู่ในความขัดแย้งระหว่างสถานะของการเป็นโบราณสถานและศาสนสถาน ซึ่งปัจจุบันสถานะนั้นดำรงอยู่ทั้งคู่ หากแต่ความขัดแย้งได้คลี่คลายไปแล้ว

สำหรับการใช้ประโยชน์ตำนานมัสยิดกรือเซะนั้น เกิดขึ้นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีแนวคิด ทศนคติ ความเชื่อหรืออุดมการณ์ที่ต่างกัน เมื่อตำนานมัสยิดกรือเซะถูกใช้เพื่อตอบสนองเป้าประสงค์ของผู้ที่มีความเชื่อขัดกันดังกล่าวจึงเป็นผลให้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะตกอยู่ในภาวะของความขัดแย้ง

6. Conflict among Heritage Conservationists ความขัดแย้งระหว่างนักอนุรักษ์ ในแง่ของตำนานมัสยิดกรือเซะไม่พบความขัดแย้งระหว่างนักอนุรักษ์ หากที่พบคือความขัดแย้งในสถานะของการไม่ร่วมจัดการมากกว่า ทั้งนี้พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เลือกที่จะหลีกเลี่ยงการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวความรุนแรงหรือคำสาปแช่งโดยการไม่กล่าวถึงอย่างพร่ำเพรื่อเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง

5.3 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในพื้นที่ที่ยังคงมีสถานการณ์ความรุนแรงเป็นระยะ สะท้อนผ่านทัศนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พบว่าประเด็นสำคัญของการจัดการคือจุดมุ่งหมายของผู้ใช้หรือบอกเล่าตำนานว่ามีเจตคติไปในทิศทางใด

“ต้องรักษาอัตลักษณ์และรักษาความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์....ประวัติศาสตร์ต้องให้คุณค่ากับมนุษย์อย่างเท่าเทียม” (แวมะยาชิง ลีเตะ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“ประวัติศาสตร์คือประวัติศาสตร์ อย่ารับใช้มัน การรับใช้ประวัติศาสตร์มากเกินไปจะทำให้เกิดความขัดแย้ง....รับรู้เรื่องเล่าอันหลากหลายมุมเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะและเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว แต่อย่าทำให้มันกลายเป็นเหตุแห่งความขัดแย้งกันในอนาคต” (ลม้าย มานะการ, ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนนอก)

“ทำยังไงกรือเซะจะเป็นสัญลักษณ์ของการสร้างสันติสุข ซึ่งในสถานการณ์ขณะนี้ อะไรก็ตามที่ไม่ว่าจะคิดหรือทำ ถ้าไม่ตอบโจทย์หรือส่งเสริมหรือสนับสนุนต่อการสร้างสันติสุข ต้องยุติไว้ก่อน เพราะฉะนั้นอะไรที่มีอยู่แล้ว ณ ปัจจุบัน สิ่งที่มีอยู่แล้วไม่ว่าจะเป็นตัวที่เป็นวัตถุที่เป็นแต่จะต้องได้ หรือเป็นเรื่องที่บอกเล่าในตัวที่เป็นตัวหนังสือหรือแม้กระทั่งบอกด้วยปากต่อๆกันมา แต่ว่าสิ่งที่เราจะต้องกระทำ ณ ขณะนี้ก็คือ ตอบโจทย์สันติสุข ถ้าไม่ ก็มีทางเลือก 2 ทาง 1 ก็คือตัดออก ทำอย่างอื่น 2 ถ้าตัดไม่ได้ ทำอย่างไรจะดัดแปลง ปรับให้มาตอบโจทย์ด้านสันติสุข ดังนั้นถ้าพูดของกรือเซะ ทำอย่างไรกรือเซะจะเป็นสัญลักษณ์แห่งการส่งเสริมสันติสุข เพราะฉะนั้นถ้าเราตั้งประเด็นหรือตั้งเป้าหมายอย่างนี้ สิ่งที่เราจะต้องทำต่อก็คือว่า แล้วกรือเซะจะเป็นสัญลักษณ์แห่งการสร้างสันติสุขได้หรือไม่ ก็ต้องย้อนกลับไปตั้งแต่อัตนคติจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อดีตเราค้นพบว่ากรือเซะคือมัสยิดแห่งแรกของประเทศไทย เมื่อเป็นอย่างนี้เราก็ต้องไปอิงกับหลักคำสอนทางศาสนา เมื่อเป็นมัสยิดก็ต้องเป็นที่เข้าไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้นคือละหมาด ความหมายของผมก็คือว่า ถ้าจะเอากรือเซะเป็นสัญลักษณ์แห่งการสร้างสันติสุขก็ต้องทำให้ที่นี่คือสัญลักษณ์แห่งการยึดมั่นในหลักคำสอน ทำยังไง จะเป็นภาพที่ต้องทำให้เกิดว่าถ้าใครก็ตามที่เป็นมุสลิมได้มาละหมาดที่นี่

ก็คือว่าเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง และที่นี้จะต้องเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ ใครก็ตามที่ไม่บริสุทธิ์ ความคิดที่ไม่บริสุทธิ์ในหลักคำสอนเรียกว่าตักวา ก็จะเข้ามาที่นี้ไม่ได้สรุปก็คือว่า ใครก็ตามที่เหยียบย่างเข้ามาในอาณาบริเวณของมัสยิดหรือเชะก็จะมีแต่สันติ นี่คือนี่ที่เราต้องส่งสัญญาณเชิงสัญลักษณ์ออกไป” (เสรี ศรีหะไตร, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มภาครัฐ)

“ทางตระกูลอยากให้เป็นสันติวัฒนธรรม อะไรที่ขัดแย้งก็จะไม่เอาออกไป อยากให้สันติสุขเหมือนเดิม เพราะก็ไม่ว่าความจริงคืออะไร สองคือตำนาน แล้วถ้าไปพิสูจน์ว่าตำนานจริงหรือไม่จริงก็ไม่ก่อประโยชน์อะไรขึ้น ก็เลยถามว่า สร้างตำนานใหม่ไหม หรือสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ขึ้นมา คือ แนวคิดเรื่องเจ้าแม่ หนึ่ง ไม่มีสาปแช่ง สองเจ้าแม่ต้องอยู่ที่นี้ เพราะมีหลักฐานชัดเจน แล้วก็เริ่มต้นเผยแพร่...แบบนี้เอามายแต่เค้า (นักวิชาการ)ก็อ้างว่า เหล่านี้คือตำนาน ตำนานคือตำนานต้องตั้งเอาไว้ แต่มุลินีหรือคนจีนเองก็อยากได้ความสงบ ดังนั้นตำนานที่สร้างความไม่เข้าใจต่อกันก็ควรจะปรับแก้ได้ และน่าจะทำให้คนรุ่นใหม่เข้าใจประวัติศาสตร์ ยอมรับประวัติศาสตร์ใหม่เพื่อความเข้าใจต่อกันในอนาคต” (ประยูรเดช ตั้งคณานุรักษ์, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม)

“ทางออกมันคือมันจะต้องมาพูดคุยกัน จะต้องพูดในข้อเท็จจริงว่าความจริงเป็นอย่างไร และทางออกเป็นอย่างไร มันจะต้องมีการ ไม่ใช่ว่าคนจีนก็พูดของคุณไป มุสลิมก็พูดของคุณไป...ต้องมานั่งคุยกัน เพราะที่ว่าตกลงแล้วความจริงเป็นอย่างไร เพราะจากการที่เขาใช้วิธีการเหล่านี้มันทำให้ทุกวันนี้โดยเฉพาะในหนังสือในจังหวัดปัตตานี หนังสือที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว คุณก็ควรที่จะไปลบออก ในคำที่บอกว่า “ถูกสาปแช่ง” เพราะถ้าคุณยังใช้คำนั้นอยู่ นั่นคือคำที่สร้างความขัดแย้งต่อไปเรื่อยๆ.....

แต่ตำนานที่ถูกสาปแช่ง ผมว่าหลังจากเหตุการณ์ปี 47 ตำนานเหล่านี้ค่อยๆ สาปสูญหายไปเพราะมีคนกล้าพูดมากขึ้น เพราะมีงานวิจัยของอาจารย์ครองชัย มีการนำเสนอในเรื่องของบทความมากขึ้น จากสื่อ จากอะไร มีการนำเสนอ มีความเป็นมา แล้วก็มีการใช้เวทีในการสัมมนา เอาทั้งคนที่เป็นมุสลิม คนที่มีความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์มาพูดคุย เอาคนจีนมา เป็นการนำเสนอเชิงวิชาการ ไม่ได้เอาอารมณ์มาต้องยอมรับในความเป็นจริงว่าประวัติศาสตร์ก็คือประวัติศาสตร์ แต่เรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นแค่ตำนาน มันไม่ได้มีหนังสือที่เป็นเชิงประวัติศาสตร์ที่จับต้องได้” (ตุแวตานิยา มีอริจิง, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มสื่อ)

“คิดว่าถ้าได้เป็นครู จะเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ปัตตานีให้หมด แต่มีข้อคิดและข้อเตือนไว้ด้วย ถ้าจะเป็นผู้บรรยายเรื่องประวัติศาสตร์มัสยิดกรือเซะ คิดว่าจะบรรยายให้หมดไม่ว่าปีไหนก็จะให้รายละเอียดที่ชัดเจนให้หมด ให้ข้อมูลให้รอบด้าน ให้ชัดเจน” (แวรุสลี, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ในแง่ของตำนานมัสยิดกรือเซะที่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หากแต่เป็นต้นทางและเชื่อมโยงกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้คือมัสยิดกรือเซะนั้น มีทิศทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมดังกล่าวเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น

“มัสยิดกรือเซะทุกวันนี้ เหตุการณ์ดี อบอุ่น.และชาวบ้านอยากให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ อยากให้กรือเซะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ได้นโยบายนี้มาจากประชาชน มีการเสนอหลายกิจกรรม เช่น งานเมอลิดลัมพันธ์ งานสุนัตหมู่ งานวัฒนธรรมย้อนยุค แต่งชุดโบราณ มีคนไทยพุทธเข้าร่วมด้วย งานสันติวัฒนธรรมเล่าเรื่องกรือเซะครั้งที่ 1 อบอุ่น.รู้สึกว่ายิ่งใหญ่มาก เกิดความภาคภูมิใจ ย้อนยุค อยู่ร่วมกันได้” (แบ้เซะ แบ้เลาะ, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

ตำนานมัสยิดกรือเซะเมื่อถูกบอกเล่าในแง่ประวัติศาสตร์เชิงวัฒนธรรมและเน้นเฉพาะเรื่องราวที่สร้างสรรค์ไม่บอกเล่าเรื่องความขัดแย้งนั้น ตำนานได้แสดงบทบาทที่ผลักดันให้มัสยิดกรือเซะและชุมชนบ้านกรือเซะซึ่งมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ปัตตานีได้ถูกเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง ทั้งนี้ ความเป็นที่ยอมรับนั้นมีผู้ให้ข้อมูลแสดงทัศนะว่าความเป็นที่ยอมรับนั้นดีแต่หากมีความเข้าใจร่วมด้วยจะดีกว่ามาก

“มันดีสิรู้จัก แต่รู้จักแต่กรือเซะ รู้จักแต่ปัตตานีแต่ไม่รู้จักคนพื้นที่ว่าคนพื้นที่เค้าอยู่ยังไงนั้นก็ไม่อยาก” (พระครูประสิทธิธรรมานุรักษ์, ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน)

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการจัดการมรดกวัฒนธรรม ประเด็นนี้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการความชัดเจนของการเข้าไปมีส่วนร่วมมากกว่าการมีส่วนร่วมแบบมีตัวแทนชาวบ้าน (การมีส่วนร่วมในที่นี้หมายถึง ทุกปัจเจกชน มิใช่ในลักษณะตัวแทนหรือระบบผู้นำเป็นใหญ่)

- 2) ตำนานมัสยิดกรือเซะควรถูกพูดอย่างชัดเจนและสร้างสรรค์ ควรให้ความเข้าใจและความกระจ่างในประวัติศาสตร์ทุกด้าน ประวัติศาสตร์หรือตำนานที่บรรจุเรื่องความขัดแย้งควรปล่อยวางเพื่อให้ตำนานมัสยิดกรือเซะได้อธิบายที่ทางเรื่องอื่นๆ อาทิ การเป็นมัสยิดสำคัญในอาณาจักรปัตตานีดารุสลาม
- 3) การเล่าถึงตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีการสาปแช่ง ที่เกี่ยวพันกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นความเชื่อของคนกลุ่มหนึ่ง ความศรัทธาย่อมแตกต่างกันได้ ชาวมุสลิมเชื่อว่าคำสาปแช่งไม่มีจริง ไม่มีสิ่งอื่นใดเหนือจากพระเจ้า ดังนั้นการกล่าวถึงจึงเป็นเรื่องธรรมดาของตำนานที่ถูกบอกเล่า เพียงแต่ควรเคารพในขอบเขตของศรัทธาและไม่ละเมิดซึ่งกันและกัน
- 4) บทบาทของสื่อที่ควรนำเสนออย่างสร้างสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจมิใช่ตอกย้ำภาพความรุนแรง ยกตัวอย่าง กรณีวันที่ตรงกับเหตุการณ์ในอดีต มิควรกล่าวว่าเป็นวันครบรอบเพราะมิใช่วันแห่งการจะต้องฉลองความรุนแรง
- 5) มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะมิใช่แค่ตำนานอย่างเดียวที่ถูกกล่าวถึง แต่มัสยิดกรือเซะซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมสำคัญที่จับต้องได้ด้วย ดังนั้นจึงอยากให้ภาครัฐพัฒนาให้พื้นที่บ้านกรือเซะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- 6) มัสยิดเป็นบ้านของพระเจ้า มุสลิมต้องบำรุงรักษาดูแลมัสยิดทุกหลังอย่างเท่าเทียม
- 7) ชาวจีนเสนอว่า เรื่องตำนานให้เขียนใหม่ก็ได้ เพื่อความสงบสุขและปรองดอง
- 8) คนในพื้นที่ต้องการให้คนนอกพื้นที่เข้าใจและไม่เป็นส่วนร่วมสร้างความขัดแย้งในมูมกลับด้วย

5.4 แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ

ในทัศนะของผู้ศึกษา ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผู้ศึกษาได้พบจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลนั้น ตำนานที่ผู้ศึกษาได้รับฟังจากยุวมัคคุเทศก์ที่ถ่ายทอดตำนานมัสยิดสำนวนที่ได้รับการอบรมจากโรงเรียนเป็นตำนานมัสยิดกรือเซะที่แปลกใหม่สำหรับตัวผู้ศึกษา

“มัสยิดกรือเซะ ตั้งอยู่ริมถนนสายปัตตานี – นราธิวาส สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ ระหว่าง พ.ศ.2121 ถึง 2136 ก่อสร้างเป็นแบบเสากลม ก่ออิฐถือปูนแบบตะวันออกกลาง มีหลังคาโดมซึ่งยังสร้างไม่แล้วเสร็จ”

ประวัติมัสยิดกรือเซะเพียงสั้นๆนี้สะท้อนให้เห็นการปกครองในรูปแบบรัฐไทยที่ยังดำรงทัศนะของการกำหนดคินยามสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาจากการตีความจากจุดศูนย์กลาง ในแง่ยุคสมัยการสร้างมัสยิดกรือเซะยังยึดโยงแกนหลักของยุคสมัยไว้ที่ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทยที่กรุงสยามคือเป็นยุคของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อเทียบเคียงกับยุคสมัยของอาณาจักรปัตตานีจะตรงกับสมัยราชินีฮียา (พ.ศ.2127-2159) กระนั้นแม้ว่าประวัติของการก่อสร้างมัสยิดยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้อย่างชัดเจน แต่วิธีการให้กรอบระยะเวลาโดยภาคส่วนจังหวัดได้สะท้อนกรอบวัฒนธรรมบางอย่างไว้เช่นกัน

ประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งของการส่งเสริมความสันติสุขในพื้นที่จังหวัดปัตตานีและจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น วัฒนธรรมเป็นกุญแจสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยไขบานประตูที่ปิดกั้นความเข้าใจให้เปิดออกอย่างละมุนละไม การท่องเที่ยววัฒนธรรมจึงถูกผลักดันให้เกิดขึ้นในพื้นที่ ผู้ศึกษามองว่าการผลักดันการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้เป็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของภาครัฐ ถือเป็นการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม

ตามแผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ. 2553 – 2556 จัดทำขึ้นภายใต้บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2550 เน้นวิสัยทัศน์ของจังหวัดว่าเป็น “แหล่งผลิตผลการเกษตรที่มีคุณภาพ และผลิตภัณฑ์อาหารฮาลาลชั้นนำของประเทศที่ได้มาตรฐานสากล บนพื้นฐานความมั่นคงในการดำรงชีวิต” มีประเด็นยุทธศาสตร์สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. พัฒนาการผลิตภาคการเกษตรที่มีศักยภาพทางการตลาดและการเป็นวัตถุดิบรองรับอุตสาหกรรมฮาลาล
2. ส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตรและผลิตภัณฑ์ฮาลาล
3. สร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชน
4. การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้น่าอยู่และเป็นแหล่งสร้างงานสร้างรายได้

ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในจังหวัดปัตตานีของแผนพัฒนาจังหวัดฯ พบว่าจุดแข็งประการสำคัญของปัตตานีคือต้นทุนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะความตั้งมั่นและเข้มแข็งของศาสนาอิสลาม

“ปัตตานีมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นในการเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ศาสนาอิสลามในดินแดนอนุภาคเนย์ที่เรียกขานกันว่า “ระเบียงเมกะ” และการครองตนตามวิถีอิสลามของชาวปัตตานีส่วนใหญ่ในปัจจุบัน เป็นจุดแข็งเชิงสัญลักษณ์ที่โลกมุสลิมให้การยอมรับในอัตลักษณ์ของเมืองปัตตานี สถานะของเมืองปัตตานี (Positioning) เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการ

สร้างตราสัญลักษณ์ (Brand) และขยายตลาดสินค้าและบริการฮาลาลไปสู่ประชาคมมุสลิมทั้งในระดับประเทศ อนุภูมิภาค ภูมิภาคและกลุ่มลูกค้าเป้าหมายเฉพาะ (Niche Market) ที่กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆทั่วโลก”

ภูมิวัฒนธรรมเมืองปัตตานีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นนัยยะของการต่อยอดไปใช้ประโยชน์ โดยเน้นที่การพัฒนาทางอุตสาหกรรมเพื่อมุ่งสร้างรายได้ให้จังหวัดและประชาชน รวมทั้งยังมีกรณีผลักดันให้ท้องถิ่นสร้างรายได้ของตนเองผ่านการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมในพื้นที่

“ลักษณะสังคมพหุวัฒนธรรมของปัตตานีมีจุดร่วมสำคัญที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างจุดขายทางด้านการท่องเที่ยวและพัฒนาผลิตภัณฑ์อื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับฮาลาล เพื่อจับกลุ่มเป้าหมายอื่นที่ไม่ใช่ตลาดสินค้าและบริการฮาลาล ดังเช่นแนวคิดในการพัฒนาครัวสามวัฒนธรรม” แผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ. 2553 – 2556 (น. 58)

ภาพรวมของการท่องเที่ยวจังหวัดปัตตานีพบว่าเหตุการณ์ความไม่สงบในปี พ.ศ. 2547 มีผลกระทบสำคัญทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวของปัตตานีลดลง เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง ปี พ.ศ. 2546 และ พ.ศ. 2547 ในขณะที่การสำรวจล่าสุดพบว่า ปี พ.ศ. 2551 มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มมากกว่าปี พ.ศ. 2550

ในปี พ.ศ. 2555 มัสยิดกรือเซะ ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลตันหยงลุโล๊ะ กำลังจะกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่ได้รับการพัฒนาภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและสร้างแหล่งเรียนรู้อารยธรรมจังหวัดปัตตานี โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือสำนักท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้ยุทธศาสตร์แผนพัฒนาจังหวัดข้อที่ 4 ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นให้น่าอยู่และเป็นแหล่งสร้างงานสร้างรายได้ โดยให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวชุมชนเป็นอย่างมาก ในแผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ. 2553 – 2556 ระบุว่าปัตตานีมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญหลายแห่งเนื่องจากเป็นศูนย์รวมของชนหลายเชื้อชาติศาสนามาตั้งแต่อดีต มีการรับอารยธรรมจากชนชาติต่างๆผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นจนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและกลมกลืน หนึ่งในสถานที่สำคัญทางศาสนานั้นคือ มัสยิดกรือเซะ โดยระบุว่า เป็นมัสยิดคู่พระราชวังโกตาอัสตานา และระบุว่ามัสยิดดาโต๊ะเป็นมัสยิดร่วมสมัยกับมัสยิดกรือเซะ ปูมวัฒนธรรมดังกล่าวนี้เองที่ผู้ศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นต้นธารหนึ่งที่น่าไปสู่พลวัตทางสังคมใหม่ๆ นอกเหนือจากที่เคยเป็นตำนานเรื่องประวัติศาสตร์ปัตตานีและเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องพันกับคำสาป

นอกจากมัสยิดกรือเซะแล้ว แผนพัฒนาจังหวัดยังได้กล่าวถึงศาสนสถานอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดปัตตานี คือศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวหรือศาลเล่งจูเกียง โดยมีได้กล่าวถึงตำนานของเจ้าแม่ที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะแต่อย่างใด เป็นไปได้ว่าเป็นการลดประเด็นข้อขัดแย้งระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเพื่อสานต่อนโยบายการท่องเที่ยวท้องถิ่นโดยเสนอในมิติของการท่องเที่ยวและเรียนรู้วัฒนธรรมอย่างสันติและกลมกลืน

เมื่อมรดกวัฒนธรรมถูกใช้เพื่อตอบจุดประสงค์ต่างๆ ทั้งเติมเต็มการดำรงอัตลักษณ์ในฐานะที่มรดกวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจในฐานะเป็นมรดกทางเศรษฐกิจ หรือเป็นหมุดทางเมืองเพื่อตอบสนองการใช้งานเพื่ออุดมการณ์ทางการเมืองนั้น ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าในบริบทของสังคมที่หมุนเวียนเปลี่ยนผ่าน มีเหตุการณ์อันคาดการณ์ได้หรือไม่ได้เกิดขึ้นได้เสมอ เพื่อให้มรดกวัฒนธรรมตอบโจทย์ชีวิตอันดำรงอยู่ในสังคมที่มีรักโลกโกรธหลงปะปนกันนี้ ผู้ศึกษาจึงเสนอแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ดังนี้

1. การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน
2. ควรมีการประเมินความเสี่ยงอันจะส่งต่อมรดกวัฒนธรรมทั้งทางกายภาพและทางนามธรรม
3. ควรมีการประเมินผลกระทบต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง โดยคำนึงถึงความอ่อนไหวต่อสัญญาณใดๆทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง
4. สร้างความเข้าใจกับประชาชนในภูมิภาคอื่นๆต่อมรดกวัฒนธรรมเพื่อสร้างทัศนคติที่สร้างสรรค์อันจะลดทอนการกระทำใดๆที่อาจก่อผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมโดยไม่เจตนา
5. บทบาทของสื่อมีส่วนสำคัญในการนำเสนอสิ่งสร้างสรรค์และมีผลให้การจัดการมรดกวัฒนธรรมมีผลสัมฤทธิ์ในทางอ้อม
6. เปิดพื้นที่ให้ตำนานทุกฉบับได้มีอิสระที่จะบอกเล่า ให้มรดกวัฒนธรรมมีที่ทางในการแสดงตัว
7. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเปิดใจกว้าง/รับฟัง ทัศนคติอื่นๆที่ไม่ใช่แนวคิดของกลุ่มตน

5.5 แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง พื้นที่อื่นหรือกรณีอื่น

ในการศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ศึกษาใช้แนวคิดสำคัญประการหนึ่งคือแนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เนื่องจากเล็งเห็นว่ามรดกวัฒนธรรมนั้นถูกใช้โดยคน และคนนั้นเองคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือเกี่ยวข้องต่อมรดกวัฒนธรรมในระดับต่างๆ

ในการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่อ้างอิงแนวคิดเกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ผู้ศึกษาจึงเสนอแนวทางในการกำหนดกรอบผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Mapping) โดยผู้ศึกษาอ้างอิงจากแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของ Freeman ซึ่งอธิบายถึง การกำหนดกรอบผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Mapping) ว่าเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อวิถีจักรขององค์กรและการจัดการภาคสาธารณะ (Barreca, Ferraro, & Fiorani, 2011 อ้างจาก Freeman, 1984, p.6) ในปี 2011 Barreca, Ferraro, & Fiorani ศึกษาการจัดการผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(stakeholder management) จากแนวคิดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของ Freeman ดังกล่าว และนำมาสู่ต้นแบบของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของ Barreca, Ferraro, & Fiorani ซึ่งระบุว่าการจัดการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประกอบด้วยลำดับขั้นต่างๆ ดังนี้

1. Stakeholder Identification
2. Stakeholder Classification
3. Development Stage
4. Stakeholder engagement
5. Maintenance relationship

การจำแนกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเองได้แก่ อำนาจ(power) ความชอบธรรม(legitimacy) และความเร่งด่วน (urgency)

สำหรับแนวทางการกำหนดกรอบผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรม ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง โดยเริ่มลำดับการกำหนดกรอบผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Mapping) โดยระบุบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หลังจากนั้น จัดกลุ่มหรือประเภทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต่อมา ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียระบุหรือประเมินค่า ให้คุณค่า อธิบาย มรดกวัฒนธรรม ตามมุมมองหรือทัศนคติว่าเป็นอย่างไร เราจะเห็นภาพสะท้อนมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และความต้องการการเข้าไปมีส่วนร่วมหรือมีส่วนในการจัดการมรดกวัฒนธรรมนั้นๆหรือไม่อย่างไร

การแบ่งกลุ่มหรือจัดกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำหรับแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง อาจพิจารณากลุ่มผู้มีส่วนได้เสียโดยคำนึงถึงบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อ

มรดกวัฒนธรรม โดยเน้นที่การกระทำหรือกิจกรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ส่งผลหรือเกี่ยวพัน เชื่อมโยงกับมรดกวัฒนธรรมนั้นโดยตรง กรณีการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษา ตำนานมัสยิดกรือเซะ มีจำนวนผู้ให้ข้อมูล 85 คน โดยจำแนกเป็นกลุ่มต่างๆ 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม กลุ่มคนใน กลุ่มคนนอก กลุ่มภาครัฐ กลุ่มสถาบันการศึกษา และกลุ่มสื่อ แต่เมื่อพิจารณาจากกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ผลการศึกษา พบกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในรูปแบบใหม่ ดังนี้

- องค์กรทางวัฒนธรรม (cultural heritage organizations) หรือผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรม
- ชุมชนท้องถิ่น
- ประชาชนทั่วไป
- หน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจในการออกข้อกำหนดหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ หรือรักษา กฎเกณฑ์
- นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา
- สื่อ
- นักท่องเที่ยว

Hajialikhani, M.(2008) เสนอบทความ “A Systematic Stakeholders Management Approach for Protecting the Spirit of Cultural Heritage sites” ในการประชุมวิชาการ ICOMOS 16th General Assembly and Scientific Symposium, Quebec, 2008 โดย Hajialikhani ยกประเด็นหนึ่งว่าความผิดพลาดในการจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญนั้น อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อโครงการเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม (Hajialikhani, M., 2008 อ้างจาก PMI 2006, p.2) เมื่อพิจารณาถึงอิทธิพลของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรม จะพบกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็น 2 กรณี คือ กลุ่มที่มีอิทธิพลในเชิงบวก และกลุ่มที่มีอิทธิพลในเชิงลบ

เมื่อเปรียบเทียบการศึกษาการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีอิทธิพลในเชิงบวก เป็นกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์จากมรดกวัฒนธรรมหรือมีความพึงพอใจต่อมรดกวัฒนธรรมหรือโครงการ มาตรการ แนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ อาทิ อาจได้รับผลในเชิงบวกจากนโยบายการท่องเที่ยวที่มีต้นทุนการท่องเที่ยวสำคัญคือมรดกวัฒนธรรม ดังนั้นบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้จะให้การช่วยเหลือหรือมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้การจัดการมรดกวัฒนธรรมมีประสิทธิผลเนื่องเพราะตนจะได้ผลประโยชน์อะไรบางอย่าง

ในทางกลับกัน กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีอิทธิพลในเชิงลบ เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับผลประโยชน์หรือสูญเสียผลประโยชน์ของตนไปในการจัดการมรดกวัฒนธรรม หรือมีความรู้ดีกว่าการ

จัดการมรดกวัฒนธรรมนั้นทำให้มรดกวัฒนธรรมของตนได้รับผลกระทบ บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีทัศนคติในเชิงลบต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมอาจเริ่มตั้งแต่ระดับการไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรม ไปเรื่อยไปถึงการวิพากษ์วิจารณ์หรือต่อต้าน และอาจมีการเรียกร้องให้จัดทำประชาพิจารณ์หรือจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมและกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง ซึ่งวิธีการดังกล่าวอาจส่งผลดีในทางอ้อมเพราะการเฝ้าระวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีทัศนคติในเชิงลบต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรม จะทำให้ทุกภาคส่วนตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน และให้ความสำคัญต่อการประเมินความเสี่ยงอันอาจเกิดขึ้นจากการจัดการมรดกวัฒนธรรมอันจะนำมาซึ่งผลสำเร็จในการจัดการมรดกวัฒนธรรมในที่สุดได้

ตัวอย่างการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้ศึกษาค้นพบว่าการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งนั้น นอกเหนือจากมรดกวัฒนธรรมแล้ว ควรให้ความสำคัญกับความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรมด้วย

ความตระหนักของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรม

		มาก	น้อย
ศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรม	มาก	Government Carriers	Media
	น้อย	Carriers Academics Insiders	Outsiders

ภาพที่ 16 แผนภูมิความตระหนักและศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรม

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งทำให้ผู้ศึกษาสังเคราะห์แผนภูมิความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการมรดกวัฒนธรรมด้วย โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาครัฐและผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม 1 คน ซึ่งมีเชื้อสายจีน มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมมากและมีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมมากเช่นเดียวกัน

ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสื่อ จะมีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมน้อย หากแต่มีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมมาก

ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มสถาบันการศึกษา และผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในกลุ่มคนในมีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมมาก หากแต่มีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมน้อย

ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มคนนอก มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมน้อยและมีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมน้อย

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง จึงน่าจะมีการการผลักดันผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้ดำรงอยู่ในบทบาทและหน้าที่ที่เหมาะสมแก่การดูแลรักษา สืบทอด และต่อยอดให้มรดกวัฒนธรรมเคลื่อนไหวอยู่ในสังคมอันเป็นพลวัต ผู้ศึกษาเสนอแนวทางการสร้างความตระหนักในมรดกวัฒนธรรมและพัฒนาศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรม ดังนี้

- ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มที่มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมมาก มีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมมาก : ดำรงสถานะความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมและศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่มี ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มนี้ผลักดันกลุ่มอื่นๆ ให้เพิ่มศักยภาพหรือความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมตามความเป็นไปได้
- ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มที่มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมน้อย มีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมมาก : ผลักดันให้เพิ่มความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมเพื่อให้ศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้มีส่วนร่วมจรรโลงมรดกวัฒนธรรมไปในทิศทางสร้างสรรค์ได้ต่อไป
- ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มที่มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมมาก มีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมน้อย : สนับสนุนให้ดำรงความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน ในแง่ของศักยภาพในการจัดการนั้น ความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องรองอย่างหนึ่งที่จะส่งผลให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นมีดำริต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมด้วยตัวเอง ดังนั้นจึงควรสนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้ได้มีส่วนร่วมต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมกับหน่วยงานอื่นอย่างเสมอภาค
- ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มที่มีความตระหนักต่อมรดกวัฒนธรรมน้อย มีศักยภาพในการจัดการมรดกวัฒนธรรมมาก : ให้ความรู้เรื่องมรดกวัฒนธรรมแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้เพิ่มขึ้น

นอกจากการให้ความสำคัญต่อการพิจารณากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ความตระหนักในมรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และศักยภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว ยังควรต้องมีการประเมินคุณภาพและประสิทธิภาพของแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่ได้รับด้วย

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ผู้ศึกษาทดสอบทำแบบประเมินคุณภาพและประสิทธิภาพของแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งด้วยตนเอง และแจกจ่ายให้ผู้อื่นได้ทดลองทำแบบประเมินประสิทธิภาพนี้อีก 5 คน โดยแบบประเมินคุณภาพนี้พิจารณาผนวกกับวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้ คือ (ดูตารางที่ 5.10)

1. เข้าใจแนวคิดและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
2. เข้าใจปัญหาและผลกระทบต่อการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีต่อบริบทความขัดแย้งในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและลดเงื่อนไขความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการจัดการมรดกวัฒนธรรมต่อไป
3. สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้เสนอเป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งและประยุกต์เป็นตัวอย่างกับกรณีศึกษาอื่นๆต่อไป

ตารางที่ 5.10 แบบประเมินระดับคุณภาพของแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขีดแย้ง

แนวทางการจัดการ มรดกวัฒนธรรม	ประโยชน์ที่ได้รับ					
	เข้าใจผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย		เข้าใจปัญหาและผลกระทบ		สังเคราะห์องค์ความรู้	
	แนวคิด	การจัดการ	ปัญหาและ ผลกระทบ	ลดเงื่อนไข ความขัดแย้ง	เสนอแนวทาง การจัดการ	ประยุกต์เป็น ตัวอย่าง
การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	OO	OOO	O	O	OOO	OOO
ประเมินความเสี่ยงที่อาจส่งผลต่อมรดกวัฒนธรรมทั้งทางกายภาพและทางนามธรรม	O	O	OOO	OOO	OO	O
ประเมินผลกระทบของการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขีดแย้งโดยคำนึงถึงความอ่อนไหวต่อสัญญาณใดๆทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง	OOO	OOO	OOO	OOO	OOO	OO
สร้างความเข้าใจกับประชาชนในภูมิภาคอื่นๆต่อมรดกวัฒนธรรมเพื่อสร้างทัศนคติที่สร้างสรรค์	O	O	OOO	OOO	OOO	OOO
บทบาทของสื่อในการนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์	O	O	OOO	OOO	OO	OO
เปิดพื้นที่ให้ตำนานทุกฉบับได้มีอิสระที่จะบอกเล่า ให้มรดกวัฒนธรรมมีที่ทางในการแสดงตัว	OO	O	OOO	O	OOO	OOO
ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเปิดกว้างรับฟังทัศนคติความเชื่ออื่นนอกเหนือจากกลุ่มตน	OOO	OOO	OOO	OOO	OOO	OO

หมายเหตุ :

Performance in relation to objective

ประสิทธิภาพของแนวทางการจัดการกับประโยชน์ที่ได้รับ :

O = จำกัด; OO = พอสมควร; OOO = ดี

5.6 อภิปรายผลการศึกษา

ในหนังสือ “จังหวัดปัตตานี ฉบับพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ 2500” กล่าวถึงประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี ศิลปวัตถุ โบราณสถานและโบราณวัตถุของจังหวัดปัตตานีโดยสังเขป ในข้อมูลเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะ อธิบายไว้ดังนี้

“มัสยิดกรือเซะ สันนิษฐานว่าสร้างมาก่อน พ.ศ.2328 รูปร่างของมัสยิดนี้สร้างขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประมาณ 20 เมตร เสากลมก่ออิฐถือปูนแบบศิลปะของชาวตะวันออกกลาง แต่น่าเสียดายอยู่อย่างหนึ่งที่ยังก่อสร้างไม่เสร็จเรียบร้อย สร้างได้เพียงพื้นล่างและฝาโดยรอบ สูงประมาณ 5 เมตร ส่วนบนคือหลังคา ยังไม่ได้สร้างเลย เหตุที่ไม่สร้างต่อเติมจนเสร็จ ตามความเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ว่า “เมื่อลงมือสร้างต่อเติมคราวใด ก็ถูกฟ้าผ่าทุกครั้งไป” เลยถือกันว่าเป็นเสนียดจัญไร จึงหยุดการสร้างเสริมต่อจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังคงรูปอยู่อย่างนั้น ถ้าจะตรวจดูให้ถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นว่าการออกแบบแปลนและฝีมือการก่อสร้างทำกันอย่างประณีตและสวยงาม” (จังหวัดปัตตานี, 2500)

แม้ตำนานมัสยิดกรือเซะที่ขัดแย้งกันในประเด็นความเกี่ยวพันกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้นมีหลายฝ่ายที่ดเผยแพร่ออกสารที่อาจจะนำมาซึ่งความขัดแย้ง แต่ความเป็นจริงเอกสารหลายชิ้นยังคงอยู่ในหิ้งชั้นแห่งความทรงจำเช่นเดิม เพียงแต่จะถูกใครหยิบมาใช้งานเมื่อไหร่หรือไม่ เพราะความทรงจำที่เผยแพร่และถูกจำไปแล้วนั้นยากจะหาทางให้ลืมได้ การเลือกที่จะให้คุณค่าหรือเลือกให้มีสิ่งที่ควรจดจำนั้นเป็นทางออกหนึ่งของการสร้างสมานฉันท์ที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ ทั้งนี้แม้ความคลุมเครือของตำนานกรือเซะยังคงอยู่ทั้งประวัติการก่อสร้างที่ไม่มีความชัดเจนหรือได้รับการยอมรับว่าประวัติใดถูกต้องหรือแม่นยำที่สุด แต่ในความคลุมเครือของตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นกลับมีคุณูปการต่อคนมลายูถึงการตั้งคำถามและค้นหาที่มาและทำให้เรากระจ่างเห็นรอยปริแยกของความเป็นมลายูว่ามีที่เส้นกั้นทาง

ศรีศักร วัลลิโภดม (2550) แสดงความเห็นในบทความ “ตำนาน (Myth) เป็นมายาคติหรือประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต” ว่า ตำนานเป็นเรื่องทั่วไปที่เป็นหลักฐานและข้อมูลประวัติศาสตร์ได้เมื่อตัดเรื่องการหาความถูกต้องและเวลาที่แน่นอนออกไปเสีย นอกจากนั้นยังพบว่าคนในสังคมโบราณทั้งที่มีลายลักษณ์อักษรและไม่มีลายลักษณ์นั้น ต่างเชื่อว่า Myth หรือตำนาน คือสิ่งที่บอกความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ เหตุการณ์ การมีตัวตน และสำนึกร่วมในการอยู่ร่วมกัน โดยยกตัวอย่างตำนานมัสยิดกรือเซะที่เล่าถึงเหตุที่ลิ้มกอเหนี่ยวสาปแช่งไม่ให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมสร้างมัสยิดกรือเซะได้สำเร็จ ศรีศักรอธิบายว่า ตำนานเช่นนี้ไม่ปรากฏหลักฐานในประวัติศาสตร์ปัตตานี มีเพียงเหตุการณ์บางอย่างที่น่าจะทำให้

เกิดการสร้างตำนานนี้ขึ้นมา เรื่องราวตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะจึงเป็นตำนานเกี่ยวกับคนจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มคนจีนเหล่านี้จึงสร้างตำนานขึ้นเพื่ออธิบายตัวตน โดยกำหนดให้ลิ้มกอเหนี่ยวและลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นผู้นำวัฒนธรรมของตน

จากการเรียบเรียงวรรณกรรมเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ (ในบทที่ 2) ผู้วิจัยพบว่าตำนานมัสยิดกรือเซะไม่สามารถระบุวันเวลาของการสร้างตำนานหรือกำเนิดตำนานได้ เป็นการเล่าขาน บอกต่อโดยมีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องเวลาหรือยุคสมัยของการเข้ามาของศาสนาอิสลามในรัฐปัตตานี เป็นการแสดงความรุ่งเรืองของอาณาจักรและศรัทธาในศาสนาซึ่งเท่ากับว่าตำนานมัสยิดกรือเซะได้ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในการบอกเล่าเรื่องราวสภาพสังคม ศาสนา ประเพณี วิถีชีวิตของสังคมนั้นๆ มัสยิดกรือเซะกลายเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่ในมิติของตำนาน ประวัติศาสตร์การสร้างมัสยิดกรือเซะก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เห็นพ้องต้องกันว่าสร้างเมื่อใดและใครเป็นผู้สร้าง

แม้งานทางวิชาการที่เกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะจะมีแนวโน้มเป็นข้อมูลกระแสหลัก และให้ความสำคัญกับกษัตริย์หรือสุลต่านซึ่งครองเมืองในยุคคนนั้นเป็นผู้สร้างมัสยิดกรือเซะ ขณะเดียวกันเรื่องเล่าในระดับชาวบ้านและชุมชนยังเล่าขานถึงตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีคนธรรมดาอย่างลิ้มโต๊ะเคี่ยมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย โดยมีทั้งที่เล่าว่าลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นนายช่างผู้สร้างมัสยิดตั้งแต่เริ่มต้นเนื่องจากความศรัทธาต่อศาสนาอิสลาม รวมถึงลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นนายช่างที่ได้มีโอกาสบูรณะมัสยิดกรือเซะ ตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นตัวละครสำคัญในเรื่องนี้แสดงให้เห็นนัยยะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นประชาชนธรรมดาให้ความสำคัญกับความเป็นคนมนุษยปุถุชนที่ศรัทธาต่อศาสนาอิสลาม การปฏิบัติตนอุทิศเพื่อศาสนา เป็นตัวอย่างของการเป็นอิสลามิกชนที่ดีที่ได้มีโอกาสสร้างหรือทำนุบำรุงศาสนสถาน นอกจากนี้ยังไม่ปฏิเสธด้วยว่าลิ้มโต๊ะเคี่ยมเป็นบรรพบุรุษของชาวกรือเซะส่วนหนึ่งในปัจจุบันนี้เช่นกัน การไม่ปฏิเสธตัวตนของลิ้มโต๊ะเคี่ยมมิใช่เป็นการยอมรับในอำนาจอิทธิพลของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เพราะการยอมรับการมีอยู่ของลิ้มโต๊ะเคี่ยมนั้นเนื่องเพราะทุกวันนี้ยังคงมีชาวมุสลิมเชื้อสายจีนอยู่ในพื้นที่บ้านกรือเซะเป็นการยืนยันว่าตนอาจจะเป็นลูกหลานของลิ้มโต๊ะเคี่ยม แต่เรื่องเจ้าแม่นั้นเป็นคนละเรื่อง เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวถูกจัดว่าเป็นตำนานความเชื่อของคนอีกกลุ่ม เป็นชุดความเชื่อคนละชุดที่ทับซ้อนกัน และยังชี้ให้เห็นว่าในมิติของตำนาน บุคคลในตำนานล้วนเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมหาใช่บุคคลในประวัติศาสตร์ ดังนั้นจะเอาเรื่องราวและบุคคลในตำนานมาเป็นประวัติศาสตร์ไม่ได้ แต่ในมิติของตำนานนี้ผู้นำทางวัฒนธรรมได้ถูกยกให้เป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่มีคนกราบไหว้และอ้างอิง

เมื่อชาวจีนยกให้ลิ้มโต๊ะเคี่ยมและลิ้มกอเหนี่ยวเป็นผู้นำวัฒนธรรมและถูกยกเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ เราจึงได้เห็นงามสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นประจำทุกปีที่ปัตตานี ในขณะที่มีชาวมุสลิม

นั้นไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใดเหนือพระเจ้า จึงไม่พบการยกบุคคลใดเป็นพระเอกนอกจากให้ความเคารพและศรัทธาในศาสนา เมื่อเป็นเช่นนั้นมัสยิดจึงเป็นสถานสำคัญในการเชื่อมต่อกับความศรัทธาไปสู่พระเจ้า สำหรับคุณค่าของมัสยิดหรือเซะ แม้ว่าอิสลามมิทศนจะเห็นว่ามัสยิดหรือเซะมิได้มีความสำคัญมากเกินกว่ามัสยิดอื่นใดในประเทศไทย การไม่ให้ความสำคัญกับมัสยิดหรือเซะนี้เองที่เป็นคุณค่าในตัวมัสยิดเอง กล่าวคือ แสดงให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว การไม่ผูกมัดยึดติดกับสถานที่หรือวัตถุสิ่งของนั้นเป็นการแสดงศรัทธาอย่างปราศจากพันธนาการในวัตถุอาคารของชาวมุสลิมที่มีต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ เป็นคุณค่าศาสนสถานประการหนึ่งที่ย้อนให้เห็นเนื้อในของจิตวิญญาณและความเชื่อ

แม้หรือเซะมีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม แต่ความขัดแย้งใหญ่กว่านั้น ความรุนแรงได้พองตัวบดบังคุณค่าของตำนานที่บอกเล่าเรื่องราวของคนและสังคม ศาสนา รวมทั้งได้เพิ่มนัยยะและความหมายบางอย่างผนวกเข้าไว้กับมัสยิดด้วย หากปราศจากตำนาน มัสยิดก็ยังเป็นบ้านของพระเจ้า แม้จะมีตำนานผูกโยงเข้าไว้ด้วยกัน มัสยิดหรือเซะก็ยังเป็นศาสนสถานที่เหมาะสมกับมัสยิดอื่นทุกหลังในประเทศไทย ดังนั้นตำนานซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แต่เมื่อได้รวมเข้ากับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ก็ทำให้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์มีหลักฐานให้เห็นอย่างชัดเจน ทำให้ความภาคภูมิใจในฐานะเป็นความรุ่งเรืองของศาสนาอิสลามจับต้องได้ ขณะเดียวกันความรุนแรงก็จับติดไปพร้อมกันทำให้เรื่องเล่าจับต้องได้ไปพร้อมกันด้วย

“การนำประวัติศาสตร์มาใช้เพื่ออ้างอิงสิทธิอำนาจที่มีมาในอดีตมักจะเกิดขึ้นเสมอ แต่ไม่มีเหตุการณ์ใดที่ทำให้เกิดการแย่งชิงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้มากเท่ากับความขัดแย้งในบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” (ขุสิทธิ์ วิรุณหะ, 2551, น.121) นี่อาจเป็นลักษณะการใช้ประโยชน์ของเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์และตำนานมัสยิดหรือเซะก็เป็นมรดกวัฒนธรรมที่ถูกใช้ในทิศทางเช่นนั้น

การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรม อธิบายว่ามนุษย์นั้นใช้มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองจุดประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายประการ ในทางกลับกัน บางครั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมิได้ตั้งใจจะใช้ประโยชน์เพื่อแสดงจุดยืนหรือแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อใดข้อหนึ่ง แต่การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นได้สะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายที่ไปสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมดังกล่าว

การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดหรือเซะ ผู้ศึกษาพบว่าผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีวัตถุประสงค์หรือแสดงออกถึงวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเป็นไปในทิศทางต่างๆ ได้แก่

- 1) มีเจตนา(ตั้งใจ)ชัดเจนที่จะใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองหรือเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ (ชัดเจนว่าตั้งใจ,โดยตรง) อาทิ การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดหรือ

เซะเพื่อเป็นทุนทางการศึกษาวิจัย หรือ การใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

- 2) ไม่เจตนา(ไม่ตั้งใจ)ที่จะใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งข้อใดหรือหลายข้อ แต่การใช้นั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เป็นการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมที่ไม่ตั้งใจจะแสดงความมุ่งหมาย แต่ผลลัพธ์ของการใช้ประโยชน์นั้นสะท้อนนัยยะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ชัดเจนว่าไม่ตั้งใจ) ยกตัวอย่างเช่น ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกเกี่ยวพันอยู่ในตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว การให้น้ำหนักกับปาฏิหาริย์ของเจ้าแม่นั้นไปขัดแย้งกับหลักศรัทธาของมุสลิม นอกเหนือจากเผยแพร่ความศรัทธาที่มีต่อเจ้าแม่ ขณะเดียวกันยังแฝงนัยยะการมีพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีนในปัตตานีหากในวาระชื่อนั้นก็มีเหตุแห่งความไม่พอใจซ่อนอยู่เช่นกัน
- 3) มีเจตนา(ตั้งใจ)ใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเพื่อให้ต่อบุคคลอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ผลของการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมกลับสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้ออื่นด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นเจตจำนงบางประการอันอาจแสดงถึงวาระซ่อนเร้น หรือเป็นการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมที่ไม่แสดงความมุ่งหมายโดยตรงไปตรงมา อาจแสดงออกว่ามีจุดประสงค์อย่างหนึ่งและหวังผลลัพธ์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง (คลุมเครือ, แฝงนัยยะ, โดยอ้อม) ยกตัวอย่างเช่น การสื่อสารตำนานมัสยิดกรือเซะที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ความรู้เรื่องของอาณาจักรปัตตานีและศาสนาอิสลามในอาณาจักรปัตตานี โดยมุ่งเน้นให้ข้อมูลเรื่องปัตตานีเป็นประเทศมีเอกราชและถูกสยามครอบครอง ตำนานเชิงประวัติศาสตร์การศึกษาเช่นนี้แสดงนัยยะทางการเมืองเมื่อถูกใช้ในกลุ่มขบวนการต่อสู้แบ่งแยกดินแดน เป็นต้น

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะทำให้ผู้ศึกษาเห็นภาพที่ชัดเจนของการมีผู้คนหลากหลายภาคส่วนที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ทั้งนี้มรดกวัฒนธรรมถูกถ่ายทอดจากรุ่นต่อรุ่น มีการเคลื่อนที่และไหลลื่น มีพลวัตทางสังคมซับซ้อนเคลื่อนทำให้การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมถูกนำไปใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ใช้ ณ ขณะยุคสมัยนั้นๆ เมื่อกาลเวลาผ่านเคลื่อน ตำนานมัสยิดกรือเซะคลี่คลายเรื่องราวคำสาปออกมาก็ได้เป็นประเด็นสำคัญ เรื่องราวของประวัติการก่อสร้างยังไม่มีข้อสรุปทางวิชาการที่ชี้ชัดเป็นที่ยอมรับเดียวกันได้ แต่ตำนานมัสยิดกรือเซะยังคงอยู่พร้อมกับรอยเคลื่อนของสังคมที่ซับซ้อนทำให้เกิดเหตุการณ์หลายอย่างที่มัสยิดกรือเซะ ความทรงจำและเรื่องราวใหม่จึง

ผืนไปกับตำนานด้วย การเลือกใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะอย่างสร้างสรรค์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจึงเป็นเรื่องควรตระหนักต่อการเป็นพลเมืองที่ดำรงชีพอยู่ในสังคมที่มีพลวัตของความขัดแย้ง

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา

มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะในการศึกษานี้ มีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับประวัติ การสร้างมัสยิดกรือเซะ ยุคสมัยของสุลต่านหรือกษัตริย์ผู้ครองนครปัตตานี โมงยามที่เคลื่อนผ่าน นำพาเหตุการณ์และรายละเอียดของเมืองที่เกิดขึ้น เป็นไปและส่งผลต่อมัสยิดกรือเซะต่างกรรมต่าง วาระ ด้วยเหตุเหล่านั้นจึงประกอบสร้างขึ้นเป็นตำนานมัสยิดกรือเซะและถูกบอกเล่ากล่าวขานต่อกัน มาจากรุ่นสู่รุ่น ถูกประสมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ทักษะ แนวคิด และมุมมองของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ มีความแตกต่างทั้งในระดับปัจเจกชนและในระดับกลุ่ม ในกลุ่มผู้ มีส่วนได้ส่วนเสียที่ประกอบด้วยบุคคลหลายคนนั้น แต่ละบุคคลมีแนวคิด มุมมอง และความคิดเห็น ต่อตำนานมัสยิดกรือเซะต่างกันไป ผลการศึกษาพบประเด็นสำคัญเกี่ยวกับตำนานมัสยิดกรือเซะ สะท้อนจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ประวัติการสร้างมัสยิดกรือเซะ ตำนานมัสยิดกรือเซะและความ เกี่ยวพันกับตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และตำนานมัสยิดกรือเซะกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพื้นที่ อันได้แก่ เหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ พ.ศ.2533 และเหตุการณ์ความรุนแรงที่มัสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547 ทั้งนี้ข้อมูลและผลการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาขึ้น ตอบสนอง วัตถุประสงค์และประโยชน์ของการศึกษา 3 ประการ ดังนี้

1. เข้าใจแนวคิดและการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย
2. เข้าใจปัญหาและผลกระทบต่อการใช้มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะที่มีต่อ บริบทความขัดแย้งในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและลดเงื่อนไขความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการ จัดการมรดกวัฒนธรรมต่อไป
3. สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้เสนอเป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมใน พื้นที่ขัดแย้งและประยุกต์เป็นตัวอย่างกับกรณีศึกษาอื่นๆต่อไป

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดและทักษะของผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อ มรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะนั้น อันดับแรกที่ยังพิจารณาคือผู้ให้ข้อมูลมิใช่ตัวแทนของผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดกรือเซะทั้งหมด และแม้จะไม่ใช่ตัวแทน แต่เป็นความจริง เป็น บุคคลในพื้นที่ชีวิตจริงอันแวดล้อมด้วยบริบทของตำนานมัสยิดกรือเซะที่แตกต่างกัน ในฐานะเป็นผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียต่อตำนานมัสยิดกรือเซะในกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม คนใน คนนอก ภาครัฐ ผู้ที่อยู่ในสถาบันการศึกษา และสื่อ

ทั้งนี้หากพิจารณาโดยไม่แยกกลุ่มสังกัดตามบทบาทและหน้าที่แล้ว จะพบคุณสมบัติประการสำคัญที่มีบทบาทที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลนั้นมีทัศนคติหรือมุมมองต่อตำนานมัสยิดแตกต่างกันไปได้แก่ อัตลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูลและพื้นที่ในใจของตำนานมัสยิดหรือเซะของผู้ให้ข้อมูล

อัตลักษณ์

ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นมลายุมุสลิมแทบทุกคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นเจ้าของมัสยิดเนื่องเพราะให้ความสำคัญต่อมัสยิดในฐานะที่มีมัสยิดเป็นบ้านของพระเจ้า ทั้งนี้ไม่ว่ามัสยิดหรือเซะนั้นจะมีนามว่ากรือเซะหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นจึงเป็นคุณลักษณะอันงดงามประการหนึ่งที่มุสลิมจะมีความห่วงใยและใคร่จะดูแลมัสยิด แต่ความตระหนักต่อตำนานมัสยิดหรือเซะนั้นกลับมีความเข้มข้นและเจือจางต่างไปด้วยเหตุปัจจัยของชีวิต เป็นที่น่าสังเกตว่าบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับตำนานมัสยิดหรือเซะที่ยังคงเจ็บช้ำกับประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับการสงครามระหว่างสยามและปัตตานีและจดจำตำนานที่สลดร่อยซัดแย่งแรงกล้านั้นล้วนอยู่ในกลุ่มผู้ได้รับการศึกษา ปัญญาชน ข้าราชการ หรือมีโอกาสได้พบเห็นเรียนรู้วัฒนธรรมอื่นและยิ่งผู้ที่มีโอกาสค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยยิ่งให้น้ำหนักกับตำนานมัสยิดหรือเซะมากกว่าประชาชนทั่วไป ทั้งนี้มิใช่ว่าระดับการศึกษาเป็นปัจจัยของการเกณฑ์การรับรู้ เนื่องจากยังมีปัญญาชนบางส่วนก้าวข้ามประวัติศาสตร์ความขัดแย้งไปสู่การทำความเข้าใจในแง่ของโครงสร้างปัญหาและเลือกที่จะวิพากษ์การกระทำปัจจุบันของแต่ละภาคส่วนมากกว่าขณะเดียวกันผู้ให้ข้อมูลทุกคนล้วนเคยได้ยินตำนานเรื่องคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวทุกคน แต่มีวิธีการจัดการและแสดงออกต่างกัน ในขณะที่ปัญญาชนเลือกวิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม และค้นคว้าหาความจริง หรือบางส่วนหยิบขึ้นมาเป็นประเด็นของความขัดแย้งทางอัตลักษณ์ระหว่างชาติพันธุ์นี้เองจึงเป็นเรื่องของอัตลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละบุคคลและการดำรงอยู่ของตำนานในใจผู้ให้ข้อมูลนั้น

ความไกลใกล้และพื้นที่ในใจต่อตำนานมัสยิดหรือเซะ

ประชาชนที่อยู่รอบๆมัสยิดหรือเซะ ประชาชนในตำบลตันหยงลุโละ และมุสลิมที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติศาสนกิจเลือกที่จะปล่อยผ่านตำนานกรือเซะที่ขัดแย้งนั้นไป การปล่อยผ่านนี้มีใช่ปล่อยให้เป็นเรื่องผ่านหูผ่านตา แต่กลับสะท้อนให้เห็นความใกล้ชิดกับศาสนาอิสลามที่เคารพให้เกียรติผู้อื่นไม่ก้าวล่วงละเมิดความคิดหรือความเชื่อ หากแต่ยึดมั่นในหลักศาสนาและหลักการที่กล่าวว่าไม่มีสิ่งอื่นใดศักดิ์สิทธิ์เหนืออัลเลาะห์ ในทางกลับกันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่นำศาสนามาอ้างเพื่อใช้ต่อรองและจัดการกับภาครัฐและต้องการแบ่งแยกดินแดน บุคคลกลุ่มนี้จะถ่ายทอดเรื่องราวตำนานมัสยิดหรือเซะเฉพาะที่เป็นประวัติศาสตร์เฉพาะช่วง กล่าวคือมีการบอกเล่าเฉพาะช่วงเมืองปัตตานีเป็นประเทศที่มีเอกราชแต่ถูกรอบครองโดยประเทศสยาม ตำนานมัสยิดหรือเซะถูกแทรกอยู่ในเรื่อง

เล่าของยุครุ่งเรืองของอาณาจักรปัตตานี เหตุการณ์ความรุนแรงในเดือนเมษายน 2547 จึงเป็นตำนาน บทใหม่ที่ถูกรวบรวมในเล่มนี้ในกลุ่มขบวนการเพื่อสร้างความเกลียดชังต่อรัฐ ดังนั้นไม่ว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะอยู่ส่วนใดของประเทศ อยู่ปัตตานี อยู่กรุงเทพ อยู่เมือง หรืออยู่ชนบท ความใกล้ชิดไกลทางกายภาพมิได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อความหวงแหน ตระหนักรู้ต่อเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ คนในพื้นที่ยิ่งใกล้มัสยิดกรือเซะมากเท่าใดกลับยิ่งไกลห่างจากตำนานที่จะส่งผลต่อความขัดแย้ง

จากผลการศึกษา สรุปได้ว่า แนวคิดและมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อตำนานมัสยิดกรือเซะสามารถสะท้อนการให้ความสำคัญต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะได้สองทิศทาง

1. ผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ให้ความสำคัญต่อตำนานมัสยิดกรือเซะ ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นบุคคลส่วนใหญ่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดของการศึกษา เหตุที่ไม่ให้ความสำคัญเพราะถือเป็นเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดจากปากต่อปาก จากรุ่นสู่รุ่น อาจมีการบิดเบือนหรือเลือกคัดสรรเพื่อสื่อสารโดยมีจุดประสงค์การใช้ต่างกันไป
2. ผู้ให้ข้อมูลที่ให้ความสำคัญกับตำนานมัสยิดกรือเซะ มักจะอยู่ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลลามูมุสลิมที่ให้ความสำคัญกับประเด็นทางชาติพันธุ์ ในที่นี้คือผู้ให้ข้อมูลกลุ่มคนใน 2 คน ซึ่งเป็นผู้เคลื่อนไหวทางสังคม ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา 2 คน ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มสื่อ 2 คน เป็นสื่อในพื้นที่ 1 คน และสื่อส่วนกลาง 1 คน เหตุผลเพราะถือว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในมุมมองของชาวบ้าน ให้ความรู้ด้านภาพลักษณ์ทางสังคมของยุคสมัย โดยพิจารณาได้ว่าตำนานมีลักษณะเป็นพลวัต และถูกถ่ายทอดต่อเนื่องกันมา ดังนั้น การส่งผ่านตำนานทำให้เห็นเส้นทางการเดินทางของเรื่องราวระดับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ที่มีทั้งความรุนแรงและสันติ

นอกจากนี้ทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีต่อมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นไปใน 3 ทิศทางที่ต่างกัน ดังนี้

1. มีทัศนคติเชิงลบ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมองว่าตำนานมัสยิดกรือเซะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งหรือเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จึงพยายามหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่รู้สึกหวาดระแวงต่อการกล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะเพราะเกรงจะถูกมองว่าเป็นแนวร่วม เนื่องจากเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะถูกนำไปเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความขัดแย้งระหว่างสยามและปัตตานี

2. มีทัศนคติอย่างเป็นกลาง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ให้ความสำคัญ ไม่รู้สึกว่ามีหรือไม่มี สนใจว่าตำนานจะเป็นอย่างไร รวมทั้งเป็นกลุ่มที่เลือกจะตอบว่าไม่รู้ ไม่ใส่ใจด้วย
3. มีทัศนคติค่อนข้างไปในทิศทางบวก กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเห็นว่าตำนานมัสยิดกรือเซะที่ผสมผสานเรื่องความขัดแย้งกลับมีผลดีต่อการจัดการความไม่เข้าใจ หรือเป็นโอกาสที่จะได้คลี่คลายความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังมองว่าตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นต้นธารของการให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ชุมชน ศาสนาและสังคม ทำให้เกิดการย้อนไปค้นคว้าข้อมูลและแสวงหาความกระจ่างของความคลุมเครือของตำนานมากขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้ปัจเจกชนและบุคคลในสังคมวงกว้างได้มีโอกาสรับข้อมูลจากหลายแหล่ง และเห็นว่าไม่ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะจะเป็นแบบใด หรือฉบับใดก็ตาม แต่การใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์จะช่วยให้เส้นทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมเป็นไปได้อย่างยั่งยืน

ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นต้นธารของประวัติศาสตร์ปัตตานีในแง่ที่กล่าวถึงประวัติการเข้ามาของศาสนาอิสลามในปัตตานีและการสร้างศาสนสถานโดยเจ้าเมืองผู้ครองนคร แม้ตำนานมัสยิดกรือเซะจะดำรงบทบาทนำในฐานะที่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าประการสำคัญต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์นั้น ขณะเดียวกันบางครั้งซึ่งเราไม่อาจเรียกได้ว่าตำนานมัสยิดกรือเซะถูกกระทำ (passive) หากแต่เป็นการใช้งานของผู้ใช้ ในที่นี้คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นได้เกิดการกระทำ คือนำไปใช้ ตำนานมัสยิดกรือเซะจึงเป็นตำนานที่ถูกหยิบจับ ปรับเติม และนำไปใช้โดยผู้คนในทิศทางที่ตอบสนองต่อประโยชน์การใช้ต่างๆ

ในประเด็นการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ผลการศึกษาพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเพื่อตอบวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

1. ใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ตำนานมัสยิดกรือเซะจึงถูกใช้เพื่อตอบอัตลักษณ์ แสดงอัตลักษณ์และควมมีตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ มรดกวัฒนธรรมมีคุณค่าในแง่ให้ความรู้ความเข้าใจ หรือเป็นจุดกำเนิดของการแสวงหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์
2. ใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรการเมือง ตำนานมัสยิดกรือเซะถูกเลือกใช้เฉพาะส่วนโดยการเลือกใช้นั้นมีจุดหมายเพื่อแสดงอาณาเขตทางการเมือง แสดงออกถึงความเป็นรัฐ ขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นว่าการใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมเป็นวิธีการหนึ่งของรัฐต่อประชาชน เช่นเดียวกับประชาชนเลือกใช้เพื่อต่อรองกับรัฐในทิศทางกลับกันด้วย

3. ใช้มรดกวัฒนธรรมในฐานะเป็นทรัพยากรเศรษฐกิจ ตำนานมัสยิดกรือเซะเป็นปัจจัย โดยอ้อมที่ถูกผูกเข้ากับตำนานและเรื่องราวอื่นๆ ทำให้ดึงดูดผู้คนเข้ามาในรูปแบบของการท่องเที่ยว นอกจากผู้มาท่องเที่ยว แสงวงบุญ ยังอาจรวมถึงผู้ต้องการมาเพื่อแสวงหาความจริงบางอย่าง มรดกวัฒนธรรมเป็นสารตั้งต้นของการจตุประกายให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนำพาตนไปสู่จุดหมายแห่งศรัทธา

พลวัตของมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันไม่มีการเล่าเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะในแวดวงสนทนาขึ้นมาเรื่อยๆ การจะกล่าวถึงตำนานมัสยิดกรือเซะนั้นจะต้องมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมัสยิดกรือเซะหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง หรือมีการซักถาม จากบุคคลอื่น หรือเป็นประเด็นในวงเสวนาวิชาการ ในระดับชาวบ้านหรือบุคคลธรรมดาทั่วไปนั้น หากเมื่อถามถึงตำนานมัสยิดกรือเซะสิ่งที่แนบข้างเป็นน้ำจิ้มมาด้วยคือเรื่องราวของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและเรื่องสาปแช่ง โดยน้ำหนักของตำนานนั้นเป็นเพียงเรื่องเล่า ไม่มีสาระให้เป็นประเด็นความขุ่นข้องขัดแย้งอีก ในระดับการกล่าวถึงตำนานของภาครัฐไม่มีการชำระตำนานเนื่องเพราะตำนานเป็นเรื่องเล่าขานไม่มีบันทึกที่เป็นเอกสารระดับปฐมภูมิเพียงแต่ถูกกล่าวอ้างต่อมาในเอกสารระดับทุติยภูมิ ขณะเดียวกันเพื่อลดเงื่อนไขของความขัดแย้ง ตำนานที่ถ่ายทอดจากภาครัฐเข้าไปในเอกสารวิชาการหรือตำราเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะไม่เล่าเรื่องความขัดแย้งปรากฏอยู่

เมื่อพิจารณาพลวัตปัจจุบันของตำนานมัสยิดกรือเซะ โดยการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง อภิปรายกับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะพบว่า ประเด็นคำสาปแช่งของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวที่กระทบกระเทือนศรัทธาของชาวมุสลิม นำไปสู่ความขัดแย้งคือการชุมนุมประท้วงที่มีมัสยิดกรือเซะในพ.ศ. 2532-2533 สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง กรือเซะ : ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปรีมปรานิยาและพิธีกรรม โดย ชูตินธรา วัฒนกุล (2537) และการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนกับชุมชนชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานี : กรณีศึกษาสุสานลิ้มกอเหนี่ยว พ.ศ. 2501-2533 โดย นันทิยา พิมลศิริผล (2543) หากก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะนอกเหนือจากนั้นผลการศึกษาของการศึกษานี้ยังพบประเด็นอุดมการณ์ทางการเมืองการใช้ประโยชน์ในแง่ตำนานมัสยิดกรือเซะมาเป็นประเด็นทางการเมืองก็มีบทบาทสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชน ในการศึกษาของนันทิยา ยังมีสาระสำคัญที่สรุปว่า ความขัดแย้งเรื่องการประท้วงเมื่อ พ.ศ. 2533 นั้นเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวมุสลิมกับรัฐ มิได้ส่งผลกระทบให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนและชุมชนชาวมุสลิมในปัตตานี ผลการศึกษาในเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาด้านมัสยิดกรือเซะ ได้เห็นร่องรอยแห่งความไม่สมานฉันท์แนบชิดในความสัมพันธ์ กระทั่งมีหน่วยงานและผู้มีส่วนได้

ส่วนเสียดำริจัดงานसानเสวนา “เล่าขานตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว – มัสยิดกรือเซะ” เพื่อมุ่งหมายไปสู่ “สร้างเรื่องเล่าสมานฉันท์ กรณีตำนานลิ้มกอเหนี่ยว – กรือเซะ”

ขณะที่ผลการศึกษาของ พิเชฐ แสงทอง (2551) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิม : อำนาจและการต่อต้านในภาคใต้ของไทย ผลการวิจัยที่เกี่ยวกับกรณีตำนานมัสยิดกรือเซะ ผู้วิจัยสะท้อนภาพเชิงอำนาจของการเล่าเรื่องมัสยิดกรือเซะ โดยระบุให้เป็นเรื่องเล่า “สงครามและสันติภาพ : ตำนานเกี่ยวกับมัสยิดกรือเซะกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในอดีตตานี” ในขณะที่ชาวจีนมีบทบาทและแสดงตัวตนและอำนาจของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีนโดยสร้างเป็นตำนานลิ้มโต๊ะเคี่ยมและลิ้มกอเหนี่ยวในงานวิจัยของพิเชฐ สืบเนื่องจากงานวิจัยนั้น ผู้ศึกษาพบว่ามลายูมุสลิมก็ได้แสดงที่ทาง การมีตัวตนและแสดงพลังของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูปัตตานีผ่านตำนานมัสยิดกรือเซะเช่นกัน

ในงานวิจัยที่เกี่ยวกับความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดย วันชัย วัฒนศัพท์, ถวิล ติ บุรีกุล, และวิศิษฎ์ ชัชวาลทิพากร(2549) ในเรื่องการวิจัยทัศนคติเรื่องความขัดแย้งของประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยได้สรุปรากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ในด้านการศึกษารื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ พบว่า รากเหง้าของปัญหาเรื่องประวัติศาสตร์ที่ถูกครอบครองและความต้องการเป็นอิสระนั้น ได้ถูกอธิบายผ่านการใช้ตำนานมัสยิดกรือเซะในแง่เป็นตำนานเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาติพันธุ์มลายู รวมถึงความไม่เข้าใจกันเนื่องเพราะต่างศาสนาและค่านิยมนำมาสู่การก้าวล่วงนั้น เป็นจริงและปรากฏขึ้นในแง่ความขัดแย้งระหว่างตำนานมัสยิดกรือเซะและตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว หากก็คลี่คลายลงด้วยศรัทธาของศาสนาที่อธิบายเหตุของความไม่เชื่อ รวมทั้งระยะเวลาที่ผ่อนปรนความขัดแย้งให้จางตัวลงไปรวมถึงการที่มัสยิดกรือเซะได้รับการปรับปรุงต่อเติมหลังคาและใช้ประกอบศาสนกิจได้จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ประเด็นเรื่องภาษามีไข่มุกแห่งความไม่เข้าใจกันและกัน เนื่องจากปัจจุบันมีการเรียนรู้ในภาษาและวัฒนธรรมมากขึ้น หากปัญหาสำคัญกว่านั้นคือการไม่เปิดพื้นที่และยอมรับในแตกต่างและหลากหลายอย่างเข้าใจ ซึ่งนำไปสู่ความหวาดระแวง และสังคมแห่งข่าวลืออันจะนำไปสู่ความขัดแย้งได้ในที่สุด

ในงานวิจัยเรื่อง มลายูปัตตานี : ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลง โดย วรวิทย์ บารู, นิอับลุรากีบ บินนิฮัสซัน, แวมายี ปารามัล, ชาวาวี ปะดาอาหมิน, ดุซันดาว เลิศพิพัฒน์, อรชารักดี, และคณะ(2551) พบว่า การใช้นโยบายของรัฐเพื่อบูรณาการ ผสมกลมกลืนให้กลุ่มมลายูปัตตานีกลายเป็นไทยนั้นได้ทำลายอัตลักษณ์มลายู ผลการศึกษาของการศึกษานี้พบว่าสอดคล้องกับข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือการพยายามบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยใช้ประวัติศาสตร์ศูนย์กลาง ปัจจุบันจึงพบการบอกเล่าประวัติศาสตร์ปัตตานีที่มีปัตตานีเป็นศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ การพยายามคลี่คลายความขุ่นข้องของชาติพันธุ์มลายูและเปิดโอกาส เปิดพื้นที่ให้อัตลักษณ์

มลายูได้แสดงออกนั้น ในมุมเล็กๆ ได้ทำให้ประชาชนที่ไม่ใช่ชาติพันธุ์มลายูรู้สึกอะไรบางอย่างต่อรัฐ เช่นเดียวกัน

งานวิจัยเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในภาวะของการขัดกันทางกำลังทหาร โดย อุซมาศ รมฤทธา(2552) มุ่งเน้นวิเคราะห์บทบัญญัติของกฎหมายระหว่างประเทศในลักษณะต่างๆที่สามารถนำมาบังคับใช้กับการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในภาวะขัดกันทางกำลังทหาร สำหรับการศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้งนี้ พบว่าพื้นที่ขัดแย้งในการศึกษาไม่ได้ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สงคราม แต่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่อยู่ในระดับที่เกินจะทำให้ใจเรียกว่าเป็นความสงบ ในจังหวัดปัตตานียังไม่มีมาตรการในการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่อยู่ในภาวะขัดแย้งกัน ยิ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้น การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ต้องได้รับนโยบายจากหน่วยงาน ยกเว้นเป็นการปฏิบัติการเฉพาะหน้า ในส่วนของงานวัฒนธรรม มีนโยบายและความพยายามที่จะนำเสนออัตลักษณ์ วัฒนธรรมเพื่อเชื่อมประสานและสร้างสันติในพื้นที่

ในปัญหาระหว่างรัฐกับประชาชนที่สะท้อนภาพอยู่ในบทความเรื่อง Whose Heritage? Challenging of Cultural Rights to Human Rights: Malayan Communist Party's Tunnel and Their Settlement in Songkhla, Thailand โดย อภิญญา บัศคาลา อรุณภาพร (2553) เช่นกันกับการศึกษาเรื่องตำนานมัสยิดกรือเซะ ความไม่เข้าใจระหว่างภาครัฐและประชาชนยังมีอยู่เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์ประท้วงที่มัสยิดกรือเซะ พ.ศ. 2533 ซึ่งเป็นเรื่องของความไม่เข้าใจและไม่ได้มีการอธิบายอย่างจริงจังในประเด็นการเข้าใช้มัสยิดกรือเซะ ซึ่งภาครัฐนิยามเป็นโบราณสถานในขณะที่ประชาชนมองเป็นศาสนสถาน ต่อมา เหตุการณ์ 28 เมษายน 2547 แม้จะเป็นปฏิบัติการทางยุทธวิธีระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ก่อการ ขณะเดียวกันผลของยุทธวิธีนั้นได้สร้างความคลางแคลงใจต่อประชาชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ ทั้งเรื่องการปฏิบัติการที่รุนแรงต่อผู้ก่อการและต่อมัสยิดกรือเซะ

การจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง ต้องการการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อมรดกวัฒนธรรมนั้นๆค่อนข้างมาก การมีส่วนร่วมนี้แม้จะเกิดจากการนำพาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละฝ่ายเข้าสู่พื้นที่ของการจัดการที่กำเนิดจากความขัดแย้ง แต่ความขัดแย้งนั้นได้นำพาให้เกิดการตั้งคำถาม เปิดโอกาสให้ความไม่เข้าใจได้แสดงออกบนพื้นที่สาธารณะ ขณะเดียวกันผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนควรเปิดโอกาสอย่างแท้จริง ทั้งเปิดโอกาสต่อตนเองให้ได้มีโอกาสรับฟังทัศนะจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภาคส่วนอื่นๆ และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเสียภาคส่วนอื่นได้รับฟังและสื่อสารซึ่งกันและกันด้วย

การศึกษาเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมตำนานมัสยิดกรือเซะ ทำให้ผู้ศึกษาได้พบว่าการทำงานวิจัยกับพื้นที่และท้องถิ่นนั้น การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอย่างจริงจังจะทำให้ประตูดของการสื่อสารเปิดกว้างมากขึ้นและนำมาซึ่งความเข้าใจหรือได้คลี่คลายความไม่เข้าใจให้กระจ่างได้ ผู้

ศึกษาหวังว่าการศึกษารื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ขัดแย้ง กรณีศึกษาตำนานมัสยิดกรือเซะ จะสามารถนำไปสู่การขยายฐานการศึกษา สู่ประเด็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่อ่อนไหว มีความขัดแย้ง มีภาวะสุมเสี่ยงทั้งทางกายภาพและสุมเสี่ยงต่อการถูกละเลยหรือหลงลืมซึ่งเป็นแก่นโณสำนึกของคน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่าหัวใจที่สำคัญที่สุดของการจัดการมรดกวัฒนธรรมหาใช้มรดกวัฒนธรรมแต่เพียงส่วนเดียว แต่เป็นมโนคติของประชาชน เราอาจวางตัวเป็นกลาง แต่ความเป็นกลางนั้นได้ฝักใฝ่อยู่ในอคติฝั่งใดฝั่งหนึ่ง ในความขัดแย้งนั้นมีแง่มุมอยู่บ้างตรงที่มันได้เผยให้เห็นความแตกต่างและหลากหลาย เพียงแต่อคติและอัตตาของบุคคลนั้นจะลดลงและไม่เบียดเบียนกัน เมื่อนั้นจะเห็นความงามของคนและมรดกวัฒนธรรม.

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

- กองศาสนูปถัมภ์. (2536). *ทะเบียนมัสยิดในประเทศไทย พ.ศ.2535*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปัตตานี*. กรุงเทพฯ: (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ).
- ครองชัย หัตถา. (2549). *มัสยิดกรือเซะ มรดกอารยธรรมปัตตานี*. ปัตตานี: กู้ด ไอเดีย.
- เคี่ยม สันติเสถียร. (2525). ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับประวัติเมืองปัตตานี. ใน ประพนธ์ เรืองณรงค์ (บรรณาธิการ), *ลุ่มน้ำตานี เนื่องในวโรกาสร่วมฉลองสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี* (น. 42-50). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดปัตตานี (2500). *จังหวัดปัตตานี*. (ฉบับพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ 2500).
- ชุตินธรา วัฒนกุล. (2537). *กรือเซะ : ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ปฐมปรานิยายและพิธีกรรม*. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
- ชูลีพร วิรุณหะ. (2551). *บุหงารายา : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของชาวมลายู*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์.
- ธนิก เลิศชาญฤทธิ. (2550). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. (เอกสารอัดสำเนา). กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนิก เลิศชาญฤทธิ. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- บรรจง บินกาซัน. (2542). *สารานุกรมอิสลาม สำหรับเยาวชนและผู้เริ่มสนใจ*. กรุงเทพฯ: อัล อะมีน ประทุม ชุมแพ่งพันธ์. (2544). *ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ประยูรเดช คณานุรักษ์, ปานเทพ คณานุรักษ์, และ พันธุ์ฤทธิ วัฒนายากร. (2539). *ประวัติทายาทหลวงสำเร็จกิจการจางวาง*. กรุงเทพฯ: เมอร์รี่พรินท์. (จัดพิมพ์ในวาระจัดตั้งสมาคมทายาทหลวงสำเร็จกิจการจางวาง)

- นันทิยา พิมพ์ศิริผล. (2543). *ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวจีนกับชุมชนชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานี : กรณีศึกษาสุสานลี้มกอเหนี่ยว พ.ศ. 2501-2533*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, สาขาวิชาประวัติศาสตร์.
- พิเชษฐ แสงทอง. (2551). *ตำนานไทยพุทธและมลายูมุสลิม: อำนาจและการต่อต้านในภาคใต้ของไทย*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, สาขาวิชาวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ.
- วันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลดี บุรีกุล, และ วิศิษฎ์ ชัชวาลทิพากร. (2549). *ทัศนคติเรื่องความขัดแย้งของประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และทางเลือกอื่นในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาค*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า
- วรวิทย์ บารู, นิอัปตุลรากีบ บินนิฮ์สซัน, แวมายิ ปารามัล, ซาวาวิ ปะดาอามีน, ดุชนัดดาว เลิศพิพัฒน์, อรชา รักดี, และคณะ. (2551). *มลายูปัตตานี : ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลง*. รายงานการวิจัย. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มัลลิกา คณานุรักษ์. (2530). *รวมเรื่องน่ารู้ภาคใต้*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ มูลนิธิเทพบุชนียสถาน. (ม.ป.ป.). *เจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว ปัตตานี*.
- ยศ สันตสมบัติ. (2548). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สภาที่ปรึกษาเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้(สสต.). (2550). *อิสลามกับความจริงที่ต้องรู้*. ยะลา: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ยะลาการพิมพ์(1992).
- สะลือรี วาลี. (2550). *การตะอวะฮฺของคณะกรรมการประจำมัสยิดในการส่งเสริมการเคาะลาฮฺญะมาอะฮฺ : กรณีศึกษาคณะกรรมการประจำมัสยิดในอำเภอเย็งอ จังหวัดนราธิวาส*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สาขาวิชาอิสลามศึกษา
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2548). *กระบวนการโบราณคดีชุมชน: การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ในจังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2527). *หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม, จำรูญ เต็นอุดม, อับดุลเกาะห์ ลออแมน, อุดม ปัตนวงศ์, และคณะ. (2550). *เล่าขานตำนานใต้*. นครปฐม: โครงการเล่าขานตำนานใต้ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน*.

- กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิลปกิจพิสัยพันธ์, ชุน. (2525). ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับประวัติเมืองปัตตานี. ใน ประพนธ์ เรือง-
ณรงค์ (บรรณาธิการ), *ลุ่มน้ำตานี เมืองในวโรกาสร่วมฉลองสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์*
200 ปี (น. 42-50). ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- อนันต์ วัฒนานิก. (2531). *ประวัติเมืองลังกาสุกะ – เมืองปัตตานี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- อารีพิน บินจิ, อ.ลอมแมน, และชูชัยมีย์ อิสมาแอล. (2550). *ปาตานี ประวัติศาสตร์และการเมือง*
ในโลกมลายู. สงขลา: มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้.
- อาหมัด ฟัตฮี อัล-ฟาตานี. (2543). *ประวัติศาสตร์ปัตตานี* (นิอับดุลรากีบ ศิริเมธากุล, ผู้แปล).
ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. (ต้นฉบับพิมพ์ปี 2537).
- อিবรอฮิม ชุกรี. (2549). *ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักร มลายูปะตานี* (หะสัน หมัดหมาน และ
มะหามะซากี เจ๊ะหะ, ผู้แปล). สถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยา
ลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี: ซิลค์เวอร์ม บุคส์.
- อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และ นูมาน หะยีมะแซ. (2555). *อิสลามานูวัตร์*. ใน *มุหัมมัดรอฟี*
แหวะมะ, มัสลัน มาหะมะ, และรอมฎอน ปันจอร์ (บรรณาธิการ), อิสลามกับความ
ท้าทายของโลกสมัยใหม่ : มุมมองจากนักวิชาการชายแดนใต้ (น.167-202). กรุงเทพฯ
คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ ศูนย์เฝ้า
ระวังสถานการณ์ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- อุซมาศ รมฤทธา. (2552). *การคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในภาวะของการขัดกันทางกำลัง*
ทหาร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะนิติศาสตร์.

**บทความวารสาร (หรือ บทความวารสาร หนังสือพิมพ์ หรือ บทความวารสาร หนังสือพิมพ์
สารานุกรม) – ระบุเฉพาะที่นำมาอ้างอิงจริง**

- กรมศิลปากร. (2526). *อักขรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- กอบกาญจน์ ภิญโญมารค. (ม.ค.-เม.ย.2548). การสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมและชาวไทย
เชื้อสายจีนในปัตตานี : มองผ่านตำนานมัสยิดกรือเซะ. *รัฐมิแล*, 26, 59-66.
- ซีอะห์อัสซานาบังหน้า ต้องการรแบ่งแยกดินแดนภาคใต้. (6 มิถุนายน 2533). *สยามรัฐ*, น.1
- ซีปัญหาได้เกิดจากไม่จริงใจ ซีอะห์กร้าวทำร้ายรองผกก. (4 มิถุนายน 2533). *สยามรัฐ*, น.1
- บุกค้นบ้าน “หัวโจกซีอะต์” เข็มเกริมตั้งประธานาธิบดี. (9 มิถุนายน 2533). *มติชน*, น.1
- เปิดตำนาน ”มัสยิดกรือเซะ” ตำนาน..ความรัก-สงคราม. (29 เมษายน 2547). *คมชัดลึก*, น.3.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ: นานมี-
บุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- รายงาน ย้อนตำนาน “กรือเซะ” มัสยิดอาถรรพ์ ขนวนสันเกล้า “บรรหาร”. (8 มิถุนายน 2533).
มติชน, น.3
- วสุ โปชนันท์. (2547). (พ.ย.-ธ.ค. 2547). ความคืบหน้าของการดำเนินการบูรณะซ่อมแซมที่
มัสยิดกรือเซะโดยกรมศิลปากร. *ศิลปากร*, 47, 99-104.
- สั่งล่าคนซ่อมรองผกก. แฉหัวใจกลุ่มชีอะห์ ประกาศลุยแบบเด็ดขาด. (6 มิถุนายน 2533). *มติชน*,
น.1.
- สั่งกำนันกระจายข่าว ไม่รู้มัสยิดกรือเซะ. (7 มิถุนายน 2533). *มติชน*, น.1
- สนทะเล. (14 มิถุนายน 2533). มัสยิดกรือเซะ. *มติชน*, น.7
- อัปเดตลอส ลอแอม. (ก.ย.-ธ.ค.2531). มัสยิดร้างที่สายบุรีและกรือเซะ. ใน ประพนธ์ เรื่องณรงค์.
รัฐมิแล, 12, 58-63.

เอกสารอื่น ๆ

- ปาริชาติ สุวรรณบุบผา. (2555). *บทบาทด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของมหาวิทยาลัยมหิดล :
กรณีสถานเสาวนาตำนานกรือเซะ ลี้มกอเหนี่ยว*. เอกสารอยู่ระหว่างจัดทำ
- คณะกรรมการอิสระไต่สวนข้อเท็จจริงกรณีเหตุการณ์มัสยิดกรือเซะ. (กรกฎาคม 2547). *รายงาน
คณะกรรมการอิสระไต่สวนข้อเท็จจริงกรณีเหตุการณ์มัสยิดกรือเซะ*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.
พรินติ้งเฮาส์
- ครองชัย หัตถา. (สิงหาคม 2550). กรือเซะ : มุมมองใหม่จากหลักฐานภูมิประวัติศาสตร์และ
โบราณคดี กรณีศึกษามัสยิดกรือเซะและความขัดแย้งเชิงสัญลักษณ์. ใน มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, คณะอักษรศาสตร์, *หนังสือทศวรรษการศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ : การประชุม
สัมมนาทางวิชาการ*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง
- รวมภูอน ปันจอร์. (ธันวาคม 2552). *อิญาบและกรือเซะ : ประวัติศาสตร์ปัตตานีระยะใกล้และการ
ต่อรองทางการเมืองที่หายไป*. ใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *The Phantasm in
Southern Thailand : Historical Writings on Patani and the Islamic World*,
International Conference, กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง
- สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ และ คณะอนุกรรมการการศึกษาและส่งเสริมการบริหารจัดการ
มรดกวัฒนธรรมในคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ศิลปะและ
วัฒนธรรม วุฒิสภา. (พฤศจิกายน 2554). *สุเหร่ามุสลิม : ภาพสะท้อนบ้านแห่งหัวใจ*

“ไทย”. ใน สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์, *โครงการพิทักษ์มรดกสยาม* เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 84 พรรษา เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์บรมราชูปถัมภ์ ของสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง

ศูนย์สันติสุข กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า. (เมษายน 2555). โครงการประชาร่วมใจทำความดีเพื่อแผ่นดิน. ใน ศูนย์สันติสุข, *การดำเนินงานด้านการเมืองของศูนย์สันติสุข : เอกสารประกอบการบรรยายสรุปต้อนรับคณะวิจัย วิทยาลัยนวัตกรรม ม.ธรรมศาสตร์ 27-29 เมษายน 2555*. ปัตตานี: ผู้แต่ง
มะนิง ปัตตานี. (มปป.). *อาร์ เค เค เป็นใคร ทำไมต้องเป็น RKK*. เอกสารไม่ตีพิมพ์

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

อภัยสมบุรณ์ บัวหลวง. (2550). *เล่าขานตำนานท้องถิ่น : กรือเซะ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2554, จาก http://www.patanisoceity.org/wp-content/list_yo_files_user_folders/selindungbayu/pdf/เล่าขานตำนานท้องถิ่น.pdf

Books

- Howard, Peter. (2006). *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. Leicester: Leicester University Press
- King, Thomas F.(1998). *Cultural Resource Laws and Practice: An Introductory Guide*. Walnut Creek,California: AltaMira Press.
- Lipe, William D. (1984). Value and meaning in cultural resources. In *Approaches to the Archaeological Heritage : A comparative study of world cultural resource management systems*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Lowenthal, David. (1998). *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Tunebridge, J.E. and Ashworth, G.J. (1996). *Dissonant Heritage : The Management of the Past as a Resource in Conflict*. United Kingdom: John Wiley & Sons Ltd. Press.

Articles

- อภิญญา บัศคาลา อรุณนภาพร. (2553). *Whose Heritage? Challenging of Cultural Rights to Human Rights: Malayan Communist Party's Tunnel and Their Settlement in Songkhla, Thailand*. Bangkok.
- Aas, C., Ladkin, A., & Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32, 28-48
- Chaiwat Satha-anand. (1993). Kru-Ze : A Theatre for renegotiating muslim identity. *Sojourn : Journal of Social Issues in Southeast Asia*. Vol. 8, No.1. *Religious Revivalism in Southeast Asia* (pp.195-218). Institute of Southeast Asian Studies.
- Christou, E. (2005). Heritage and cultural tourism : A marketing focused approach. In M. Sigala & D. Leslie (Eds.), *International cultural tourism : management, Implications and cases*. (pp.3-15). Great Britain: Elsevier Butterworth-Heinemann
- James, L., & Wescoat, Jr. (2007). The Indo-Islamic garden : conflict, conservation, and conciliation in Gujarat, India. In H. Silverman & D.F. Ruggles. (Eds.), *Cultural heritage and Human rights* (pp. 53-77). New York, Springer.

Electronic Media

- Berreca, M., Ferraro, V., & Fiorani, G. (2011, October 13-14). *Cultural management at the intersection between Stakeholders management and network management : a multiple case studies analysis*. Paper presented at Med4-Fourth Euro-Mediterranean Dialogue on Public Management, ENA, Rabat, Morocco. Retrieved February 27, 2012, from <http://www.med-eu.org/documents/MED4/Dossier%201/BARRECA-FERRARO-FIORANI.pdf>
- Cang., V. G. (2007). Defining Intangible Cultural Heritage and its Stakeholders : the Case of Japan. *International Journal of Intangible Heritage*. Vol.02. (pp.45-55)Retrived October 22, 2012, from <http://www.ijih.org/fileDown.down?>

filePath=2/dtl/7864edcb-1f82-47cd-a735-2a46ff6ebbd7&filename=Vol.2-4.pdf&contentType= volumeDtl&downFileId=19

- Hajialikhani, M. (2008). *A Systematic Stakeholders Management Approach for Protecting the Spirit of Cultural Heritage sites*. Paper presented at ICOMOS 16th General Assembly and Scientific Symposium, Quebec. Retrieved February 27, 2012, from http://www.international.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-CP7D-12.pdf
- Hamilton, A. (2008). Performing identities : two Chinese rites in southern Thailand [Electronics version]. *International Journal of Asian Studies*, 5, 2, 161-185
Cambridge University press
- Jeretic, P. & Simeone, G. G. (2011). *Thematic Briefing Note on the External Cooperation Projects in the Field of Cultural Heritage*. Heritage and Economic, Social and Human Development, EU. Retrieved October 22, 2012, from <http://www.culture-dev.eu/pdf/fr/thematicbriefingnote-culturalheritageanddevelopment.pdf>
- Mitchell, R. K., Agle, B. R., & Wood, D. J.(1998). Toward a theory of stakeholder identification and salience : Defining the principle of who and what really counts [Electronics version].*The Academy of Management Review*, Vol. 22, No. 4, 853-886
- Tamaki, Mitsuko. (2007). *The prevalence of the worship of Goddess Lin Guniang by the Ethic Chinese in southern Thailand*. Retrieved August 8, 2011, from https://www1.gsec.keio.ac.jp/imgdata/working/5_pdf.pdf

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

สัมพันธ์

ผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรม (Carriers) จำนวน 6 คน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่หมู่ 3 บ้านกรือเซะที่ใช้มัสยิดกรือเซะเพื่อประกอบศาสนกิจ มูลนิธิเทพปูนียสถาน(เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว)

ดิน (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมพันธ์, 5 กุมภาพันธ์ 2555)

ประยูรเดช ตั้งคนานุรักษ์ (สัมพันธ์, 4 ธันวาคม 2554) มูลนิธิเทพปูนียสถาน (เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว)

ประชาชนบ้านกรือเซะจำนวน 2 คน (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมพันธ์, 4 กุมภาพันธ์ 2555)

พู่อัด แวสะแม (สัมพันธ์, 4 ธันวาคม 2554)

มูหมัดซอเร่ เแดง (สัมพันธ์, 14 มีนาคม 2555)

บุคคลใน (Insiders) จำนวน 26 คน ได้แก่

ประชาชนในพื้นที่ตำบลตันหยงลุโละ 6 คน

นิพิธ แวดอเลาะ (สัมพันธ์, 8 กุมภาพันธ์ 2555)

จุฬารภรณ์ สาเล็ง (สัมพันธ์, 1 กุมภาพันธ์ 2555) มลายูมุสลิมเชื้อสายจีน-อินเดีย บ้านอยู่กรือเซะ
เจ้าหน้าที่โรงเรียนบ้านกรือเซะ ผู้ช่วยและผู้ประสานงานโครงการอบรมมัคคุเทศก์น้อยและประวัติชุมชนท้องถิ่น

แบโซะ (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมพันธ์, 21 มิถุนายน 2554)

แบเลาะ (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมพันธ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555)

หญิง ลูกสาวนักธุรกิจค้าไม้บ้านกรือเซะ (สัมพันธ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555)

หญิง แม่บ้าน กิจการส่วนตัว บ้านกรือเซะ (สัมพันธ์, 29 กุมภาพันธ์ 2555)

ยุวมัคคุเทศก์ 4 คน

ยุวมัคคุเทศก์โรงเรียนบ้านกรือเซะ จำนวน 4 คน (สัมพันธ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555)

ผู้มีส่วนได้เสียกับตำนานมัสยิดกรือเซะ 7 คน

อามิง ซาฟรุ (สัมพันธ์, 28 กุมภาพันธ์ 2555) คอเต็บประจำมัสยิดดารุลฮูดาห์ ต.บาลอ อ.รามัน จ.

ยะลา

พล.ต.ต.จำรูญ เต็นอุตม (สัมพันธ์, 26 มกราคม 2555) ประธานมูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้

รดา จิรานนท์ (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2555) นายกสมาคมธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดปัตตานี
 สายดี หะยีตาเห (สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555) นายกสมาคมศิษย์เก่าต่างประเทศจังหวัดชายแดน
 ภาคใต้

อุดม ปัตนวงศ์ (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2555)

อับดุลเลาะดี แลหะยามิ (สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2555) ดาวะ (อุซตาซดี)

อาแว เตาะสาตุ (อุซตาซดารี) (สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555) บาบอโรงเรียนสอนศาสนา

อดีตแนวร่วมขบวนการ BRN COORDINATE อดีตสมาชิก RKK 5 คน

ดิง (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2555) อดีต rkk

โต๊ะอิหม่าม (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2555)

ภรรยาโต๊ะอิหม่าม (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2555)

บาดา (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2555)

แวรูลี (สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2555) อดีต rkk

อดีตแกนนำการชุมนุมที่มีสยิดกรือเซะปี พ.ศ. 2533 1 คน

มิ (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2555)

เจ้าอาวาสวัดในชุมชนไทยพุทธซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับมัสยิดกรือเซะ 1 รูป

ท่านพระครูประสิทธิ์ ธรรมานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดตะเคียนทอง (สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555)

กรรมการคณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี 2 คน

ดอรรแม หะยีหะซาน (สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555) คณะกรรมการกลางอิสลามประจำจังหวัด
 ปัตตานี โต๊ะครูที่โรงเรียนธรรมวิทยา

อูมา แมะ (สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2555) รองประธานกรรมการอิสลามกลางจังหวัดปัตตานี

บุคคลภายนอก (Outsiders) จำนวน 18 คน ได้แก่ ผู้แสวงบุญและนักท่องเที่ยวที่มามัสยิดกรือเซะ
 นักท่องเที่ยวที่มาสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นักท่องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เจ้าหน้าที่
 องค์กรพัฒนาเอกชน ประชาชนผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับตำนานมัสยิดกรือเซะที่อยู่ในพื้นที่อื่น
 กรรมการสมาคมไทยมุสลิมพุทธจีน

กิตติ สมบัติ (สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2555) เลขานุการสมาคมไทยมุสลิม พุทธ จีน

ดาวะ (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) จำนวน 1 คน (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2555)

ผู้อำนวยการโรงเรียนแห่งหนึ่ง (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) เพศหญิง อายุ 32 ปี (ถูกใช้คำว่ามุสลิมข้างบน)
 (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555)

ประชาชนบ้านปาตา จำนวน 3 คน (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) บ้านปาตา อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี (สัมภาษณ์, 25
 กุมภาพันธ์ 2555)

ผู้มาฟังคำสอนที่มีสยิดกรือเซะ จำนวน 3 คน (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) (สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2555)
 แม่บ้านไทยพุทธอาศัยในเมือง จ.ปัตตานี (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) จำนวน 1 คน (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2555)

หญิงไทยพุทธ อายุ 25 ปี (ไม่เปิดเผยชื่อจริง) ผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ
 ละม้าย มานะการ (สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2555) เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ศูนย์ประสานงาน
 อาสาสมัครเพื่อประชาชนจังหวัดชายแดนใต้

ฮาดีย์ หะมิดิง (สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2554) เจ้าหน้าที่โครงการมูลนิธิเอเชีย (The Asia
 Foundation)

นักห้องเที่ยวในงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว 5 คน (สัมภาษณ์,)

ภาครัฐ (Government) จำนวน 18 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ภาครัฐฝ่ายปกครอง ฝ่ายตำรวจและ
 ทหาร ฝ่ายพลเรือนในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ได้แก่

ฝ่ายปกครอง 4 คน

ฝ่ายปกครองระดับท้องถิ่น ได้แก่

แวอุมาร์ แวดอเลาะ (สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2555) กำนันตำบลตันหยงลุโล๊ะ

หะมะนาวิ มะรือแอ (สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2555) นายกองค้การบริหารส่วนตำบลตันหยงลุโล๊ะ

ฝ่ายปกครองระดับจังหวัด ได้แก่

ขวัญชาติ วงศ์ศุภรานันต์ (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2555) ปลัดจังหวัดปัตตานี โดยได้รับมอบหมาย
 จากผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ให้สัมภาษณ์

เสรี ศรีหะไตร (สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2555) รองผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี

ฝ่ายพลเรือน 8 คน

เซาวลิตร์ สุวรรณรัตน์ (สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2555) สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา

พันธุ์ทิพย์ พันธุ์โกวิท (สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2555) สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา

ธีระ แก้วประจันต์ (สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2555) สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรม
 ศิลปากร

ปรีดี มะนีวัน (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555) วัฒนธรรมอำเภอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

วนิดา คงปล้อง (สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้อำนวยการกลุ่มยุทธศาสตร์และเฝ้าระวังทาง
 วัฒนธรรม สำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี

ศศิเพ็ญ ละม้ายพันธุ์ (สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและ
 วัฒนธรรม สำนักวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี

กล่อม ยังอภัย (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2555) ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี

ศิริวี วาเลาะ (สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้อำนวยการสำนักท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดปัตตานี
ฝ่ายตำรวจและทหาร 6 คน

พล.ต.ต.พิเชษฐ ปิติเศรษฐพันธ์ (สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดปัตตานี

พ.ต.อ.โพธิ์ สวয়สุวรรณ (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2555) รองผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดปัตตานี (รับผิดชอบเขตพื้นที่อำเภอเมือง ในเหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547)

พลโทสำเร็จ ศรีทราย (สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2555) อดีตผู้อำนวยการศูนย์สันติสุข จังหวัดปัตตานี ที่ปรึกษาผู้อำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4

พ.อ.กอสิน กัมปนยุทธ์ (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้บังคับชุดควบคุมทักษิณสัมพันธ์ ศูนย์สันติสุข

พ.อ.ชาคริต สนิทพวง (สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2555)

พ.ท.ชนธิป ทองเขียว (สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2555) หัวหน้าชุดปฏิบัติการ เหตุการณ์ความรุนแรงที่มีสยิดกรือเซะ วันที่ 28 เมษายน 2547

นักวิชาการและสถาบันการศึกษา (Academics) จำนวน 11 คน

โรงเรียน 6 คน ได้แก่

สุพล จันทรประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ

ประหยัด สุขแก้ว (สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555) อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านกรือเซะ พ.ศ. 2547

พรนิตา ทองชุม (สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2554) ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนตันหยงลุโล๊ะ

แวมะยาซิง สีเดะ (สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2554) ครูสอนศาสนาในโรงเรียนจงรักสัตย์วิทยา

ดร.อาฮามัดกาแม แวมูซอ (สัมภาษณ์, 29 กุมภาพันธ์ 2555) ผู้อำนวยการโรงเรียนศาสนูปถัมภ์

อับดุลอาซิส ยานยา (สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2555) นายกสมาคมสถาบันการศึกษาปอเนาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้

สถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยและสถาบันอื่นๆ 5 คน ได้แก่

อิสมาอีล เบญจสมิทธิ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2555) ประธานศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อม จังหวัดชายแดนภาคใต้

ศ.ดร.ครองชัย หัตถา (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2554) ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ (สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2555) ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ดร.อนุสรณ์ อนุโณ (สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2555) คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อ.งามศุภร์ รัตนเสถียร (สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2555) สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

สื่อ (Media) ทั้งหมด 6 คน ได้แก่

อายุป ปาทาน (สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2554) กลุ่มเฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้

ตูแวนตานียา มีอริจิง (สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2554) ผู้สื่อข่าวจากศูนย์ข่าวอิศรา

เอกรินทร์ ต่วนศิริ (สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2554) เครือข่ายข้อมูลปัตตานี (Patani Forum)

เลาะ (สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2554) เครือข่ายข้อมูลปัตตานี (Patani Forum)

วินัย ดิษฐจร (สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2554) อดีตช่างภาพข่าวอิสระ (Photo Journalist)

ชุมศักดิ์ นรารัตน์วงศ์ (สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2555) อดีตนักข่าว, นักเขียน สำนักพิมพ์หัวใจเดียวกัน

ภาคผนวก ข

คำอธิบายศัพท์เฉพาะ

โครงการประชาร่วมใจทำความดีเพื่อแผ่นดิน

เป็นโครงการหนึ่งของศูนย์สันติสุข กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า ถือเป็นปฏิบัติการเชิงรุกเพื่อหยุดการปฏิบัติการอย่างเสรีของกลุ่มอุดมการณ์ก่อเหตุรุนแรง

ความเป็นมาของโครงการดังกล่าวเกิดขึ้น โดยกล่าวถึงเหตุบ่งชี้ปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่ามีความชัดเจนตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กลุ่มผู้สูญเสียอำนาจพยายามต่อสู้มาโดยตลอด ตั้งแต่เหตุการณ์ กบฏดุซงญอ (28 เมษายน 2491) ขบวนการโจรก่อการร้าย (พูโล, BRN) ฯลฯ

กลุ่ม BRN – Coordinate ได้แยกตัวสร้างมวลชนและกองกำลังควบคุมประชาชนแทนอำนาจรัฐไทยในทางลับตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 โดยบ่มเพาะให้มลายูมุสลิมเข้าใจว่า มลายู คือ อิสลาม, อิสลาม คือ มลายู เป็นสิ่งเดียวกัน มีอัตลักษณ์ที่ชัดเจนคือภาษา(ยาวี) การแต่งกาย และประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ มีการปลุกฝังเรื่องสยามเข้าครอบครองมลายู นำคนออกนอกพื้นที่(ผูกเอ็นร้อยหวายไปกรุงเทพฯ) นำคนต่างพื้นที่(คนสยาม) มาอยู่ โดยทำให้ดูเหมือนว่าสยามทำลายอิสลาม บังคับไม่ให้เป็นอิสลาม จึงต้องต่อสู้เพื่อปกป้องอิสลาม

ปฏิบัติการของกลุ่มBRN – Coordinate ได้สร้างกลุ่มผู้มียุทธศาสตร์ก่อเหตุรุนแรงไว้ได้ประมาณ 40 % ของประชาชนมุสลิม ในขณะที่ประชาชนมุสลิมอีก 60 % ไม่ต้องการแนวทางที่ก่อเหตุรุนแรงแต่ส่วนใหญ่ไม่แสดงออกใดๆโดยการวางเฉยนั้นจะไม่ได้รับอันตรายจากกลุ่มผู้ก่อเหตุรุนแรงดังนั้นจึงทำให้ประชาชนที่มีปฏิกริยาวางเฉยนั้นกลายเป็นแนวร่วมมุมกลับของกลุ่มผู้มียุทธศาสตร์ก่อเหตุรุนแรง โครงการประชาร่วมใจทำความดีเพื่อแผ่นดินจึงเป็นปฏิบัติการเชิงรุกเพื่อหยุดหรือยับยั้งการทำงานของกลุ่มขบวนการ

กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้เข้าร่วมโครงการ มีจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่

1. บุคคลที่อยู่ในขบวนการทุกระดับ แยกเป็น
  - 1.1 บุคคลในโครงสร้างทางการเมืองของขบวนการ ตั้งแต่ระดับอำเภอ – กัส
  - 1.2 บุคคลในโครงสร้างทางทหาร ตั้งแต่ RKK – เปอลิมา
2. บุคคลที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับขบวนการทั้งที่มีหมายและไม่มีหมาย พ.ร.ก. รวมทั้งบุคคลที่มี ป.วิอาญา ที่ได้รับการประกันตัว
3. กลุ่มผู้นำสี่เสาหลัก

เป้าหมายของการฝึกอบรม เพื่อ

1. กลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามที่ถูกต้องอย่างแท้จริง โดยการปรับความศรัทธาในหลักศาสนาที่ถูกบิดเบือน และนำไปสู่การรุนแรงให้กลับเข้าสู่วิถีมุสลิมสายกลางที่ไม่เป็นภัยต่อความมั่นคง
2. กลุ่มเป้าหมายมีความเชื่อมั่นศรัทธารัฐ (นโยบาย, เจ้าหน้าที่และหน่วยงาน) โดยมีความเข้าใจ มีความมั่นใจในใจเอกภาพการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สงบสุข บนพื้นฐานความถูกต้องเป็นธรรม เสมอภาคและความจริงใจ สิ่งใดที่ได้เคยกระทำไปแล้วในอดีตสามารถแก้ไขได้ด้วยการให้กำลังใจ ด้วยความจริง และให้รู้ว่รัฐมีทางออกให้หลุดพ้นจากความหวาดระแวง ลดความเกลียดชัง และลดความหวาดกลัวต่อเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อตั้งประชาชนเหล่านั้นออกจากขบวนการก่อความไม่สงบและกลับมาให้ความร่วมมือกับรัฐ
3. กลุ่มเป้าหมายและเครือข่าย เป็นตัวแทนสื่อความเข้าใจในเจตนารมณ์ที่ดีของรัฐสู่ชุมชนในพื้นที่

ในกระบวนการฝึกอบรมผู้เข้าร่วมโครงการฯ มีกระบวนการหนึ่งคือ การศึกษาอบรม และปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ถูกต้อง โดยมีหลักฐานที่ใช้ในการสร้างความเข้าใจในศาสนาอิสลามที่ถูกต้องตามอัลกุรอานและหะดีษ ได้แก่ หนังสือพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน หนังสือมนตะคือบ วจนะนบีเกี่ยวกับหกคุณลักษณะของดะวะตัสลิหม หนังสือคุณค่าอะมัล ของ ซัยดุลหะดีษ เมกาลานา มุหัมมัดชะกะรียา โดยเนื้อหาวิชาการอบรมที่เกี่ยวกับการให้ความรู้ทางศาสนานั้น ผู้ที่ให้การอบรมได้แก่ วิทยากรดะวะห์จากศูนย์มร୍କัสยะลา

เนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ทางศาสนาโดยวิทยากรดะวะห์จากศูนย์มร୍କัสยะลา ประกอบด้วย

1. การยึดมั่นในกาสิมะฮ์ ลาอีลาฮาอินลันเลาะห์ มุฮัมมาตุรอรุซูลุลเลาะห์
2. การละหมาดที่มีสมาธิ
3. การแสวงหาความรู้ และการรำลึกถึงอัลเลาะห์
4. การอิกรอม (การให้เกียรติต่อเพื่อนมนุษย์)
5. การปฏิบัติความดีหรือการละทิ้งความชั่วด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลเลาะห์
6. การเสียสละเวลา, ทรัพย์สินและร่างกายเพื่อศาสนาโดยการออกดะวะห์

(จากเอกสารประกอบการบรรยายสรุป “โครงการประชาร่วมใจทำความดีเพื่อแผ่นดิน” การดำเนินงานด้านการเมืองของศูนย์สันติสุข กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า)

ดาวะฮ์ (ผู้ศึกษาพบว่ามีการสะกดคำดังกล่าวจากเอกสารประกอบการศึกษา หรือจากผู้ให้ข้อมูลหลายแบบ อาทิ ดาวะฮฺ หรือ ดาวะห์ หรือ ตะวะฮฺ โดยภาษาอังกฤษ เขียน Dawah หรือ Da'wah)

จากบทความเรื่อง “อิสลามานูวัตร์” โดย อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และ นูมาน หะยีมะแซ กล่าวถึง ตะวะฮฺ ว่าเป็นภาษาอาหรับ หมายถึงการทำให้คนมาเป็นมุสลิม ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Islamic call” ส่วนคำว่า อิสลามานูวัตร์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Islamization” หมายถึงการทำให้เป็นอิสลาม ซึ่งรวมถึงการตะวะฮฺให้คนมาเป็นมุสลิมด้วย

อนึ่ง ในข้อคิดเห็นของ ศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ แสดงความคิดเห็นว่า “สำหรับหลายๆท่าน การดาวะฮฺ คือ การเชิญชวนทุกคนมาสู่หนทางอิสลาม ส่วนมากใช้กับกรณีคนที่เป็นมุสลิมอยู่แล้วซึ่งไม่ได้สนใจอิสลาม แล้วก็พยายามสืบเสาะหาการตะวะฮฺในแนวทาศาสนาอิสลามว่าเป็นอย่างไร ขณะเดียวกันใครที่สนใจในแนวทาศาสนาอิสลาม มุสลิมก็มีหน้าที่เสนอให้เขา”

(อ่านเพิ่มเติมจาก “อิสลามานูวัตร์” ใน “อิสลามกับความท้าทายของโลกสมัยใหม่ : มุมมองจากนักวิชาการชายแดนใต้”, 2555)

คอเต็บ

หมายถึง ผู้มีตำแหน่งรองประธานกรรมการประจำมัสยิด ซึ่งหน้าที่ของคอเต็บ ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 38 คือมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ในการแสดงธรรมแก่สัปบุรุษประจำมัสยิด

หน้าที่ของคอเต็บ ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 39 คือมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ในการประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนากิจตามเวลา

ทั้งนี้ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 30 ให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดคณะหนึ่งประกอบด้วย

1. อิหม่าม เป็นประธานกรรมการ
2. คอเต็บ เป็นรองประธานกรรมการ
3. บิลาล เป็นรองประธานกรรมการ และ
4. กรรมการอื่น ตามจำนวนที่ที่ประชุมสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้น กำหนดจำนวนไม่น้อยกว่าหกคนแต่ไม่เกินสิบสองคน

หน้าที่ของอิหม่าม ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 37 มีดังนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
2. ปกครองดูแลและแนะนำเจ้าหน้าที่ของมัสยิดให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เรียบร้อย
3. แนะนำให้สัปบุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย
4. อำนวยความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติศาสนกิจ
5. สั่งสอนและอบรมหลักธรรมทางศาสนาอิสลามแก่บรรดาสัปบุรุษประจำมัสยิด

หน้าที่ของคอเต็บ ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 38 คือมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ในการแสดงธรรมแก่สัปบุรุษประจำมัสยิด

หน้าที่ของคอเต็บ ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 39 คือมีหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ในการประกาศเชิญชวนให้มุสลิมปฏิบัติศาสนกิจตามเวลา

หน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 หมวด 5 มาตราที่ 35 มีดังนี้

1. บำรุงรักษามัสยิดและทรัพย์สินของมัสยิดให้เรียบร้อย
2. วางระเบียบปฏิบัติภายในของมัสยิด เพื่อให้การดำเนินงานของมัสยิดเป็นไปด้วยความเรียบร้อย
3. ปฏิบัติตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการกลางอิสลามประจำจังหวัด ในเมื่อไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามและกฎหมาย
4. สนับสนุนสัปบุรุษในการปฏิบัติศาสนกิจ ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในทางที่ชอบตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
5. พิจารณามีมติรับมุสลิมเข้าเป็นสัปบุรุษประจำมัสยิด
6. อำนวยความสะดวกและอบรมสั่งสอนให้สัปบุรุษประจำมัสยิดปฏิบัติศาสนกิจโดยถูกต้องเคร่งครัด
7. ประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างสัปบุรุษประจำมัสยิด เมื่อได้รับการร้องขอ
8. จัดให้มีและรักษาสมุดทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิดและตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมสมุดทะเบียนดังกล่าว ให้ถูกต้องตรงตามเป็นจริง

9. จำหน่ายชื่อสัปบุรุษประจำมัสยิดออกจากทะเบียนเมื่อได้สอบสวนแล้วปรากฏว่าผู้นั้นกระทำการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
10. จัดให้มีทะเบียนทรัพย์สิน เอกสาร และบัญชีรายรับรายจ่ายของมัสยิดให้ถูกต้องตรงความเป็นจริง และจัดทำรายงานผลการดำเนินการฐานะการเงิน และทรัพย์สินของมัสยิดแล้วรายงานให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทราบภายในเดือนมีนาคมของทุกปี
11. ดูแลดวงจันทร์และแจ้งผลการดูแลดวงจันทร์ ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
12. ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

(จากวิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2550 ; “การตะวะฮ์ของคณะกรรมการประจำมัสยิดในการส่งเสริมการเคาะลาฮุญมะมาอะฮ์ : กรณีศึกษาคณะกรรมการประจำมัสยิดในอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา” โดย สะสือรี วาลี)

BRN Coordinate

อ้างอิงจาก “กำเนิดไฟใต้” โดย คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) โดยหนังสือดังกล่าว แบ่งภาคปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ กล่าวถึง องค์การการแตกแยก และแตกตัว โดยเก็บความจาก สุลักษณ์ กาญจนขุนดี, ดอน ปาทาน, และทีมข่าวภาคสนามเครือข่ายเนชั่น(เรียบเรียง), 2547, *สันติภาพในเปลวเพลิง*, (กรุงเทพฯ : เนชั่นบุ๊คส์). หน้า 152 – 178

ที่กล่าวถึงองค์การ BRN Coordinate ว่า การข่าวของไทยเชื่อว่า สถานภาพของ BRN Coordinate ในปัจจุบันเป็นกลุ่มที่อิงผู้นำศาสนาและนักการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น มีองค์การทางด้านศาสนาดำเนินงาน เพื่อเอื้ออำนวยให้การคงอยู่และการเคลื่อนไหวให้กับกลุ่มนี้ เฉพาะอย่างยิ่งชมรม PUSAKA ชมรมโรงเรียนตาฎีกา ซึ่งมีนายมะแซ อุซัย เป็นประธาน

(อ่านเพิ่มเติมจาก “กำเนิดไฟใต้” โดย คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.), 2550)

RKK

หมายถึง กองกำลังของขบวนการต่อต้านรัฐ หน่วยกองกำลัง RKK เป็นหน่วยเล็กเคลื่อนที่ตามหมู่บ้านต่างๆของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นกองกำลังหลักด้านยุทธวิธีของขบวนการในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การต่อสู้จะแบ่งหน้าที่กองกำลังออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ ดังนี้

1. กองกำลังประจำหมู่บ้าน (RKK)
2. กองกำลังสนับสนุน (โลจิสติก)
3. กองกำลังคอมมานโด (หน่วยจู่โจม)

(จาก “อาร์ เค เค เป็นใคร ทำไมต้องเป็น RKK” โดยมะนิง ปัตตานี)

การปฏิฮาด

การปฏิฮาด คือการต่อสู้ในแนวทางของอัลลอฮฺ(สุบหฺฯ) ซึ่งมีได้มีเฉพาะการต่อสู้โดยใช้อาวุธเพียงอย่างเดียว เรื่องนี้อิบน์อัลกัอยยิม ได้แบ่งประเภทการปฏิฮาด ว่ามี 13 ประเภท อาทิเช่น การต่อสู้กับศัตรู การต่อสู้กับอารรมณ์ การต่อสู้กับซาตานมารร้าย กาฟิรฺ (หฺรฺบีย) มุนาฟิค พวกฉ้อฉล คดโกง พวกนอกกลุ่มนอกรทาง พวกที่มีพฤติกรรมอันชั่วร้าย

ในกรณีที่มีการใช้อาวุธประหัตประหารกันนั้น ต้องได้รับการตัดสินชี้ขาดด้วยการวินิจฉัย (ฟัตวา) จากผู้มีหน้าที่แก้ไขปัญหาโดยตรงหรือจากการประกาศของ “วะลียุลอัมรฺ” (ผู้นำประเทศในกรณีที่เป็นรัฐอิสลาม หรือผู้นำสูงสุดทางศาสนาอิสลามของประเทศในกรณีที่ไม่ใช่รัฐอิสลาม)

การเรียกว่าปฏิฮาดสามารถกระทำได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าถูกกดขี่และขับไล่อายัดุธรรม ถูกลิดรอนสิทธิทางศาสนาและจะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมในการทำสงครามปฏิฮาด เพราะฉะนั้นการก่อความรุนแรงต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์ ย่อมไม่ถือว่าเป็นการปฏิฮาด

การชะฮีด

การชะฮีด คือ การเสียชีวิตจากกรณีการต่อสู้ในสนามรบในแนวทางของอัลลอฮฺ(สุบหฺฯ) การวินิจฉัยว่าคุณคนใดจะเป็นชะฮีดได้หรือไม่นั้น ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ของการทำปฏิฮาดตามที่อัลลอฮฺ(สุบหฺฯ)ทรงกำหนดเท่านั้น การเสียชีวิตที่อยู่นอกเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ ย่อมไม่ถือเป็นการชะฮีดตามบทบัญญัติอิสลาม

การเป็นชะฮีดที่แท้จริงนั้น จะพิจารณาได้จากกรณีการเสียชีวิตของเหล่าซุฮะดอฮ์ในอดีต เช่น กรณีของ หัมซะฮฺ อิบน์ อับดุลมุฏฏะลาบ ซึ่งเป็นวีรบุรุษของอิสลามที่เสียชีวิตในสมรภูมิหุคเพื่อปกป้องศาสนาอิสลาม เช่นนี้คือการชะฮีดที่แท้จริง

ดังนั้นการที่จะวินิจฉัยว่า การเสียชีวิตเป็นชะฮีดหรือไม่นั้น จึงขึ้นอยู่กับกรณีการปฏิฮาดของผู้เสียชีวิตว่า เป็นไปตามเงื่อนไขที่อัลลอฮฺ(สุบหฺฯ) ทรงกำหนดไว้หรือไม่เท่านั้น

(อ่านเพิ่มเติมจาก “อิสลามกับความจริงที่ต้องรู้” สภาที่ปรึกษาเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้)

กรณีสถานเสวนาตำนานกรือเซะ ลี้มกอเหนี่ยว

เป็นกระบวนการ “สถานเสวนา” นำเสนอโดยศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี(เดิม ปัจจุบัน ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี และศูนย์สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาสังคม ได้ร่วมกันทำงานเป็นองค์กรเดียวกันภายใต้ชื่อหน่วยงาน สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา) สืบเนื่องจากศูนย์ฯ ได้พัฒนากระบวนการ “เปิดพื้นที่ปลอดภัย” โดยให้ทุกคนไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ ตำรวจ ทหาร ชาวบ้าน เยาวชน หรือผู้ที่มีความเห็นต่างรวมทั้งคู่ขัดแย้งใดๆ ได้มีโอกาสมา “ฟัง” ความรู้สึกแบบ มนุษย์ ฟังความต้องการ และสาเหตุที่อาจแตกต่างกันและกัน เพื่อมิให้ความขัดแย้งนั้นเปลี่ยนเป็น ความรุนแรง ศูนย์ฯได้พัฒนากระบวนการนี้และนำไปใช้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเวลามากกว่า 7 ปี

กรณีสถานเสวนาตำนานกรือเซะ ลี้มกอเหนี่ยว มีที่มาจากประเด็นเรื่องเล่าที่ขัดแย้งกัน เกี่ยวกับตำนานเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวที่มีคำสาปแช่งมิให้มัสยิดกรือเซะสร้างสำเร็จ ซึ่งขัดกับหลักศรัทธา ของอิสลาม ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ความรุนแรงตั้งแต่ปี 2547 ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจกันระหว่างชุมชน ไทยพุทธและชาวมุสลิมที่ได้ขยายวงกว้างขึ้นอย่างชัดเจน จึงเป็นที่มาของความพยายามที่จะ “สาน ความสัมพันธ์” โดยผ่านกระบวนการ “สถานเสวนา”

การสถานเสวนาครั้งที่ 1 เพื่อการก้าวข้ามประวัติศาสตร์ จัดขึ้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน – 11 สิงหาคม 2552 ณ ที่ทำการ อบต.ต้นหยงลูโละ ตำบลสถานสัมพันธ์ อ.เมือง จ.ปัตตานี

การสถานเสวนาครั้งที่ 2 วันที่ 15 มีนาคม 2553 : โครงการสถานเสวนาเพื่อหาแนวทาง เพื่อพัฒนาพื้นที่ประวัติศาสตร์ตำนานกรือเซะ – ลี้มกอเหนี่ยว

ต่อมา มีการจัดงานสันติวัฒนธรรมเล่าเรื่องกรือเซะวันที่ 4-5 เมษายน 2554 โดยมีการส่งผ่านความคิดริเริ่มการจัดงานจากชุมชน โดยมีการสนับสนุนการจัดงานจากภาครัฐ อาทิ สำนักผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี องค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ตำบลสถานสัมพันธ์ และ ศอ.บต. งานสันติวัฒนธรรมเล่าเรื่องกรือเซะ มีกิจกรรม “สถานเสวนา” อยู่ในช่วงหนึ่งของงานซึ่งประกอบด้วย ภาคกิจกรรมศาสนา อาทิ การร่วมหามองค์เจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยวไปสุสานบ้านกรือเซะ และงานวัฒนธรรมประกอบด้วย ขบวนแห่วัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย ชีวิตความเป็นอยู่จากอบต.ตำบลต่างๆในปัตตานี การเชิดสิงโต การแสดงลิเกฮูลู เป็นต้น

(จากเอกสาร “บทบาทด้านความรับผิดชอบต่อสังคมของมหาวิทยาลัยมหิดล : กรณีสถานเสวนาตำนานกรือเซะ ลี้มกอเหนี่ยว” โดย ปารีชาติ สุวรรณบุบผา)

ประวัติการศึกษา

ชื่อ	วลัย บุปผา
วันเดือนปีเกิด	1 มกราคม 2521
วุฒิการศึกษา	นิเทศศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ทุนการศึกษา	ทุนสนับสนุนการศึกษาจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี ประจำปี 2553 ทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ประจำปี งบประมาณ 2554
ประสบการณ์ทำงาน	นักเขียนบทละครโทรทัศน์